

การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อการเมืองไทยในระบบประชาธิปไตย

พ.ศ. 2475-2500

นายกันย์ ชโลธรังษี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2555

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

RESPONSES OF ISAN INTELLECTUALS TO THAI DEMOCRATIC POLITICS, 1932-1957

Mr.Kan Chalothonrangsee

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in History

Department of History

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2012

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อการเมืองไทย
ในระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2475-2500

โดย

นายกันย์ ชโลธรังษี

สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุวรรณ

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหาร)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุวรรณ)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ธนาพล ลิมอภิชาติ)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชย์)

กันย์ ชโลธรังษี: การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อการเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2475-2500. (RESPONSES OF ISAN INTELLECTUALS TO THAI DEMOCRATIC POLITICS, 1932-1957) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: อ.ดร.วาสนา วงศ์สุวรรณ, 185 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาถึงลักษณะการตอบสนองของปัญญาชนอีสานที่มีต่อการเมืองไทยภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่ถูกสถาปนาขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2500

ความสนใจทางการเมืองของปัญญาชนอีสาน มีตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เห็นได้จากการแสดงออกของกลุ่มข้าราชการท้องถิ่น พระสงฆ์ และราษฎรทั่วไป ซึ่งมีทั้งในเชิงสนับสนุนและต่อต้านต่อรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยที่ตราขึ้นผ่านทางข้อเขียน การเทศนา และการกบฏ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ความสนใจนั้นก็ยิ่งเด่นชัดขึ้น ปัญญาชนอีสานตอบสนองต่อระบอบประชาธิปไตยใน 2 แนวทาง คือ 1. การสนับสนุนระบอบประชาธิปไตยด้วยการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบใหม่และการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมืองระบอบรัฐธรรมนูญผ่านการเลือกตั้ง 2. การต่อต้านระบอบประชาธิปไตย ในกรณีกบฏวรวงศ์และกบฏผู้มีบุญ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัญญาชนอีสานได้เข้าไปมีส่วนร่วมในขบวนการเสรีไทยต่อต้านรัฐบาล หลังจากนั้นปัญญาชนเหล่านี้ได้มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งพรรคการเมืองทั้งในแนวทางอนุรักษนิยมและสังคมนิยมเพื่อเคลื่อนไหวในระบบรัฐสภา และมีบทบาทเด่นชัดในการแสดงความคิดเห็นและเคลื่อนไหวนอกระบบรัฐสภา ปัญญาชนกลุ่มต่อต้านรัฐบาลและมีแนวคิดสังคมนิยมหลายคนถูกปราบปรามเป็นผลให้ต้องลดบทบาทลงในที่สุด

ภาควิชา.....ประวัติศาสตร์.....ลายมือชื่อนิสิต.....
 สาขาวิชา.....ประวัติศาสตร์.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
 ปีการศึกษา.....2555.....

5280107222 : MAJOR HISTORY

KEYWORDS : INTELLECTUALS / ISAN / RESPONSES / DEMOCRATIC / POLITICS

KAN CHALOTHONRANGSEE : RESPONSES OF ISAN INTELLECTUALS TO THAI DEMOCRATIC POLITICS, 1932-1957. ADVISOR : WASANA WONGSURAWAT, Ph.D., 185 pp.

This thesis investigates the response of Isan intellectuals to Thai politics within the democratic system that was established following the revolution of 1932 up to 1957.

Isan intellectuals had been interested in politics since before the revolution of 1932. This is evident in the various expressions of support and in opposition to the absolute monarchy through publications, public sermons, and rebellions of local officials, monks and the common people. Following the revolution of 1932, this interest clearly increased. Isan intellectuals responded to the democratic system in two ways; 1) support the democratic system by spreading knowledge of this new governing system and becoming involved in constitutional politics through the election process, and 2) oppose the democratic system in the case of the Bowordej and Millennialism rebellions. During the Second World War, Isan intellectuals were involved in the Free Thai Movement, which opposed the government's formal alliance with Japan. After the war, these intellectuals played crucial roles in the establishment of political parties, both conservative and socialist, that were highly active in the parliamentary system. They also had substantial roles in expressing ideas and becoming involved in various political activism outside of the parliamentary system. Many among these intellectuals who opposed the government and expressed their belief in socialism were oppressed and forced to decrease or end their role in politics.

Department :History..... Student's Signature.....

Field of Study :History..... Advisor's Signature.....

Academic Year :2012.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความสะดวกตากรุณาและความช่วยเหลือของบุคคลจำนวนมาก นับตั้งแต่ รศ.ดร.สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ ประธานคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ อ.ดร.ธนาพล ลิมอภิชาติ รศ.ฉลอง สุนทราวาณิชย์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ อ.ดร.วาสนา วงศ์สุวรรณ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รวมถึงคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ ทุกท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผศ.สุวิมล รุ่งเจริญ หัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์ ผู้ซึ่งอดทนกับความเกียจคร้านและไม่เอาไหนของผู้เขียน

ขอขอบคุณ อ.ดร.ณัฐพล ใจจริง ที่เห็นคุณค่าและกรุณาให้เกียรตินำบทความของผู้เขียนตีพิมพ์ลงวารสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ขอขอบคุณ อ.ธิบัติ บัวคำศรี และ อ.สุวิมล โกชนิพันธุ์ สำหรับความช่วยเหลืออันสำคัญในห้วงเวลาที่วิกฤตที่สุด รวมถึงความช่วยเหลือที่มาจากทั้งในรูปกำลังใจและกำลังสติปัญญาจากพี่ๆ ทั้งพี่เม้ง อาวุธ พี่อ้น ปราการ พี่ดร ธิกานต์ พี่พงศ์ ธนพงศ์ พี่ปวย บุญพิสิษฐ์ พี่เหมือน เหมือนพิมพ์ และเพื่อนๆ ที่เดินทางบนเส้นทางอันยาวไกลนี้ร่วมกันมา ตั้งแต่ต้น ได้แก่ พี่แอน ทิวพร พี่เป็ด นิสารัตน์ เมย์ สิริมา แพรว ปัญจวัลย์ อู๋ วริศรา กูก นิษฐนาถ บอลลี่ วีรยุทธ แอร์ สุรเชษฐ์ เทพ และคนอื่นๆ อีกมากมายที่ไม่อาจกล่าวในที่นี้ได้หมด ขอขอบคุณความช่วยเหลือ ความเมตตา และความเอาใจใส่ของพี่สมพร ปลื้มกุศล และพี่ป๊อบ วราภรณ์ นิ่มนวล เจ้าหน้าที่ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ ที่มีให้ผู้เขียนเสมอมา รวมทั้งกำลังใจที่มีให้กันเสมอจากทั้งคณาจารย์ พี่อ้นๆ พี่ๆ น้องๆ ทุกคน แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อันเป็น “สำนักแรก” ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้วิชาประวัติศาสตร์ให้แก่ผู้เขียน

ท้ายที่สุดและสำคัญที่สุด ขอขอบคุณกำลังใจอันยิ่งใหญ่จากพ่อแม่ พี่ชาย และทุกคนในครอบครัวของผู้เขียน ที่สนับสนุนผู้เขียนทุกเรื่องในสิ่งที่อยากเรียนและอยากเป็นด้วยความเข้าใจและเต็มใจเสมอมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 งานทบทวนวรรณกรรม.....	3
1.2.1 งานศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและความสำคัญของปัญญาชนที่มีต่อ การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง.....	3
1.2.2 งานศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและความเคลื่อนไหวทางการเมืองของ ปัญญาชนอีสานหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475.....	10
1.3 วัตถุประสงค์การศึกษา.....	15
1.4 สมมติฐานของการศึกษา.....	15
1.5 ขอบเขตของการวิจัย.....	16
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	16
บทที่ 2 ความเคลื่อนไหวทางความคิดของปัญญาชนอีสานก่อน พ.ศ.2475.....	17
2.1 ระบบมณฑลเทศาภิบาลกับการก่อตัวของกระแสความคิด ของปัญญาชนอีสาน.....	18
2.2 การศึกษาแบบแผนใหม่กับปัญญาชนอีสาน.....	26
2.2.1 กลุ่มข้าราชการท้องถิ่น.....	30
2.2.2 กลุ่มพระภิกษุสงฆ์.....	35
2.2.3 กลุ่มราษฎรทั่วไป.....	38

บทที่ 3	การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อระบอบ “ประชาธิปไตย”	
	หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 - ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2	40
3.1	ทัศนะปัญญาชนอีสานเมื่อแรกมีประชาธิปไตย	40
3.1.1	วรรณกรรมการเมืองว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และรัฐธรรมนูญของขุนพรหมประศาสน์	42
3.1.2	“กฤตการบนที่ราบสูง” กับความคาดหวังต่อการเมืองในระบบ ประชาธิปไตยของอำ นุญไทย	52
3.2	ปัญญาชนอีสานกับการสถาปนาความมั่นคงของระบอบประชาธิปไตย	66
3.2.1	“ปัญญาชนในสภาฯ”: ส.ส. อีสานกับการเมืองในระบบประชาธิปไตย	68
	ก. อีสานกับรัฐประชาชาติไทย	68
	ข. ส.ส. อีสานกับการสร้างประชาธิปไตยในคณะสงฆ์	78
3.2.2	พระสงฆ์อีสานในระบบประชาธิปไตย	88
3.3	ปัญญาชนอีสานกับการต่อต้านรัฐในระบบประชาธิปไตย	97
3.3.1	การกบฏบวรเดช พ.ศ.2476	98
3.3.2	การกลับมาของ “กบฏผู้มีบุญ” ในระบบประชาธิปไตย พ.ศ.2476-2477	101
3.3.3	กบฏหมอลำไสภา พลตรี พ.ศ.2483	105
บทที่ 4	การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อระบอบ “ประชาธิปไตย”	
	ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 – พ.ศ. 2500	111
4.1	ขบวนการเสรีไทย: ปัญญาชนอีสานกับขบวนการทางการเมืองใต้ดิน	116
4.2	ปัญญาชนอีสานกับพรรคการเมือง: การहनคินสู่การเมืองในระบบรัฐสภา	126
4.2.1	พรรคสหชีพ	127
4.2.2	พรรคประชาธิปไตย	129
4.2.3	พรรคการเมืองอื่นๆ	132
4.2.4	ความคิดของปัญญาชนอีสานในรัฐสภาช่วงต้นทศวรรษ 2490	136
4.3	ปัญญาชนอีสานกับกระแสเคลื่อนไหวทางความคิดนอกระบบรัฐสภา	142
4.3.1	งานเขียนสารคดีทางการเมืองกับแนวคิดอนุรักษนิยม	143
4.3.2	กบฏสันติภาพกับแนวคิดสังคมนิยม	147

4.3.3 พระสงฆ์ปัญญาชนชาวอีสานกับการปกครองคณะสงฆ์แบบใหม่.....	159
บทที่ 5 บทสรุป.....	168
รายการอ้างอิง.....	174
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	185

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น นับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการอธิบายหรือ “เล่า” เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ไทย ในฐานะที่เป็นเหตุการณ์ที่มีผลอย่างสำคัญต่อความเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ภายใต้การผลักดันเปลี่ยนระบอบการเมืองการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย

ด้วยความสำคัญของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ดังกล่าวมา จึงทำให้มีงานทางประวัติศาสตร์จำนวนมากหยิบยกเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้นมาวิเคราะห์ ตีความ และอธิบายในหลากหลายแง่มุม ทั้งในเชิงสาเหตุ กระบวนการ รวมถึงผลลัพธ์ของเหตุการณ์ ซึ่งทั้งหมดนี้นำไปสู่ความพยายามหาข้อสรุปใหญ่ร่วมกัน คือ การมุ่งทบทวนและชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และผลสืบเนื่องของเหตุการณ์ครั้งนี้ในมิติต่างๆ

อย่างไรก็ดี คำอธิบายเกี่ยวกับความสำคัญของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าคงจำกัดมุมมองของการอธิบายแต่อยู่ในเฉพาะสิ่งที่เรียกว่า “ศูนย์กลางอำนาจ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือศูนย์กลางอำนาจที่ถูกสถาปนาขึ้นใหม่ในนามของ “คณะราษฎร” ที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันให้เกิดกระบวนการปฏิวัติสยามขึ้น ในความหมายที่ว่าผู้ที่มีบทบาทในการสร้างคำอธิบายหลักเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้มักจะเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์โดยตรง ไม่ว่าจะเป็นบุคคลในคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือกระทั่งประจักษ์พยานที่อยู่ร่วมยุคสมัยและใกล้ชิดกับเหตุการณ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง รวมทั้งในงานทางประวัติศาสตร์ชั้นหลังเองที่หยิบยกเหตุการณ์ 2475 มาทบทวน วิเคราะห์และอธิบายความสำคัญ ซึ่งถึงแม้งานบางส่วนจะมีความพยายามในการสร้างคำอธิบายที่แตกต่างออกไป แต่ทั้งนี้ก็ยังต้องอาศัยมุมมองของบรรดาคณะผู้ก่อการหรือประจักษ์พยานต่างๆเหล่านั้น

เป็น “วัตถุดิบตั้งต้น” ในการสร้างคำอธิบาย โดยอาจไม่ได้ตระหนักว่าการกระทำเช่นนี้ก็คือการอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะภายในศูนย์กลางอำนาจ ผ่านเฉพาะมุมมองของบุคคลที่มีส่วนสัมพันธ์ในศูนย์กลางอำนาจนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีทัศนะบางประการที่ได้ประเมินความสำคัญของเหตุการณ์ 2475 ในฐานะที่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของรัฐสยามจากความเป็น “รัฐราชวงศ์” มาสู่ความเป็น “รัฐประชาชาติ”¹ ด้วยแล้วนั้น มุมมองอื่นๆนอกจากศูนย์กลางของอำนาจรัฐที่มีต่อเหตุการณ์ครั้งนี้จึงยังเป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้าม และควรค่าแก่การนำมาศึกษา เพื่อสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และผลสืบเนื่องของเหตุการณ์ครั้งนี้ในทิศทางใหม่ๆ

ลักษณะการตอบสนองอันเป็นผลสืบเนื่องมาจาก ความคิด มุมมองและคำอธิบายที่มีต่อเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา ผ่านมุมมองจากผู้คนที่อยู่ภายนอกศูนย์กลางอำนาจอย่างภูมิภาค “ตะวันออกเฉียงเหนือ” หรือ “ภาคอีสาน” อันนับได้ว่าเป็นภูมิภาคที่มีงานศึกษาทางวิชาการจำนวนหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวทางความคิดและความตื่นตัวทางการเมืองในระดับที่สูงภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงเป็นภาพสะท้อนหนึ่งที่ช่วยเติมเต็มให้เห็นถึงความสำคัญของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ครั้งนี้ โดยมีกลุ่มตัวแทนที่สะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือกลุ่ม “ปัญญาชน” ซึ่งกล่าวได้ว่าคนกลุ่มนี้เป็นผลผลิตของระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่มีรากฐานอย่างเด่นชัดมาอย่างน้อยนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 รวมกับกลุ่มคนที่ได้รับการยอมรับในแง่ของการมีความรู้ความชำนาญ เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือภายในประชาคมท้องถิ่น ทั้งยังเป็นกลุ่มพลังสำคัญที่มีกระแสความตื่นตัวที่จะสนองตอบต่อระบอบการปกครองแบบใหม่ภายใต้ลักษณะและมุมมองที่หลากหลาย เพื่อสื่อสารไปสู่พลเมืองใน

¹ คำว่า “รัฐประชาชาติ” (National State) หรือ “รัฐชาติ” (Nation State) ในที่นี้มีความหมายกลางๆ อย่างเป็นกลางคือหมายถึง รัฐที่มีประชาชนทุกภาคส่วนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภายใต้อำนาจรัฐเดียวกัน โดยมีหลักของอำนาจอธิปไตยเป็นตัวกำกับสำคัญ ตามแนวคิดแรกเริ่มของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ อย่างไรก็ตาม ก็ดีคำว่า “ชาติ” “รัฐชาติ” หรือกระทั่ง “รัฐประชาชาติ” ยังคงเป็นที่ถกเถียงในแง่ของความหมายและการนำมาใช้งาน ดูรายละเอียดใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ – ชาตินิยม กับการเมืองไทยในสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาชาติ,” *รัฐศาสตร์สาร* 21, 3 (2542): 1-104.

ระดับท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ ภายในช่วงระยะเวลาสองทศวรรษแรกของการเมืองในระบอบประชาธิปไตยจนกระทั่งถึง พ.ศ.2500

ดังนั้น การศึกษาการตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อการเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นชุดความรู้อีกชุดหนึ่งที่จะช่วยสร้างคำอธิบายเพื่อประเมินสถานะและความสำคัญของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และเหตุการณ์สืบเนื่องอย่างน้อยในช่วงทศวรรษแรกในอีกมุมมองหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาจากตัวแทนภาคส่วน “ท้องถิ่น” ภูมิภาคหนึ่งนอกเหนือจากศูนย์กลางอำนาจรัฐ ซึ่งถือเป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อน “รัฐประชาชาติ” ที่ถูกสถาปนาขึ้นจากระบอบการเมืองแบบใหม่นั้นเอง

1.2 งานทบทวนวรรณกรรม

งานศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาของปัญญาชนอีสานนับตั้งแต่เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 – 2500 นั้นประกอบไปด้วยสองกลุ่มคือ กลุ่มงานที่เป็นกรอบแนวคิดชี้ให้เห็นถึงบทบาทหรือความสำคัญของปัญญาชนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และกลุ่มงานที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและความเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนอีสานหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

1.2.1 งานศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและความสำคัญของปัญญาชนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ความสำคัญของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ.2475 ถูกกำหนดให้เป็นเสมือนเส้นแบ่งของยุคสมัยเส้นหนึ่งในโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทยที่สำคัญ ที่ทำให้ประวัติศาสตร์ไทยพลิกผันคลี่คลายจากความเป็น “ยุคเก่า” เข้าสู่ความเป็น “สมัยใหม่” ในแง่ของระบอบการเมืองการปกครอง การตีความลักษณะนี้ทำให้งานศึกษาเกี่ยวกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองส่วนใหญ่เป็นไปในเชิงการศึกษาวิเคราะห์ในแนวรัฐศาสตร์ที่มุ่งเน้นการ

อธิบายความเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างอำนาจและสถาบันทางการเมืองที่เปลี่ยนผ่านจากองค์รัฐสภาธิปไตยในระบอบสมบูรณาสิทธิราชย์คือองค์พระมหากษัตริย์มาสู่กลุ่มคนที่เรียกว่า “คณะราษฎร” ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่ถูกสถาปนาขึ้นใหม่ รวมไปถึงการสืบสาวหาสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อันนำมาสู่ข้อสรุปหลักคือการ “สร้าง” และอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของตัวเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ในมุมมองและทัศนะของคนกลุ่มต่างๆ

ทัศนะและการตีความความสำคัญของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่ปรากฏเป็นทัศนะหลักอาจสามารถจำแนกได้ว่ามีอย่างน้อยสองแนวทางคำอธิบาย ไม่ว่าจะเป็แนวทางแรกที่ยอมรับว่าเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้นเป็นการ “ปฏิวัติ” หรือ “พลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน” หรือเป็นการ “อภิวัฒน์” ในความหมายที่ว่าได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีความ “ล้าหลัง” และเข้าไม่ได้กับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป มาสู่ระบอบประชาธิปไตยที่แสดงถึงความเจริญทัดเทียมเทียบเท่านานาชาติอารยะประเทศ และในแนวทางที่สองที่ยอมรับว่าเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้นเป็นเพียงเหตุบังปลายของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ได้ดำเนินมาก่อนหน้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือกระบวนการปรับตัวเข้าสู่ความเป็น “ประชาธิปไตย” โดยสถาบันกษัตริย์ที่ปรากฏขึ้นอย่างน้อยมา นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ดังนั้นตามทัศนะนี้แล้วการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงเป็นแต่เพียงการ “รัฐประหาร” เปลี่ยนผ่านอำนาจจากสถาบันกษัตริย์มาสู่กลุ่มอำนาจใหม่คือคณะราษฎร ซึ่งสะท้อนนัยถึงความ “ใจเร็วด่วนได้” หรือ “ชิงสุกก่อนห่าม” ของคณะผู้ก่อการซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเรียน “หัวนอก” ที่ขาดความรู้ความเข้าใจในสภาพการณ์ทางการเมืองที่แท้จริงในขณะนั้นของสยาม เป็นผลให้ความสำคัญโดยตัวของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้น มิใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สมบูรณหากแต่เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงที่จะตามมา ภายหลัง

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้จะได้มีความพยายามในการวิเคราะห์และอธิบายความสำคัญของตัวเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ในทิศทางที่แตกต่างหลากหลาย ทั้งในแง่ตัวผู้ศึกษาและประเด็นจุดเน้นสำคัญในงานแต่ละชิ้น แต่เมื่อพิจารณาโดยสาระหลักทาง

ประวัติศาสตร์ของงานต่างๆ เหล่านี้แล้วจะพบว่ามีความเป็นเอกภาพอยู่ประการหนึ่งคือ การมุ่งเน้นการอธิบาย “กิจกรรม” ทั้งในช่วงก่อนหน้า ระหว่าง และหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เกิดขึ้นภายในศูนย์กลางอำนาจ (ในความหมายทั้งที่เป็นสถาบันกษัตริย์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองและคณะราษฎรหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง) บนโครงสร้างส่วนบนของการปกครองเป็นสำคัญ ดังจะพบว่าตัวบุคคลผู้ผลิตหรือสร้างงานเขียนที่วิเคราะห์หรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงระยะสามทศวรรษแรกหลังเหตุการณ์นั้น มักจะเป็นประจักษ์พยานที่มีส่วนร่วมอยู่ในเหตุการณ์ทั้งโดยทางตรงอย่างบรรดาคณะผู้ก่อการ

งานศึกษาชิ้นสำคัญที่มีบทบาทอย่างสูงในการสร้างคำอธิบาย ความรับรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ได้แก่ งานศึกษาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ที่สำคัญสองชิ้น คือ *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*² (พ.ศ.2533) และ *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*³ (พ.ศ.2535, พิมพ์ครั้งล่าสุดครั้งที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2553 โดยสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน) ซึ่งเป็นงานเขียนต่อยอดจากวิทยานิพนธ์เรื่อง *ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470 – 2480*⁴ ที่ได้เสนอต่อภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2528

งานศึกษาชุดนี้ของนครินทร์อาจกล่าวได้ว่าเป็นความพยายามครั้งแรกในการอธิบายกลุ่มพลังที่ขับเคลื่อนกระบวนการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ที่มาจากภาคส่วนที่หลากหลายของสังคมสยามในขณะนั้น ซึ่งมีได้เป็นกลุ่มที่ถือครองอำนาจในการปกครองอย่างเจ้านาย หรือขุนนางระดับสูงภายในศูนย์กลางอำนาจแต่อย่างใด หากเป็นกลุ่มคนที่ถูกรวมเรียกว่า “คนชั้นกลาง” อันประกอบไปด้วย กลุ่มปัญญาชน ข้าราชการระดับกลาง คนชั้นกลางระดับกลางและล่าง และ

² นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475* (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย), 2533.

³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน), 2553.

⁴ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยามระหว่าง พ.ศ. 2470 – 2480,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).

ปัญญาชนชาวบ้าน ที่ได้มีความเคลื่อนไหวทางความคิดและภูมิปัญญาในการเสนอข้อเรียกร้อง วิพากษ์วิจารณ์ เสนอแนะในการจัดรูปแบบทางการเมืองการปกครองอย่างที่ดีควรจะเป็น ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ยังผลอย่างสำคัญในการบั่นทอนความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2470 เป็นต้นมา⁵ โดยปัญญาชนในความหมายของนครินทร์สามารถแบ่งออกได้เป็นคน 5 กลุ่ม ได้แก่ พวกนายแบบจารีต (นักกฎหมาย) พวกเสมียน พวกผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชาวนา พวกผู้นำราษฎรในเขตเมืองหลวงกับผู้นำกรรมกร และพวกครูประชาบาลกับพระภิกษุ

งานศึกษาของนครินทร์ กล่าวได้ว่าเป็นความพยายามครั้งแรกที่ได้วิเคราะห์ อธิบายและเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสำคัญของกลุ่มคน “นอกศูนย์กลางอำนาจ” ที่มีต่อเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 .ในฐานะกลุ่มพลังหนึ่งที่มีความสำคัญในการช่วยขับเคลื่อนสิ่งที่นครินทร์เรียกว่า “กระบวนการปฏิวัติสยาม” ให้ดำเนินรุดหน้าไปได้ แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาบทบาท กิจกรรม และความคิดของคนกลุ่มนี้ในงานของนครินทร์ ยังคงจำกัดวงแต่อยู่ในเฉพาะบริเวณรอบเขตเมืองหลวง โดยยังมีได้ศึกษาแยกย่อยไปในระดับภูมิภาคหรือท้องถิ่นต่างๆ ที่ถูกนับเนื่องเป็นส่วนหนึ่งภายใต้อำนาจรัฐสยามในขณะนั้น

งานศึกษาที่ได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างบทบาทของปัญญาชนกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ “การปฏิวัติ” เพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองนั้น ได้แก่งานของแจ๊ค เอ โกลด์สโตน (Jack A. Goldstone) ที่ชื่อว่า *The Comparative and Historical Study of Revolutions*⁶ โดยโกลด์สโตนได้ศึกษางานศึกษาเกี่ยวกับการปฏิวัติครั้งสำคัญของโลก เช่น การปฏิวัติอเมริกา ค.ศ.1776 การปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ.1789 การปฏิวัติรัสเซีย ค.ศ.1917 และได้สรุปให้เห็นลักษณะของแบบแผนของการปฏิวัติที่ค่อนข้างมีความคล้ายคลึงซ้ำ

⁵ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: ฟาเดียกัน, 2553), หน้า 429-430.

⁶ Goldstone, Jack A., "The Comparative and Historical Study of Revolutions," *Annual Review of Sociology*, 8, (1982): 187-207.

รอยกันหรือเป็น “ประวัติศาสตร์ธรรมชาติของการปฏิวัติ” (The Natural History of Revolutions) ทั้งสิ้น 10 ลักษณะสำคัญ

หนึ่งในลักษณะของประวัติศาสตร์ธรรมชาติของการปฏิวัติที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับบทบาทของปัญญาชน โกลด์สโตนได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าก่อนจะเกิดเหตุการณ์การปฏิวัติ ปัญญาชนส่วนมากไม่ว่าจะเป็นนักหนังสือพิมพ์, กวี, นักเขียน, ครูอาจารย์, พระสงฆ์, นักกฎหมาย, ข้าราชการ มีแนวโน้มที่จะเลิกสนับสนุนระบอบการปกครองเก่า ทั้งด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ให้เห็นถึงข้อเสีย และเรียกร้องให้มีการปฏิรูปขนานใหญ่ การที่ปัญญาชนหันเหความสนใจออกจากระบอบการปกครองเก่านั้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เพราะได้แสดงให้เห็นว่าระบอบการปกครองแบบเก่าล้มเหลวที่จะสนองตอบต่อแก่บรรดาผู้สนับสนุนระบอบเอง จนก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจ เชื่อใจและกระด้างกระเดื่องต่อความสามารถในการจัดการบริหารบ้านเมืองของระบอบการปกครองและแพร่ขยายไปถึงกระทั่งแวดวงคนชั้นสูงในรัฐบาลและสังคมซึ่งในสภาวะปกติมีแนวโน้มที่น่าจะสนับสนุนระบอบ กระแสวิพากษ์วิจารณ์ของปัญญาชนดังกล่าวยังมีความสำคัญที่บ่งชี้ว่าผู้นำทางการเมืองอาจล้มเลิกที่จะปราบปรามการลุกฮือขึ้นของประชาชนและชนชั้นนำด้วยกันเองอาจกอบฏต่อระบอบปกครองก็เป็นได้⁷

ข้อสังเกตของโกลด์สโตนเกี่ยวกับบทบาทของปัญญาชนในการปฏิวัติข้างต้นนั้น อาจนำมาใช้เป็นกรอบความคิดเทียบเคียงให้เห็นถึงลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับความเคลื่อนไหวของปัญญาชนทั้งในช่วงก่อน ระหว่าง และหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ซึ่งถือได้ว่าเป็น “การปฏิวัติ” ครั้งหนึ่งเช่นกัน

งานที่มีคำอธิบายในลักษณะใกล้เคียงกับโกลด์สโตนอีกชิ้นหนึ่งคือ งานของกุลลดา เกษบุญชู มีด ที่ชื่อว่า *The Rise and Decline of Thai Absolutism*⁸ ที่ได้อธิบายให้เห็นถึงการก่อตัวและการเสื่อมสลายลงของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในลักษณะที่เป็นกระบวนการเดียวกัน ใน

⁷ เกษียร เตชะพีระ, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติของการปฏิวัติ [ออนไลน์], 1 ตุลาคม 2554. แหล่งที่มา http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1314966338

⁸ Kullada Kesboonchoo Mead, *The Rise and Decline of Thai Absolutism* (New York: RoutledgeCurzon, 2004).

ความหมายที่ว่า การสถาปนากระบวนการปฏิรูปต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในทางหนึ่งเป็นการสถาปนาอำนาจแบบรวมศูนย์ของกษัตริย์และสร้างรัฐแบบสมัยใหม่อย่างชาติตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันรัฐแบบสมัยใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นนั้นได้ก่อให้เกิดคนกลุ่มใหม่คือ ข้าราชการที่ได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่และเข้าสู่ระบบราชการแบบใหม่ ซึ่งคนกลุ่มนี้มาพร้อมกับความคาดหวังว่าระบบราชการแบบใหม่จะนำมาซึ่งการเสื่อมคลายลงของระบบอุปถัมภ์ที่อ้างอิงกับชาติตระกูล แต่ในทางปฏิบัติกลับมิได้เป็นเช่นนั้น ความรู้สึกนี้ก่อให้เกิดความไม่พอใจ จนพัฒนามาสู่สิ่งที่เรียกว่า “ความขัดแย้งและความตึงเครียด” ในตัวระบอบรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เอง และหันเหความสนใจออกจากรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มากขึ้นเป็นลำดับ ในแง่นี้กลุ่มข้าราชการจึงเป็นภาพสะท้อนที่สำคัญที่ถูกลดนำมาอธิบายให้เห็นถึงกระบวนการก่อตัวและเสื่อมคลายลงของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามในลักษณะที่เป็นกระบวนการเดียวกัน และเป็นปัจจัยเกื้อหนุนประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการปฏิวัติสยามในปี พ.ศ.2475

วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของแมทธิว คอปแลนด์ (Matthew Copeland) ชื่อว่า *Contested Nationalism and the 1932 Overthrow of Absolute Monarchy in Siam*⁹ ที่ได้เสนอต่อมหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลียในปี พ.ศ.2536 (ค.ศ.1993) เป็นงานอีกชิ้นหนึ่งที่พยายามศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับสาเหตุอันนำมาสู่การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามในปี พ.ศ.2475 สาเหตุสำคัญประการหนึ่งซึ่งคอปแลนด์ได้อธิบายถึงนั้นคือบทบาทของงานเขียนซึ่งผลิตโดยนักเขียนแนวชาตินิยม (Nationalist Writer) ที่ปรากฏตามสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ในช่วงก่อนการปฏิวัติ พ.ศ.2475 ซึ่งได้เริ่มมีเนื้อหาไปในแนวทางการพยายามวิพากษ์วิจารณ์การปกครองของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวาง และส่งผลอย่างสำคัญต่อการสั่นคลอนความมั่นคงของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

งานศึกษาซึ่งให้ภาพความเคลื่อนไหวและบทบาทของกลุ่มคนที่เรียกว่าปัญญาชน ที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในบริบทของประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่ได้อย่างเด่นชัด

⁹ Matthew Philip Copeland, “Contested Nationalism and the 1932 Overthrow of Absolute Monarchy in Siam,” (A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Australian National University, 1993).

อีกชั้นหนึ่งก็คืองานวิทยานิพนธ์ของประจักษ์ ก้องกีรติ ที่ชื่อว่า *ก่อนจะถึง 14 ตุลาคม: ความเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ.2506-2516)*¹⁰ ในช่วงที่ประจักษ์ได้ทำการศึกษาคือระหว่าง พ.ศ.2506-2516 อันเป็นช่วงที่สังคมไทยตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลเผด็จการทหารของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร และเป็นช่วงที่อุดมการณ์ ความคิดทางการเมืองของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมมีความเคลื่อนไหวอย่างคึกคักโดยเฉพาะในหมู่นักศึกษาและปัญญาชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญชักนำไปสู่การลุกฮือทางการเมืองขึ้นเพื่อต่อต้านรัฐบาลทหารในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516

ในกรณีของปัญญาชนนั้น ตามความหมายของประจักษ์หมายถึงความถึงผู้ที่เป็นปัญญาชนอิสระไม่สังกัดสถาบัน นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักเรียนนอก และนักวิชาการในมหาวิทยาลัย¹¹ เพื่อที่จะอธิบายความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาของคนกลุ่มนี้ ประจักษ์ได้เสนอสิ่งที่เรียกว่า “เครือข่ายวาทกรรมของปัญญาชน” ซึ่งมีผลอย่างสำคัญต่อการก่อรูปความคิดทางการเมืองในหมู่ปัญญาชนก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ตัวกลางของเครือข่ายดังกล่าวก็คือ วารสารและหนังสือสิ่งพิมพ์ที่ผลิตกันในหมู่ปัญญาชนอย่างกว้างขวาง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยน ถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดและงานเขียนซึ่งกันและกัน เพื่อกระจายองค์ความรู้แก่สังคมในยุคที่รัฐบาลทหารควบคุมและปิดกั้นข้อมูลข่าวสาร

แม้ว่างานของประจักษ์จะศึกษาบทบาทของปัญญาชนในช่วงเวลาที่แตกต่างจากวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้สนใจศึกษา แต่งานของประจักษ์เป็นแบบอย่างสำคัญของการศึกษาเรื่องกิจกรรมของปัญญาชนในช่วงที่ต้องเผชิญกับสภาวะความผันผวนทางการเมือง อันอาจกล่าวได้ว่าบทบาทในการให้ความรู้ คำอธิบาย วิพากษ์วิจารณ์สังคมของปัญญาชนนั้น เป็นรูปแบบหนึ่งของการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับปัญญาชนอีสานหลังการ

¹⁰ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ก่อนจะถึง 14 ตุลาคม: ความเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ.2506-2516),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2545.

¹¹ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ก่อนจะถึง 14 ตุลาคม: ความเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ.2506-2516),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2545 ,หน้า 18.

เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 แม้นักศึกษาและปัญญาชนรุ่นใหม่จะไม่ได้มีบทบาททางการเมืองในระบบรัฐสภาเหมือนปัญญาชนรุ่นเก่าก็ตาม

พิจารณาจากงานศึกษาทั้งหมดข้างต้นนั้นจะพบว่าคำว่า “ปัญญาชน” เป็นคำที่มีความหมายในสองลักษณะคือในแง่ของสถานภาพและในแง่ของบทบาท ในแง่สถานภาพนั้นปัญญาชนถูกนิยามโดยกว้างด้วยความเป็นกลุ่มอาชีพที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะอย่าง ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ ครูอาจารย์ พระสงฆ์ นักกฎหมาย นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ฯลฯ ซึ่งถูกผูกสถานภาพอยู่กับการได้รับการศึกษาทั้งในแบบจารีตและแบบสมัยใหม่ ส่วนในแง่ของบทบาทนั้นปัญญาชนเป็นผู้ที่จะต้องแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสื่อสารและเผยแพร่ความคิดความรู้ของตนออกสู่พื้นที่สาธารณะไม่ว่าจะในวงจำกัดหรือวงกว้าง โดยมุ่งหวังให้เกิดผลเปลี่ยนแปลงในทางใดทางหนึ่งต่อสังคม ซึ่งบทบาทเช่นนี้ไม่ได้ถูกผูกโยงอยู่กับการได้รับการศึกษาและสถานภาพทางสังคมในลักษณะเป็นกลุ่มอาชีพดังลักษณะแรก หากแต่ถูกกำหนดผ่านการรับรู้การมีอยู่ของความคิดความรู้ที่ถูกเผยแพร่ออกไป ดังนั้นแล้วในวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้จึงนิยามความเป็น “ปัญญาชน” ด้วยความหมายทั้งสองลักษณะ โดยหากเข้าเกณฑ์ลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็อาจนับได้ว่าเป็นปัญญาชนตามความหมายที่วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ต้องการนำเสนอ หรืออาจเสนอความหมายโดยกว้างได้ว่า “ปัญญาชน คือ นักคิด ผู้มีปัญญา มีกิจกรรมทางปัญญาที่สังคมเห็นได้ และเป็นผู้ใช้ปัญญาและวิจารณ์อย่างอิสระ”¹²

1.2.2 งานศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและความเคลื่อนไหวทางการเมืองของปัญญาชนอีสานหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานที่มีประเด็นศึกษาเกี่ยวเนื่องและเป็นผลสำคัญโดยตรงจากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 งานศึกษาชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งที่ควรกล่าวถึงอย่างยิ่งนั้นคือ งานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของดารา

¹² กมล สมวิเชียร, “ลักษณะและปัญหาของปัญญาชนไทย” ใน ส. ศิวลักษณ์, **ปัญญาชนสยาม** (กรุงเทพฯ: กุรุตสยาม, 2512).

รัตน์ เมตตาริกานนท์ ที่ชื่อว่า *การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส.อีสาน พ.ศ.2476-2494*¹³ ที่เสนอต่อภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2543 ซึ่งได้ดัดแปลงและตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่มโดยมีเนื้อหาอย่างเดียวกัน ภายใต้ชื่อใหม่ว่า *การเมืองสองฝั่งโขง*¹⁴ (พ.ศ.2546)

ประเด็นศึกษาสำคัญในงานของดารารัตน์ก็คือการศึกษาและอธิบายถึงปัจจัยที่เป็นพลังสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวที่จะรวมตัวหรือรวมกลุ่มทางการเมืองของคนอีสานกลุ่มหนึ่งภายใต้ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยโดยการเลือกตั้งในช่วงสองทศวรรษแรก สิ่งที่ดารารัตน์ได้เน้นย้ำและชี้ให้เห็นถึงโดยตลอดก็คือสิ่งที่เรียกว่าแนวคิดแบบ “ท้องถิ่นนิยม” (Localism) และ “ภูมิภาคนิยม” (Regionalism) ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญที่สนับสนุนผลักดันอยู่เบื้องหลังในการรวมตัวของกลุ่ม ส.ส.อีสาน สำนึกในความเป็นท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมตามความหมายของดารารัตน์ก็คือการที่กลุ่มคนต่างๆ ในภูมิภาคอีสาน ล้วนแต่มีพื้นฐานมาจากความเป็นชนชาติ “ลาว” และมีสำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วมกันมาตั้งแต่ครั้งการอพยพโยกย้ายตัวมาจากดินแดนที่เป็นประเทศลาวในปัจจุบัน มาสู่พื้นที่ที่เป็นภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือ “ภาคอีสาน” ของรัฐสยาม ที่ได้พัฒนามานับตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเป็นอย่างน้อย ก่อนที่จะปรากฏตัวในฐานะภูมิภาคที่เป็น “หน่วยทางการเมือง” อย่างแท้จริงเมื่อมีการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 และใช้ระบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นเป็นหลักในการปกครองและบริหารราชการแผ่นดินในส่วนภูมิภาคในสมัยรัชกาลที่ 5

จนกระทั่งเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 ขึ้น แนวคิดท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมของอีสานจึงได้รับการกระตุ้นครั้งสำคัญจากการที่ระบอบทางการเมืองเปิดโอกาสให้ผู้คนจากท้องถิ่นทั่วทุกภูมิภาคที่มีความสนใจในทางการเมืองสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมืองระดับชาติได้อย่างเต็มที่ เป็นครั้งแรก ผ่านกระบวนการเลือกตั้งเพื่อคัดเลือกเป็น

¹³ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, “การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส.อีสาน พ.ศ.2476-2494,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).

¹⁴ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, *การเมืองสองฝั่งโขง* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546).

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2476 เพื่อเป็นปากเสียงในการแสดงความ
 คิดเห็น รวมถึงเสนอข้อเรียกร้องต่างๆ เพื่อท้องถิ่นของตนเอง

งานศึกษาของดาร์วินใช้จุดเริ่มต้นในการศึกษาในปี พ.ศ.2476 ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีการ
 จัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จึงกล่าวได้ว่าจุดเน้นของงานชิ้นนี้ก็คือกิจกรรมทาง
 การเมืองที่เกิดขึ้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่กลุ่มบุคคลหรือกล่าวโดย
 จำเพาะ ส.ส.อีสานเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการเลือกตั้งทั้งในระดับชาติและในระดับ
 ท้องถิ่น เมื่อพิจารณาจากการศึกษาบทบาทของคนกลุ่มนี้ในการจัดตั้งรวมกลุ่มทางการเมืองเพื่อ
 ต่อสู้เรียกร้องภายใต้ระบบรัฐสภา ข้อจำกัดของงานชิ้นนี้ก็คือการยังมิได้ทำการศึกษาลึกลงไปใน
 รายละเอียดในแง่ของผลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่มีต่อการก่อรูปขึ้นของ
 กระแสความคิดและการตอบสนองทางการเมืองของคนกลุ่มอื่นๆ ในภูมิภาคอีสาน รวมถึงแนวคิด
 อุดมการณ์ ทัศนคติหรือทำที่ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองและเหตุการณ์สืบเนื่องหลัง
 จากนั้น ซึ่งควรจะมีปัจจัยผลักดันที่สำคัญมากไปกว่าการมีสำนึกภายใต้แนวคิดท้องถิ่นนิยมและ
 ภูมิภาคนิยมที่ดาร์วินได้เสนอไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดหรือสำนึกเกี่ยวกับความเป็น “รัฐ
 ประชาชาติไทย” ที่เกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่จะลดพลังของท้องถิ่นนิยมและ
 ภูมิภาคนิยมที่ยึดโยงกับความเป็นชนชาติลาวลง และกระตุ้นสำนึกของความต้องการมีส่วนร่วมใน
 ระบอบการเมืองแบบใหม่ ในฐานะหน่วยทางการเมืองหน่วยหนึ่งมากยิ่งขึ้น

งานศึกษาชิ้นที่สำคัญและมีอิทธิพลต่องานศึกษาของดาร์วิน ได้แก่ งานของชาร์ล เอฟ
 คายส์ (Charles F. Keyes) ที่ชื่อว่า *Isan: Regionalism in Northeastern Thailand*¹⁵ ที่ได้เสนอ
 แนวคิดว่าด้วยลักษณะความเป็น “ภูมิภาคนิยม” (Regionalism) ของภาคอีสานที่ในงานศึกษาของ
 ดาร์วินได้นำไปเพิ่มเติมและสานต่อคำอธิบาย โดยคายส์ได้ศึกษาการรวมกลุ่มทางการเมืองของ
 ส.ส.อีสาน ภายใต้แนวคิดภูมิภาคนิยมที่มีพื้นฐานจากความเป็นชาติพันธุ์ลาวเพื่อสร้างตัวตน
 หรืออัตลักษณ์ที่แตกต่างไปจากความเป็นไทยภาคกลาง แต่จุดเน้นและความสนใจของคายส์นั้น

¹⁵ Charles F. Keyes, *Isan: Regionalism in Northeastern Thailand* (Ithaca, N.Y.: Cornell University, 1967).

มุ่งไปในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบริบททางการเมืองระหว่างประเทศในช่วงสงครามเย็น และมุ่งอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคอีสานกับการรับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ตาม ยังสามารถพบกลุ่มงานศึกษาที่ว่าด้วยแนวคิดและบทบาททางการเมืองของ ส.ส.อีสานอยู่ชุดหนึ่งที่รวมเล่มภายใต้ชื่อ **ปรีดี พนมยงค์ และ 4 รัฐมนตรีอีสาน + 1**¹⁶ ซึ่งได้มาจากการสรุปความในวิทยานิพนธ์สำคัญ 4 ชิ้น ได้แก่ งานของพีรยา มหากิตติคุณ ที่ชื่อ **แนวคิดและบทบาททางการเมืองของทองอินทร์ ภูริพัฒน์**¹⁷ (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2533) งานของสุวัฒน์ชัย แสนราช ที่ชื่อ **แนวคิดและบทบาททางการเมืองของถวิล อุดล**¹⁸ (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ.2541) งานของธีรวัชร ประนัดสุดจำ ที่ชื่อ **แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายจำลอง ดาวเรือง**¹⁹ (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ.2542) และงานศึกษาของอภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน ที่ชื่อ **แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายเตียง ศิริขันธ์**²⁰ (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ.2542)

งานศึกษาเหล่านี้แม้จะเป็นการศึกษา “แนวคิดและบทบาททางการเมือง” ของบุคคลซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “คนอีสาน” ซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญในทางการเมืองระดับชาติถึงสี่คนทั้งยังเป็นที่ถูก

¹⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), **ปรีดี พนมยงค์ และ 4 รัฐมนตรีอีสาน + 1** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544). นอกจากนี้กลุ่มงานศึกษาชุดนี้ยังได้ถูก “ผลิตซ้ำ” ขึ้นในหลายๆโอกาส เช่น จัดพิมพ์เป็นเอกสารประกอบการสัมมนาหนึ่งศตวรรษปรีดี พนมยงค์ ใน พ.ศ.2543 ที่จัดโดยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ดูรายละเอียดใน จารุวรรณ ธรรมวัตร (บรรณาธิการ), **คือผู้อภิวัฒน์ ถึงรัฐมนตรีอีสาน ถึงวิถีพื้นบ้าน คืออุดมการณ์ประชาธิปไตย** (มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543).

¹⁷ พีรยา มหากิตติคุณ, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของทองอินทร์ ภูริพัฒน์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

¹⁸ สุวัฒน์ชัย แสนราช, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของถวิล อุดล,” (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541).

¹⁹ ธีรวัชร ประนัดสุดจำ, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายจำลอง ดาวเรือง,” (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542).

²⁰ อภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายเตียง ศิริขันธ์,” (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542).

จดจำได้เป็นอย่างดีในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่จากเหตุการณ์การถูกสังหารหมู่ โดยกลุ่มอำนาจทางการเมืองหลังการรัฐประหารในช่วงต้นทศวรรษที่ 2490 หากแต่ประเด็นศึกษาหลักในงานเหล่านี้กลับให้น้ำหนักไปในด้านการศึกษาบทบาทและกิจกรรมทางการเมืองมากกว่าสิ่งที่เรียกว่า “ความคิด” โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งควรจะเป็นปัจจัยพื้นฐานลำดับแรกและสำคัญที่สุดที่ผลักดันให้คนกลุ่มนี้ก้าวเข้ามาสู่เวทีการเมืองระดับชาติอย่างเต็มตัว รวมทั้งการเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองกับกลุ่มขบวนการต่างๆ ในระยะต่อมา

งานที่ดูจะเด่นชัดและมีความพยายามในการเชื่อมโยงกลุ่มปัญญาชน หรือกล่าวโดยจำเพาะคือ กลุ่ม “ส.ส.อีสาน” เข้ากับอุดมการณ์ทางการเมืองก็คืองานของพรณิกา ฉายากุล ที่ชื่อ **ส.ส. ภาคอีสานกลุ่มแนวคิดสังคมนิยม พ.ศ. 2490 – 2506**²¹ (พ.ศ. 2547) ซึ่งพยายามอธิบายให้เห็นถึงสาเหตุของการหันเหไปนิยมอุดมการณ์ทางการเมืองแบบสังคมนิยมของกลุ่ม ส.ส.อีสาน ในช่วงทศวรรษที่ 2490 เป็นสองสาเหตุหลัก คือ ปัญหาพื้นฐานของภาคอีสาน อันได้แก่ ความยากจน ความไม่อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรอันเกิดจากธรรมชาติ และปัญหาจากนโยบายของรัฐที่ไม่ตอบสนองต่อข้อเรียกร้องและความต้องการของประชาชนในภาคอีสาน ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วงานชิ้นนี้ก็ยังมีข้อจำกัดในแง่ที่ว่ามุ่งอธิบายแต่เฉพาะกลุ่มปัญญาชนที่รวมตัวภายใต้ความคิดอุดมการณ์ และทัศนคติอย่างเดียวกัน ทำให้ภาพของการตอบสนองทางการเมืองของปัญญาชนอีสานยังคงขาดความหลากหลาย

เมื่อพิจารณาโดยรวม งานศึกษาที่ว่าด้วยบทบาทและความเคลื่อนไหวทางการเมืองของปัญญาชนอีสานหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้นยังคงมีขอบเขตของกลุ่มบุคคลที่ทำการศึกษาไม่ได้กว้างไกลไปกว่ากลุ่ม “ส.ส.” แต่เพียงกลุ่มเดียว ในขณะที่กระแสความเคลื่อนไหวทางความคิดของปัญญาชนอีสานน่าจะเป็นสิ่งที่มีขอบเขตกว้างขวางกว่านั้น กล่าวคือนอกจากจะหมายรวมถึงกลุ่มบุคคลที่เข้าไปมีบทบาทโดยตรงในระบบการเมืองที่ศูนย์กลาง

²¹ พรณิกา ฉายากุล, “ส.ส. ภาคอีสานกลุ่มแนวคิดสังคมนิยม พ.ศ. 2490 – 2506,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547).

อำนาจอย่าง ส.ส. แล้ว น่าจะหมายความครอบคลุมถึงกลุ่มคนที่อยู่ในท้องถิ่นภาคอีสานที่มีได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเมืองที่ศูนย์กลางอำนาจโดยตรงร่วมด้วย

1.3 วัตถุประสงค์การศึกษา เพื่อศึกษา

1. พัฒนาการของการตอบสนองทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนอีสานภายใต้บรรยากาศทางการเมืองในระบบ “ประชาธิปไตย” ที่ถูกสถาปนาขึ้นนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2500

2. บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และภูมิหลังของกลุ่มปัญญาชนอีสาน รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อการก่อรูปของการตอบสนองทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนอีสานในช่วง พ.ศ. 2475 - 2500

3. ผลของการตอบสนองทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนอีสานที่มีต่อการอธิบายประวัติศาสตร์ไทยในช่วง พ.ศ. 2475 – 2500

1.4 สมมติฐานของการศึกษา

1. การศึกษาการตอบสนองทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนอีสาน เป็นภาพสะท้อนภาพหนึ่งของความรับรู้ของปัญญาชนท้องถิ่นที่มีต่อประวัติศาสตร์ไทยภายใต้ “รัฐประชาชาติ” ซึ่งถูกสถาปนาขึ้นภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา

2. การตอบสนองทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนอีสานถูกหล่อหลอมขึ้นภายใต้ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดสำคัญ คือ ภูมิหลังของกลุ่มปัญญาชน รวมทั้งสภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ในแต่ละพื้นที่ของภูมิภาคอีสาน เป็นผลให้การตอบสนองทางการเมืองมีความเคลื่อนไหวและการแสดงออกที่มีรูปแบบเฉพาะในแต่ละพื้นที่

3. ความเคลื่อนไหวและการแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนอีสานภายใต้ระบอบประชาธิปไตย มีความเปลี่ยนแปลงในแง่ของการให้ความหมาย คำอธิบาย การให้คุณค่า รวมทั้งข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อระบอบการเมือง ที่เป็นผลโดยตรงมาจากความพยายามสถาปนารัฐประชาชาติในระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2500

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาการตอบสนองทางการเมืองของปัญญาชนอีสานต่อการเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตยนับตั้งแต่หลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 – พ.ศ. 2500 โดยมุ่งเน้นการศึกษาไปที่บทบาทและความเคลื่อนไหวทางความคิดของกลุ่มปัญญาชนอีสานที่เป็นผลโดยตรงจากการถูกสถาปนาขึ้นของระบอบการเมืองแบบใหม่หรือก็คือระบอบประชาธิปไตย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของการตอบสนองทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนอีสานภายใต้บรรยากาศทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยนับตั้งแต่ พ.ศ.2475 ถึง พ.ศ.2500
2. สามารถสร้างคำอธิบายบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และภูมิหลัง ที่มีผลต่อมุมมองและการตอบสนองทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนอีสาน
3. สามารถประเมินความสำคัญของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รวมทั้งผลสืบเนื่อง ผ่านการอธิบายภายใต้การศึกษามุมมองและการตอบสนองทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนอีสาน

บทที่ 2

ความเคลื่อนไหวทางความคิดของปัญญาชนอีสานก่อน พ.ศ. 2475

ภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทย กล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน หลักฐานทางโบราณคดีเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นถึงพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่มีความสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นต้นมา อย่างไรก็ตามความสนใจของงานชิ้นนี้ได้ย้อนกลับไปในช่วงเวลาที่ยาวนานเช่นนั้น หากแต่มุ่งเน้นที่จะอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของภาคอีสานนับตั้งแต่ที่เริ่มปรากฏให้เห็นถึงความเป็นชุมชนเมืองที่มีความสัมพันธ์กับอำนาจของรัฐสยามโดยตรง

ดังข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในงานศึกษาทั่วไปเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในระดับเมืองของผู้คนในภาคอีสาน จุดเริ่มแรกของการก่อตัวเป็นภูมิภาคได้เริ่มต้นขึ้นมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเป็นอย่างน้อย ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองภายในอาณาจักรลาว โดยเฉพาะในศูนย์กลางอำนาจที่เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ เป็นผลให้เกิดการอพยพโยกย้ายและตั้งถิ่นฐานเป็นเมืองใหม่กระจายตัวในแถบพื้นที่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐสยามเป็นระลอกมาตลอดจนกระทั่งในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งกลุ่มอำนาจต่างๆ ที่นำการตั้งถิ่นฐาน แม้ไม่อาจกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเกี่ยวข้องเป็นเอกภาพกันในการเมือง แต่เมื่อพิจารณาในเชิงชาติพันธุ์และสำนึกทางประวัติศาสตร์กลุ่มอำนาจต่างๆ เหล่านี้ ล้วนแต่ย่อมต้องมีเอกภาพในแง่ของอัตลักษณ์ความเป็น “ลาว” อยู่อย่างแน่นอน ด้วยการเรียกขานเปรียบเทียบตนเองว่าเป็น “ลาวฝั่งขวา” ในทำนองควบคู่ไปกับ “ลาวฝั่งซ้าย” หรือก็คือดินแดนราชอาณาจักรลาวเดิม¹ โดยมีพรมแดนธรรมชาติคือแม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งกั้นกลางในเชิงพื้นที่

¹ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 91.

เมื่อการบุกเบิกของหลักปักฐานและสร้างบ้านแปงเมืองในภูมิภาคอีสานไม่ได้เป็นผลผลิตของ “รัฐสยาม” หรือ “คนไทย” มาตั้งแต่ต้น ฉะนั้นแล้วจึงไม่ใช่เรื่องเกินเลยความเป็นจริงที่สิ่งที่เรียกว่าแนวคิดแบบท้องถิ่นนิยมหรือภูมิภาคนิยม ดังที่งานศึกษาของ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ ได้เสนอไว้จะได้ก่อตัวขึ้นในศูนย์อำนาจแต่ละแห่งที่กระจายตัวเป็นเอกเทศและค่อนข้างมีอิสระทางการเมืองจากอำนาจรัฐสยามส่วนกลาง ในความหมายที่ว่าในช่วงนับตั้งแต่การเริ่มตั้งถิ่นฐานในระดับเมืองในภาคอีสานมาจนกระทั่งถึงช่วงก่อนหน้าการปฏิรูปการปกครองและการกำเนิดขึ้นของระบบมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น เมืองในภาคอีสานต่างๆเหล่านี้มีฐานะเป็นผู้เข้ามา “พึ่งบรมโพธิสมภาร” และยังมีอำนาจอย่างเต็มที่ในการจัดการบริหารปกครองบ้านเมืองของตนเอง โดยรัฐสยามส่วนกลางเข้ามาจัดการควบคุมในเฉพาะเรื่องที่สำคัญ โดยเฉพาะผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มีตัวกลางสำคัญคือการส่งส่วยตามกำหนดระยะเวลา²

2.1 ระบบมณฑลเทศาภิบาลกับการก่อตัวของกระแสความคิดของปัญญาชนอีสาน

เมื่อรัฐสยามได้สถาปนาระบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นอย่างเป็นทางการใน พ.ศ.2435 ซึ่งมีผลอย่างสำคัญในการลดทอนอำนาจของผู้ว่าท้องถิ่นให้เปลี่ยนผ่านมาสู่รัฐส่วนกลาง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการเริ่มต้นสถาปนาระบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (centralization) เพื่อก่อตั้งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ด้วยการส่งบุคลากรที่มีความใกล้ชิดกับสถาบันกษัตริย์ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ รวมไปถึงขุนนางระดับสูงที่ไว้วางพระราชหฤทัย เข้าไปปกครองหน่วยทางการปกครองที่ถูกสร้างขึ้นใหม่คือ “มณฑล” ที่ได้ครอบทับลงไปบนหน่วยทางการปกครองแบบเดิมของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นคือ “เมือง” และกลายเป็นอำนาจสูงสุดในการบริหารปกครองขึ้นแทนที่ รวมทั้งมีการยกเลิกตำแหน่งการบริหารราชการในแบบอีสานดั้งเดิม ให้มาใช้รูปแบบใหม่ที่รัฐส่วนกลางสร้างขึ้นใหม่ นอกจากนี้รัฐสยามส่วนกลางยังได้พยายามดำเนินกระบวนการสลายความเป็น “ลาว” ในเชิงสัญลักษณ์และพยายามเอาความเป็น “ไทย” ใส่เข้าไปทดแทนควบคู่กันไปด้วย ที่เห็นได้เป็นรูปธรรม คือ การเปลี่ยนแปลงชื่อเรียกมณฑลต่างๆ จากเดิมที่มีคำว่า “ลาว” ให้เปลี่ยนไปใช้ชื่ออื่น

² ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 74.

ทดแทน ได้แก่ มณฑลลาวกลาง เปลี่ยนเป็น มณฑลนครราชสีมา ในปี พ.ศ.2442 มณฑลลาวพวน เปลี่ยนเป็น มณฑลอุดร ในปี พ.ศ.2443 มณฑลลาวท้าว เปลี่ยนเป็น มณฑลอิสาน ในปี พ.ศ.2443 ดังนี้เป็นต้น³

พร้อมกันนี้ในโครงสร้างการปกครองระดับท้องถิ่น รัฐสยามส่วนกลางก็ได้สถาปนารูปแบบการจัดการปกครองใหม่โดยมีระบบเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านเข้ามาแทนที่เมื่อ พ.ศ. 2440 ซึ่งในกรณีของภูมิภาคอีสานนั้นได้มีระบบดั้งเดิมในการจัดการบริหารปกครองระดับชุมชนหมู่บ้านเป็นของตนเองอยู่แล้ว คือ ระบบการให้ความสำคัญกับคณะผู้อาวุโส ที่ถือเป็นกลุ่มอำนาจหลักในการจัดการบริหารปกครองในระดับท้องถิ่นของอีสานอย่างไม่เป็นทางการ แต่เป็นที่รับรู้และเข้าใจกันโดยทั่วไปในฐานะแบบแผนธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา การที่สถาบันทางการเมืองปกครองในรูปแบบจารีตดั้งเดิมถูกลดความสำคัญและเกิดมีระบบใหม่ที่เป็นทางการอย่างตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้านขึ้นทดแทนทั้งยังมีขอบเขตอำนาจที่รัฐรับรองอย่างเป็นทางการทั้งในฐานะผู้นำท้องถิ่นและเป็นตัวแทนเชื่อมโยงระหว่างรัฐกับประชาชน ย่อมต้องส่งผลกระทบต่อสถานะและบทบาทของบุคลากรในสถาบันการปกครองท้องถิ่นแบบดั้งเดิมไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง⁴

กล่าวโดยจำเพาะในด้านของสภาพการณ์ทางการเมืองในภูมิภาคอีสานก่อน พ.ศ. 2475 จะพบว่าระบบมณฑลเทศาภิบาลที่ถูกสถาปนาขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แม้จะนำมาซึ่งการก่อตัวขึ้นของดินแดนในภาคอีสานในฐานะที่เป็น “ภูมิภาค” อย่างเป็นทางการ อันเป็นต้นเค้าของการแผ่ขยายตัวของแนวคิดท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมให้มีความชัดเจนเข้มข้นขึ้นเป็นลำดับ แต่ในอีกทางหนึ่งระบบมณฑลเทศาภิบาลกล่าวโดยจำเพาะในกรณีของภาคอีสานก็เป็นตัวการสำคัญที่เป็นภัยต่อความมั่นคงในอำนาจทางการเมืองของบรรดาผู้นำท้องถิ่น เป็นกระบวนการที่คืบคลานเข้ามา “ลดทอน” “แทรกแซง” และ “ยึดกุม” อำนาจทางการเมืองและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมคือความเป็น “ลาว” ให้อ่อนกำลังลง ซึ่งประเด็นนี้จะมีผลอย่างสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดกระแสและขบวนการการลุกขึ้นต่อต้านอำนาจรัฐสยามส่วนกลาง ดังที่จะกล่าวต่อไป

³ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ, **ประวัติศาสตร์อีสาน** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546). หน้า 343.

⁴ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, **การเมืองสองฝั่งโขง** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 84-85.

เมื่อมาพิจารณาสภาพของสังคมอีสานก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในอีกมิติหนึ่งนั่นคือสภาพการณ์ทั่วไปทางด้านเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม กล่าวได้ว่าภาพลักษณ์อย่างหนึ่งของภูมิภาคอีสานที่ถูกรับรู้และเข้าใจไม่ว่าจะในยุคใดสมัยใดก็คือ การที่ภูมิภาคอีสานและประชาชนชาวอีสานถูกมองว่าเป็นพื้นที่แห่งความ “ยากจน” “แห้งแล้ง” “ทุรกันดาร” “ด้อยพัฒนา” “ไร้การศึกษา” ทศนคติในเชิงลบต่างๆ เหล่านี้เป็นที่น่าสนใจว่ามีการพัฒนาของแนวคิดมาตั้งแต่เมื่อใด และอย่างไร ซึ่งแม้ไม่อาจจะบ่งชี้ไปในรายละเอียดให้แน่ชัด แต่ในทางหนึ่งก็สามารถสืบสาวเหตุปัจจัยต่างๆ ซึ่งมีผลต่อการก่อตัวของทศนคติเหล่านี้ได้อย่างน้อยสามประการ

ประการแรก เมื่อพิจารณาจากสภาพความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์ก็จะพบว่าคำอธิบายที่กล่าวว่าภูมิภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่ “ยากจน” และ “แห้งแล้ง” นั้นเป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ เนื่องจากอาชีพหลักของคนในภูมิภาคนี้ที่อาศัยการทำเกษตรและเลี้ยงสัตว์เป็นสำคัญ ด้วยสภาพภูมิประเทศที่กว้างใหญ่แต่กลับมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์อยู่แต่เฉพาะตามลุ่มแม่น้ำใหญ่ กับทั้งสภาพภูมิอากาศที่ไม่ใครจะเอื้อต่อการเพาะปลูก กล่าวคือ แล้งจัดในฤดูร้อน และมักมีน้ำท่วมในฤดูฝน ฉะนั้นแล้วในแง่การสะสมทุนจากการประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมของคนในภูมิภาคอีสานจึงไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น สิ่งเดียวที่ยังคงเหลือเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดสำหรับชาวอีสานก็คือ ทรัพยากรบุคคล ในแง่ของการเข้ามาเป็น “แรงงาน” หรือ “กรรมกร” อันนับเป็นชนชั้นระดับล่างของสังคม ด้วยเหตุดังนี้เมื่อชาวอีสานได้มีปฏิสัมพันธ์ในฐานะผู้ใช้แรงงานกับคนท้องถิ่นอื่นๆ โดยเฉพาะคนในภาคกลางและกรุงเทพฯ ความไม่เท่าเทียมของสถานะทางสังคมในลักษณะที่ “ต่ำกว่า” จึงปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน และถูกเน้นย้ำให้กลายเป็นลักษณะร่วมอันหนึ่งของคนอีสานไปโดยปริยาย อันเป็นตัวการหนึ่งในการเร่งเร้าให้แนวคิดท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมมีปรากฏเด่นชัดมากยิ่งขึ้น⁵

ประการที่สอง เมื่อมาพิจารณาในด้านอำนาจของรัฐส่วนกลางเกี่ยวกับการบริหารจัดการและพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อภูมิภาคอีสานจะพบว่า แม้จะมีความพยายามในการเข้าไปจัดการปรับปรุงพัฒนาภูมิภาคนี้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามภายใต้ระบบมณฑล

⁵ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 32.

เทศาภิบาลอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การสร้างทางรถไฟมาถึงนครราชสีมาใน พ.ศ.2443 จนกระทั่งมาถึงปลายทางของสายรถไฟภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อุบลราชธานีใน พ.ศ.2473 ซึ่งการกำเนิดขึ้นของทางรถไฟดูเหมือนว่าได้นำเอาความเจริญทางด้านเศรษฐกิจเข้ามาสู่ภูมิภาคอีสาน แต่จุดประสงค์สำคัญที่สุดที่รัฐสยามส่วนกลางเล็งเห็นถึงเป็นลำดับแรกจากการสร้างทางรถไฟก็คือ การอำนวยความสะดวกหรือ “กระชับอำนาจ” ในการเข้าไปจัดการบริหารปกครองหัวเมืองทางภาคอีสานนั่นเอง (โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ดินแดนลาวฝั่งซ้ายตกเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส) และในขณะเดียวกันการเติบโตและพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจที่ดูเหมือนจะเป็นผลในเชิงบวกนั้นก็ได้กลับกลายเป็นผลเชิงลบในคราวเดียวกัน กล่าวคือ ทำให้การพัฒนาและเติบโตทางเศรษฐกิจกระจุกตัวแต่อยู่ในเฉพาะหัวเมืองใหญ่ที่มีรถไฟเข้าถึง ขณะที่พื้นที่ที่อยู่ห่างไกลออกไปซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงมีสภาพเช่นเดิม ซ้ำร้ายไปกว่านั้นยังได้ก่อให้เกิดความแตกต่างของระดับการพัฒนาขึ้นภายในภูมิภาคเดียวกัน โดยเฉพาะในกรณีของเมืองนครราชสีมาหรือโคราช ดังที่เลียง ไชยกาล ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...อย่างไรก็ตาม ชาวโคราชเป็นชาวจังหวัดแรกที่สุดของภาคอีสานที่ได้เห็นรถไฟ ซึ่งเป็นสิ่งที้นำความเจริญอย่างมหาศาลมาสู่ผืนแผ่นดินที่รถไฟไปถึง...คงจะเป็นตอนนี้เป็นครั้งแรกที่ชาวโคราชไม่ยอมรับว่าตัวเป็นลาวอีสาน ทั้งนี้ก็เพราะชาวอีสานที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารเป็นที่รู้กันว่าได้รับการดูแลจากชาวกรุงเทพฯ ถูกกล่าวหาว่าเป็นคนโง่ ซี้เกียจ ส่วนชาวโคราชมุ่งงานทำ เห็นความเจริญ ก็ไม่ยอมยกเทียบตนให้เป็นคนอีสานที่เรียกครั้งนั้นว่า “ลาว” ซัดๆ เมื่อชาวโคราชเขาไม่ยอมรับว่าเขาเป็นลาวอีสาน พวกลาวอีสานจังหวัดอื่นๆก็ไม่ว่าอะไร ก็เลยพลอยเรียกชาวโคราชให้เป็น “ไทยโคราช” ไปเสียเลย แต่ฝ่ายชาวภาคกลาง ไม่ยอมเรียกชาวโคราชว่าเป็น “ไทยโคราช” แต่ยังคงเรียกว่า “ลาว

โคราช” อยู่นั่นเอง เพราะมีส่วนอื่นๆ อีกหลายประการที่ถือว่าชาวโคราชเป็นลาวอีสาน...”⁶

ข้อความข้างต้นนอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงระดับการเติบโตและพัฒนาของเมืองในภาคอีสานอย่างนครราชสีมาหรือโคราชที่เจริญรุดหน้าไปมากกว่าเมืองอื่นๆ แล้ว ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงสำนึกความเป็น “อีสาน” ที่มีความคลุมเครือ/ขัดแย้งระหว่างความเป็นอีสานในฐานะภูมิภาคที่เป็นหน่วยทางการเมืองที่รัฐสยามพยายามสถาปนาขึ้น และความเป็นอีสานที่ยึดโยงอยู่กับความเป็น “ลาว” ตามความรู้ทางประวัติศาสตร์ของผู้คนในพื้นที่แต่ละแห่ง สำนึกที่คลุมเครือ/ขัดแย้งดังกล่าวเช่นนี้ปรากฏเรื่อยมาภายใต้การปกครองของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และไม่ปรากฏความเปลี่ยนแปลงอันเด่นชัดจนกว่าจะก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการสถาปนาสำนักแบบใหม่ คือ “สำนักรัฐประชาชาติ” ที่ลดทอนพลังสำนึกความเป็นอีสานอันยึดโยงอยู่กับ “ลาว” มาสู่ความเป็นหน่วยทางการเมืองภายใต้ “รัฐสยาม” (ซึ่งต่อมาก็คือรัฐไทย) มากขึ้นเป็นลำดับ ดังจะกล่าวให้เห็นในบทต่อไป

ประการที่สาม เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และความคิดเชื่อของผู้คนในภูมิภาคอีสาน ในส่วนของวิถีชีวิตความเป็นอยู่นั้น ในประเด็นนี้มีส่วนสัมพันธ์กับในด้านการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างแนบแน่น ซึ่งก็เป็นผลจากการบริหารจัดการของรัฐสยามส่วนกลางในด้านสาธารณสุขูปโภคและสวัสดิการของรัฐในพื้นที่ส่วนใหญ่ของภูมิภาคอีสานที่ยังกระจายตัวอย่างไม่ทั่วถึง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษาที่ทัศนคติทั่วไปของผู้คนในภูมิภาคนี้ไม่มีใครจะเห็นคุณค่าการที่จะให้บุตรหลานซึ่งอยู่ในวัยที่ควรได้รับการศึกษาเข้าสู่ระบบโรงเรียน มากไปกว่าเป็นแรงงานในภาคครัวเรือนและการทำเกษตรกรรมซึ่งถือเป็นกิจกรรมหลักในการดำรงชีพ

⁶ เสียง ไชยกาล, “ความรู้เรื่องเมืองไทย (ภาคอีสาน)” ใน *ประวัติมหาดไทย*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงวิจิตรวาทการ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 21 ตุลาคม 2510 (กรุงเทพฯ : มิตรไทย, 2510), หน้า 14.

ในส่วนของประเด็นที่ว่าด้วยความคิดและความเชื่อของผู้คนในภูมิภาคอีสานนั้น ดังที่ปรากฏว่าผู้คนในภูมิภาคนี้มีความเชื่อถือในพระพุทธศาสนาผสมผสานกับการนับถือภูตผี วิญญาณอยู่อย่างแน่นแฟ้นอันเป็นลักษณะร่วมอันเดียวกับผู้คนในภูมิภาคอื่นๆ ภายใต้การปกครองของรัฐสยาม แต่อาจกล่าวได้ว่าความคิดความเชื่อที่เป็นส่วนผสมระหว่างพุทธศาสนาและการนับถือผีในภูมิภาคอีสานนั้นมีความแน่นแฟ้น และเป็นพลังที่สำคัญที่สุดที่ผลักดันให้เกิดขบวนการต่อต้านและปฏิเสธรัฐ ด้วยการรวมเอาผู้คนที่มีความเชื่ออย่างเดียวกันเข้ามาเป็นกลุ่มเดียวกัน เป็นที่รู้จักกันในนามขบวนการ “กบฏผีบุญ” บ้าง “กบฏผู้มีบุญ” บ้าง หรือ “กบฏผีบ้าผีบุญ” บ้าง ตามคำเรียกขานของรัฐ

กบฏผู้มีบุญในภาคอีสานในช่วงนับตั้งแต่หลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 เป็นต้นมากล่าวได้ว่าเป็นผลลัพธ์ที่ผสมผสานกันระหว่างเหตุปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่ปรากฏตามสภาพความเป็นจริงภายในภูมิภาคเองดังที่ได้ประมวลมาทั้งหมดในส่วนก่อนหน้า ที่ไม่ว่าต้นทางของความไม่พอใจและลุกขึ้นมาปฏิเสธรัฐจะเป็นประเด็นใดก็ตามแต่ ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งการสูญเสียอำนาจทางการเมือง ความเดือดร้อนในด้านเศรษฐกิจและสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แย่ที่รัฐสยามไม่สามารถเข้ามาดูแลจัดการได้อย่างทั่วถึง แต่ก็ได้นำมาสู่อุดมการณ์ในการเคลื่อนไหวที่สำคัญที่สุด คือ การปฏิเสธรัฐ หรืออย่างน้อยที่สุดคือการปฏิเสธรัฐวิธีใดอย่างไม่เป็นธรรมจากรัฐสยาม โดยอาศัยความเชื่อทางพุทธศาสนาเรื่องพระศรีอาริย์ผสมผสานกับเวทมนตร์คาถาอาคม รวมทั้งประวัติศาสตร์ความเป็น “ลาว” เป็นเครื่องมือในการรวบรวมผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน⁷ การวิเคราะห์ถึงอุดมการณ์ของกบฏผู้มีบุญในภาคอีสานในลักษณะเช่นนี้ สอดคล้องกับทัศนะของ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะผู้ก่อการการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ว่ากบฏผู้มีบุญไม่ได้มีมูลเหตุมุ่งใจมากไปกว่า “...การที่ชาวชนบทภาคอีสานไม่ชอบระบอบการปกครองที่ส่งคนไปจากกรุงเทพฯ”⁸ ซึ่งแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากการมองของรัฐสยามส่วนกลางที่ว่า

⁷ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ ประนุช ทรัพย์สาร, “อุดมการณ์ขบถผู้มีบุญอีสาน” ใน พรเพ็ญ สันตะระกุล และ อัจฉราพร กมุทพิสมัย (บรรณาธิการ), **ความเชื่อพระศรีอาริย์ และกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย** (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2527), หน้า 235.

⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, **ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์** (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2526), หน้า 42.

การกบฏที่เกิดขึ้นเป็นเพียงผลจากการที่คนบางกลุ่มได้อาศัยเอาความเชื่อและความมั่งงายเป็น “...เครื่องล่อลวงตบตาราษฎร” คนอื่นๆ เพื่อแสวงหาประโยชน์ส่วนตัว⁹

ขบวนการกบฏผู้มีบุญในภาคอีสานที่เกิดขึ้นหลังจากการถือกำเนิดขึ้นของระบบมณฑลเทศาภิบาล กล่าวได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่เป็นผลคลี่คลายมาจากเหตุปัจจัยที่ผสมผสานกันระหว่างกระบวนการแผ่ขยายอำนาจของรัฐสยามส่วนกลางในทางการเมืองภายใต้ระบบมณฑลเทศาภิบาล ซึ่งมีผลในการลดทอนอำนาจท้องถิ่นและความพยายามในการสลายอัตลักษณ์ความเป็น “ลาว” กับทั้งความล้มเหลวหรือไม่สนองต่อการจัดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ และสวัสดิการสังคมที่ทั่วถึง ทั้งหมดนี้นำมาสู่การหลอหลอมขึ้นของสำนึกในเชิงต่ออำนาจของรัฐสยามซึ่งในที่นี้หมายถึงรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันมีระบบมณฑลเทศาภิบาลเป็นกลไกในการปกครองที่สำคัญนั่นเอง

อย่างไรก็ดี ความเคลื่อนไหวที่มีแนวโน้มในการต่อต้านอำนาจรัฐส่วนกลางดังที่ขบวนการกบฏผู้มีบุญได้แสดงออกนั้นเป็นเพียงภาพสะท้อนเล็กๆ เพียงส่วนหนึ่งของความเคลื่อนไหวทางความคิดของปัญญาชนอีสาน เป็นความเคลื่อนไหวของปัญญาชนระดับชาวบ้าน ซึ่งมีสถานะคล้ายกับเป็น “นักการเมือง”¹⁰ ที่ได้รับความเชื่อถือจากประชาชนหรือกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่ง และเป็นที่น่าสังเกตว่าโดยมากกลุ่มคนที่เป็นแกนนำสำคัญของขบวนการกบฏผู้มีบุญมักเป็น “หมอลำ” ที่ใช้ความสามารถทางศิลป์ในด้านกลอนลำผสมผสานเข้ากับความเชื่อเรื่องยุคพระศรีอาริย์เพื่อชักชวนผู้คนให้เข้าร่วมเป็นกลุ่มพวกเดียวกัน ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในขบวนการกบฏผู้มีบุญที่ก่อตัวขึ้นในช่วงพ.ศ.2443 – 2445 ดังที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสวรรคพลธิประสงค์ข้าหลวงสำเร็จราชการมณฑลอีสาน ได้ทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ถึงลักษณะขบวนการผู้มีบุญไว้ว่า

⁹ หจข. ร.7 ม.26.4/78 8-13 เมษายน 2572 เรื่อง “สภาพการณ์แห่งภาคอีสาน”

¹⁰ นิวัตน์ พ.ศรีสุวรรณันท์, **ไทยลาว-อีสาน** (มปท. 2539), หน้า 269.

“...ตามซึ่งได้สวนขึ้นไปได้ความเป็นพยายามมาตั้งแต่ปี 118 (พ.ศ. 2442) มาแล้ว...เดิมมาเป็นหมอลำ เทียวลำคำผยาบังความไปในส่วนผู้มีบุญ จะมาแต่ตะวันออก เจ้าเก่าหมดอำนาจ ศาสนาก็สิ้นแล้ว แลหมอลำนั้นก็ลือ ชุบชิบไปต่างๆ มีต้นว่าบัดนี้ฝรั่งเข้าไปเต็มกรุงเทพฯ แล้ว กรุงจะเสียแก่ฝรั่งแล้ว ...”¹¹

นอกเหนือไปจากการใช้ความสามารถเชิงวาทศิลป์ผ่านกลอนลำเพื่อโฆษณาชักชวนชาวบ้านทั่วไปให้เข้าร่วมชบวนการแล้ว ยังพบว่ากลุ่มบุคคลเหล่านี้ยังใช้สื่อกลางอย่างหนังสือคำสอนหรือคำพยากรณ์ร่วมด้วย เท่าที่ปรากฏหลักฐานก็มีเช่น **หนังสือพระยาอินทร์**¹² **หนังสือท้าวพระยาธรรมิกราช**¹³ **ตำนานพื้นเมืองกรุง**¹⁴ เป็นต้น หนังสือคำสอนเหล่านี้มีลักษณะร่วมที่สำคัญคือการแสดงให้เห็นถึงภูมิความรู้ทางธรรมของผู้แต่ง จากการผูกเรื่องตำนานเข้ากับองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาและการใช้ภาษาทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี ซึ่งอาจแสดงได้ว่าผู้ที่ตั้งตนเป็นผู้มีบุญนั้นน่าจะได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางศาสนาจากการเคยเป็นพระสงฆ์หรือการบวชเรียนมาก่อน¹⁵

บทบาทในการสื่อสารความคิดเช่นนี้เอง จึงนับได้ว่าบรรดาผู้ตั้งตนเป็นผู้มีบุญบางส่วนนั้นมีลักษณะเป็นปัญญาชนที่มีทั้งความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม แต่ด้วยการเคลื่อนไหวแสดงออกทางความคิดที่เป็นไปในลักษณะการต่อต้าน ปฏิเสธ ทั้งยังมุ่งล้มล้างอำนาจรัฐส่วนกลางนั้น ความ

¹¹ หจช. ม.2.18/11 ร.29/421 11 กรกฎาคม ร.ศ.122 กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ, หน้า 249-250.

¹² หจช. ม.2 18/10 คำแปลหนังสือพระยาอินทร์.

¹³ หจช. ม.2 18/4 สำเนาหนังสือท้าวพระยาธรรมิกราช.

¹⁴ หจช. ม.2 18/10 สำเนาหนังสือคำแปลพื้นเมืองกรุง.

¹⁵ ไพฑูรย์ มีกุล, การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ.2436-2453 (กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิตเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2517), หน้า 90.

เคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาดังกล่าวจึงมีสถานะเป็น “พลังนอกระบบเทศบาล”¹⁶ และถูกสวมทับด้วยภาพลักษณ์ของความเป็น “กบฏ” ที่รัฐต้องมุ่งปราบปรามด้วยกำลังอย่างเด็ดขาด

2.2 การศึกษาแบบแผนใหม่กับปัญญาชนอีสาน

ผลอีกประการหนึ่งของการสถาปนาระบบมณฑลเทศาภิบาลอันเป็นเสาหลักของการรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางภายใต้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ดำเนินขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นั้นคือความพยายามในการทำให้สิ่งที่เรียกว่า “ความเป็นสมัยใหม่” แพร่ขยายไปในเขตอำนาจทั่วพระราชอาณาจักรสยาม โดยมีต้นเค้ามาจากแรงบีบบังคับของการแผ่ขยายอำนาจของชาติตะวันตก ทั้งนี้โดยมุ่งผลให้อำนาจของรัฐส่วนกลางแทรกซึมและขยายตัวไปตามท้องถิ่นภูมิภาคต่างๆมากขึ้นตามลำดับผ่านการปฏิรูปโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ

เพื่อที่จะตอบสนองกระบวนการดังกล่าวนั้น ความจำเป็นในการสร้างบุคลากรขึ้นเพื่อเป็นกลไกรับใช้และสนองตอบต่อนโยบายของรัฐส่วนกลางนั้นจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังต้องเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐส่วนกลางกับส่วนท้องถิ่นที่มีความรู้ความเข้าใจในระบบ ระเบียบ วิธีการในแบบรัฐส่วนกลางมากพอๆกับระบบความคิด วิธีชีวิต ประเพณี และความเชื่อในแบบท้องถิ่น ดังนั้นกลุ่มคนในท้องถิ่นเองจึงเป็นกลุ่มหนึ่งที่รัฐส่วนกลางเล็งเห็นความสำคัญในการที่จะยกระดับและพัฒนาระดับความรู้ความสามารถ โดยเหตุดังกล่าวการปฏิรูปด้านการศึกษาจึงเป็นภารกิจเร่งด่วนที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องกระทำเพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาบุคลากรออกมาเพื่อรับใช้รัฐในโอกาสต่อไป

การศึกษาของประชาชนในกลุ่มมณฑลเทศาภิบาลที่ประกอบกันขึ้นเป็นภาคอีสานนั้น กล่าวได้ว่ามีความล่าช้า เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ไม่รู้หนังสือ และความไม่รู้หนังสือนี้เองที่เป็นอุปสรรคสำคัญในการติดต่อสื่อสารของรัฐส่วนกลางกับส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

¹⁶ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 86-87

หลังจากเกิดขบวนการกบฏผู้มีบุญที่ในทัศนะของรัฐส่วนกลางมองว่าเป็นความพยายามในการแพร่ขยายของอุดมการณ์ความเชื่อแบบผิดๆ ได้ปรากฏผลสำเร็จในระดับหนึ่งในการโน้มน้าวหรือชักจูงประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ ของภาคอีสานให้หลงเชื่อและคล้อยตามกระทั่งเป็นการต่อต้านอำนาจรัฐส่วนกลาง การเร่งรัดให้มีการจัดการศึกษาโดยรัฐจึงยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ เช่นที่พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิศาสตร์ศิวิไชย ข้าหลวงพิเศษช่วยตรวจราชการปราบปรามขบถผู้มีบุญ ได้รายงานแสดงข้อคิดเห็นว่า

“...ถ้าได้รับจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเสียได้ตลอดทั่วถึงกันแล้ว ราษฎรได้พากันศึกษาวิชาการหนังสือเจริญขึ้นเมื่อใด การบ้านเมืองก็จะเจริญตาม แลพวกราษฎรก็จะไม่หลงเชื่อในสิ่งที่ผิด...เพราะการวิชาหนังสือนี้เป็นที่ก่อให้เกิดแห่งความตริตรองรู้จักประมาณการหนักเบาของราษฎรพื้นเมืองที่รู้หนังสือ...”

17

ข้อคิดเห็นในการเร่งจัดการศึกษาดังกล่าวของบุคคลากรจากรัฐส่วนกลางอย่างพระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิศาสตร์ศิวิไชย มีความสอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มบุคคลในท้องถิ่นอีสานเองอย่างพระญาณรักขิต (สิริจันโท จันทร)¹⁸ เจ้าอาวาสวัดสุปฏิภูมิารามในเมืองอุบลราชธานี (ซึ่งภายหลังได้รับแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการศึกษามณฑลอีสาน) คือ

“...ควรจะรีบจัดตั้งโรงเรียนแลบำรุงให้เจริญขึ้นโดยรวดเร็ว ถ้าวิชาหนังสือนี้แพร่หลายขึ้น ย่อมมีประโยชน์แก่บ้านเมืองหลายอย่าง กล่าวคือ

¹⁷ หจข. ม.2 18/11 ที่ 249/3955 30 สิงหาคม ร.ศ.121 พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิศาสตร์ศิวิไชยกราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ, หน้า 112-113.

¹⁸ ภายหลังคือเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันโท จันทร)

ราษฎรในพื้นที่เมืองเมื่อได้รู้หนังสือนี้แพร่หลายขึ้น คงเกิดความตริตรองจะไม่หลงเชื่อการหลอกลวงในสิ่งที่มีผิดอย่างตื้นๆ ซึ่งกระทำให้ยุ่งยากแก่ราชการ ดังเช่นที่เป็นมาแล้ว กับทั้งข้าราชการบ้านเมืองที่จัดทำอยู่ขณะนี้ จะเจริญขึ้นลำดับไปได้โดยรวดเร็ว เพราะการวิชาหนังสือเป็นต้นรากแห่งการบ้านเมือง”¹⁹

ข้อคิดเห็นจากบุคคลทั้งสองคนข้างต้น ทำให้สามารถพิจารณาได้ว่าจุดมุ่งหมายในการเร่งเข้ามาจัดการศึกษาของรัฐส่วนกลางในท้องที่ภาคอีสานมีอย่างน้อยสองประการ ประการแรกคือเพื่อยับยั้งหรือสลายอุดมการณ์/ความรู้ความเชื่อของประชาชนในแบบที่ “ผิดๆ” ซึ่งน่าจะหมายความว่าความจำเพาะถึงอิทธิพลทางความคิดจากขบวนการกบฏผู้มีบุญ และประการที่สองคือการมุ่งสร้างบุคลากรที่สร้างประโยชน์และความเจริญมั่นคงให้แก่รัฐ

การจัดการศึกษาในท้องที่มณฑลภาคอีสานของรัฐส่วนกลางดำเนินการขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประกาศพระบรมราชโองการประกาศจัดการเล่าเรียนหัวเมือง ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) นับจากนั้นการจัดการศึกษาในภาคอีสานก็ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่มีการตั้งพระญาณรักขิต ขึ้นเป็นผู้อำนวยการศึกษามณฑลอีสาน เมื่อ พ.ศ. 2442 และตั้งโรงเรียนแห่งแรกขึ้นที่วัดสุปฏิหาราม²⁰ ในเมืองอุบลราชธานี อันนับเป็นการตั้งโรงเรียนโดยรัฐส่วนกลางเป็นครั้งแรกในท้องที่ภาคอีสาน และใน พ.ศ. 2449 ก็มีการตั้งโรงเรียนในลักษณะเดียวกันที่อุดรธานีอีกแห่งหนึ่งด้วย

การจัดการศึกษาในท้องที่ภาคอีสานได้ขยายตัวมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะช่วงหลังการประกาศใช้ พ.ร.บ. ประถมศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2464 ทำให้มีจำนวนตำบลท้องที่ที่ประกาศใช้การศึกษาภาคบังคับเพิ่มขึ้น เช่นมีการเปลี่ยนแปลงของสถิติที่น่าสนใจคือเมื่อพิจารณามณฑลอีสานเมื่อ พ.ศ. 2464 จากตำบลทั้งหมดในมณฑลอีสาน 376 ตำบล มีการประกาศใช้ พ.ร.บ. นี้

¹⁹ หจข. ม.2 18/11 ที่ 250/2356 31 สิงหาคม ร.ศ.121 “รายงานตอนที่ 2” ของพระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิศาสตร์วิไชย, หน้า 1-3

²⁰ เป็นวัดธรรมยุติกนิกายวัดแรกในเมืองอุบลราชธานี

เพียง 27 ตำบล แต่พอมมาถึง พ.ศ. 2474 จากจำนวนตำบลทั้งหมดในมณฑลอีสาน 670 ตำบล มีการประกาศใช้ พ.ร.บ. นี้ ถึง 669 ตำบล²¹ โดยสรุปจากค่าสถิติก็คือก่อน พ.ศ. 2475 เกือบทุกตำบลในมณฑลอีสานได้รับการจัดการศึกษาภาคบังคับโดยรัฐ²²

นอกเหนือไปจากการตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรแล้วพระเจ้านั่งยาเธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงใหญ่เทศาภิบาลมณฑลอีสาน ยังมีดำริในการจัดตั้งโรงเรียนการปกครองขึ้นในเมืองอุบลราชธานี เพื่อฝึกหัดลูกหลานของข้าราชการตามเมืองต่างๆเข้ารับราชการ ในปลาย พ.ศ. 2450 จึงดำริให้หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม คเนจร) เป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนปกครองขึ้น เปิดรับสมัครบุตรหลานข้าราชการในเมืองต่างๆทั่วมณฑลอีสานเข้าฝึกหัดสำหรับรับราชการ²³ มีวิชาที่ฝึกหัดสอน เช่น หน้าที่การปกครอง การสอบสวนคดีแพ่งคดีอาญา และฝึกหัดให้แต่งคำร้องต่างๆ เป็นต้น และเมื่อสำเร็จแล้วจะบรรจุเข้ารับราชการตามความสามารถ ทั้งนี้มีจุดมุ่งหวังให้เกิดความเข้าใจระบบราชการแบบใหม่ที่เน้นระบบคุณวุฒิ มิใช่เป็นไปในลักษณะของ “...เปนชาติวงศ์เจ้าบ้านผ่านเมืองนั้นๆ ได้รับสมบัติสืบตระกูลกันมา จึงตั้งคนอีกเมืองหนึ่งไปรับราชการยังอีกเมือง

²¹ พิรุฬห์ สวัสดิ์ธรรมย์, “การปฏิรูปการศึกษาในมณฑลอีสาน พ.ศ.2442-2475” (ปริญญาานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. 2530), หน้า 103.

²² โรงเรียนที่รัฐส่วนกลางจัดตั้งในมณฑลอีสานนั้นมีทั้งที่ขึ้นต่อกระทรวงธรรมการ และโรงเรียนประชาบาลที่ขึ้นต่อกระทรวงนครบาลหรือมหาดไทย และยังมีค่าความเปลี่ยนแปลงทางสถิติที่แตกต่างกันอย่างมากในช่วงระยะเวลาเดียวกัน กล่าวคือ โรงเรียนประถมศึกษาที่ขึ้นต่อกระทรวงธรรมการเมื่อ พ.ศ.2456 มี 14 โรงเรียน ครู 38 คน และนักเรียน 913 คน พอมมาถึง พ.ศ.2463 เพิ่มเป็น 22 โรงเรียน ครู 65 คน และนักเรียน 2,591 คน ขณะที่โรงเรียนประชาบาลเมื่อ พ.ศ.2456 มีนักเรียน 6,073 คน พอมมาถึง พ.ศ.2463 เพิ่มเป็น 17,537 คน ซึ่งหากนับตามสถิตินี้ มณฑลอีสานจะมีการขยายตัวของการศึกษาเฉลี่ยเป็นอันดับที่ 2 ของประเทศรองจากมณฑลกรุงเทพฯ รายละเอียดดูใน พิรุฬห์ สวัสดิ์ธรรมย์, การปฏิรูปการศึกษาในมณฑลอีสาน พ.ศ.2442-2475, หน้า 93-94

²³ หจข. ม.57/14 ที่ 24/1003 19 พฤษภาคม ร.ศ.127 กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ฑูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ.

หนึ่ง...”²⁴ ซึ่งเป็นการปลูกฝังทัศนคติให้ข้าราชการไม่ยึดติดกับผลประโยชน์ในพื้นที่ และยังเป็น การลดอิทธิพลของตระกูลเจ้านาย/ขุนนางท้องถิ่นเดิมลงได้อีกทางหนึ่งด้วย

การขยายตัวของระบบการศึกษาแบบแผนใหม่ในมณฑลอีสานนั้น กล่าวได้ว่าในทุกๆระดับ ชนชั้นนั้นได้รับผลในทางบวกอย่างเท่าเทียมกันนับตั้งแต่ชนชั้นปกครองเรื่อยไปจนถึงระดับราษฎร สามัญ และก่อให้เกิดผลอย่างสำคัญนั่นคือพัฒนาการทางภูมิปัญญาของคนทุกกลุ่มในสังคม เกิด เป็นลักษณะของ “ปัญญาชน” ซึ่งเป็นผู้รู้หนังสือ มีความคิดความอ่าน ตลอดจนทั้งความรู้ความ ชำนาญในหลักวิชาต่างๆ และในเวลาต่อมาปัญญาชนจำนวนไม่น้อยก็ได้แสดงบทบาทในการ สื่อสารความรู้ ความคิด ทัศนคติของตนเองต่อเรื่องต่างๆสู่สาธารณะ ทั้งยังสามารถผลักดันตัวเอง เข้าสู่วงอำนาจทางการเมืองที่ขยายตัวมากขึ้น²⁵ โดยมีระบบการศึกษาแบบใหม่เป็นตัวเลื้อน สถานะที่สำคัญ

ปัญญาชนในภาคอีสานที่อาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มหลักๆ ที่มีบทบาทเคลื่อนไหวทางความคิด ในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 ได้แก่ กลุ่มข้าราชการท้องถิ่น กลุ่ม พระภิกษุสงฆ์ และกลุ่มราษฎรทั่วไป โดยมีกิจกรรมหรือรูปแบบการแสดงออกที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

2.2.1 กลุ่มข้าราชการท้องถิ่น

ปัญญาชนอีสานที่เป็นข้าราชการท้องถิ่นนั้น นอกเหนือไปจากการได้รับการศึกษาตามแบบ แผนใหม่อย่างค่อนข้างครบสมบูรณ์แล้ว คนกลุ่มนี้ยังเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง ของรัฐส่วนกลางโดยตรง กล่าวคือเป็นกลไกในระบบราชการที่ต้องเป็นตัวกลางเชื่อมต่อสร้างความ เข้าใจอันดีระหว่างรัฐส่วนกลางกับประชาชนในพื้นที่ น้อมนำนโยบายของรัฐมาปฏิบัติอย่าง เคร่งครัด และต้องเป็นตัวแทนอำนาจรัฐคอยสอดส่องควบคุมดูแลประชาชนในด้านต่างๆ

²⁴ หจช. ม.57/14 ที่ 285/10485 27 ธันวาคม ร.ศ.126 กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

²⁵ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 106.

กลุ่มปัญญาชนที่เป็นข้าราชการท้องถิ่นนั้นยังอาจแบ่งย่อยออกได้เป็นอีกสองกลุ่มคือ กลุ่มข้าราชการที่สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มอำนาจเจ้านายเดิมในท้องถิ่น ซึ่งเคยปกครองกันในลักษณะดั้งเดิมก่อนการปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล และเมื่อเกิดการปฏิรูปก็ได้เปลี่ยนสถานะมาเป็นข้าราชการในระบบราชการแบบใหม่ กับอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มข้าราชการแบบใหม่ที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบการศึกษาแบบใหม่อย่างแท้จริง คนกลุ่มนี้ไม่มีความผูกพันกับอำนาจในท้องถิ่นที่ตนเองรับราชการอยู่ และโดยมากมีที่มาจากต่างถิ่น ต่างเมือง มาจากกลุ่มอาชีพและชนชั้นที่หลากหลาย²⁶ แต่ได้ถูกคัดเลือกมาตามระบบความรู้ความสามารถโดยรัฐส่วนกลางนั่นเอง

ด้วยความที่คนกลุ่มนี้มีความผูกพันกับอำนาจรัฐโดยตรงในฐานะข้าราชการ กิจกรรมความเคลื่อนไหวทางความคิดจึงถูกจำกัดทั้งในแง่ของวิธีการและทิศทางของการแสดงความคิดเห็น ที่พบเห็นโดยมากก็เป็นไปในลักษณะของการสืบค้นหาหาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ของเมืองต่างๆ ในภาคอีสาน แล้วเรียบเรียงขึ้นเป็นหนังสือในรูปแบบพงศาวดาร เป็นข้อมูลส่งกลับไปยังรัฐส่วนกลางเพื่อใช้ประโยชน์ในทางการปกครอง²⁷ และมีการเผยแพร่ไปสู่สาธารณชนในวงที่จำกัด ผลงานเหล่านี้ที่สำคัญ ได้แก่ *พงศาวดารภาคอีสาน*²⁸ ที่เขียนขึ้นโดยพระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) (พ.ศ. 2472) ในทำนองเดียวกับที่บุคลากรจากรัฐส่วนกลางคือ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐุม คุนเณจร) ปลัดมณฑลอีสาน ได้เขียน *พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน*²⁹ (พ.ศ. 2458) ขึ้น

อย่างไรก็ตาม ยังสามารถพบปัญญาชนอีสานที่เป็นข้าราชการท้องถิ่นบางคนได้ใช้ช่องทางที่จะสื่อสารความคิดของตนเองกับพื้นที่สาธารณะไปกว้างไกลกว่านั้น กล่าวคือได้ใช้ช่องทางผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ในวงกว้าง เช่น หนังสือ วารสาร และหนังสือพิมพ์ บุคคลที่เป็นตัวอย่างชัดเจนที่สุดก็คือ กรณีของ อ่ำ บุญไทย ข้าราชการครูชาวอุบลราชธานี

²⁶ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, *การเมืองสองฝั่งโขง* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 110

²⁷ *เรื่องเดียวกัน*.

²⁸ ขัติยวงษา, พระยา, *พงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของ พระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด)*, พิมพ์ในงานปลงศพ นางศรีสุภา (โต เอี่ยมศิริ) ณ เชิงบรมบรรพต วัดสระเกศ (พระนคร: ศรีหงส์, 2472).

²⁹ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” ใน *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 4* (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2459).

อ่ำ บุญไทย (พ.ศ.2445-2483) กล่าวได้ว่าเป็นบุคคลซึ่งเป็นผลผลิตโดยตรงของระบบการศึกษาแบบแผนใหม่ มีชาติกำเนิดที่ถือได้ว่ากำเนิดในตระกูลที่มีฐานะค่อนข้างดีในอำเภอเกษมสีมา (ต่อมาคืออำเภอม่วงสามสิบ) จังหวัดอุบลราชธานี บิดาคือท้าวไชยสงคราม เป็นข้าราชการท้องถิ่นในตำแหน่งกำนัน ทำให้ได้รับการสนับสนุนการศึกษาในระบบโรงเรียนมาเป็นอย่างดีโดยลำดับ นับตั้งแต่แรกเริ่มเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนอุบลวิทยาคมที่วัดสุปฏิญารามในเมืองอุบลราชธานีเมื่อ พ.ศ.2457 และย้ายไปเรียนที่โรงเรียนตัวอย่างของมณฑลอุบลราชธานี คือโรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราชเมื่อ พ.ศ.2461 มีคุณวุฒิสูงสุดคือจบจากโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม ในฐานะนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง ที่สอบไล่ใหญ่ทั่วประเทศได้เป็นลำดับหนึ่งใน พ.ศ. 2463 ได้รับการแต่งตั้งเข้าสู่ระบบราชการในสายข้าราชการวิชาการคือ ครู ซึ่งมีความเชี่ยวชาญเฉพาะในด้านการเกษตรกรรม

นอกจากจะมีชื่อเสียงในจากผลการสอบในระดับประเทศหลายครั้ง และการเป็นนักเรียนตัวอย่างประจำมณฑลอุบลราชธานีแล้ว ระหว่างที่รับราชการครูนั้น อ่ำได้เขียนงานหลายชิ้นเพื่อตีพิมพ์ลงในหนังสือ **วิทยาคาร** เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรกรรมในหลายๆเรื่องจนได้รับการยกย่องและได้รับรางวัล รวมทั้งยังใช้นามปากกาชื่อ “แม่น้ำโขง” เพื่อตีพิมพ์งานเขียนในหนังสือพิมพ์ **ประชาชาติ** และนามปากกา “ศักดิ์วิมา” ซึ่งใช้ในโอกาสอื่นๆ หลังเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในปี พ.ศ.2476 โดยพิมพ์เอกสารแนะนำตัวขึ้นสำคัญคือ **กฤดาการบนที่ราบสูง** (จะกล่าวถึงงานชิ้นนี้โดยละเอียดต่อไปในบทที่ 3 หัวข้อ 3.1.2) ที่มีเนื้อหาในเชิงวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลคณะราษฎร อันเป็นช่วงเวลาก่อนเกิดกบฏบวรเดชเพียงไม่นาน ทำให้ถูกเพ่งเล็งและถูกจัดเข้าเป็นกลุ่มเดียวกับฝ่ายเจ้าจนถูกกวาดล้างจับกุมในคราวกบฏบวรเดช พ.ศ.2476 และถูกจำคุกจนถึงชีวิตในปี พ.ศ.2483³⁰

งานเขียนภายใต้นามปากกา “แม่น้ำโขง” ของอ่ำก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีลักษณะของการเสนอข้อคิดเห็นต่อสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งในระดับ

³⁰ ชัยศิริ สมทวนิช, “ประวัตินายอ่ำ บุญไทย,” ใน **กฤดาการบนที่ราบสูง** (กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543), หน้า (11)-(17).

ภาคอีสานและภาพรวมระดับประเทศ ดังเช่นในบทความที่ตีพิมพ์ต่อเนื่องที่ชื่อ **สภาพการณ์แห่งอีสาน** ซึ่งเนื้อหาโดยมากมีแนวโน้มเป็นไปในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ในหลักการจัดการด้านต่างๆ ของรัฐส่วนกลาง เช่นที่ได้แสดงทัศนะต่อลักษณะการจัดการปกครองในระบบมณฑลเทศาภิบาลไว้ว่า

“...การปกครองที่รัฐบาลได้จัดวางระเบียบให้ดูแลบังคับบัญชากันเป็นลำดับชั้นตั้งแต่สมุหเทศาฯ ตลอดลงมาจนกำนันผู้ใหญ่บ้านราษฎรนั้น นับว่าถูกต้องกับนิสัยของคนไทยด้วยประการทั้งปวง เรื่องนี้พูดไปก็เท่ากับชมตัวเราเอง แท้จริงจะหาวิธีปกครองคนไทยให้ดีเยี่ยมตามที่รัฐบาลได้ประกาศใช้อยู่ในขณะนี้เห็นไม่มีอีกแล้ว...”³¹

ข้อคิดเห็นที่มีที่ท่าสนับสุนนรูปแบบการจัดการปกครองในลักษณะมณฑลเทศาภิบาลเช่นนี้ สะท้อนว่าในทัศนะของอำนาจนั้น หลักการปกครองของรัฐสมบูรณาสิทธิราชย์ยังคงเป็นสิ่งที่เหมาะสมแก่ยุคสมัยและไม่เห็นถึงความจำเป็นที่จะมีการเปลี่ยนแปลงหรือมีรูปแบบอื่นที่เหมาะสมกว่า (ซึ่งทัศนคติเช่นนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าได้มีความเปลี่ยนแปลงไปหลังจากเกิดเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475)

แม้ว่าอำนาจจะมีที่ท่าสนับสุนนลักษณะการปกครองในภาพรวม แต่ในฐานะที่เป็นคนในท้องที่อีสานและในฐานะที่เป็นครู อำได้สังเกตเห็นถึงปัญหาเกี่ยวกับการจัดการด้านการศึกษา มีการวิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนะวิธีทางแก้ไขในหลายๆ ประเด็น เช่น ประเด็นของการเก็บเงินศึกษาพลี ที่อำได้กล่าววว่า

³¹ หจช. ร.7 ม.26.4/78 14 เมษายน 2572 เรื่อง “สภาพการณ์แห่งภาคอีสาน”.

“...เงินศึกษาพลีนั้น ควรเก็บให้มากกว่านี้ เพราะมณฑลภาคอิสาน เราต้องการเร่งความเจริญให้ทันเพื่อนบ้าน คือจะไม่ปล่อยให้ธรรมชาติเป็นเอง อย่างเนิบนาบ ด้วยการศึกษานั้นเราอาจแก้ไขได้และทั้งเร่งได้ด้วย

การเก็บเงินศึกษาพลีมากขึ้น จักทำให้พลเมืองเราต้องชวนขวนขวายหา งานทำ ไม่นอนกลางวัน ไม่เตรเนิบๆ เป็นวิธีบังคับให้ทำงานเทียบกับเพื่อน บ้านใกล้เคียง ซึ่งเขาเก็บรายบุคคลมากกว่าเรา เรื่องเงินศึกษาพลีนี้ เราไม่ควร ท่องภาชิตการเมืองซึ่งมีว่า “จะจัดจะทำก็จัดและทำไปเถิด แต่อย่าให้พลเมือง เดือดร้อน” นั้นเลย ด้วยเราต้องการเจริญทางลัด ดังได้กล่าวมาแล้ว...”³²

นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีกรณีพิพาทกรณีปัญหาในการจัดวางหลักสูตรการสอนของ กระทรวงธรรมการอย่างตรงไปตรงมา ในแง่ของความไม่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคน ท้องถิ่น ดังข้อความต่อไปนี้

“...สำหรับกระทรวงธรรมการ วิชาอันเดียวในทางอาชีพ ซึ่งโรงเรียน สามัญเรียกว่า วิชาวิทยา นั้น ควรแยกออกเป็น 2 ประเภท ประเภทหนึ่ง คือ วิทยานันต้องเรียนเหมือนกันทั้งประเภท เช่น การบัญชีสหกรณ์ หุ่นส่วน บริษัท ธนาคาร ฯ เหล่านี้อาจวางหลักสูตรการสอนเหมือนกันทั่วไปได้ทุก มณฑล อีกประเภทหนึ่งเป็นวิชาที่จำต้องสอนให้เหมาะสมแก่ภูมิประเทศนั้น ควรเลือกให้เหมาะสมแก่ความต้องการด้วย เช่น ชนบทหนึ่งมีการทำหม้อหรือสาน เสื่อ เลี้ยงไหม เผาอิฐ เพาะครั้ง ฯ ก็เปิดสอนวิชาวิทยานันๆขึ้น เช่นนี้เป็นต้น แต่กระทรวงธรรมการหาดำเนิรวินิตดังกล่าวนี้ไม่ ชอบแต่จะเอาวิชาจับหอยจับ ปลาทะเล ทำสวนจาก ฯ อันเป็นอาชีพภาคใต้ นำไปสอนแก่เด็กในภาคเหนือ จะมีเด็กเมืองดอนก็คนพลัดไปอยู่ทางทะเล นี่แหละที่ว่าทำให้เด็กนั่งฝัน

³² หจข. ร.7 ม.26.4/78 31 มีนาคม-2 เมษายน 2572 เรื่อง “สภาพการณ์แห่งภาคอิสาน”.

กลายเป็นพลเมืองที่มีนิสัยจับจัด ได้รับวิชาอาชีพไม่ถูกต้องกับภูมิประเทศไปเสีย
สิ้น...”³³

ข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อเรื่องการบริหารจัดการบ้านเมืองของรัฐส่วนกลางในประเด็นต่างๆ ของอัครังที่ยกมานั้น สะท้อนให้เห็นว่าตามทัศนะของปัญญาชนที่เป็นข้าราชการในท้องถิ่นเช่นอัครัง ระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังคงมีความเหมาะสมที่จะใช้เป็นหลักในการบริหารราชการแผ่นดินอยู่ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีข้อบกพร่องที่สมควรได้รับการแก้ไขโดยเฉพาะบทบาทของกระทรวงธรรมการในด้านการจัดการศึกษา อันเป็นแวดวงที่อัครังถูกคลีใกล้ชิด และมองเห็นปัญหาต่างๆ ภายในได้เป็นอย่างดี

2.2.2 กลุ่มพระภิกษุสงฆ์

กลุ่มพระภิกษุสงฆ์ในภูมิภาคอีสานอาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีลักษณะความเป็นปัญญาชนมาอย่างช้านานมากกว่าคนกลุ่มอื่นๆ นับตั้งแต่ก่อนการปฏิรูปการปกครองและการจัดการศึกษาแผนใหม่ สถาบันภิกษุสงฆ์เป็นศูนย์รวมของความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งยังมีอำนาจชี้นำทางความรู้ ความคิดและความเชื่อในชุมชนท้องถิ่น และแม้เมื่อการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ใน พ.ศ.2435 เกิดขึ้น พร้อมๆ กับการค่อยๆ ขยายตัวของการศึกษาแผนใหม่ ภิกษุสงฆ์และวัดก็ยังคงบทบาทในการเป็นผู้ให้การศึกษทั้งทางโลกและทางธรรมอยู่อย่างสูง ทั้งยังเป็นกลุ่มที่เปิดโอกาสให้คนจากชนชั้นอื่นๆ เลื่อนสถานะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งได้โดยไม่ปิดกั้น ผ่านลักษณะที่เรียกว่า การบวชเรียน ทำให้ที่มาของภิกษุสงฆ์มาจากผู้คนหลากหลายชนชั้น โดยเฉพาะจากชนชั้นผู้ที่เป็นชาวนาที่มักให้ลูกหลานบวชเรียนเพื่อเลื่อนสถานะของตนเองขึ้น³⁴

³³ หจข. ร.7 ม.26.4/78 9-10 เมษายน 2572 เรื่อง “สภาพการณ์แห่งภาคอีสาน”.

³⁴ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 112.

ภิกษุสงฆ์อีสานที่มีบทบาทและความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้นมีอยู่จำนวนพอสมควร และหลายรูปที่มีโอกาสเลื่อนสถานะขึ้นเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่และเป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วไปมิใช่เฉพาะแต่ในภาคอีสานทั้งในฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระ เช่น พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโท จันทร) สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน) พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม พบว่ากระแสความเคลื่อนไหวของความคิดของกลุ่มพระภิกษุสงฆ์อีสานส่วนใหญ่จะเน้นความสำคัญในเรื่องของการบำรุงรักษาวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านเป็นหลัก เช่น การแต่งเรียบเรียงตำนานหรือนิทานพื้นบ้าน ตำนานทางศาสนา คำกลอน คำผญา (ภาษิตอีสาน) ฯลฯ แต่ก็ยังปรากฏมีในบางกรณีที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับข้อคิดเห็นต่อเหตุการณ์บ้านเมืองปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องอยู่ตามคำเทศนาสั่งสอนที่ได้มีการรวบรวมไว้ในโอกาสต่างๆ เช่นในกรณีของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโท จันทร) (พระภิกษุสงฆ์ชาวอุบลราชธานี มีตำแหน่งสูงสุดคือ เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ) ในงานรวมคำเทศนาที่ชื่อ *สิริจันทโหวาททยอดคำสอน*³⁵ ซึ่งมีต้นฉบับเป็นภาษาอีสาน³⁶

ตามเนื้อความที่ปรากฏใน *สิริจันทโหวาททยอดคำสอน* นั้น กล่าวได้ว่ามีวัตถุประสงค์ในการเทศนาสั่งสอนปลุกฝังให้ผู้คนมี “กตัญญูกตเวทิตาธรรม” ต่อพระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ และที่น่าสนใจคือ พระมหากษัตริย์ ซึ่งปรากฏมีเนื้อความแยกส่วนออกมาเป็นตอนหนึ่งต่างหาก คือ ตอนพรรณาคณะพระมหากษัตริย์ โดยดำเนินเรื่องควบคู่ไปกับบทเทศนาตอนอื่นๆ ที่มุ่งปลุกฝังคำทำนายเรื่อง “พญาบัสเสนท์” อันเป็นคำพยากรณ์ที่ว่าด้วยเรื่องความเสื่อมของพระพุทธศาสนาภายในระยะเวลา 5,000 ปี (หรือกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการมาถึงผู้มีบุญ

³⁵ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์, “สิริจันทโหวาททยอดคำสอน,” ใน *ประมวลธรรมยอดคำสอน ชุดพิเศษ เล่มที่ 6 ของ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโท จันทร)* (กรุงเทพฯ: แอ็ดวานซ์ อินเตอร์ พริ้นติ้ง, 2551), หน้า 159-199.

³⁶ เพื่อความสะดวกในการอ้างอิงต่อไปในที่นี้ จึงใช้ฉบับที่แปลเป็นภาษาไทยภาคกลางแล้ว ซึ่งมีปรากฏอยู่ในเล่มเดียวกัน โปรดดู พระอุบาลีคุณูปมาจารย์, “สิริจันทโหวาททยอดคำสอน (แปลเป็นภาษาไทยภาคกลาง),” ใน *ประมวลธรรมยอดคำสอน ชุดพิเศษ เล่มที่ 6 ของ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโท จันทร)* (กรุงเทพฯ: แอ็ดวานซ์ อินเตอร์ พริ้นติ้ง, 2551), หน้า 201-249.

หรือยุคพระศรีอารีย์ ที่ขบวนการกบฏผู้มีบุญในภาคอีสานเคยใช้เป็นอุดมการณ์ ต่อต้านรัฐส่วนกลาง) โดยมีข้อความที่น่าสนใจเกี่ยวกับการยกพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์สองพระองค์คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังส่วนที่กล่าวไว้ว่า

“...ในชั่วอายุของเราได้เห็นพระมหากษัตริย์ 2 ชั่วพระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ที่ประชาชนพากันยกย่องมาก เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตไปแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จขึ้นเสวยราชย์แทน ทรงมีพระราชอิสริยยศและพระบุญญาภินิหารยิ่งกว่าแต่ก่อน ทรงมีพระปรมาภิไธยว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มิได้ทรงประพฤติผิดพระราชประเพณีแต่อย่างไร ทรงสืบสันตติวงศ์ต่อมา มิได้ทรงคำนึงถึงความสุขแต่ส่วนพระองค์อย่างเดียว ทรงตราพระราชบัญญัติให้ไฟฟ้าประจากราชราษฎรเกิดความยำเกรง ทรงตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ให้พลสกนิกรมีความสุขด้วยพระบุญญาธิการมาก เรื่องอุบาทว์ร้ายต่างๆตามคัลลอลงที่หมอบทำนายนั้น เรามองไม่เห็นว่าจะจะเป็นไปตามที่พูด”³⁷

นอกจากนี้เนื้อความในอีกหลายส่วนยังได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลักในการปกครองประเทศทั้งด้วยสถานะของกษัตริย์ที่ “...ทรงมีบุญญาธิการมากกว่าคนทั้งหลายในประเทศ...”³⁸ และยังเป็นเสาหลักในการปกครองเพื่อให้สังคมเกิดความสงบเรียบร้อย เพราะ “...ถ้าไม่มีพระราชาปกครอง ประชาชนก็จะวุ่นวาย คีกรสงครามและโจรผู้ร้าย

³⁷ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์, “สิริจันโทวาทยอศาคำสอน (แปลเป็นภาษาไทยภาคกลาง)” ใน **ประมวลธรรมยอศาคำสอน ชุดพิเศษ เล่มที่ 6 ของ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันโท จันทร)** (กรุงเทพฯ: แอ็ดวานซ์ อินเตอร์ พริ้นติ้ง, 2551), หน้า 211-212.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 217.

จะเกิดขึ้นทุกแห่ง เพราะมีแต่ไพร่พลไม่มีเจ้านายปกครอง...”³⁹ รวมทั้งยังอธิบายขยายความไปถึงเรื่องที่ประชาชนต้องเสียส่วยภาษีหรือเงินรัฐชูปการให้แก่กษัตริย์นั้นก็ด้วยเพราะ “...เมื่อได้รับภาระเป็นผู้ปกครองแล้ว ไร่รนาและสวนก็ไม่ต้องทำ มีแต่ชวนชวายหาทางคุ้มครองไพร่บ้านพลเมืองให้มีความสุขไม่ให้เดือดร้อน เพราะเขาพากันสร้างวังให้อยู่...”⁴⁰ ดังนี้ เป็นต้น

การแสดงออกทางความคิดในลักษณะสนับสนุนสถานะและอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในงานเทศนาคำสอนชิ้นนี้ แสดงให้เห็นว่าภิกษุสงฆ์บางส่วนมีการใช้องค์ความรู้ทางด้านศาสนา มาผสมผสานกับทัศนคติทางการเมืองเพื่อสื่อสารสู่สาธารณะ กล่าวโดยเฉพาะในกรณีนี้คือ การหยิบยกเอาการเทศนาแก้คำทำนายที่ม่งายและทำให้ผู้คนหลงผิดมาเสริมคำอธิบายเรื่องความจำเป็นในการดำรงอยู่ของสถาบันกษัตริย์

2.2.3 กลุ่มราษฎรทั่วไป

ราษฎรทั่วไปในที่นี้หมายความรวมถึงกลุ่มคนตั้งแต่พ่อค้า ไปจนถึงคนระดับล่างอย่าง เกษตรกร ชาวนา บัญญาชนกลุ่มนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลในทางบวกจากการแพร่ขยายของระบบการศึกษาแบบแผนใหม่เช่นเดียวกับสองกลุ่มแรก เพียงแต่มีโอกาสและศักยภาพในการเลื่อนสถานะผ่านระบบการศึกษาน้อยกว่า กล่าวคือ ในขณะที่พ่อค้าก็จะมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพของตนเป็นหลัก ในขณะที่กลุ่มชนชั้นล่างอย่างชาวนานั้นก็มีฐานะรายได้ในระดับต่ำ การส่งบุตรหลานเข้าเรียนในระดับสูงและโรงเรียนมีชื่อเสียงเป็นเรื่องที่มีความยากลำบาก ทั้งจากค่าใช้จ่ายและการเดินทางย้ายถิ่นไปเรียนในจังหวัดใหญ่ๆ แต่ก็ยังสามารถพบได้ว่ามีกลุ่มราษฎรทั่วไปที่สามารถเข้าถึงการศึกษาในระดับสูงได้และพัฒนาตัวขึ้นเป็นปัญญาชนที่มีบทบาทสำคัญในเวลาต่อมา เช่น กลุ่มพ่อค้าอย่างนายฮ้อยที่ทำการค้าในระดับภูมิภาคและข้ามภูมิภาค และมีศักยภาพด้านทุนทรัพย์เพียงพอในการส่งบุตรหลานเข้าสู่อุปการศึกษาระดับสูง

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 218.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 220.

ขณะที่ลูกหลานของชาวนาก็เข้าสู่ระบบการศึกษาโดยอาศัยการบวชเรียน หรือการยอมเป็นแรงงานในบ้านที่มีฐานะเพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายด้านอาหารที่พัก เป็นต้น⁴¹

อย่างไรก็ตาม ไม่พบว่ามีการศึกษาของปัญญาชนกลุ่มนี้ที่มีการแสดงออกหรือความเคลื่อนไหวทางความคิดอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 แต่หลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว เมื่อระบบการเมืองแบบใหม่เปิดโอกาสมากขึ้นหรือกล่าวโดยจำเพาะคือการถือกำเนิดขึ้นของระบบการเลือกตั้ง คนกลุ่มนี้จึงได้แสดงบทบาทของตนเองอย่างชัดเจนนับตั้งแต่นั้น

สรุป

กล่าวโดยสรุปแล้ว เนื้อหาในบทนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่าการจะศึกษาลักษณะการตอบสนองของกลุ่มปัญญาชนที่จะมีขึ้นนับตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 เรื่อยไปจนถึง พ.ศ.2500 นั้น จำเป็นต้องศึกษาพัฒนาการของความเคลื่อนไหวทางความคิดและปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองกับรัฐส่วนกลาง นับตั้งแต่ในสมัยการปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5 เป็นอย่างน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นความเปลี่ยนแปลงมาสู่ระบบการศึกษาแผนใหม่ที่เปิดโอกาสให้คนกลุ่มต่างๆพัฒนาตนเองจนเกิดมีลักษณะของความเป็นปัญญาชนที่มีความเคลื่อนไหวทางความคิดตอบสนองต่อสภาพการเมืองมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการศึกษาคนอย่างน้อยสามกลุ่ม คือ ข้าราชการท้องถิ่น พระภิกษุสงฆ์ และราษฎรทั่วไป ซึ่งได้เริ่มนำเสนอข้อคิดเห็นที่มีต่อสภาพทางการเมืองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแตกต่างหลากหลาย

⁴¹ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 114,117.

บทที่ 3

การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อระบอบ “ประชาธิปไตย”

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ผลสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองจากรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่รัฐประชาธิปไตยมิได้จำกัดวงแต่ในเฉพาะศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลง ภายในช่วงระยะเวลาหนึ่งทศวรรษเศษหลังจากนั้นก็เห็นได้ถึงความพยายามตอบสนองของปัญญาชนชาวอีสานต่อการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญครั้งนี้ ในลักษณะและรูปแบบต่างๆ กันออกไป ซึ่งอาจแบ่งออกเป็นลักษณะใหญ่ๆ ได้สามลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรกคือ การนำเสนอความรู้/ความคิดเกี่ยวกับ “ประชาธิปไตย” ที่ถูกสถาปนาขึ้นใหม่เพื่อแสวงหาแนวทางในการสถาปนาระบอบใหม่ในสังคมภาคอีสานในระยะแรกเริ่ม ลักษณะที่สองคือ ความพยายามสถาปนาความมั่นคงให้กับระบอบใหม่อย่างแท้จริงผ่านการแสดงออกทางกิจกรรมต่างๆ โดยทั้งนี้ทั้งสองลักษณะดังกล่าวอยู่ภายใต้จุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือการแสดงให้เห็นถึงกระแสการตอบรับต่อระบอบประชาธิปไตยในทิศทางบวกในหมู่ปัญญาชนชาวอีสาน และลักษณะสุดท้ายคือ ความพยายาม “โต้กลับ” ต่อระบอบประชาธิปไตย หรือเป็นความเคลื่อนไหวในเชิง “ปฏิกิริยา” ต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งถึงแม้เกิดขึ้นในวงจำกัดแต่ก็ถือได้ว่าเป็นการตอบสนองอีกลักษณะหนึ่งต่อสิ่งที่เรียกว่า “ระบอบประชาธิปไตย”

3.1 ทิศนะปัญญาชนอีสานเมื่อแรกมีประชาธิปไตย

ช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนผ่านระหว่างระบอบการเมืองแบบเก่าไปสู่ระบอบการเมืองแบบใหม่นั้น สิ่งซึ่งจำเป็นเร่งด่วนอย่างยิ่งก็คือการแสวงหาแนวทางในการจัดวางระบอบการเมืองใหม่ขึ้นในสังคม พร้อมกันนี้ยังต้องสร้างคำอธิบายต่อการสลายตัวของระบอบ

การเมืองแบบเก่าอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผล ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันความพยายามของกลุ่มคนต่างๆ ที่เคยมีสถานะ บทบาท ที่อาจต้องการหวนคืนสู่ระบอบการเมืองแบบเก่าที่เคยได้รับผลประโยชน์ รวมไปถึงถึงความชอบธรรมและให้คุณค่ากับระบอบการเมืองแบบใหม่ไปพร้อมๆ กัน และปัญญาชนก็เป็นหนึ่งในกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการดังกล่าวข้างต้น

ปัญญาชนอีสานกลุ่มแรกๆ ที่มีปฏิริยาต่อเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ก็คือกลุ่มปัญญาชนที่ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในแบบแผนใหม่ที่เป็นผลพวงจากการปฏิรูปการปกครองของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งได้เปิดโอกาสให้มีความเคลื่อนไหวทางสังคม อีกทั้งกลุ่มปัญญาชนเหล่านี้ยังมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปมานับตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ดังที่ปรากฏว่าเริ่มมีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติผ่านการแต่งงานที่เป็นไปในลักษณะเพื่อประสานประโยชน์ร่วมกันระหว่างชนชั้นต่างๆ เช่น การแต่งงานระหว่างชนชั้นเจ้านายท้องถิ่นเดิมกับชนชั้นคหบดีชาวจีน หรือกระทั่งมีการผันตัวเองกลายเป็นชนชั้นพ่อค้า เป็นต้น¹

ท่าทีที่ผ่อนคลายลงเรื่องชนชั้นในหมู่ชนชั้นนำอีสานเช่นนี้เองที่เป็นผลให้โลกทัศน์ของบุคคลกลุ่มนี้มีความเปลี่ยนแปลงไป การมีปฏิสัมพันธ์กับคนหลากหลายกลุ่มหลากหลายชนชั้นย่อมทำให้ได้ประจักษ์ว่าความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้าของชีวิตมิได้ผูกพันกับเรื่องของชนชั้นแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งมาผนวกกับพลังของสำนึกในแบบประชาธิปไตยที่ถูกสร้างขึ้นใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเกี่ยวกับเรื่อง สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และหน้าที่พลเมืองที่มี

¹ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 109.

ภาวะผูกพันต่อชาติบ้านเมือง เรื่องของ “การเมือง” จึงเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวมากยิ่งขึ้นและนำมาสู่กระแสความตื่นตัวทางการเมืองในหมู่ปัญญาชนชาวอีสาน²

ด้วยเหตุดังกล่าว ในระยะแรกหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475 ในหมู่ชาวปัญญาชนอีสานก็ได้ปรากฏกระแสความตื่นตัวและสนใจต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งใหญ่ครั้งนี้ ดังจะเห็นว่าได้ปรากฏงานเขียนขึ้นสำคัญที่แสดงถึงความสนใจต่อสภาพทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป เริ่มมีการสร้างองค์ความรู้ที่กล่าวถึงระบอบการเมืองทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ทั้งในเชิงอธิบายวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ เปรียบเทียบ และให้คุณค่า รวมไปถึงความพยายามให้องค์ความรู้ดังกล่าวแพร่กระจายไปสู่สาธารณชนในวงกว้าง ดังจะเห็นได้จากงานเขียนขึ้นสำคัญของขุนพรหมประศาสน์ และ อ่ำ บุญไทย

3.1.1 วรรณกรรมการเมืองว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงการปกครองและรัฐธรรมนูญของขุนพรหมประศาสน์

ขุนพรหมประศาสน์ (วรรณ พรหมกลีกร) ถือกำเนิดในปี พ.ศ. 2438 เป็นชาวอำเภอพนา จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันขึ้นกับจังหวัดอำนาจเจริญ) เป็นบุตรของท้าวอินทรชมภู (อินทรพรหมกลีกร) ผู้ใหญ่บ้านซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากข้าหลวงสำเร็จราชการมณฑลอิสานผู้เป็นตัวแทนของอำนาจรัฐส่วนกลาง ครอบครัวของขุนพรหมประศาสน์จึงอาจจัดได้ว่าเป็นตระกูลซึ่งสืบเชื้อสายเป็นผู้นำท้องถิ่นตระกูลหนึ่ง ขุนพรหมประศาสน์ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนที่รัฐสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 จัดตั้งขึ้นตามนโยบายขยายการศึกษาแผนใหม่ไปสู่หัวเมืองมณฑลอิสาน โดยได้รับการศึกษาตั้งแต่ชั้นมูล ก มูล ข ประโยคชั้นประถมศึกษา และประโยคชั้นมัธยมศึกษาเรื่อยมาเป็นลำดับจนกระทั่งสำเร็จการศึกษาใน พ.ศ. 2453

² อนุชิต สิงห์สุวรรณ, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน พ.ศ.2475 ถึงสิ้นทศวรรษ 2520,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), หน้า 64.

ขุนพรหมประศาสน์เข้ารับราชการครั้งแรกในตำแหน่งเสมียนฝึกงานที่อำเภอพนาใน พ.ศ. 2455 และได้เลื่อนขึ้นเป็นปลัดอำเภออำนาจเจริญใน พ.ศ. 2458 และปลัดอำเภอฟ้าหยาด (มหาชนะชัย) ใน พ.ศ. 2462 จากนั้นย้ายมาที่อำเภอเมืองอุบลและได้ใช้เวลาช่วงหนึ่งลาบวชที่วัดสุปัฏนาราม โดยมีสมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์ (ติสโส อ้วน) เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อลาสิกขาได้กลับมารับราชการตามเดิมและย้ายไปประจำที่อำเภอเขื่องในเมื่อ พ.ศ. 2468 แล้วย้ายกลับมาที่อำเภอเมืองอีกครั้งใน พ.ศ. 2471 จากนั้นได้ขึ้นเป็นตำแหน่งนายอำเภอเขื่องในเมื่อ พ.ศ. 2473 และนายอำเภอเขมราฐเมื่อ พ.ศ. 2478 ใน พ.ศ. 2480 ขุนพรหมประศาสน์ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรที่จังหวัดอุบลราชธานีแต่ก็ไม่ได้รับเลือกตั้ง และหวนกลับคืนสู่ชีวิตราชการอีกครั้ง ตำแหน่งสูงสุดในชีวิตราชการคือปลัดจังหวัดหนองคายใน พ.ศ. 2485 ขุนพรหมประศาสน์ลาออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. 2489 และเสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2511³

นอกจากจะได้ชื่อว่าเป็นข้าราชการนักปกครองโดยอาชีพแล้ว ขุนพรหมประศาสน์เองได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์และปัญญาชนท้องถิ่นคนหนึ่งจากผลงานวรรณกรรมการประพันธ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมประเภทคำสอน กลอน และนิทานพื้นบ้าน ผลงานชิ้นสำคัญเท่าที่ปรากฏ ได้แก่ *กาพย์เบญจศีล หิโตปเทศ ปกิณกคดี โลกนิติคำกลอนอีสาน พื้นเมืองอุบล ไชยาศัยอีสาน เสียวสวาสดี สังข์ศิลป์ชัย พระนล กามนิต*⁴ นอกจากนี้ขุนพรหมประศาสน์ยังเขียนงานที่มีเนื้อหาเกี่ยวเรื่องในทางการเมืองและราชการ ได้แก่ *เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม* (ตุลาคม พ.ศ. 2475) *คำกลอนพากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่ง*

³ เพ็ญพิไลลักษณ์ มณีภาค, “วรรณกรรมการเมืองของขุนพรหมประศาสน์,” (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535), หน้า 2-3 และ 50-54.

⁴ ธวัช ปุณโณทก, “พรหมประศาสน์, รองอำมาตย์โท ขุน” ใน *สารานุกรม วัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 9* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 2958-2961.

ราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2478) *หลักราชการ* (พ.ศ. 2507) *ภาพย์ห้าแผ่นดิน* (ทศวรรษ 2500)⁵

งานเขียนสองชิ้นของขุนพรหมประศาสน์ที่สำคัญและเป็นผลโดยตรงมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ได้แก่ *เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง คำกลอนภาษาไทย ภาคอีสาน*⁶ และ *คำกลอนพากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม*⁷ ซึ่งเป็นภาพตัวแทนของความเปลี่ยนแปลงในด้านโลกทัศน์ของคนอีสานทั้งโลกทัศน์ทางศาสนา โลกทัศน์ต่อมนุษย์ โลกทัศน์ทางการเมือง โลกทัศน์ทางเศรษฐกิจ และโลกทัศน์ที่มีต่อท้องถิ่น ตั้งแต่หลังการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 มาจนถึงในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475⁸

เมื่อพิจารณาภูมิหลังชีวิตของขุนพรหมประศาสน์ร่วมกันทั้งโดยอาชีพหน้าที่การงานและความสนใจส่วนตัวแล้ว กล่าวได้ว่าวัตถุประสงค์ของงานเขียนเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองทั้งสองเล่มของขุนพรหมประศาสน์ เป็นการทำขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความมุ่งหมายของรัฐบาลคณะราษฎรในการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองระบอบใหม่ ในฐานะที่เป็นข้าราชการปกครองที่มีหน้าที่โดยตรงในการเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับประชาชนในการให้ความรู้เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย รวมทั้งเป็นกระบอกเสียงให้กับคณะราษฎรเพื่อลดล้างข้อสงสัยเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อันก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจในหมู่

⁵ ดูการศึกษางานวรรณกรรมทั้งสี่เล่มดังกล่าวได้ในงานของ เพ็ญพิไลลักษณ์ มณีภาค, “วรรณกรรมการเมืองของขุนพรหมประศาสน์,”

⁶ ขุนพรหมประศาสน์, *เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทยภาคอีสาน* (กรุงเทพฯ: อักษรนิติ, 2475).

⁷ ขุนพรหมประศาสน์, *บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม* (กรุงเทพฯ: ไทยเชชม, 2478).

⁸ จารุวรรณ ธรรมวัตร, “ปัญญาชนอีสานกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ศึกษากรณีขุนพรหมประศาสน์,” ใน *ภูมิปัญญาแห่งอีสาน รวมบทความอีสานคดีศึกษา* (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531), หน้า 56-79.

ประชาชนทั่วไป⁹ แต่ในกรณีของ **เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทยภาคอีสาน** พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล เสนอว่ามีความพิเศษเฉพาะออกไปในความหมายที่ว่าอาจเป็นงานเขียนที่สร้างขึ้นตามความสนใจและความสมัครใจส่วนตัวที่มีได้ถูกบังคับหรือขอร้องแต่อย่างใด¹⁰ ในขณะที่บาหยัน อิมส์ราญวิเคราะห์ว่าเป็นงานเขียนที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็น “ปัญญาชนหัวใหม่ที่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475” ที่เผยแพร่ความคิดทางการเมืองการปกครองโดยอาศัยความรู้ความชำนาญในแง่ของความเป็นนักเขียนนักกวีซึ่งใช้ภาษาถิ่นเป็นสื่อกลาง¹¹

หากแต่เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมในแง่ที่สำคัญกว่าคือทัศนคติและอุดมการณ์ทางการเมืองเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากตัวบทในงานเขียนทั้งสองชิ้นของขุนพรมประศาสน์จะพบว่ามีลักษณะที่ผสมผสานระหว่างการมุ่งอธิบายและวิพากษ์วิจารณ์ระบอบการเมืองเก่าในฐานะที่ “ตัวระบอบการเมือง” ไม่สามารถตอบสนองต่อสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ รวมถึงความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เป็นกระแสในระดับโลก กับการพยายามสร้างภาพความ “เหนือกว่า” หรือ “ดีกว่า” ให้กับระบอบการเมืองในรูปแบบใหม่

ในด้านการมุ่งวิพากษ์วิจารณ์ระบอบการเมืองเก่าภายใต้รัฐธรรมนูญอาญาสิทธิราชย์ โดยการปกครองของสถาบันกษัตริย์นั้น งานของขุนพรมประศาสน์ทั้งสองชิ้นค่อนข้างมีน้ำเสียงประนีประนอมกับระบอบเก่าในแง่ของตัวบุคคลโดยเฉพาะพระองค์พระมหากษัตริย์ แต่สิ่งที่เป็น

⁹ เพ็ญพิไลลักษณ์ มณีภาค, “วรรณกรรมการเมืองของขุนพรมประศาสน์,” (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535), หน้า 80, 99.

¹⁰ ดูข้อสังเกตในประเด็นดังกล่าวเพิ่มเติมใน พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล, “คำนำเรื่องเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทย ภาคอีสาน โดย ขุนพรมประศาสน์,” ใน **รวมบทความประวัติศาสตร์** ฉบับที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2528): 67, 72-73.

¹¹ บาหยัน อิมส์ราญ, “คำกลอนพากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ของ ขุนพรมประศาสน์,” ใน บาหยัน อิมส์ราญ (บรรณาธิการ), **ภาษาและวรรณกรรมกับสังคม** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), หน้า 242.

อุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของชาติก็คือตัวระบบการปกครองที่ไม่สนองตอบกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ข้อความที่ว่า

“...แต่ก่อนหุ่นคนบ่คือกัน	มันบ่คือสมัยเดียวนี้
แต่ก่อนก็บ้านขอนแก่นเมืองหอม	แต่ยอมมีอาณาเขตกว้าง
ในหลวงคุ้มปกครองคือลูก...	
บัดนี้บ้านเมืองขอนแก่นดีผู้มาก	ให้ยากยุ่งหลายอย่างนานา
ปู่ปลาอืดขาดเงินวังน้ำ	ซ้ำลำบากการค้าขาย
บ่สมหมายหากินลำบาก	ทุกซี่ยากแค้นผิดจากปางหลัง
บ่สมหวังรัฐบาลเก่า	คือพระเจ้าผู้อยู่เหนือหัว
ทรงปีนบัวแก้มมาหลายทอด	บ่อดลอดหนักหน้าตีแม่แถม
แฮมปีมาไพร่เมืองฮั่นเดียด	เฮาอย่าเคียดว่าพระกษัตริย์
เป็นผู้จัดให้เฮาเดือดร้อน	บ้านเมืองขอนแก่นเป็นไปเอง...” ¹²

ข้อความข้างต้นแปลความรวมกันได้ว่า สภาพการณ์สมัยก่อนผิดไปจากสมัยปัจจุบันที่บ้านเมืองยังไม่มีผู้คนหนาแน่นคับคั่ง ทำให้ภายใต้อาณาเขตอันกว้างใหญ่ กษัตริย์ก็ยังคงสามารถดูแลราษฎรได้อย่างทั่วถึง แต่มาถึงยุคปัจจุบันบ้านเมืองมีผู้คนหนาแน่นคับคั่ง ทั้งยังมีความรู้มากขึ้น ประกอบกับสภาวะความยากลำบากในการประกอบอาชีพทำมาหากินที่เป็นปัญหาสะสมมาอย่างยาวนาน และถึงแม้จะมีความพยายามของกษัตริย์ในการแก้ไข แต่ดูเหมือนทำให้ปัญหาทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น แต่ก็ไม่ควรกล่าวโทษว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทำความเดือดร้อนนี้ให้เกิดขึ้น หากแต่เป็นเพราะสภาพบ้านเมืองที่เป็นไปเอง ทัศนะทำนองเดียวกันนี้ยังเห็นได้ใน **คำกลอน**

¹² ขุนพรมประศาสน์, เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทย ภาคอีสาน (กรุงเทพฯ: อักษรนิติ, 2475), หน้า 4.

พากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม อีกด้วย ดังที่ขุนพรหมประศาสน์
เขียนไว้ว่า

คันทิให้กษัตริย์ไทยทรงอำนาจ
บ่อฟังเสียงราษฎรพร้อมบ้านเมืองลือเอื้อง
เพื่อว่าจอมเมืองเจ้าพระองค์เดียวเบ็งบ่ถ่อง
การปกครองไพร่ล้านเสียงน้อยซีเจียงเอน
อันว่าความเห็นนั้นหลายคนดีกว่าเดี่ยว¹³

นอกจากบริบทภายในสังคมสยามที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ขุนพรหมประศาสน์ยังได้เชื่อมโยง
ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกระแสความเปลี่ยนแปลงทาง
การเมืองของประเทศอื่นๆ ทั่วโลกที่มีระบอบการปกครองแบบใหม่ ดังที่กล่าวไว้ว่า

“...ตามทำนองประเทศอื่นๆ หลายชาติตื่นเขาเปลี่ยนมานาน
ตามตำนานประวัติทั่วโลก เขาอย่าโคกอย่าเศร้าเสียใจ
สมัยการปกครองแบบใหม่ กษัตริย์ได้อยู่ได้กฎหมาย...”¹⁴

¹³ ขุนพรหมประศาสน์, บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม, อ้างถึงใน เพ็ญพิไลลักษณ์
มณีภาค, “วรรณกรรมการเมืองของขุนพรหมประศาสน์,” หน้า 81.

¹⁴ ขุนพรหมประศาสน์, เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทยภาค
อีสาน (กรุงเทพฯ: อักษรนิติ, 2475), หน้า 9.

อย่างไรก็ดี แม้จะกล่าวว่าคุณพรมประศาสน์ได้มองถึงความจำเป็นที่จะต้องสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากปัญหาเชิงโครงสร้างการใช้อำนาจของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ไม่สนองตอบต่อสภาพการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง โดยไม่ได้เน้นกล่าวโทษโครงสร้างส่วนบนสุดในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างองค์พระมหากษัตริย์ก็ตามที่ แต่ในงานของคุณพรมประศาสน์ก็ยังได้ปรากฏร่องรอยของการพยายามวิพากษ์วิจารณ์และพาดพิงถึงตัวบุคคล ได้แก่ เจ้านายบางพระองค์ และข้าราชการชั้นสูงบางคนในระบอบเก่า ทั้งนี้คงปรากฏเป็นเพียงแต่ร่องรอยโดยปราศจากเนื้อความเท่านั้นด้วยเพราะได้รับข้อท้วงติงจากนายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์ สมาชิกคณะราษฎรผู้ตรวจทานงานขึ้นนี้ก่อนการอนุญาตจัดพิมพ์ ในทำนองให้ตัดทอนแก้ไขหรือถูก “เซ็นเซอร์” เพื่อป้องกัน “การกระทบกระเทือนและชุ่นข้องหมองใจโดยไม่จำเป็น”¹⁵ เพื่อให้สอดคล้องกับบรรยากาศในการเปลี่ยนผ่านทางการเมือง ซึ่งคณะราษฎรย่อมจะต้องป้องกันไม่ให้เกิดความตึงเครียดขึ้นระหว่างระบอบเก่าและระบอบใหม่ด้วยการประนีประนอมกับกลุ่มเจ้านายชั้นสูงและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ยังคงมีอิทธิพลทางการเมืองอยู่ในศูนย์กลางอำนาจ ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจวิเคราะห์ได้มากไปกว่านี้ว่าระดับน้ำเสียงของคุณพรมประศาสน์ที่วิพากษ์วิจารณ์พุดพาดพิงถึงคนกลุ่มต่างๆ ในระบอบเก่ามีความหนักเบาในระดับใด เพราะคงเหลือปรากฏแต่เพียงแนวการเขียนในลักษณะความพรรณนาแบบกลางๆ ไม่แสดงความคิดเห็นสุดโต่งไปในทางใดทางหนึ่ง¹⁶

ในอีกด้านหนึ่ง ภาพที่ปรากฏควบคู่ไปกับการมุ่งวิพากษ์วิจารณ์ให้เห็นถึงความไม่สนองตอบต่อสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปของระบอบเก่า คุณพรมประศาสน์ยังได้สร้างภาพลักษณ์ของระบอบใหม่ให้เป็นเสมือน “ของสูง” “ของดี” และมีค่าควรแก่การเคารพนับถือ โดย

¹⁵ “สำเนาจดหมายของคณะราษฎร,” ใน *คุณพรมประศาสน์, เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทยภาคอีสาน* (กรุงเทพฯ: อักษรนิติ, 2475), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

¹⁶ พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล, “คำนำเรื่องเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทย ภาคอีสาน โดย คุณพรมประศาสน์,” หน้า 74.

มี “รัฐธรรมนูญ” เป็นสิ่งเชิดชูที่สำคัญสูงสุด ดังปรากฏในงานของขุนพรมประศาสน์ในงานอีกชิ้นหนึ่งคือ *คำกลอนพากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม* ที่ว่า

“...กลางคนปากเฮียกเอ็นเสียงนั้นบ่ต้องความ
 ลางคนกุมกวมเอ็นนู่นๆ เอาจ่ายๆ หน่ายเด
 สั่งบ่อายผู้ฮู้ดีหยันเย้ยอะเห่ยหัว, บ่น้อ...”¹⁷

อันสื่อความได้ถึงความมั่งงายของบุคคลบางคนซึ่งเรียกขานรัฐธรรมนูญตามสะดวกแบบง่ายๆ ว่า “นู่นๆ” ซึ่งขุนพรมประศาสน์มองว่าเป็นเรื่องน่าอายและไม่สมควรอย่างยิ่ง นอกจากนี้ ยังกล่าวเน้นย้ำถึงความ “สูงสุด” และ “ถาวร” ของ “ธรรมนูญ” (ก่อนที่จะมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475) ที่จะไม่มีความเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญหลัก แม้ว่าจะมีการฉลัดเปลี่ยนผู้ปกครองและกฎหมายอื่นๆ ก็ตาม ดังข้อความที่ว่า

“...ขอให้คิดชื่อว่ากฎหมาย บ่ตายตัวเปลี่ยนแปลงภายหลัง
 ที่ว่าแล้วคือด้ามดั่งกัน ธรรมนูญฉบับเดี๋ยวนี้

¹⁷ ขุนพรมประศาสน์, *บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม*, หน้า 8-9, อ้างถึงใน บำหยัน อิมส์สำราญ, “คำกลอนพากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ของ ขุนพรมประศาสน์,” ใน บำหยัน อิมส์สำราญ (บรรณาธิการ), *ภาษาและวรรณกรรมกับสังคม* (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), หน้า 256.

ท่านชี้ไว้ตั้งขึ้นไว้ว่า เป็นหลักพาท่อการเบื้องต้น
 พันไปหน้าคงได้เปลี่ยนแปลง แต่คงแผลงบ่หนีหลักนี้...”¹⁸

หลักการสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นหัวใจของระบอบประชาธิปไตยที่ถูกเน้นย้ำให้เห็นถึงในงานของขุนพรหมประศาสน์ก็คือ หลักการที่ว่าด้วยอำนาจสูงสุดภายใต้ระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นของราษฎร ดังที่ปรากฏอยู่หลายแห่งใน **เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทยภาคอีสาน** โดยเฉพาะอย่างยิ่งในข้อความตอนที่ว่า “กฎหมายว่าอำนาจสูงสุด จุดที่หมายเป็นของไพร่ราษฎร” และ “จึงได้ว่าอำนาจสูงสุด จุดที่หมายเป็นของไพร่ราษฎร”¹⁹

นอกจากนี้งานเขียนของขุนพรหมประศาสน์ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับกลุ่มคณะผู้ก่อการคือคณะราษฎร กระทั่งกล่าวได้ว่าเป็นปากเป็นเสียงแทนคณะราษฎรในการสื่อสารมายังประชาชนชาวภาคอีสาน ด้วยการกล่าวเน้นย้ำความเป็น “ผู้กล้า” และ “ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” รวมไปถึงการแสดงท่าทีสนับสนุนนโยบายต่างๆ ที่คณะราษฎรริเริ่มขึ้นอย่างแข็งขัน ได้แก่การบรรยายความโดยละเอียดและการยกตัวอย่างประกอบความเข้าใจในเรื่อง “หลัก 6 ประการ”²⁰ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการแสดงบทบาทในการลบล้าง “ข้าวลื้อ” ที่สะสมขึ้นในช่วงหลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่าคณะผู้ก่อการกระทำรุนแรงต่อกลุ่มเจ้านายและเชื้อพระวงศ์ และผลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ทำให้สถานะของพระมหากษัตริย์ตกต่ำลง ดังเช่นที่ขุนพรหมประศาสน์เขียนไว้ใน **คำกลอนพากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม** ว่า

¹⁸ ขุนพรหมประศาสน์, **เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทยภาคอีสาน** (กรุงเทพฯ: อักษรนิติ, 2475). หน้า 10.

¹⁹ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 111 และ 115.

²⁰ **ดู เรื่องเดียวกัน**, ส่วนที่ว่าด้วยหลักหกประการจนจบเล่ม.

บัดนี้ เขียมจักจาถึงเจ้ากษัตริย์ เฮาสักสะหน้อย
 อย่าได้หลอนด่าป้อยข้อยว่าช่างจา
 คือว่ามีคนไปส่งส่วยบ่อฮูเหตุ
 ถามถึงจอมเกศเกล้ากษัตริย์เจ้ามิ่งสยาม
 ลางคนถามหาเจ้าเอาไปใส่หรือให้ออก
 ลางคนคว่ชอกเว้าว่าองค์เจ้าต่ำกว่าหลัง
 อันที่จริงจึ่งแท้กษัตริย์เฮายังคือเก่า
 เจ้าแผ่นดินบ่อมีตำต้อยยอไว้ได้เบิ่งบุญ²¹

บทบาทในการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับคณะราษฎรมีปรากฏอยู่ในงานเขียนทั้งสองชิ้นของขุนพรมประศาสน์เหมือนกัน การย้ำประเด็นเช่นนี้อยู่ซ้ำๆ นั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่ายังคงมีกระแสข่าวลือในทางลบต่อคณะราษฎรสะพัดอยู่อย่างต่อเนื่อง และในอีกทางหนึ่งก็แสดงให้เห็นถึงแนวคิดความต่อเนื่องใน “กระบวนการสร้างความปรองดอง” ขึ้นระหว่างระบอบเก่าและระบอบใหม่ของคณะราษฎรที่ยังคงดำเนินต่อไปในช่วงระยะแรกของการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยอีกทางหนึ่งเช่นกัน

กล่าวโดยสรุปแล้ว การวิเคราะห์ทัศนคติและมุมมองที่มีต่อเหตุการณ์การปกครองที่ปรากฏในงานเขียนทั้งสองชิ้นของขุนพรมประศาสน์นั้น เมื่ออาศัยแต่เฉพาะการตีความตามตัวอักษรที่ปรากฏและการพิจารณาในเชิงหน้าที่ของตัวงานทั้งสองชิ้นแล้ว ในทางหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น

²¹ ขุนพรมประศาสน์, **บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม** (กรุงเทพฯ: ไทยเชชม, 2478) อ้างถึงใน เพ็ญพิไลลักษณ์ มณีภาค, “วรรณกรรมการเมืองของขุนพรมประศาสน์,” หน้า 81. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในการวิเคราะห์ประเด็นนี้ใน บาหยัน อิมส์ราญ, “คำกลอนพากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ของ ขุนพรมประศาสน์,” หน้า 259.

ผลผลิตของการที่ตัวขุนพรมประศาสน์เองดำรงสถานะความเป็นข้าราชการท้องถิ่นที่มีหน้าที่โดยตรงคือการรับใช้รัฐ และเป็นตัวกลางสื่อสารความรู้ความเข้าใจ และความเป็นเหตุเป็นผลในแบบของรัฐไปสู่พลเมืองในท้องถิ่น

นอกจากนี้ งานของขุนพรมประศาสน์ยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นของการได้ตอบอำนาจรัฐในระบอบเก่า เป็นเสียงของชนชั้นปกครองในระดับท้องถิ่นซึ่งเป็นผลิตผลและกลไกของระบอบเก่าที่พร้อมเปิดรับระบอบการเมืองใหม่ที่ดีกว่า ทั้งยังเป็นภาพของปัญญาชนท้องถิ่นซึ่งเป็นผลผลิตของการศึกษาแบบสมัยใหม่ที่มีความพยายามในการสื่อสารความคิดทางการเมืองออกสู่พื้นที่สาธารณะ หากแต่เป็นภาพและน้ำเสียงการได้ตอบที่แผ่เงาภายใต้ความ “กลางๆ” “ประนีประนอม” และ “ไม่สุดโต่ง” ด้วยเพราะถูกจำกัดขอบเขตการแสดงออกจากกระบวนการประนีประนอมทางการเมืองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรัฐส่วนกลางในระบอบใหม่หรือก็คือคณะราษฎรนั่นเอง

3.1.2 กฤตการบนที่ราบสูง กับความคาดหวังต่อการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของอำมาตย์ไทย

เมื่อเกิดเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ขึ้น ความเปลี่ยนแปลงสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งระบอบประชาธิปไตยได้นำมาสู่สังคมสยามในเวลานั้นก็คือ การเปิดพื้นที่ทางการเมืองแบบใหม่ โดยเปิดโอกาสให้ราษฎรสามัญมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจบริหารจัดการบ้านเมืองต่างจากพื้นที่ทางการเมืองแบบเก่าซึ่งถูกจำกัดอยู่ในแวดวงอำนาจของชนชั้นขุนนาง เจ้านาย และเชื้อพระวงศ์ พื้นที่ทางการเมืองแบบใหม่ได้กระตุ้นให้เกิดความสนใจในหมู่คนจำนวนหนึ่งที่จะผลักดันตนเองเข้าสู่พื้นที่ดังกล่าวซึ่งระบอบใหม่เรียกว่า “สภาผู้แทนราษฎร” ลักษณะความสนใจเช่นนี้กล่าวได้ว่าเป็นกระแสของคนในท้องถิ่นที่พยายามผันตัวเองเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองระดับชาติในฐานะ “สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร” หรือ “ส.ส.”

อ๋า บุญไทย ซึ่งเป็นบุคคลผู้ที่ได้มีความเคลื่อนไหวทางความคิดผ่านงานเขียนมา นับตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 (โปรดดูในบทที่ 2 หัวข้อ 2.2.1) นับได้ว่าเป็นปัญญาชนอีกคนหนึ่งซึ่งอยู่ในกระแสความสนใจเช่นว่านั้น ซึ่งมีลักษณะพิเศษเฉพาะบุคคลที่ นอกเหนือไปจากการเสนอตัวเพื่อเป็นตัวแทนเป็นปากเป็นเสียงของท้องถิ่นแต่เพียงอย่างเดียว นั่นคือการนำเสนอแนวนโยบายที่ประกอบขึ้นจากแนวคิดที่แตกต่างแหวกแนวและล้ำหน้ายุคสมัยไปค่อนข้างมาก ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่อ๋าเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาความรู้เชิงวิชาการเป็นอย่างมาก นับเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นข้อหนึ่งที่ควรคาดหวังจาก “ผู้แทน” ในทัศนะของอ๋า

งานสำคัญชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองมีส่วนสำคัญอย่างมากในการปลุกเร้าสำนึกทางการเมืองของอ๋า บุญไทย ก็คืองานเขียนที่ชื่อว่า **กฤดาการบนที่ราบสูง**²² หนังสือเล่มนี้พิมพ์ออกมาในวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2476 และถูกใช้เป็นเอกสารแนะนำตัวและเสนอนโยบายเพื่อรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรของจังหวัดอุบลราชธานี ในการเลือกตั้งครั้งแรกเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476²³ แต่ก่อนที่จะมีการเลือกตั้งอ๋าก็ถูกจับกุมเป็นนักโทษการเมืองในข้อหาต้องสงสัยว่ามีส่วนพัวพันกับกบฏบวรเดช

ความรู้ ความคิด และทัศนคติทางการเมืองของอ๋า บุญไทย ที่ปรากฏใน **กฤดาการบนที่ราบสูง** เป็นกรณีสำคัญซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงการปกครองต่อความรู้ ความคิด และทัศนคติทางการเมืองอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือท่าทีของอ๋า บุญไทย หรือภายใต้นามปากกาบนหน้าหนังสือพิมพ์ว่า “แม่น้ำโขง” ที่ปรากฏในงานเขียนซึ่งมีมาก่อนหน้าเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในทำนองที่ยังคงสนับสนุนระบอบและรูปแบบการปกครองภายใต้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ได้แปรเปลี่ยนมาสู่การยอมรับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแข็งขัน ถึงขั้นที่พยายามปรับเปลี่ยนสถานะของตนเองเพื่อเข้าไปมีบทบาทในระบบใหม่เสีย

²² อ๋า บุญไทย, **กฤดาการบนที่ราบสูง** (กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543).

²³ ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดอุบลราชธานี ในการเลือกตั้งวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 มีจำนวน 3 คน ได้แก่ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายเลียง ไชยกาล และนายเนย สุจิมา

เอง โดยไม่ปรากฏร่องรอยของความขัดแย้งหรือปะทะกันทางความคิดของตนระหว่างชุดความคิดแบบเก่าและชุดความคิดแบบใหม่แต่อย่างใด

ตลอดเนื้อความของ **กฤดาการบณที่ราบสูง** นั้น แสดงให้เห็นถึงความพยายามของอ๋าที่จะแสดงตนว่าเป็นผู้ “อ่านโลกออก” ซึ่งหมายความว่า “ต้องเป็นนักศึกษา รู้จักว่ามนุษยชาติต่างๆ ทำอะไรกันมาบ้างในอดีต ปัจจุบันทำอย่างไรอยู่ และอนาคตควรจะเป็นอย่างไรต่อไป” อ๋าเสนอด้วยว่าความเป็นผู้ “อ่านโลกออก” นี้เป็นคุณลักษณะหนึ่งของผู้แทนราษฎร²⁴ **กฤดาการบณที่ราบสูง** จึงประกอบไปด้วยการกล่าวถึงเรื่องรูปแบบการจัดการทางการเมืองปกครอง ระบบเศรษฐกิจแบบต่างๆ รวมทั้งคติความเชื่อ ปรัชญา และศาสนา อ๋า ยังได้สอดแทรกตัวอย่างเรื่องราวในสมัยนั้นและเกร็ดทางประวัติศาสตร์ของดินแดนต่างๆ ทั่วโลกมาประกอบการอธิบาย ทั้งหมดสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการพัฒนาตนเองเพื่อมุ่งหวังให้เป็นผู้แทนราษฎรที่หุตากว้างไกล ดังปรากฏข้อความในหัวข้อที่ 30 “ข้อควรคิด” ในตอนท้ายเล่มของ **กฤดาการบณที่ราบสูง** ว่า

“...หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้าคิดว่า วันหนึ่งอาจมีโอกาสดำเนินผู้แทนราษฎรบ้าง จึงศึกษาอบรมตัวในหลักวิชาทั่วไป และวิชาสุดท้ายที่ข้าพเจ้าเรียนคือการคลัง ซึ่งเรียนควบคู่ไปกับหลายวิชาที่ยังไม่จบ เช่น กฎหมาย ระหว่างพักว่าง 6-7 เดือน ซึ่งมีโอกาสอยู่กับบ้านที่กรุงเทพฯ กลางวันข้าพเจ้าได้อบรมตนอย่างทรหด ได้พบตนเองที่หอพระสมุดสำหรับพระนครเสมอซึ่งที่นั่นมีหนังสือที่น่าศึกษาอยู่หลายเล่ม...”²⁵

²⁴ อ๋า บุญไทย, **กฤดาการบณที่ราบสูง** (กรุงเทพฯ: สยามคัมภีร์ภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543), หน้า 15-17.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

ในด้านการอธิบายเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองแบบเก่ามาสู่ระบอบการเมืองแบบใหม่ของอ่า จะพบว่า มีแนวโน้มเป็นไปในลักษณะเช่นเดียวกันกับงานของขุนพรหมประศาสน์ ที่มุ่งอธิบายว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากยุคสมัยและสภาพการทางสังคมที่เปลี่ยนไป แต่คำอธิบายของอ่าได้แสดงถึงคุณลักษณะความเป็นปัญญาชนที่หมั่นแสวงหาความรู้ อย่างกว้างขวางอยู่เสมอ²⁶ โดยลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ในหัวข้อที่ 5 “เกี่ยวกับรัฐการและนิติการ” ที่อ่าได้แสดงให้เห็นถึงลำดับการพัฒนาของประวัติศาสตร์ปกครองโดยแบ่งตาม “อำนาจ” ที่ปกครองยุคสมัยนั้นๆ นับตั้งแต่สมัยเริ่มแรกสุดคือ สมัยอำนาจสัตว์ ซึ่งเป็นสมัยที่มนุษย์มีอำนาจน้อยกว่าสัตว์ ต่อมาคือสมัยอำนาจธรรมชาติ ซึ่งธรรมชาติมีอำนาจเหนือมนุษย์ ลำดับถัดมาคือสมัยอำนาจศาสนา ซึ่งเป็นสมัยที่มีการใช้อำนาจปกครองตามหลักของศาสดา จากนั้นจึงกล่าวถึงสองยุคสมัยสุดท้ายซึ่งคือสมัยอำนาจกษัตริย์ และสมัยอำนาจประชาชน ดังนี้

“(ง) อำนาจกษัตริย์ ต่อมาผู้ชกแก่ง ต่อยแก่ง คิดแก่ง รบแก่งได้ตั้งตัวเป็นหัวหน้า ใช้หลักของผีหรือพระเจ้าและของศาสนาหรือศาสดาคู่กันเข้ากับแนวความคิดและประเพณีนิยมเป็นหลักกฎหมาย มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครองอย่างพ่อใหญ่ดูแลทุกข์สุข มีข้าราชการแบ่งแยกงานไปช่วยทำแทนหูแทนตา

(จ) สมัยอำนาจประชาชน ต่อมาฝูงชนฉลาดขึ้น จึงเข้าช่วยคิดอ่านจัดการบ้านเมืองร่วมกับกษัตริย์ตามความต้องการของประชาชน เลือกลงผู้แทนเข้าออกเสียงแทนตน เพราะจะไปประชุมทุกคนไม่ได้ด้วยว่าเป็นจำนวนมากไม่มีที่พอ

²⁶ ดังที่อ่าได้บรรยายถึงความสนใจใคร่รู้ของตนเองไว้ว่า “...การบัญชี ตรรกวิทยา จิตตวิทยา ธรรมศาสตร์ข้าพเจ้าสนใจและตรวจค้นมานาน ปกติข้าพเจ้าชอบศึกษาวิทยาศาสตร์และอ่านหนังสือทั่วไป, ข้าพเจ้าติดหนังสือประจักษ์ผู้อยู่ใกล้ชิดเช่นภรรยาของข้าพเจ้าจะรับรองในข้อนี้ เพราะข้าพเจ้ารักหนังสือมากกว่าเมีย...” ดูเพิ่มเติมใน อ่า บุญไทย, กฤดาการบนที่ราบสูง (กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543), หน้า 136-137.

และสรุปความในท้ายที่สุดว่า

“...บัดนี้เราเดินทางมาถึงอำนาจประชาชน และท่านจะใช้เสียงเลือกผู้
เป็นปากเสียงแทนท่าน...”²⁷

จากการเรียงลำดับยุคสมัยของอำนาจในการปกครองตามแนวการอธิบายของอ่า โดยเฉพาะในสองสมัยสุดท้ายนั้นจะพบว่า มีการแฝงเร้นนัยการสร้างคู่ตรงข้ามในตัวของ “ประชาชน” ระหว่างยุคสมัยอำนาจกษัตริย์กับยุคสมัยอำนาจประชาชน ประชาชนในสมัยอำนาจกษัตริย์อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ “สมยอม” และ “ถูกควบคุม” จากระบบทางความเชื่อและระเบียบทางการเมืองที่กษัตริย์เป็นผู้สร้างขึ้น ขณะที่ประชาชนในสมัยอำนาจประชาชนนั้น มีความ “ฉลาดขึ้น” ทั้งยังมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจจัดการบ้านเมืองเช่นเดียวกับกษัตริย์ และการที่กล่าววว่า “บัดนี้เราเดินทางมาถึงอำนาจประชาชน” ย่อมเท่ากับเป็นเสนอว่าระบอบใหม่ที่เพิ่งถูกสร้างขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสมัยอำนาจประชาชน ซึ่งมีผลผลักดันให้สมัยอำนาจกษัตริย์ที่ถูกกล่าวถึงก่อนการเกิดขึ้นของสมัยอำนาจประชาชนกลายเป็นตัวแทนของระบอบเก่าไปโดยปริยาย แต่ก็มีได้หมายความว่าระบอบเก่า ซึ่งระบอบที่ไม่ทันยุคสมัยจะเป็นระบอบที่กดขี่เสมอไป กษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ปกครองสูงสุดในระบอบเก่าในทัศนะของอ่า เปรียบได้กับ “พ่อใหญ่” ผู้คอย “ดูแลทุกข์สุข” ของประชาชน ซึ่งเป็นไปในการทำงานเดียวกับที่ขุนพรมประศาสน์ให้ภาพไว้ว่า “ในหลวงค่อมปกครองคือลูก”²⁸

²⁷ อ่า บุญไทย, กฤดาการบนที่ราบสูง (กรุงเทพฯ: สยามมิตราภาพบุปผ์-ไทย, 2543), หน้า 26-27.

²⁸ ขุนพรมประศาสน์, เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทย ภาคอีสาน (กรุงเทพฯ: อักษรนิติ, 2475), หน้า 4.

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าสมัยอำนาจประชาชนตามการอธิบายของอ่ำในลักษณะนี้ ประชาชนเป็นผู้ “คิดอ่านจัดการบ้านเมืองร่วมมือกับกษัตริย์” ซึ่งในประเด็นนี้อาจเป็นไปได้ทั้งการสะท้อนนัยถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในมุมมองของอ่ำที่ไม่ได้มีเป้าประสงค์ที่จะมุ่งล้มล้างไปที่ตัวกษัตริย์ หากแต่เป็นเพียงการจำกัดอำนาจของกษัตริย์ลงและเพิ่มอำนาจให้กับประชาชนดังที่อ่ำเองได้แสดงความคาดหวังให้สถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบใหม่เป็นไปลักษณะที่ “บุชชาเคารพและสักการะลัทธิกษัตริย์ราชเจ้าโดยเต็มตามพฤติกกรรมของไทยเยี่ยงญี่ปุ่น”²⁹

เมื่อกล่าวถึงประเด็นนี้ในลักษณะเปรียบเทียบเป็นการเฉพาะจะพบว่ารัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นที่มีผลบังคับใช้ในขณะนั้น คือรัฐธรรมนูญเมจิ (ประกาศใช้เมื่อ ค.ศ. 1889/พ.ศ. 2432) อันเป็นรัฐธรรมนูญที่ยังให้อำนาจแก่สมเด็จพระจักรพรรดิอย่างมาก ภายใต้รัฐธรรมนูญเมจิ สถานะของพระจักรพรรดิจะทรงเป็นองค์ประมุขที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้ ทรงอยู่เหนือการวิพากษ์วิจารณ์ใดๆ และทรงมีพระราชอำนาจอย่างเต็มที่ในการบังคับบัญชาการปกครองและการทหารของรัฐ อีกทั้งสภาไดเอท (สภาขุนนางและสภาผู้แทนราษฎร) จะเข้าแทรกแซงการคลังของราชสำนักไม่ได้ อย่างไรก็ตามพระจักรพรรดิมิได้ทรงทำหน้าที่ทางการเมืองโดยตรง แต่ทรงปกครองโดยผ่านคณะรัฐมนตรี ซึ่งนับว่าคณะรัฐมนตรีนี้มีอำนาจมากเพราะได้รับแต่งตั้งโดยตรงจากพระจักรพรรดิ จึงมีสิทธิยับยั้งกฎหมายใดๆที่สภาผู้แทนราษฎรเสนอมานำได้ อีกทั้งองค์จักรพรรดิจะทรงยุบสภาเมื่อใดก็ได้ตามคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี ในขณะที่ “อำนาจของประชาชน” มีเฉพาะในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเท่านั้น³⁰

แม้จะกล่าวสรุปไม่ได้ว่าความคาดหวังของอ่ำต่อสถานะของสถาบันกษัตริย์จะต้องมีความเทียบเท่ากับที่สถาบันจักรพรรดิของญี่ปุ่นภายใต้รัฐธรรมนูญเมจิได้รับ แต่นัยที่แฝงเร้นย่อมมีมากไปกว่าการให้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของชาตินั้นคือความต้องการให้สถาบันกษัตริย์มีอำนาจ

²⁹ อ่ำ บุญไทย, *กฤดาการบนที่ราบสูง* (กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543), หน้า 146.

³⁰ National Diet Library. *The Constitution of the Empire of Japan* [online], 7 February 2012.

ทางการเมืองในลักษณะใดลักษณะหนึ่งอย่างเป็นทางการ มิได้อยู่ในฐานะ “เหนือการเมือง” ดังที่เข้าใจกันโดยทั่วไปในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางคำอธิบายเรื่องการใช้อำนาจของประชาชน ที่ต้อง “คิดอ่านจัดการบ้านเมืองร่วมมือกับกษัตริย์” ตามที่อำได้แสดงไว้ข้างต้น

อ่ามองภาพของความเปลี่ยนแปลงมาสู่ระบอบใหม่ในลักษณะที่เป็นพัฒนาการของสังคม แต่ความเปลี่ยนแปลงนั้นมิได้เป็นไปในลักษณะที่ตัดขาดจากระบบเก่าโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของลัทธิประเพณี ดังที่อำกล่าวไว้ว่า “...ทางบ้านเมืองมีกฎประจำการฝ่ายบริหาร ว่า “ในการเมืองห้ามไม่ให้แตะต้องศาสนาและลัทธิประเพณีเดิมๆ เป็นอันขาด...”³¹ ตัวอย่างของลัทธิประเพณีที่อำเสนอว่าควรรักษาไว้ นั้นเป็นลัทธิประเพณีของประชาชนในภาคอีสาน เช่น “ประเพณีศาลเตี้ย”

“...คือความประพฤติของคนในสกุลหรือระหว่างสกุลต่อสกุล เมื่อประพฤติลามกขึ้นเช่นตีเมียเกินกว่าเหตุ กล่าวคำหยาบต่อสงฆ์หรือผู้สูงอายุ ฯลฯ เหล่านี้ เคยมีประเพณีประชุมผู้เฒ่าในสกุลหรือหลายสกุลรวมกัน เรียกผู้ลามกไปปรึกษาโทษ และลงโทษได้ตามประเพณี... รู้สึกว่าทำให้พลเมืองประพฤติดีทั่วไป ทุกคนเคารพกันและกัน เป็นชั้นเชิงตามสภาพสูงต่ำ ช่วยเหลือการปกครองได้มากมาย เวลานี้เสื่อมลงเสมอ เด็กไม่กลัวเกรงผู้ใหญ่ในสกุล... เขาชอบอ้างถึงความเสมอภาค แต่เขาหาทราบไม่ว่าแก่นแห่งความเสมอภาค คือ “การทำตนให้คนหลายร้อยฟังได้” เขาเข้าใจว่าเสมอภาคคือการกะทบไหล่กับนายอำเภอได้หรือการไม่ต้องไหว้พระสงฆ์ ฯลฯ เทือกๆ นี้...”³²

³¹ อ่า บุญไทย, กฤดาการบนที่ราบสูง (กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543), หน้า 33.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 34. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

และ “ประเพณีอภัยกรรม”

“...คือทุกๆ วันพระ 15 ค่ำ ลูกเต้าทั้งปวงมาอบกราบรอบภาคฐูป
เทียน ขอภัยอันตนผิดพลาดทางมโนกรรม วาจากรรมและกายกรรมต่อพ่อแม่
พ่อแม่ให้อภัย แล้วก็ขอให้ลูกยกให้ตนบ้างที่ได้พลังพลาดในระยะเวลาระหว่างวัน
พระก่อนมา ครั้นแล้วใครผิดอะไรก็ยกขึ้นมาระบายออกให้ที่ประชุมฟัง เมื่อมีผู้
ผิดสารภาพ แล้วก็ชี้ทางปฏิบัติที่ถูกต้องไป...”³³

ถ้าเห็นว่าลัทธิประเพณีเหล่านั้นเป็น “ความดีของเรา” ที่ต้อง “สงวนไว้ดูจเพ็ชรล้ำค่า” ถ้า
ยังเสนอด้วยว่าลัทธิประเพณีเหล่านั้นเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความเจริญทางด้านจิตใจ ไม่
เฉพาะแต่ของชาวอีสานหรือชาวไทย แต่เป็นความเจริญของคนในโลกตะวันออก

“...เราต้องทราบว่าฝรั่งนั้นเจริญในทางวิทยาศาสตร์คืองานฝ่ายวัตถุ...
เราเป็นชาวชมพูทวีป ความดีของชมพูทวีปคือ ศิลธรรม คืองานฝ่ายใจ
ได้แก่เครื่องกำกับใจ... ชาวชมพูทวีปเคยเจริญกว่าฝรั่ง เวลานั้นฝรั่งเป็น
คนป่าอยู่ เมื่อเราเผลอไปเพียงพันกว่าปี ฝรั่งได้ทะลึ่งขึ้นจากการถ่าย
วิชาไปแต่ชาวตะวันออกโดยทางกรีกและโรมกับอารเบีย ฝรั่งหนักไป
ทางวัตถุ เราหนักไปทางใจ อาวุธฝรั่งได้เปรียบจึงชนะ และแผ่อิทธิพล
เหนือครู เราพากันบูชาและเผลอบูชาทั่วไป ความจริงเราต้องการแต่วิชา

³³ อ่ำ บุญไทย, กฤดาการบนที่ราบสูง (กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543), หน้า 35-36.

อย่างยิ่งคือวิทยาศาสตร์ ส่วนธรรมศาสตร์คืองานแห่งใจ เช่นลัทธิประเพณีเรา
ต้องสงวนไว้ดุจเพชรล้ำค่า...”³⁴

การจำแนกความเจริญก้าวหน้าออกเป็นสองทางคือทางจิตใจและทางวัตถุเป็นกรอบความคิดที่อ๋าใช้เป็นฐานในการเสนอแนวนโยบายและการดำเนินงานของรัฐบาลในระบบใหม่ โดยอ๋าเห็นว่า “งานของรัฐบาล” มี 2 ประเภท ประเภทแรก “งานแห่ง “อารยธรรม” หรืองานฝ่ายการศิวิไลซ์” ซึ่งประกอบด้วย 1. “งานเกี่ยวกับเครื่องกำกับใจ” เช่น ศาสนา 2. “งานเบิกบานใจทั่วไป” เช่น การทำบุญ การแข่งขันกีฬา 3. “การทำให้คนสูงในปัญญา” เช่น การศึกษา และประเภทที่สอง “งานอันเกี่ยวข้องกับวัตถุ” เช่น ยารักษาโรค อาหาร การกิน ที่อยู่ เครื่องนุ่งห่ม ซึ่งในความเห็นของอ๋านั้น “...ถ้าประเทศใดมีการก้าวหน้าในการประดิษฐ์วัตถุเราเรียกประเทศนั้นว่ามีความเจริญ” และ “...ผู้นำของชาติจะต้องพากเพียรทำให้ชาติของตนก้าวหน้าทั้งความเป็นอารยธรรมและความเจริญควบคู่กันไปให้ถูกส่วนได้ส่วนสัดส่วน...”³⁵

อ๋าสอนว่ารัฐบาลในระบบใหม่ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนางานด้านวัตถุมากกว่างานด้านจิตใจ เพราะสยามมีพื้นฐานทาง “อารยธรรม” ที่ดีอยู่แล้ว และ “ความศิวิไลซ์เราเกือบพอแล้ว” แม้ว่าอาจจะมีบางเรื่องที่ต้องปรับปรุง เช่น งานด้านการศาสนาที่อ๋ากล่าวว่า “วัดแห่งพระพุทธศาสนาของเราเวลานี้เดินไม่ใคร่ทันโลก”³⁶ และรัฐบาลในระบบเก่าก็ทำนุบำรุงในทาง “อารยธรรม” ในระดับที่มากกว่าการบำรุง “ความเจริญ” อยู่ก่อนแล้วซึ่งอ๋าเห็นว่ารัฐบาลในระบบเก่า “ฝึกฝืนในความศิวิไลซ์เกินไป”³⁷ เสียด้วยซ้ำ ข้อเสนอที่สำคัญของอ๋าใน *กฤดาการบณที่ราบ*

³⁴ อ๋า บุญไทย, *กฤดาการบณที่ราบสูง* (กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543), หน้า 34-35. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

³⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 22-23.

³⁶ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 24 และ 31.

³⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 23.

สูง จึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับแผนการและวิธีการปฏิบัติเพื่อมุ่งไปสู่ “ความเจริญ” เช่น ข้อเสนอที่ว่าด้วยการจัดการสหกรณ์และสมาคม การคมนาคม การกลีกรวมอุตสาหกรรม และการค้าขาย เป็นต้น โดยให้ศึกษาจากประเทศในโลกตะวันตกซึ่งมีความเจริญและพัฒนากิจการต่างๆ เหล่านี้มาก่อน

ถึงแม้ว่าอำจะนิยมชมชอบวิธีการทำนุบำรุงบ้านเมืองตามแบบตะวันตก แต่อำก็ไม่เห็นด้วยการนำเอาความคิดและวิธีการปฏิบัติแบบตะวันตกมาใช้ในสยามโดยไม่มี การปรับให้เข้ากับนิสัยใจคอของพลเมืองไทยและสภาพการณ์ของสยาม อำยืนยันอย่างหนักแน่นว่า “เราจักถ้อยแบบอย่างของเขามาทั้งแห่งได้หรือไม่ ตอบว่าไม่ได้”³⁸ ทศนะเช่นนี้ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นทัศนคติแบบ “ขังต่อลัทธิการบูชาหัวนอก”³⁹ เห็นได้อย่างชัดเจนเมื่ออำวิพากษ์วิจารณ์ลัทธิ “โซเชลลิสม์” (Socialism) ซึ่งอำเรียกว่า “ลัทธิฝิ่นๆ ในทางคดีโลก” “ลัทธิอุบาทว์ในทางโลก” และ “ลัทธิแห่งความฝัน”

อำสรุปหลักการของลัทธิ “โซเชลลิสม์” ไว้ว่า “...ผู้ที่ถือลัทธินี้มีความประสงค์ที่จะเลิกการมีเจ้าของทรัพย์สินส่วนตัว ซึ่งเขาถือว่าเป็นเหตุให้เกิดความไม่เสมอภาคในหมู่คน เขาไม่ต้องการให้มีผู้ที่ได้รับรายได้จากดอกเบียหรือค่าเช่า ต้องการให้รายได้ของทุกคนมาจากการทำงานทั้งสิ้น...” แล้วก็วิจารณ์ต่อไปว่า “...เราจะเห็นว่าความมุ่งหมายเบื้องต้นนี้ดีมาก อันได้แก่รูปการณอย่างชนบทหัวเมืองของเราได้ปฏิบัติอยู่แล้ว มีการลงแขกเกี่ยวข้าว...” แต่อำก็เห็นว่าหลักการและวิธีการเหล่านั้น “...ควรนำมาใช้แต่ในบางกรณี จะนำมาเป็นสหกรณ์ใหญ่ร่วมกันทั้งชาติไม่ได้ เพราะตัดทอนกำลังใจ ต้องใช้อำนาจบังคับกันอย่างสัตว์...” อำยังได้วิจารณ์เรื่องความเสมอภาค ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของลัทธิ “โซเชลลิสม์” ด้วยว่า “...คำว่าเสมอภาคไม่ได้แปลว่าคนโง่ต้องเสมอ กับคนฉลาด หรือคนขี้เกียจเสมอคนขยันไม่ได้ หมายความว่าเสมอกันในการใช้และอยู่ในกฎหมาย ฯลฯ อันเดียวกัน แต่ความสามารถนั้นต้องแล้วแต่ใครจะสร้างตัวขึ้นได้ดีเพียงไร...” และ

³⁸ อำ บุญไทย, กฤดาการบนที่ราบสูง (กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543), หน้า 46.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

สรุปในท้ายที่สุดว่า “...ดังนั้นลัทธิสหกรณ์กันทั้งชาติในแรงงาน ที่ดิน ทุนทรัพย์เป็นวิธีเป็นไปได้ ...”⁴⁰

การวิพากษ์วิจารณ์ลัทธิ “โซเชลลิสม์” และ “ลัทธิสหกรณ์กันทั้งชาติ” นี้เป็นการกล่าววิพากษ์วิจารณ์พาดพิงไปถึง **เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ** หรือ **สมุดปกเหลือง** ที่เสนอโดย หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ผู้ริเริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองและสมาชิกคนสำคัญของคณะราษฎร⁴¹ **เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ** นี้ประกอบด้วย คำชี้แจง เค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร และเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ ข้อเสนอหลักใน **เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ** คือรัฐบาลเป็นผู้ประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ให้ราษฎรทุกคนเป็นข้าราชการ ยกเว้นผู้อยู่ในข่ายที่กำหนดไว้ในมาตรา 10 และ 11 ของ เค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร⁴² รัฐบาลเป็นผู้จ่ายเงินเดือนให้แก่ข้าราชการเหล่านั้น ซึ่งรัฐบาลจะสามารถทำเช่นนั้นได้ก็ต่อเมื่อ “รัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง โดยแบ่งการเศรษฐกิจนั้นออกเป็นสหกรณ์ต่างๆ...สหกรณ์เป็นผู้ทำสิ่งซึ่งเป็นปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต และเป็นผู้จัดจำหน่ายสิ่งเหล่านี้เสียเอง” ในการนี้รัฐบาลจะต้องมี 1. ที่ดิน ซึ่งรวมถึงทรัพย์ซึ่งติดอยู่กับที่ดินและซึ่งอยู่บนพื้นดินและใต้ดิน 2. แรงงาน 3. ทุน⁴³

⁴⁰ อ่ำ บุญไทย, **กฏดาการบนที่ราบสูง** (กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543), หน้า 68-71.

⁴¹ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับ **เค้าโครงการเศรษฐกิจ** ของหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ได้ใน หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), **เค้าโครงการเศรษฐกิจ** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กึ่งหัน, 2542), หน้า 1-58. และดูบทที่ 4 แนวความคิดในด้านการจัดการเศรษฐกิจใน “เค้าโครงการเศรษฐกิจ,” ใน ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล, **ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2544), หน้า 315-421.

⁴² หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), **เค้าโครงการเศรษฐกิจ**. หน้า 21-22 และ 48-49.

⁴³ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 1, 9.

ชัยสิริ สมุทวณิช เสนอไว้ว่า ลักษณะน้ำเสียงการวิพากษ์วิจารณ์ของอำสอดคล้องกับการวิพากษ์วิจารณ์ที่ปรากฏใน **สมุดปกขาว** อันเป็นพระบรมราชวินิจฉัยคดีด้านของรัชกาลที่ 7 ต่อ **เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ** หลายประการ⁴⁴ แต่ก็ยังมีความแตกต่างที่สำคัญคือ ในขณะที่รัชกาลที่ 7 เห็นว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นแบบลัทธิคอมมิวนิสต์⁴⁵ แต่อำเห็นว่าเป็น “ลัทธิสหกรณ์กันทั้งชาติ” ซึ่งพ้องกับเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้นวางอยู่บนฐานอุดมการณ์ทางการเมืองแบบโซเชลลิสม์

อาจจะด้วยความกล้าที่จะวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดที่เป็นผลผลิตภายใต้ระบอบใหม่และไปสอดคล้องกับกระแสของฝ่ายที่ต่อต้านรัฐบาลในเชิงนโยบายนี้เอง จึงเป็นผลทำให้อำถูกเพ่งเล็งเป็นพิเศษจากรัฐบาลคณะราษฎรในขณะนั้น ประกอบกับการที่อำได้แสดงเจตจำนงทางการเมืองบางประการไว้ในตอนท้ายของ **กฤดาการบนที่ราบสูง** ว่า

“...แม้ว่าข้าพเจ้าอาจจะได้ติดต่ออยู่แล้วกับคณะชนบางเหล่า ซึ่งได้เตรียมพร้อมที่จะตั้งคณะกรรมการเมืองคณะหนึ่งขึ้นทันที ภายหลังจากเมื่อ 5 ปีหรือ 10 ปีข้างหน้า หากว่ารัฐบาลได้มีความจำนงมุ่งหมายที่จะให้กระทำดังนั้นได้ก็ตาม

⁴⁴ ชัยสิริ สมุทวณิช, “ประวัตินายอำ บุญไทย,” ใน **กฤดาการบนที่ราบสูง**, หน้า (14), (16), และดูภาคผนวก ก “สมุดปกขาว พระบรมราชวินิจฉัยและพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน **หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), เค้าโครงการเศรษฐกิจ**, หน้า 61-100.

อย่างไรก็ดี มีบุคคลจำนวนมากไม่เชื่อว่า **สมุดปกขาว** เป็นพระบรมราชวินิจฉัยและพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับเรื่องนี้ ดูเชิงอรรถที่ 1 ใน **ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล, ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์**, หน้า 401.

⁴⁵ “พระบรมราชวินิจฉัยและพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน **หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), เค้าโครงการเศรษฐกิจ**, หน้า 98-100.

ข้าพเจ้าก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะนำแนวคิดของคณะชนชั้นมาเผยแพร่เป็นส่วนบุคคล
แม้ว่าข้าพเจ้าอาจจะได้ช่วยเตรียมแนวคิดเหล่านั้นบ้างก็ดี...”⁴⁶

เจตจำนงดังกล่าวของอ๋ากับทั้งช่วงเวลา **กฤตกาการบนที่ราบสูง** ถูกตีพิมพ์ออกมาในช่วงก่อนหน้าที่จะเกิดเหตุการณ์กบฏบวรเดช ใน พ.ศ. 2476 เพียงไม่กี่วันนั้นทำให้ “คณะชนบางเหล่า” ที่อ๋ากล่าวถึงนั้นซึ่งไม่อาจจะระบุได้อย่างแน่ชัดว่าเป็นคนกลุ่มใดถูกตีความโดยคณะราษฎรว่าเป็นคณะเจ้านายซึ่งเป็นกลุ่มพลังสำคัญในการก่อการกบฏบวรเดชขึ้น⁴⁷ ด้วยเหตุนี้อ๋าก็จึงถูกจับกุมในฐานะนักโทษการเมืองและยุติบทบาทและชีวิตทางด้านการเมืองไปโดยสิ้นเชิง

นอกจากงานเขียนทั้งสามชิ้นสำคัญข้างต้นซึ่งสะท้อนลักษณะการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยในระยะแรกเริ่มแล้ว ยังได้ปรากฏความเคลื่อนไหวของปัญญาชนอีสานคนอื่นๆ ในช่วงก่อนการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2476 ซึ่งได้แสดงทัศนะที่มีต่อระบอบการเมืองแบบใหม่และเสนอความเห็นไปยังรัฐบาลของระบอบใหม่ เช่น ในกรณีของ **หลวงวรนิติปรีชา (วรดี พรหมสาขา ณ สกลนคร)** และ **นายทองม้วน อัดถากร**⁴⁸ ซึ่งมีหนังสือเสนอแนะข้อคิดเห็นทางการเมืองเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับมณฑลอุดรและเรื่องอื่นๆ เป็นต้นว่าความเห็นเรื่องการแบ่งการปกครองหัวเมืองมณฑล การเสนอแนะข้อคิดเห็นที่มีต่อพระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม การมีความเห็นต่อเรื่องกรม

⁴⁶ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), **เค้าโครงการเศรษฐกิจ** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กั้งหัน, 2542), หน้า 146.

⁴⁷ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), **เค้าโครงการเศรษฐกิจ** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กั้งหัน, 2542), หน้า (14).

⁴⁸ หลวงวรนิติปรีชา (วรดี พรหมสาขา ณ สกลนคร) เป็นชาวสกลนคร ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลมณฑลอุดรธานี ภายหลังจากเลือกตั้งใน พ.ศ.2476 ได้รับเลือกเป็น ส.ส.จังหวัดสกลนคร

นายทองม้วน อัดถากร เป็นชาวมหาสารคาม สืบเชื้อสายเจ้าเมืองมหาสารคาม (ตระกูลภวภูตานนท์) จากทางมารดา ภายหลังจากเลือกตั้งใน พ.ศ.2476 ได้รับเลือกเป็น ส.ส.จังหวัดมหาสารคาม

อัยการที่ควรมีความเป็นอิสระ รวมทั้งเรื่องปลีกย่อยต่างๆ อีกนับสิบเรื่อง⁴⁹ เรื่องหนึ่งนั้นเป็นการเสนอความเห็นไปยังรัฐบาลในเรื่องการจัดการการคมนาคมและการศึกษา ซึ่งหลวงวรนิติปรีชาเสนอไว้ว่า

“...๑ การคมนาคม ข้าพเจ้าเห็นว่า ถ้ารัฐบาลสามารถทำได้ควรต้องให้เริ่มก่อสร้างทางรถไฟจากขอนแก่นไปอุดรธานี และนครพนมโดยทันทีตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป... เพราะทางรถไฟสายอื่นที่จำเป็นรัฐบาลได้ทำเสร็จไปหมดแล้ว... ๒ การศึกษาข้าพเจ้าเห็นว่า ควรจัดตั้งให้มีการสอนชั้นมัธยม ๗-๘ ชั้นที่มณฑลนี้และตามจังหวัดต่างๆ ของมณฑลนี้ควรให้มีถึงชั้นมัธยม ๖ ทุกแห่ง... เหตุไรจึงว่าดังนั้น ก็เพราะเหตุว่ามณฑลภาคเหนือคือพายัพ มณฑลภาคใต้คือนครศรีธรรมราช รัฐบาลได้จัดให้มีถึงชั้น ๘ มานานหลายปีแล้ว จึงนับได้ว่ามณฑลที่ห่างไกลจากกรุงเทพ ยังมีเพียงมัธยม ๖ ก็แต่อุดรเท่านั้น จึงคิดว่าควรหรือไม่...”⁵⁰

บทบาทและการแสดงออกทั้งหมดดังกล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นถึงความกระตือรือร้นในหมู่ปัญญาชนอีสานผู้ที่สนใจติดตามความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในศูนย์กลางอำนาจหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การปรากฏความพยายามในการสื่อสารความรู้ ความคิดที่มีต่อการเมืองในระบอบใหม่ในประเด็นต่างๆ ไปสู่พื้นที่สาธารณะนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงการยอมรับและปรับบทบาทให้มีความสอดคล้องกับระบอบใหม่ในระยะแรกเริ่ม

⁴⁹ หจข. (2) สร.0201.8/13 เรื่อง “หลวงวรนิติปรีชา” พ.ศ.2475-2476.

⁵⁰ หจข. (2) สร.0201.8/13 เรื่อง “หลวงวรนิติปรีชา” (พ.ศ. 2475-2476).

อย่างไรก็ตาม กระแสของความกระตือรือร้นสนใจดังกล่าวคงจำกัดแต่อยู่ในวงแคบในหมู่ปัญญาชนจำนวนหนึ่งซึ่งโดยมากมีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับโครงสร้างอำนาจของรัฐที่เปลี่ยนแปลงไป ดังจะเห็นได้ว่าปัญญาชนกลุ่มนี้มักเป็นข้าราชการ หรือชนชั้นนำซึ่งสืบเชื้อสายมาในแต่ละท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอำนาจรัฐย่อมต้องส่งผลกระทบต่อสถานะและบทบาทที่ผูกพันอยู่กับโครงสร้างอำนาจรัฐแบบเดิม การปรับบทบาทและท่าทีให้สอดคล้องกับโครงสร้างอำนาจรัฐแบบใหม่จึงเป็นภารกิจสำคัญเร่งด่วนที่จะช่วยรักษาสถานะและบทบาทให้คงอยู่ต่อไปได้ในช่วงของการเปลี่ยนผ่าน

3.2 ปัญญาชนอีสานกับการสถาปนาความมั่นคงของระบอบประชาธิปไตย

ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองนำพาสยามเข้าสู่ระบอบการเมือง ภารกิจหลักของรัฐบาลคณะราษฎรคือการเร่งปลูกฝังสำนึกทางการเมืองแบบประชาธิปไตยภายใต้ “ระบอบรัฐธรรมนูญ” โดยเน้นปลูกฝังสถานะความสูงสุดของรัฐธรรมนูญเคียงคู่กับสถาบันหลักอื่นๆ ของชาติ ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สถาบันหลักของชาติซึ่งเคยมีอยู่ 3 สถาบันคือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงเปลี่ยนไปเป็น 4 สถาบันคือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ รัฐบาลคณะราษฎรยังเร่งเผยแพร่สาระและหลักการสำคัญของรัฐธรรมนูญไปสู่ราษฎร มีการส่งผู้แทนไปเผยแพร่รัฐธรรมนูญยังจังหวัดต่างๆ และเมื่อมีรัฐธรรมนูญฉบับถาวรแล้ว ก็พิมพ์แจกจ่ายไปยังทุกอำเภอทั่วประเทศ⁵¹ รวมทั้งยังมีการจำลองรัฐธรรมนูญพร้อมทั้งพานแว่นฟ้าเพื่อเชิญไปไว้ยังจังหวัดต่างๆ ด้วย⁵²

⁵¹ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพฯ: พี. เพรส, 2551), หน้า 27.

⁵² ปาฐกถาเรื่องสภาพจังหวัดอุดรดิตถ์ ของ นายพัก ฌ สงขลา ผู้แทนราษฎรจังหวัดอุดรดิตถ์ ซึ่งแสดงทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ได้กล่าวถึงเหตุการณ์เครื่องบินเชิญรัฐธรรมนูญจำลองของจังหวัดน่านเกิดอุบัติเหตุตกที่จังหวัดอุดรดิตถ์ ใน *ปาฐกถาของผู้แทนราษฎร เรื่อง สภาพของจังหวัด*

เมื่อพิจารณาเฉพาะในภูมิภาคอีสานในระยะแรกหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กระแสความตื่นตัวและสำนึกต่อ “ระบอบรัฐธรรมนูญ” นั้นยังมีได้มีปรากฏอย่างเด่นชัดในหมู่ราษฎรทั่วไป แต่ในหมู่ปัญญาชนชาวอีสานบางส่วนนั้นได้เริ่มตระหนักถึงหลักการสำคัญในระบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความตื่นตัวในเรื่องของสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค รวมทั้งเจตนารมณ์ที่สำคัญที่สุดตามที่คณะราษฎรประกาศไว้ในมาตราแรกของพระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญ การปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ.2475 ที่ว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย” ซึ่งอาจกล่าวตามอย่างสำนวนของขุนพรมประศาสน์ได้ว่า “อำนาจสูงสุด จุดที่หมายเป็นของไพร่ราษฎร”

เพื่อที่จะมีส่วนในการใช้อำนาจนั้นได้อย่างเป็นรูปธรรม ระบบใหม่ได้เปิดโอกาสให้ราษฎรผลักดันตัวเองเข้าสู่เส้นทางแห่งการใช้อำนาจทางการเมืองโดยผ่านสิ่งที่เรียกว่า “ระบบการเลือกตั้ง” ทั้งในระดับชาติและในระดับท้องถิ่น จึงเกิดเป็นกระแสความสนใจจากเหล่าปัญญาชนอีสานผู้ตื่นตัวสนใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในประดิษฐกรรมรูปแบบใหม่นี้ กลายเป็นกลุ่มการเมืองที่มีความสำคัญกลุ่มหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ของไทยในนาม “ส.ส.อีสาน”⁵³ การหลอมรวมตัวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบใหม่อย่างแนบแน่นนี้เองมีผลอย่างสำคัญโดยตรงต่อการช่วยสถาปนาความมั่นคงให้กับระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย

ปัญญาชนอีสานอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญเช่นกันในการช่วยให้ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยมีความมั่นคงมากขึ้นนั่นก็คือ กลุ่มปัญญาชนที่เป็น “พระสงฆ์” ซึ่งได้เกิดกระแสความตื่นตัวเรื่องหลักการของสิทธิ เสรีภาพ ทั้งยังได้มาผนวกกับแนวนโยบายของรัฐที่

ต่าง ๆ (กรุงเทพฯ: สยามมิตราภาพณีปูน-ไทย, 2539), หน้า 122. และในปาฐกถาเรื่องสภาพจังหวัดเลย ของ นายบุญมา เสริฐศรี ผู้แทนราษฎรจังหวัดเลย ซึ่งแสดงทางวิทยุกระจายเสียงเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ได้กล่าวถึงสภาพความยากลำบากของการคมนาคมในการเจริญรัฐธรรมนูญจำลองจากกรุงเทพฯ ไปยังจังหวัดเลย ซึ่งใช้เวลากว่า 23 วัน ดู *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 136.

⁵³ ดูการศึกษาการรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส.อีสาน โดยละเอียดได้ใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, *การเมืองสองฝั่งโขง*,

ต้องการให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยปลูกฝังเรื่องเกี่ยวกับหลักการเมือง การปกครอง ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2470 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษที่ 2480 ซึ่งปรากฏบทบาทของพระสงฆ์ชาวอีสานเข้าไปมีส่วนร่วมสำคัญอย่างเด่นชัด

3.2.1 “ปัญญาชนในสภา”: ส.ส. อีสานกับการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ก. อีสานกับรัฐประชาชาติไทย

กลุ่มปัญญาชนที่อาจเรียกอย่างรวบๆ ว่า “ส.ส. อีสาน” นั้น กล่าวได้ว่าเป็นปัญญาชนกลุ่มใหญ่ที่มีที่มาอย่างหลากหลายทั้งข้าราชการ ครู และนักกฎหมาย ซึ่งมีบทบาทและความเคลื่อนไหวอย่างสำคัญที่สุดภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่มีความพยายามในการผันตัวเองเข้าสู่วงการการเมืองระดับชาติ นับตั้งแต่มีการเลือกตั้งครั้งแรกใน พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา เพื่อเป็นพลังหลักในการผลักดันและสะท้อนปัญหาจากท้องถิ่นไปสู่รัฐส่วนกลางในระดับชาติ เพื่อให้เห็นความสำคัญที่จะเข้ามาแก้ไขปัญหาและปรับปรุงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ที่ตนเองอ้างอิงความเป็นหนึ่งในสมาชิก เพื่อให้ได้รับการคัดเลือกในฐานะตัวแทนของ “ท้องถิ่น” อย่างเป็นทางการ หรือกล่าวโดยจำเพาะคือการการเป็นตัวแทนหน่วยการปกครองที่ถูกเรียกว่า “จังหวัด” นั่นเอง

หน่วยการปกครองในลักษณะที่เป็น “จังหวัด” นี้ กล่าวได้ว่าเป็นผลผลิตของความพยายามสร้างระเบียบการปกครองและระบบราชการภายใต้ระบอบใหม่ โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบบริหารราชการสยาม พ.ศ. 2476 ที่ยกเลิกการปกครองในระบบมณฑลเทศาภิบาลที่มีการใช้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้วจัดแบ่งเป็น “จังหวัด” และประกอบเอาหลายๆ จังหวัดขึ้นเป็น “ภาค” คำว่า “ภาคอีสาน” หรือ “ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” จึงเป็นชื่อเรียก

หน่วยทางการเมืองการปกครองนับตั้งแต่นั้น⁵⁴ หลังจากปรากฏการรวมเป็น “ภาค” ครั้งแรกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ที่ได้มีการรวมเอามณฑลต่างๆ ได้แก่ มณฑลอุดร มณฑลร้อยเอ็ด และมณฑลอุบลราชธานี ขึ้นเป็น “ภาคอีสาน” ในปี พ.ศ. 2465 แต่ได้ถูกยุบเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อปี พ.ศ. 2468⁵⁵ โดยยุบมณฑลต่างๆ ของอีสาน ให้กลายเป็นจังหวัด และขึ้นตรงต่อมณฑลนครราชสีมาเพียงแห่งเดียว ซึ่งการรวมกลุ่มมณฑลขึ้นเป็น “ภาค” ในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นความพยายามรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เช่นในกรณีของอีสานซึ่งมีการรวมเพียง 3 มณฑลขึ้นเป็นภาค ส่วนมณฑลนครราชสีมายังคงสถานะเป็นเพียงมณฑลหนึ่ง และไม่ได้ถูกนับรวมเป็นภาคอีสานในเวลานั้น⁵⁶

สำนึกในเรื่องหน่วยทางการเมืองที่เป็น “จังหวัด” และ “ภาค” ในระบอบใหม่นั้น เริ่มปรากฏร่องรอยให้เห็นเด่นชัดในหมู่ปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน เช่น นายเลียง ไชยกาล ส.ส. จังหวัดอุบลราชธานีที่ได้กล่าวไว้ในปาฐกถาเรื่องสภาพจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งแสดงทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2477 ว่า “...ท่านทั้งหลาย ท่านคงเคยได้ยินคำว่า “อีสาน” หรือ “มณฑลอีสาน” ซึ่งหมายถึง**ภูมิภาคส่วน๑อยู่ปลายเขตแดนของสยามรัฐทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ...**”⁵⁷

บทบาทของ ส.ส.อีสานในสภาผู้แทนราษฎรในระยะแรกนั้น อาจกล่าวโดยรวมได้ว่ามุ่งเน้นไปที่การพยายามสะท้อนปัญหาจากท้องถิ่นที่ตนเป็นผู้แทนอยู่ ควบคู่ไปกับความพยายามในการอภิปรายถึงเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานทั่วไปของประชาชนและเรื่องรายละเอียดปลีกย่อยเกี่ยวกับการ

⁵⁴ อนุชิต สิงห์สุวรรณ, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน พ.ศ.2475 ถึงสิ้นทศวรรษ 2520,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), หน้า 66.

⁵⁵ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, **การเมืองสองฝั่งโขง** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 79-80.

⁵⁶ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, **การเมืองสองฝั่งโขง** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 97-98.

⁵⁷ **ปาฐกถาของผู้แทนราษฎร เรื่อง สภาพของจังหวัดต่างๆ**, หน้า 22. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

ปกครองในระบอบประชาธิปไตย⁵⁸ โดยเป็นไปในลักษณะของการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวในสภาเพื่อแสดงความคิดเห็น เสนอญัตติ ตั้งกระทู้ถาม ได้เถียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างเอาจริงเอาจัง มีแกนนำสำคัญ เช่น นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และนายเลียง ไชยกาล เป็นต้น

ประจักษ์พยานที่สนับสนุนข้อสังเกตข้างต้นที่เด่นชัดที่สุดก็คือหนังสือเรื่อง **ปาฐกถาของผู้แทนราษฎร เรื่อง สภาพของจังหวัดต่างๆ**⁵⁹ (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2478) ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมเอาปาฐกถาทางวิทยุของสมาชิกผู้แทนราษฎรสมัยแรก (พ.ศ. 2476 - 2480) ที่เริ่มออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง ตั้งแต่วันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2477 ถึงวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2478 ปาฐกถาชุดนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพของจังหวัดในด้านภูมิประเทศ ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรม การปกครอง การศึกษา การคมนาคม อาชีพ ชีวิตความเป็นอยู่ และนิสัยใจคอของประชากร สถานที่สำคัญและสถานที่ท่องเที่ยว ฯลฯ จำนวน 36 เรื่อง โดยเป็นปาฐกถาที่พูดถึงสภาพของจังหวัดต่างๆ 34 จังหวัด โดยมีจังหวัดที่กล่าวถึงสองครั้งคือ จังหวัดอุบลราชธานี และอีกเรื่องหนึ่งกล่าวถึงมลายู ซึ่งไม่ได้เป็นจังหวัดของสยาม

เมื่อพิจารณาแต่เฉพาะปาฐกถาของผู้แทนราษฎรที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดในภูมิภาคอีสาน จะพบว่ามี การแสดงปาฐกถาว่าด้วยจังหวัดต่างๆ รวมทั้งสิ้น 7 จังหวัด ได้แก่ อุบลราชธานี บุรีรัมย์ ชัยภูมิ มหาสารคาม เลย อุดรธานี และร้อยเอ็ด ซึ่งปรากฏใน 2 รูปแบบหลักๆ คือ การกล่าวให้ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดนั้นๆ และการแสดงข้อคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ สะท้อนปัญหาในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับจังหวัดของตน ซึ่งโดยมากเป็นเรื่องของความทุกข์ยากในด้านการคมนาคม การศึกษา การประกอบอาชีพ

ในด้านการคมนาคม น้ำเสียงที่ดูจะชัดเจนและตรงไปตรงมาที่สุดในการวิพากษ์วิจารณ์ และสะท้อนปัญหาก็คือ “ปาฐกถาเรื่องสภาพจังหวัดเลย” ของนายบุญมา เสริฐศิริ ส.ส. จังหวัด

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 237.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน.

เลย ที่แสดงทางวิทยุกระจายเสียงเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2477 เกี่ยวกับสภาพการคมนาคมในจังหวัดเลย ว่า

“...ถ้าพูดถึงการคมนาคมของจังหวัดนี้แล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกทุเรศ เพราะถนนทุกๆ สาย ดูเหมือนเกิดขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรงของราษฎรทั้งนั้น ดังนั้นท่านทั้งหลายลองนึกเดาดูที่ว่าถนนในจังหวัดข้าพเจ้าจะเป็นอย่างไร ราษฎรเข้าใจว่าผู้แทนราษฎรจะประสาทความสุขให้เขาได้ทุกอย่าง แม้แต่ไม่มีถนนใช้เขาก็มาต่อว่าผู้แทนราษฎร ว่าผู้แทนราษฎรโง่ไม่เหมือนผู้แทนราษฎรจังหวัดอื่นเขาว่าจังหวัดอื่นเขายังมีถนนหนทางดังนี้...”⁶⁰

ในทำนองเดียวกัน “ปาฐกถาเรื่องสภาพจังหวัดชัยภูมิ” ของหลวงนางนิตินิธาดา ส.ส. จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งแสดงทางวิทยุกระจายเสียงเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2477 ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาการพัฒนาท้องถิ่นของรัฐในระบบบ่อกำที่กระจายตัวไม่สมดุลผ่านประเด็นเรื่องการคมนาคมทางรถไฟ โดยกล่าวในทำนองว่าการเดินทางไปมาและเข้าออกจังหวัดชัยภูมินั้นต้องอาศัยสถานีรถไฟที่บัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่ง “ไกลแสนไกล ไกลยิ่งกว่าร้อยโยชน์แสนโยชน์” และถึงแม้คิดจะเดินทางระหว่างชัยภูมิกับบัวใหญ่นั้นถนนหนทางก็ไม่มีความพร้อม มีแต่ทางเกวียน ที่รถยนต์โดยสารแม้พอวิ่งไปได้ แต่วิ่งหนึ่งวันก็อาจหยุดซ่อมอีกหลายวัน⁶¹

ด้านการศึกษา ปาฐกถาที่สะท้อนปัญหานี้ให้เห็นก็คือ “ปาฐกถาเรื่องสภาพจังหวัดมหาสารคาม” ของพระยาสารคามภิปาล และนายทองม้วน อัดถากร ส.ส. จังหวัดมหาสารคาม ที่แสดงทางวิทยุกระจายเสียงเมื่อวันที่ 6 และ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ว่า

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 97-99.

“...การศึกษาของจังหวัดนี้นับว่าล้ำหลังกว่าจังหวัดอื่นๆมานานแล้ว
เวลานี้กระทรวงธรรมการได้กวาดขันให้เด็กที่มีวัยสมควรได้เข้าศึกษาในโรงเรียน
ประชาบาล ผลปรากฏว่าการศึกษาได้ก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ...”⁶²

ส่วนในปัญหาด้านการประกอบอาชีพนั้นถูกสะท้อนผ่าน “ปาฐกถาเรื่องการเมืองอยู่ใน
จังหวัดร้อยเอ็ด” ของ **พระไพศาลเวทกรรม** และ **ขุนเสนาสัสดี** ส.ส. จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งแสดง
ทางวิฤกษ์กระจายเสียงเมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2477 ที่ว่า

“...และเป็นของธรรมดาอยู่เองที่การทำนาของจังหวัดนี้จะต้องเป็นไป
ตามโชค ถ้าปีไหนฝนดีก็ได้ผลมากเต็มเม็ดเต็มหน่วย ถ้าหากว่าปีไหนฝนแล้งก็
ขาดทุน ที่ต้องลงแรงทำงานไปเสียเปล่า และซ้ำร้ายอีกก็คือไม่มีข้าวที่จะ
รับประทานในปีต่อไป เพราะการทำนาของราษฎรโดยมากก็ทำแต่พอ
รับประทานในปีหนึ่งๆ เท่านั้น...”⁶³

เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเด็นปัญหาบางประการของภาคอีสานคือ เรื่องการคมนาคมและ
เรื่องการศึกษาซึ่งปัญญาชนอีสานในสภาเสนอผ่านทางปาฐกถานั้น เป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจ
ของปัญญาชนอีสานอยู่มาแต่ก่อน ดังเห็นได้ในหนังสือเสนอความเห็นทางด้านการปรับปรุงการ
ปกครองเกี่ยวกับมณฑลอุดรของ **หลวงวรนิติปรีชา** ซึ่งขณะนั้นรับราชการเป็นผู้พิพากษาที่

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 121.

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

มณฑลอุดรที่มีไปถึงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ประธานสภาผู้แทนราษฎร ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียงไม่ถึง 2 เดือน (ดูรายละเอียดใน หัวข้อ 3.1)

นอกจากการให้ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัด และการแสดงข้อคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ ยังพบว่าในบางปาฐกถามีการพูดถึงความล้มเหลวของการบริหารจัดการของรัฐในระบบเก่า ได้แก่ ปาฐกถาของนายเลียง ไชยกาล ส.ส. จังหวัดอุบลราชธานี โดยปาฐกถาของนี้แม้จะกล่าวในทำนองให้คุณค่ากับการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ในแง่ที่ช่วยวางระเบียบการปกครองให้เป็นกิจจะลักษณะ และเป็นจุดเริ่มต้นของการนำความเจริญเข้ามาสู่ภูมิภาคอีสาน แต่ด้วยรัฐประศาสนนโยบายของ “ลัทธิราชาธิปไตย” ในขณะนั้นที่มีต่อภูมิภาคอีสานและโดยเฉพาะเมืองอุบลนั้น มีคติและแนวคิดสำคัญอยู่เพียงแต่ “การเก็บเงินภาษีและรายได้อื่นๆ” จึงทำให้ถูกปิดความเจริญอย่างแน่นหนา⁶⁴

การแสดงข้อคิดเห็น ข้อวิพากษ์วิจารณ์ รวมไปถึงการมีข้อเสนอแนะต่อประเด็นปัญหาต่างๆ นั้น ได้สะท้อนให้เห็นว่าปัญญาชนอีสานที่เป็น ส.ส.อีสานมีความคาดหวังต่อระบอบใหม่ว่าจะเป็นระบบที่จะนำมาซึ่งการพัฒนา ยกกระดับความเจริญในด้านต่างๆ ดังที่หลวงนาถนิติธาดา แสดงความคิดเห็นเมื่อทราบข่าวรัฐบาลคณะราษฎรดำริที่จะสร้างถนนจากอำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ไปถึงตัวจังหวัดชัยภูมิแล้วว่า “...แม้จะยังมีได้ลงมือสร้างก็ควรจะสรรเสริญว่ารัฐบาลคณะเปลี่ยนแปลงได้มองเห็นความทุกข์ยากของประชาชนจังหวัดนี้เป็นอันดี ราษฎรต่างซึ้งซาธุการในพระคุณของรัฐบาลในส่วนนี้ และต่างคอย คอยเพื่อเห็นความสำเร็จ...”⁶⁵ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพึงพอใจที่รัฐบาลในระบอบใหม่เล็งเห็นถึงปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนในท้องถิ่น แม้จะเป็นเพียงในระดับการวางแนวคิดที่ยังไม่ได้ลงปฏิบัติเป็นรูปธรรมก็ตาม

ความสำคัญอีกประการหนึ่งของปาฐกถาชุดนี้ก็คือการแสดงให้เห็นถึงความพยายามของรัฐส่วนกลางหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในการสร้าง “สำนักแห่งรัฐประชาชาติ” ภายใต

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 97-99.

หลักการใหญ่ของระบอบประชาธิปไตยที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของราษฎรทั้งหลายและประเทศสยามเป็นของราษฎรโดยทั่วกัน⁶⁶ ในความหมายที่ว่าปาฐกถาเหล่านี้ได้สร้างภาพและสำนึกการมีอยู่ของ “ท้องถิ่น” ต่างๆ ที่ประกอบขึ้นกันเป็นประเทศสยาม หรือสำนึกในความมี “เขา” มี “เรา”⁶⁷ ซึ่งต่างก็อยู่ภายใต้ขอบเขตประเทศเดียวกัน

ความพยายามเชื่อมโยงภูมิภาคอีสานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ “รัฐประชาชาติ” ของกลุ่มปัญญาชน ส.ส.อีสานมิได้ปรากฏเฉพาะแต่ในการสะท้อนผ่านปาฐกถาเท่านั้น หากแต่ยังมีปรากฏในลักษณะแนวคิดที่เป็นรูปธรรม ดังเช่นในกรณีของ **นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์** ส.ส. จังหวัดอุบลราชธานี ที่ได้ทำบันทึกความเห็นถึงคณะรัฐมนตรี ที่มีใจความสำคัญว่า

“...ข้าพเจ้าสังเกตเห็นข้าราชการบางท่านที่เป็นคนไทยกลางที่ไปรับราชการในถิ่นนั้นๆ มักจะถูกเหยียดชาติกำเนิดของบุคคล เช่น มีคำพูด “ไอ้ลาวตาขาว”, “ลาวปลาร้า”, “ไอ้ลาว” ลาวอย่างนั้นลาวอย่างนี้อีกจีปาละ บางทีโกรธให้ราษฎร แทนที่จะว่ากล่าวตามธรรมเนียมที่อารยชนเขาปฏิบัติต่อกัน ก็มักดูด่าและสาวถึงชาติกำเนิด... ข้าพเจ้าเห็นเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่รัฐบาลจะออก

⁶⁶ สมเกียรติ วันทะนะ, “แรกสำนึกแห่งรัฐประชาชาติ,” ใน **ปาฐกถาของผู้แทนราษฎร เรื่อง สภาพของจังหวัดต่างๆ**, หน้า (7)-(8).

ผู้เขียนใช้คำว่า “รัฐประชาชาติ” ตามความหมายที่สมเกียรติ วันทะนะ ได้อธิบายไว้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสถาปนารัฐประชาชาติ ดูรายละเอียดใน สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก,” ใน สมบัติ จันทวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), **อยู่เมืองไทย: รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่ ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530).

⁶⁷ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, **การเมืองสองฝั่งโขง** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 118.

คำแถลงการณ์ประกาศชี้ชวนในเรื่อง “ความสามัคคี” ในเรื่องการถือหมู่ถือคณะ
ในการใช้คำพูดระบอบชาติกำเนิด ซึ่งนำมาความแตกสามัคคี...”⁶⁸

การแสดงออกทางความคิดเช่นนี้แสดงให้เห็นการเริ่มตระหนักสำนึกของหลักการความ
เท่าเทียมและความเสมอภาคในฐานะ “พลเมือง” ของรัฐประชาชาติภายใต้ระบอบใหม่ซึ่งต้องมี
ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยไม่จำกัดเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา หรือความเชื่อที่แตกต่างกัน แต่
ทั้งนี้ก็ได้หมายความว่าสำนึกเรื่องในความเป็นอีสาน ของปัญญาชนเหล่านี้จะลดทอนพลังลง

นอกเหนือจากความพยายามสะท้อนปัญหาจากท้องถิ่นภาคอีสานไปสู่พื้นที่สาธารณะเพื่อ
เชื่อมโยงภูมิภาคอีสานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ “รัฐประชาชาติ” ในระบอบใหม่ผ่านกิจกรรมและความ
เคลื่อนไหวต่างๆ ดังกล่าวนั้น ความตื่นตัวในเรื่องของสิทธิและเสรีภาพในหมู่ปัญญาชนชาวอีสาน
กลุ่มนี้ยังได้นำมาสู่การรวมตัวจัดตั้งองค์กรเคลื่อนไหวนอกสภาฯ ซึ่งนับเป็นการรวมตัวกันครั้งแรก
ภายใต้หน่วยงานการเมืองที่เรียกว่า “ภาค” หรือ “ภูมิภาค” ในระบอบประชาธิปไตย นั่นก็คือการ
เกิดขึ้นของ **สมาคมชาวอีสาน** ใน พ.ศ. 2479 ซึ่งในระยะแรกของการก่อตั้งใช้ชื่อว่า **สมาคมภาค
ตะวันออก** โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม ปลูกฝังสามัคคีธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลในการศึกษา
และกิจการทางสาธารณกุศลในระหว่างบรรดาพี่น้องชาวอีสานด้วยกัน⁶⁹

ความสำคัญของการก่อตั้ง **สมาคมชาวอีสาน** ก็คือการสะท้อนให้เห็นความพยายามที่จะ
รวมตัวกันของปัญญาชนชาวอีสานคนต่างๆ โดยอาศัยการเชิดชูอัตลักษณ์ที่มีร่วมกัน ซึ่งก็คือความ

⁶⁸ หจช. (2) สร.0201.5/12 เรื่อง “ราษฎรภาคเหนือและใต้ไม่สามัคคีกันเรื่องชาติกำเนิด” (17 มกราคม
2476 – 9 เมษายน 2477).

⁶⁹ “แฟ้มเอกสารสมาคมชาวอีสาน, กองบังคับการตำรวจสันติบาล,” อ้างถึงใน ชาญวุฒิ วัชรพุกก์, “ชน
ชั้นนำในกลุ่มผลประโยชน์: เปรียบเทียบระหว่างสมาคมชาวนักบวชใต้ สมาคมชาวอีสาน,” **วารสารสังคมศาสตร์**
ปีที่ 17 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2523): 41-84, อ้างถึงใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, **การเมืองสองฝั่งโขง**,
หน้า 309.

เป็น “ชาวอีสาน” ปัญญาชนกลุ่มสำคัญที่มีดำริความคิดในการก่อตั้งส่วนใหญ่อีกคือกลุ่ม ส.ส.อีสาน (ทั้งที่เป็น ส.ส.ตั้งแต่สมัยแรกใน พ.ศ. 2476 และได้เป็น ส.ส.ในการเลือกตั้งครั้งต่อๆ มา) โดยร่วมกับบุคคลอื่นๆ ซึ่งโดยมากเป็นข้าราชการที่มีบทบาทสำคัญในภาคอีสาน ดังจะเห็นได้จากรายชื่อคณะกรรมการบริหารสมาคมชุดแรก ได้แก่ พ.อ.พระยารามจักรรงค์ (บิดา พล.อ.เนตร เชมะโยธิน) เจ้าเมืองนครราชสีมา เป็นนายกสมาคม⁷⁰ หลวงนาถนิติธาดา (ส.ส.ชัยภูมิ, พ.ศ.2476) ขุนคงฤทธิศึกษากร (ส.ส.นครราชสีมา, พ.ศ.2484) ขุนจรรยาวิเศษ (ส.ส.มหาสารคาม, พ.ศ.2480) นายเลื่อน พงษ์โสภณ (ส.ส.นครราชสีมา, พ.ศ.2480) นอกจากนี้ก็มี นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว หลวงอนุकरणพกิจ ร.ต.อ.สว่าง บุรณะธนิต และนายวิเชียร วชิรพาหุ เป็นต้น⁷¹

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่การก่อตั้งสมาคมเป็นต้นมา กิจกรรมของสมาคมชาวอีสานก็มีความเคลื่อนไหวสลับกับการหยุดนิ่งเรื่อยมา ตามแต่สภาพการเมืองและคณะผู้บริหารสมาคมที่เปลี่ยนแปลงไป และแม้ว่าการถือกำเนิดขึ้นของสมาคมชาวอีสานจะไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่สะท้อนถึงเรื่องทางการเมืองอย่างเด่นชัด แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่ากลุ่มปัญญาชนชาวอีสานซึ่งเป็นพลังสำคัญที่ช่วยก่อร่างสร้างสมาคมขึ้นมา นั้นมีบทบาทเกี่ยวข้องกับแวดวงการเมือง หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และยังสามารถรู้ถึงการแสดงออกในเรื่องของสิทธิเสรีภาพตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย ดังข้อความจาก *ประวัติสมาคมชาวอีสาน* ของ ร.อ. อำนวย พานประเสริฐ ที่ว่า

⁷⁰ การเชิญ พ.อ.พระยารามจักรรงค์ เจ้าเมืองนครราชสีมา มาเป็นนายกสมาคมชาวอีสาน นอกจากจะตั้งข้อสังเกตทั่วไปได้ว่าเป็นการอาศัยเอาสถานะความเป็นข้าราชการชั้นสูงมาช่วยให้งานของสมาคมดำเนินไปด้วยความราบรื่นแล้ว อาจตั้งข้อสังเกตต่อไปได้ว่าช่วงเวลาที่ยุทธสมาคมชาวอีสานก่อตั้งขึ้น คือใน พ.ศ. 2479 เป็นช่วงหลังเหตุการณ์กบฏวรวงศ์ อันมีฐานก่อนการสำคัญอยู่ที่นครราชสีมา ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าการตั้ง พ.อ.พระยารามจักรรงค์ ซึ่งเป็นเจ้าเมืองนครราชสีมา มีนัยทางการเมืองของการพยายามลบภาพความเป็น “กบฏ” ในทำนองเดียวกับงานศึกษาของ สายพิน แก้วงามประเสริฐ เกี่ยวกับกรณีอนุสาวรีย์ของท้าวสุรนารี ดู สายพิน แก้วงามประเสริฐ, *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), หน้า 398.

⁷¹ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, “ชีวิตของสมาคมชาวอีสาน,” ใน *อีสาน เนื่องในโอกาสครบรอบ 55 ปี ของสมาคมชาวอีสาน* (กรุงเทพฯ: ธนวิซซ์การพิมพ์, 2534), หน้า 8.

“...เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475 มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดต่างๆ เป็นปากเสียงให้แก่ราษฎร การไหวตัวในเรื่องสิทธิเสรีภาพก็เกิดขึ้นในกลุ่มชนจากจังหวัดต่างๆ ที่เข้ามาประกอบอาชีพในกรุงเทพฯ มีทั้งนักการเมือง พ่อค้า นักธุรกิจ ต่างก็เริ่มหันหน้าเข้าหารื้อกันก่อตั้งแหล่งสมาคม... ภาคอีสานเรามีจำนวนผู้แทนราษฎรมากกว่าทุกภาค ผู้เข้ามาประกอบอาชีพรับราชการ พ่อค้า นักธุรกิจก็มากมาย คนเหล่านี้จึงได้มีการพบปะหารือกันในการจัดตั้งสมาคม ...”⁷²

นอกจากการเกิดขึ้นของ**สมาคมชาวอีสาน**จะวางอยู่บนพื้นฐานของความตื่นตัวในเรื่องสิทธิเสรีภาพบนพื้นที่ทางการเมืองแบบใหม่แล้ว ยังอาจกล่าวได้อีกว่าการเกิดขึ้นของ**สมาคมชาวอีสาน**เป็นผลสำเร็จที่ค่อนข้างชัดเจนของการมีจิตสำนึกในแบบ “รัฐประชาชาติ” ในหมู่ปัญญาชนอีสาน ในทำนองเดียวกับที่ได้ชี้ให้เห็นในกรณีปาฐกถาของ ส.ส.อีสาน ในความหมายที่ว่าเป็นการรวมตัวภายใต้หน่วยทางการเมืองที่เป็น “ภาค” อันประกอบขึ้นจากหน่วยย่อยคือ “จังหวัด” ซึ่งเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยความเป็นหน่วยทางการเมืองในนาม “ภาคอีสาน” นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็น “อัตลักษณ์อย่างใหม่” ที่มีร่วมกัน และอัตลักษณ์อย่างใหม่นั้นขยายขอบเขตและพื้นที่ให้กับความเป็นอีสานที่ไม่ได้ยึดอยู่กับเชื้อชาติ อันลดทอนพลังของคำอธิบายที่ยึดโยงความเป็น “อีสาน” เข้ากับความเป็น “ลาว” แต่เพียงอย่างเดียว

จนกระทั่งหลังการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2480 การรวมกลุ่มกันเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งในและนอกสภา ของปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน ก็ได้เริ่มมีตัวแปรมากขึ้นจากที่มี

⁷² อำนวย ทองประเสริฐ, ร.อ., “ประวัติสมาคมชาวอีสาน,” ใน **คนพลัดถิ่น** 1, 9 (พฤษภาคม 2533) อ้างถึงใน แวง พลังวรรณ, **อีสานคดีชุด ลูกทุ่งอีสาน** (กรุงเทพฯ: เรือนปัญญา, 2545), หน้า 266.

ผู้แทนหน้าใหม่เข้ามา ทั้งยังเป็นกลุ่มอาชีพที่ขยายฐานไปสู่ระดับชนชั้นล่างมากขึ้น เช่น พ่อค้า ชาวนา เป็นผลให้ลักษณะการตอบสนอง แนวความคิดและความเคลื่อนไหวทางการเมืองของ ปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน ที่มีต่อการเมืองในระบบประชาธิปไตยมีความแตกต่างหลากหลาย มากขึ้น และปรากฏชัดที่สุดเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น และ ส.ส.อีสานคนสำคัญหลายคนได้ เข้าไปมีส่วนร่วมใน**ขบวนการเสรีไทย**ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นพรรคการเมืองในนาม**พรรคสหชีพ** ในช่วงปลายทศวรรษ 2480

ข. ส.ส. อีสานกับการสร้างประชาธิปไตยในคณะสงฆ์

บทบาทของ ส.ส. อีสานในการสถาปนาการเมืองแบบประชาธิปไตยไม่ได้จำกัดอยู่แต่ เฉพาะในอาณาจักรเท่านั้น หากแต่ยังขยายออกไปถึงพุทธจักรด้วย โดย ส.ส. อีสานมีส่วนในการ สนับสนุนพระสงฆ์กลุ่มที่เคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นประชาธิปไตย ในทำนองเดียวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475

หากกล่าวในภาพกว้างในระดับชาติแล้วจะพบว่าสถาบันสงฆ์ได้รับผลสะท้อนของการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ได้ส่งอิทธิพลให้ภิกษุสงฆ์บางส่วนเกิดความตื่นตัวที่จะเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพของตนเองตาม ครรลองของระบอบประชาธิปไตย⁷³ และทำให้มหาเถรสมาคมต้องออกประกาศว่า

⁷³ พระมหาวรชัย กิ่งโพธิ์, “การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 77-80. และคณิศร จันทบุตร, **การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528), หน้า 65-69, 175-183.

“...ยุคนี้เกิดความระส่ำระสายในคณะสงฆ์ มีภิกษุบางวัดบางคณะ
รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ไม่ถือเอาพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาปฏิบัติ ก่อการคุมกัน
เป็นคณะเพื่อบังคับเจ้าอาวาสให้อยู่ในอำนาจโดยประสงค์จะเป็นอิสระให้เสมอ
กัน...”⁷⁴

ความเคลื่อนไหวของพระภิกษุสงฆ์ที่เกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้มีสอง
ลักษณะคือ 1. แบบที่จำกัดวงอยู่ในหมู่ภิกษุสงฆ์วัดใดวัดหนึ่งทั้งในด้านพื้นที่และชื่อเรียกร่อง และ
2. แบบที่เป็นความร่วมมือของพระภิกษุสงฆ์จากหลายๆ วัดและมีชื่อเรียกร่องที่ครอบคลุมทั้งคณะ
สงฆ์ กลุ่มสำคัญที่มีการเคลื่อนไหวในแบบหลังนี้คือ คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ซึ่งตั้งขึ้นใน
เดือนมกราคม พ.ศ. 2477

การถือกำเนิดขึ้นของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาในส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้รับแรง
บันดาลใจจากยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย ดังนั้นจึงมีข้อเสนอจาก
พระภิกษุที่เข้าร่วมประชุมเพื่อก่อตั้งคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาให้ใช้ชื่อคณะที่ก่อการในคราว
นี้ว่าคณะปฏิวัติคณะสงฆ์ คณะปฏิวัติการพระศาสนา และคณะปฏิรูปการพระศาสนา แต่ก็มีข้อ
ทักท้วงว่า “คำว่า ปฏิวัติ ปฏิรูป ดูจะเป็นเรื่องโลกๆ” ที่ประชุมจึงใช้ชื่อคณะก่อการว่าคณะ
ปฏิสังขรณ์การพระศาสนา โดยคำว่า “ปฏิสังขรณ์” นี้มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “...
“Restoration”...คือทำสิ่งที่ทรุดโทรมให้กลับคืนดีดังเดิม”⁷⁵

⁷⁴ แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 20, พ.ศ. 2475, หน้า 453 อ้างถึงใน พระมหาพรชัย กิ่งโพธิ์, “การ
ปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 78.

⁷⁵ สัมภาษณ์ นายประหยัด ไพทีกุล (2 พฤษภาคม 2525), อ้างถึงใน คณิงนิตย์ จันทบุตร, การ
เคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.2477-2484 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์), 2528, หน้า 70-71.

ผลสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่มีต่อคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาเห็นได้อย่างชัดเจนในเอกสารคำร้องเรียนของพระปลัดเจ๊ก ประธานกรรมการคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ที่มีถึงพระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการในขณะนั้นที่ว่า

“...จริงอยู่ถ้ามีผู้พูดว่า แต่ก่อนๆทำไมปกครองกันอยู่ได้ อาตมาขอเจริญพรว่า เพราะการปกครองบ้านเมืองสมัยก่อนปกครองอย่างแอบโซลูตก็จำต้องทนอยู่ แม้จะพูดจะร้องก็ไม่มีใครจัดการได้ ที่พูดที่ร้องขึ้นเวลานี้ก็เพราะเห็นว่ารัฐบาลนี้เป็นรัฐบาลประชาธิปไตยอันแท้จริง แลถ้าพูดถึงวิธีการปกครองของพุทธจักรแล้วเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงทีเดียว แต่หากว่าผู้มีอำนาจได้คิดจัดรูปให้แปรปรวนไปเสีย เมื่อฝ่ายอาณาจักรกลับเปลี่ยนรูปเป็นประชาธิปไตย ฝ่ายศาสนจักรก็จำต้องหมุ่นตาม และจุดประสงค์อันสำคัญยิ่งของคณะผู้ก่อการปฏิสังขรณ์พระศาสนามีเพียงเท่านั้น...”⁷⁶

คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนานั้นต้องการให้ปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นประชาธิปไตย โดยมีข้อเสนอ 3 ประการคือ

⁷⁶ “สำเนาเอกสารที่ 1/2478 จากพระปลัดเจ๊กถึงพระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 3 เมษายน 2478,” ใน ธาราวงศ์ รักศรีวงศ์, **กิจการของคณะกรรมการปฏิสังขรณ์พระศาสนาหรือการปฏิวัติแห่งกาฬพัศตร์สังคม** (พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร, 2482) อ้างถึงใน คณิงนิตย์ จันทบุตร. **การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.2477-2484** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528), หน้า 287.

“1. เนื่องจากการปกครองคณะสงฆ์ให้ความเสมอภาคแก่สงฆ์ไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ เจ้าคณะธรรมยุตปกครองคณะสงฆ์มหานิกายได้ แต่เจ้าคณะมหานิกายปกครองคณะธรรมยุตไม่ได้ จึงขอให้รัฐบาลและมหาเถรสมาคมแก้ไขเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ให้มีการบริการด้วยสิทธิที่เสมอภาคกัน

2. เพื่อให้มีการร่วมสมานสังวาสในระหว่างคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายและธรรมยุต อาทิ ให้มีการร่วมอุโบสถสังฆกรรมด้วยกันได้

3. ตำแหน่งหน้าที่ทั้งในการศึกษาและการปกครอง หรืออำนาจสูงสุดในการ ปกครองสังฆมณฑล พระภิกษุในลัทธิมหานิกายต้องมีสิทธิในตำแหน่งด้วย...”⁷⁷

กล่าวโดยสรุป ประเด็นหลักของข้อเสนอทั้ง 3 ประการคือ การเรียกร้องให้มีความเสมอภาคระหว่างพระภิกษุสังกัดธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาได้กล่าวถึงความไม่เสมอภาคที่ปรากฏในคณะสงฆ์และเรียกร้องความเสมอภาคในหลายวาระหลายโอกาส เช่น ใน “แถลงการณ์คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา” ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ **ไทยใหม่** ฉบับวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ซึ่งกล่าวว่า ความเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนานั้น “...เป็นไปเพื่อความเสมอภาคกันในการปกครองคณะสงฆ์...”⁷⁸ และใน “เอกสาร

⁷⁷ คณิงนิตย จันทบุตร, การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.2477-2484 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528) หน้า, 71-72. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

⁷⁸ **ไทยใหม่** 5, 69 (22 กุมภาพันธ์ 2477) อ้างถึงในคณิงนิตย จันทบุตร. การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.2477-2484 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528), หน้า 73. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

คำชี้แจงของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาที่มีไปถึงนายกรัฐมนตรี (พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา)” ลงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ซึ่งมีใจความว่า

“...อาตมาภาพทั้งหลายจึงมีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะเห็นพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 อันอำนวยทางดำเนินในทางบริหารและอธิกรณ์ ซึ่งล้าลั่น ก้าวก่ายกันอยู่ไม่ให้尼กายสงฆ์ได้รับความเสมอภาคทัดเทียมกัน โดยให้สิทธิพิเศษแก่บางนิกายทั้งในทางบริหารและทางอธิกรณ์ ซึ่งขัดต่อรัฐธรรมนูญของสิทธิเสรีภาพอยู่...”⁷⁹

เท่าที่ปรากฏหลักฐาน พระสงฆ์อีสานที่สอบได้เปรียญธรรมทั้งที่จำพรรษาอยู่ในกรุงเทพฯ และจังหวัดในภาคอีสานมีส่วนร่วมอย่างมากทั้งในแง่ของการเข้าร่วมเป็นสมาชิกและในแง่ของการสนับสนุนข้อเสนอของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา⁸⁰ เมื่อที่ประชุมคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาเมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2478 กำหนดให้ตั้งพระภิกษุเป็นผู้แทนของจังหวัด โดยให้พระภิกษุผู้แทนของจังหวัดมีหน้าที่จัดการกิจการของของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาและโฆษณาหาสมาชิกในจังหวัดของตนนั้น ไม่มีตัวแทนของจังหวัดในภาคอีสานเลย⁸¹ แต่เมื่อ

⁷⁹ หจข. สร.0201.12.43.4/18 เรื่อง “พระสงฆ์คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาขอให้จัดการแก้ไขการปกครองสงฆ์” (25 กุมภาพันธ์ 2477).

⁸⁰ เมื่อมีการยื่นหนังสือของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาถึงสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ประธานมหาเถรสมาคม เรื่องขอให้ปรับปรุงพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 นั้น มีพระเปรียญทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดลงนามสนับสนุนราว 100 รูปเศษ จากวัดต่างๆ 14 จังหวัด ในจำนวนนี้มีจังหวัดในภาคอีสานเพียงจังหวัดเดียวคือ ขอนแก่น อ้างมาจาก คณิงนิตย จันทบุตร. การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.2477-2484 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528), หน้า 114.

⁸¹ คณิงนิตย จันทบุตร, การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.2477-2484, หน้า 136-137.

พิจารณาถึงปัญญาชนอีสานอีกกลุ่มหนึ่งคือ ส.ส. อีสาน แล้วจะพบว่า ส.ส. อีสาน มีบทบาทอย่างชัดเจนในการสนับสนุนข้อเสนอของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการแก้ไขเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 โดยคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาได้ยกร่างพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา พระพุทธศักราช 2477 ขึ้น⁸² และมอบให้หลวงวรนิติปริษา ส.ส. จังหวัดสกลนคร นำเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร แต่การเสนอร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ไม่ประสบความสำเร็จ⁸³

การนำข้อเสนอเรื่องการแก้ไขเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์เข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งแรกในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 เมื่อนายทองม้วน อัดถากร ส.ส. จังหวัดมหาสารคามเสนอร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบการปกครองสงฆ์ต่อสภาผู้แทนราษฎร ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่ใช่ฉบับที่ร่างโดยคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา มีสาระสำคัญคือให้อารามเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะมณฑล และพระราชาคณะมาประชุมกันเพื่อร่างระเบียบการปกครองสงฆ์ทั่วไปในราชอาณาจักร มีผู้ลงนามรับรองการเสนอร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้อย่างน้อย 4 คนคือ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และนายเนย สุจิมา ส.ส. จังหวัดอุบลราชธานี ขุนวรสิษฐ์ดรณเวทย์ (นารถ อินทุสมิต) ส.ส. จังหวัดหนองคาย และนายทองอยู่ พุฒิพัฒน์ ส.ส. จังหวัดธนบุรี⁸⁴ สภาผู้แทนราษฎรนำร่างพระราชบัญญัติมาพิจารณาใน

⁸² ดูตัวบทของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ใน ภาคผนวก ค “ร่างพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา พระพุทธศักราช 2477,” ใน คณิตย์ จันทบุตร, การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.2477-2484, หน้า 304-329.

⁸³ ธาราวงศ์ รักศรีวงศ์, กิจการของคณะการปฏิสังขรณ์พระศาสนาหรือการปฏิวัติแห่งกาฬาวพัศตร์สังคม (พระนคร: ไสภณพิพรรฒนาการ, 2482), หน้า 298-299, อ้างถึงคณิตย์ จันทบุตร, การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.2477-2484 (กรุงเทพฯ: มุลินิโคกรังการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528), หน้า 287.

⁸⁴ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 16/2481 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 2 วันอังคารที่ 23 สิงหาคม พุทธศักราช 2481,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สามัญ สมัยที่ 2 พ.ศ. 2481 (พระนคร: ไม่ปรากฏที่พิมพ์, ไม่ปรากฏปีพิมพ์), หน้า 1061-1062, และ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่

วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2479 นอกจากรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการ (ขุนสุคนธวิทศึกษากร (ลำอานศ์ สุคนธวิท) ซึ่งเป็น ส.ส. จังหวัดสมุทรสาครอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย) ซึ่งกำกับดูแลการพระศาสนาและทองม้วนซึ่งเป็นผู้เสนอร่างพระราชบัญญัติแล้ว ยังมี ส.ส. ที่ลุกขึ้นอภิปรายอีก 4 คน ในจำนวนนี้เป็น ส.ส. จากภาคอีสาน 2 คน คือ **นายสนิท เจริญรัฐ** ส.ส. จังหวัดนครราชสีมา และ**นายเนย สุจิมา** ส.ส. จังหวัดอุบลราชธานี และนายกรัฐมนตรี (นายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา) ก็ลุกขึ้นอภิปรายด้วย⁸⁵

ในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบการปกครองสงฆ์นั้น ทองม้วนได้อภิปรายในตอนหนึ่งว่า “...เนื่องจากมีคณะบุคคลภายนอกประสงค์อย่างยิ่ง ที่จะให้การปกครองสงฆ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองเสียใหม่ เพื่อให้สมสมัยกับการปกครองในขณะนี้ แต่คณะเหล่านั้นก็ได้เสนอไปยังรัฐบาล รัฐบาลก็ได้หาพิจารณาอย่างไร...”⁸⁶ เป็นที่แน่ชัดว่า “คณะบุคคลภายนอก” ที่ทองม้วนกล่าวถึงนั้นคือคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาซึ่งเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองคณะสงฆ์และยื่นข้อเสนอให้รัฐบาลพิจารณาหลายครั้ง แม้จะไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาได้ติดต่อกับทองม้วนเพื่อขอให้ทองม้วนช่วยสนับสนุนการนำเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์เข้าพิจารณาในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร⁸⁷ แต่ก็กล่าวได้ว่าทองม้วนให้ความสนใจและติดตามความเคลื่อนไหวของคณะ

3/2479 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันอังคารที่ 18 สิงหาคม พุทธศักราช 2479,” ใน **รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สามัญ สมัยที่ 2 พ.ศ. 2479** (พระนคร: บริษัทการพิมพ์ทหารผ่านศึกจำกัด, 2494), หน้า 151.

⁸⁵ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 3/2479 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันอังคารที่ 18 สิงหาคม พุทธศักราช 2479,” ใน **รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สามัญ สมัยที่ 2 พ.ศ. 2479**, หน้า 138-154.

⁸⁶ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 3/2479 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันอังคารที่ 18 สิงหาคม พุทธศักราช 2479,” ใน **รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สามัญ สมัยที่ 2 พ.ศ. 2479**, หน้า 138-139.

⁸⁷ วิธีการหนึ่งที่คณะกรรมการปฏิสังขรณ์พระศาสนาใช้ในการผลักดันให้ข้อเสนอของคณะเป็นผลในทางปฏิบัติคือ การพยายามหาการสนับสนุนจากผู้แทนราษฎรไม่น้อยกว่า 20 คน เพื่อให้ นำเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์เข้าพิจารณาในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ธาราวงศ์ รักศรีวงศ์, **กิจการของคณะกรรมการปฏิสังขรณ์พระศาสนาหรือการปฏิวัติแห่งกาสาฬพัศตร์สังคม**, หน้า 205, อ้างถึงใน คณิงนิตย์ จันทบุตร.

ปฏิสังขรณ์การพระศาสนา และมีความคิดไปในแนวทางเดียวกับคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาที่เห็นว่าควรเปลี่ยนแปลงการปกครองศาสนจักรให้เป็นประชาธิปไตยตามอย่างความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอาณาจักร ดังที่ทอมม้วนอภิปรายในสภาว่า

“...การปกครองตามรัฐธรรมนูญนั้นสังเกตดูประชาชนชาวสยามต่างนิยมกันเป็นอันมาก แต่ส่วนการปกครองสงฆ์นั้นหาได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขให้สมกับสมัยใหม่....แต่บัดนี้การปกครองสงฆ์ เรายังมิได้เปลี่ยนแปลงไป ก็เป็นการสมควรแล้วที่จะได้เปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยมของผู้ต้องการที่จะเปลี่ยนแปลง...”⁸⁸

นายสนิท เจริญรัฐ ซึ่งเป็น ส.ส. จังหวัดนครราชสีมาเห็นชอบในหลักการของร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบการปกครองสงฆ์ตามที่ทอมม้วนเสนอแต่อาจจะเป็นการเห็นชอบจากฐานความคิดที่ต่างไปจากทอมม้วน สนิทนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องแนวคิดประชาธิปไตย แต่เห็นว่าในเวลานั้นเกิดความแตกแยกในทางความคิดขึ้นในคณะสงฆ์และมี “คนรุ่นใหม่” ต้องการจะเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ หากไม่มีการดำเนินการอย่างไรในเรื่องนี้ความแตกแยกจะเพิ่มมากขึ้น “คนรุ่นใหม่” เหล่านั้น “อาจจะสำคัญผิดว่าการพระศาสนาไม่เป็นคุณประโยชน์ ก็อาจจะมีความเห็นรุนแรงในทางปฏิวัติ ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะป้องกันเสียก่อนใน

การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.2477-2484 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528), หน้า 132.

⁸⁸ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 3/2479 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันอังคารที่ 18 สิงหาคม พุทธศักราช 2479,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สามัญ สมัยที่ 2 พ.ศ. 2479, หน้า 138-139.

บัดนี้”⁸⁹ ส่วนนายเนย สุจิมา ส.ส. จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งสนับสนุนร่างพระราชบัญญัตินี้มาตั้งแต่ต้นด้วยการ “เป็นผู้รับรองคนแรกในร่างพระราชบัญญัตินี้ให้เข้าสู่สภาฯ” แสดงความเห็นไม่รับหลักการโดยอ้างว่าที่ลงนามรับรองไปนั้น “ก็เพราะเป็นนักศึกษาเท่านั้น” และให้เหตุผลต่อไปด้วยว่าหากมีการประกาศใช้ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้จริงก็อาจเป็นไปได้ว่าจะมีไม่ผลบังคับใช้ในทางปฏิบัติ “คือเรียกพระ พระไม่มาก็ต้องทำโทษได้ แต่นี่เรียกแล้วพระไม่มาประชุมจะเป็นอย่างไร ก็ไม่มีผล”⁹⁰

มติของสภาผู้แทนราษฎรในเรื่องนี้คือ ให้สภาผู้แทนราษฎรมอบร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ไปให้รัฐบาลพิจารณา⁹¹ แต่เรื่องนี้ก็เงียบหายไปกระทั่งมีการนำร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองคณะสงฆ์ที่เสนอโดยนายทองอยู่ พุฒพัฒน์ ส.ส. จังหวัดธนบุรี เข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรในการประชุมเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479 ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้มีเนื้อหาสาระตรงกับร่างพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา พระพุทธศักราช 2477 ของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา⁹² โดยมี ส.ส. ลงนามรับรองการเสนอร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้อย่างน้อย 2 คนคือ นายเลียง ไชยกาล ส.ส. จังหวัดอุบลราชธานี และนายบุญมี ตุงคนาค ส.ส. จังหวัดลำพูน⁹³ นอกจากรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการ (ขุนสุ

⁸⁹ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 3/2479 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันอังคารที่ 18 สิงหาคม พุทธศักราช 2479,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สามัญ สมัยที่ 2 พ.ศ. 2479, หน้า 146.

⁹⁰ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 3/2479 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันอังคารที่ 18 สิงหาคม พุทธศักราช 2479,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สามัญ สมัยที่ 2 พ.ศ. 2479, หน้า 151-153.

⁹¹ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 3/2479 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันอังคารที่ 18 สิงหาคม พุทธศักราช 2479,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สามัญ สมัยที่ 2 พ.ศ. 2479, หน้า 154.

⁹² พระมหาวรชัย กิ่งโพธิ์, “การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2484,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 90.

⁹³ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 16/2481 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 2 วันอังคารที่ 23 สิงหาคม พุทธศักราช 2481,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สามัญ สมัยที่ 2 พ.ศ. 2481, หน้า 1061.

คนวิทศึกษากร) ซึ่งกำกับดูแลการพระศาสนาและทองอยู่ซึ่งเป็นผู้เสนอร่างพระราชบัญญัติแล้ว ยังมี ส.ส. ลูกขึ้นอภิปรายอีก 4 คน ในจำนวนนี้เป็น ส.ส. อีสาน 1 คน คือ **ขุนเสนาสัสดี (ถั่ง ทองทิว)** ส.ส. จังหวัดร้อยเอ็ด⁹⁴ ขุนเสนาสัสดีเห็นว่าควรรับหลักการร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้เพราะ “สงฆ์จะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักประชาธิปไตย”⁹⁵ ขณะที่ ส.ส. อีก 2 คน (ร.ต. สอน วงษ์โต ส.ส. จังหวัดชัยนาท และพระพิไลยสุนทรการ (แปลง ณ ถกลาง) ส.ส. จังหวัดภูเก็ต) ที่ลูกขึ้นอภิปรายเห็นว่าไม่ควรรับหลักการ อีก 1 คน (นายมงคล รัตนวิจิตร ส.ส. จังหวัดนครศรีธรรมราช) เห็นว่าควรส่งร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ไปให้รัฐบาลปรับปรุงก่อน ในที่สุด สภาผู้แทนราษฎรก็มีมติให้ส่งร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ไปให้รัฐบาลพิจารณาก่อนรับหลักการ⁹⁶ รัฐบาลก็ส่งร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวไปให้มหาเถรสมาคมพิจารณา มหาเถรสมาคมไม่สามารถมีความเห็นร่วมกันได้ในบางประเด็นจึงส่งความเห็นทั้งหมดกลับมาให้รัฐบาล จากนั้นรัฐบาลก็ขอให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาเลือกนโยบายเพื่อให้รัฐบาลใช้เป็นแนวทางในการยกร่างพระราชบัญญัติ สภาผู้แทนราษฎรใช้เวลาประชุมเพื่อพิจารณาเรื่องนี้เป็นเวลา 4 วัน คือในวันที่ 23, 27 และ 30 สิงหาคม และวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2481 ก่อนที่จะได้ข้อสรุปและแจ้งไปยังรัฐบาล แต่กว่าที่รัฐบาลจะยกร่างพระราชบัญญัติแล้วเสร็จก็ต้องใช้เวลากว่าสองปี จากนั้นก็เสนอให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาในวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ที่สภาผู้แทนราษฎรให้ความเห็นชอบมีผลบังคับใช้ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2484⁹⁷

⁹⁴ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2479 (วิสามัญ) ครั้งที่ 2 วันเสาร์ที่ 27 กุมภาพันธ์ 2479,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (วิสามัญ) สมัยที่ 2 พ.ศ. 2479 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), หน้า 439-456.

⁹⁵ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2479 (วิสามัญ) ครั้งที่ 2 วันเสาร์ที่ 27 กุมภาพันธ์ 2479,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (วิสามัญ) สมัยที่ 2 พ.ศ. 2479, หน้า 455.

⁹⁶ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2479 (วิสามัญ) ครั้งที่ 2 วันเสาร์ที่ 27 กุมภาพันธ์ 2479,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (วิสามัญ) สมัยที่ 2 พ.ศ. 2479, หน้า 439-456.

⁹⁷ พระมหาวรชัย กิ่งโพธิ์, “การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2484,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), 142-155.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์จากการ “ปกครองอย่างเอ็บไซลูด” มาเป็นแบบประชาธิปไตย เนื่องจากสาระสำคัญของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 คือการยุบมหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองค์กรที่มีอำนาจปกครองสูงสุดและเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของคณะสงฆ์ แล้วแบ่งแยกอำนาจการปกครองซึ่งเคยรวมศูนย์อยู่ที่มหาเถรสมาคมออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ สังฆสภา (เทียบเท่ารัฐสภา) สังฆมนตรี (เทียบเท่าคณะรัฐมนตรี) และคณะวินัยธร (เทียบเท่าฝ่ายตุลาการ) โดยให้องค์กรที่ใช้อำนาจทั้ง 3 ฝ่ายตรวจสอบและถ่วงดุลกัน ตามแนวคิดและหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ใช้ในฝ่ายอาณาจักร จะเห็นได้ว่าผู้แทนราษฎรอีสานมีบทบาทอย่างมากเฉพาะในระยะแรกของความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์คือตั้งแต่ พ.ศ. 2477 ถึง พ.ศ. 2479 และเนื้อหาสาระที่เป็นประชาธิปไตยในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 คณะสงฆ์นั้นส่วนหนึ่งก็มาจากการเคลื่อนไหวของ ส.ส. อีสานนั่นเอง

3.2.2 พระสงฆ์อีสานในระบอบประชาธิปไตย

พระสงฆ์อีสานนั้นมีบทบาทที่ไม่เด่นชัดในความเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาซึ่งสลายตัวลงในราวปลายทศวรรษที่ 2470 ต่อเนื่องมาจนถึงช่วงต้นทศวรรษที่ 2480 และดูเหมือนว่าจะไม่มีบทบาทอะไรในช่วงที่มีการผลักดันร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2480 ไปจนกระทั่งการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ใน พ.ศ. 2484 แต่พระสงฆ์ปัญญาชนชาวอีสานบางรูปก็มีบทบาทอย่างมากในการสนับสนุนรัฐบาลในระบอบใหม่ ดังเห็นได้ในกรณีของ **สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ตีสไส)** และ **พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว กันโตภาโส)**

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พ.ศ. 2410-2499) มีนามเดิมว่า อ้วน แสันทวีสุข เป็นชาวอำเภอเมืองอุบลราชธานีโดยกำเนิด เป็นบุตรของเพี้ยเมืองกลาง ตำแหน่งกรมการเมืองอุบลราชธานี บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุได้ 19 ปี เมื่ออายุครบอุปสมบทก็ได้อุปสมบทเป็น

พระภิกษุในพระพุทธศาสนา ณ วัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม) มีท่านเทวธัมมมี (ม้าว) เป็นพระอุปัชฌาย์ หลังจากทีพระอุปัชฌาย์มรณภาพใน พ.ศ. 2433 พระอ้วนก็เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อมาศึกษาพระปริยัติธรรมกับพระครูวิจิตรธรรมภาณี (สิริจันโท จัน) ที่วัดพิชยญาติการาม ก่อนที่จะย้ายไปศึกษาที่สำนักเรียนวัดเทพศิรินทราวาส

ใน พ.ศ. 2442 พระมหาอ้วนก็เดินทางกลับไปภาคอีสานเพื่อรับตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าคณะมณฑลอีสาน นับเป็นพระสงฆ์ในธรรมยุติกนิกายรุ่นแรกๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการปกครองและการขยายงานด้านการศึกษาในมณฑลอีสานในยุคปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ในช่วงทศวรรษที่ 2440 ในยุคซึ่งมีพระญาณรักขิต (สิริจันโท จัน) เป็นเจ้าคณะและผู้อำนวยการศึกษามณฑลอีสาน⁹⁸

พระมหาอ้วนรับสมณศักดิ์เป็นพระศาสนดิลกใน พ.ศ. 2447 และได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ที่สูงขึ้นเป็นลำดับจนกระทั่งได้เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระมหาวิระวงศ์ใน พ.ศ. 2482 ในทางด้านการปกครองวัดนั้นก็ได้อำนาจปกครองวัดสุปฏิภูมิาราม จังหวัดอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2446 ครองวัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมาใน พ.ศ. 2470 ครองวัดบรมนิวาส จังหวัดพระนครใน พ.ศ. 2475 และครองวัดพระศรีมหาธาตุ อำเภอบางเขน จังหวัดพระนครใน พ.ศ. 2485⁹⁹ ทั้งยังดำรงตำแหน่งสำคัญทางคณะสงฆ์จำนวนมาก ตำแหน่งสูงสุดที่ได้รับคือ สังฆนายก อันเป็นตำแหน่งประมุขของคณะสังฆมนตรีตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8 ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2484 นับเป็นปฐมสังฆนายก

จากประวัติของสมเด็จพระมหาวิระวงศ์ข้างต้นจะพบว่าช่วงระยะเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สมเด็จพระมหาวิระวงศ์ได้เข้ามาครองวัดและสมณศักดิ์ใน

⁹⁸ สมเด็จพระมหาวิระวงศ์, “ประวัติ,” ใน **ลปไม่สูญ** (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เป็นธรรมเนียมกรรมการในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวิระวงศ์ ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ, 2499), หน้า [6].

⁹⁹ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า [37].

พระนครโดยตลอดจนกระทั่งมรณภาพ แต่บทบาทของสมเด็จพระมหาวิระวงศ์ในภาคอีสานนั้น ยังคงมีอยู่อย่างสูงในฐานะเจ้าคณะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านได้รับการนิมนต์จากนายพันตรีหลวงชำนาญยุทธศาสตร์ (ผิน ชุณหะวัณ) ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาธิการมณฑลทหารบกที่ 3 จังหวัดนครราชสีมา ให้ย้ายจากวัดบรมนิวาสไปจำวัดยังวัดสุทธวราราม จังหวัดนครราชสีมา เป็นการชั่วคราวภายหลังการปราบปรามกบฏบวรเดชใน พ.ศ. 2476 ทั้งนี้เพื่อ

“...เทศนาสั่งสอนและอบรมบรรดาข้าราชการและประชาชนให้ตั้งอยู่ในความสงบ ไม่แตกความสามัคคีและอิฉฉวริษยาซึ่งกันและกัน ให้ถือว่าคนในชาติไทยเสมือนเป็นพี่น้องกันมาแต่อดีต นอกจากนี้ให้เลิกอาฆาตและให้อภัยต่อเหตุการณ์ที่ล่วงมาเสียให้หมดสิ้น...”¹⁰⁰

รวมทั้ง “...ให้ท่านอบรมพระสงฆ์ที่เป็นนักเทศน์สมัยโบราณเปลี่ยนให้เทศน์เหมาะกับสมัยใหม่ โดยมีคตินิยมและคติโลกเคล้ากันไป แล้วชักชวนทั้งข้าราชการและประชาชนแยกกันไปฟังเทศน์ตามวัดต่างๆ...”¹⁰¹ และเหตุที่ต้องเฉพาะเจาะจงนิมนต์สมเด็จพระมหาวิระวงศ์ก็เนื่องด้วยเพราะ “...ประชาชนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเคารพนับถือท่านมาก...”¹⁰²

อย่างไรก็ตาม บทบาทในการให้ความสนับสนุนแก่รัฐบาลในการสร้างระเบียบแบบแผนทางความเชื่อเช่นนี้ของสมเด็จพระมหาวิระวงศ์มิได้เพิ่งมาปรากฏในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หากแต่ได้ปรากฏมาตั้งแต่ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่น ใน พ.ศ. 2472 ทางราชการได้มีดำริพยายามล้มเลิกความเชื่อถือเกี่ยวกับภูตผีปีศาจและไสยศาสตร์ต่างๆ และได้

¹⁰⁰ ผิน ชุณหะวัณ, จอมพล, “การกบฏปี 2476,” ใน วรพัฒน์ อรรถยุกติ (เรียบเรียง), **ชีวิตกับเหตุการณ์ของจอมพลผิน ชุณหะวัณ** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552), หน้า 49-50.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50

¹⁰² เรื่องเดียวกัน.

นิมนต์สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าร่วมกับพระสงฆ์รูปอื่นๆ ที่เป็นพระป่าวิปัสสนาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เช่น พระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม วัดป่าวิเวกธรรม จังหวัดขอนแก่น พระอาจารย์มหาปิ่น ปัญญาพโล พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร วัดป่าศรีถาวรธรรม จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นกลุ่มพระสงฆ์ที่มีแนวคิดสอดคล้องกับรัฐที่มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงไตรสรณคมน์ และลดอิทธิพลความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับภูตผีได้มากที่สุด¹⁰³

กระทั่งหลังเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้น จากความเคลื่อนไหวของขบวนการสงฆ์ ในนามคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ซึ่งดำเนินมาตั้งแต่ พ.ศ. 2477 ได้ส่งผลต่อเนื่องให้เกิดความตื่นตัวจากฝ่ายรัฐในการเข้ามาแก้ไขปรับปรุงระเบียบการบริหารคณะสงฆ์ รัฐบาลมีความพยายามให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครองมากขึ้น ด้วยการวางมาตรการส่งเสริมให้ข้าราชการและหน่วยงานของรัฐสนับสนุนให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการช่วยเหลือรัฐบาลอย่างเต็มที่¹⁰⁴ สิ่งนี้เป็นต้นเค้าที่ช่วยส่งเสริมให้บทบาทของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าที่เป็นไปในลักษณะผูกพันแน่นแฟ้นกับอำนาจรัฐหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดดเด่นมากยิ่งขึ้น ในฐานะที่เป็นพระสงฆ์ในธรรมยุติกนิกายที่มีความเห็นสอดคล้องกับคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาในเรื่องของการรวมนิกายในพุทธศาสนาให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ดังปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ในคำเทศนาเรื่อง **ผดุงชาติศาสนา** (แสดงไว้เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2482) ความตอนหนึ่งว่า

“...จึงขอวิงวอนชาวเรา อย่าได้ถือเอาความต่างแห่งนิกายหรือชาติชั้น
วรรณะมาเป็นเครื่องสำหรับประหารสำหรับสายชาติสายศาสนาให้พินาศเลย

¹⁰³ นาฏนภา ปัจจุจฉโต, “บทบาทของคณะสงฆ์ในหัวเมืองอีสานในการสนับสนุนนโยบายการปกครองของรัฐ ระหว่าง พ.ศ. 2435-2505” (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2536), หน้า 79.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

ขอให้ถือความต่างแห่งนิกายเท่ากับความต่างแห่งกระทรวงทบวงกรม ส่วนจุดสำคัญก็รวมอยู่ในที่เดียวกัน ไม่เช่นนั้นขอให้ถือเท่ากับลงเรือคนละลำพายแข่งกัน เพื่อให้ถึงจุดที่มุ่งหมายโดยเร็ว แต่ขอวิงวอนว่าอย่าเอาไม่พายตีหัวกันในขณะที่แข่งเท่านั้น...”¹⁰⁵

แนวคิดเช่นนี้มีความสอดคล้องส่งเสริมกันกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยและกับผู้นำรัฐในขณะนั้นคือ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่ได้มีดำริเรื่องการจัดตั้งวัดประชาธิปไตย ซึ่งเป็นวัดต้นแบบที่หลอมรวมเอานิกายแห่งพุทธศาสนาทั้งสองนิกายเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อเป็นแบบอย่างของการเชิดชูพระพุทธศาสนาคู่กับสถาบันชาติในระบอบประชาธิปไตย แนวคิดนี้ได้เป็นต้นกำเนิดวัดพระศรีมหาธาตุ ตั้งขึ้นบริเวณอำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร ใน พ.ศ. 2485 โดยสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าได้รับการอาราธนาขึ้นเป็นเจ้าอาวาสครองวัดแห่งนี้เป็นรูปแรก

พิจารณาโดยภาพรวมแล้ว ตลอดช่วงปลายทศวรรษที่ 2470 ถึงช่วงทศวรรษที่ 2480 สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทในการสนับสนุนการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอย่างแข็งขัน โดยสิ่งที่มักถูกเน้นย้ำในคำเทศนาที่แสดงเนื่องในโอกาสต่างๆ ก็คือแนวคิดเกี่ยวกับสถาบัน “ชาติ” ซึ่งมักถูกเล่าโดยดำเนินเรื่องควบคู่ไปกับ “ศาสนา” รวมทั้งยังปรากฏประดิษฐกรรมของรัฐในระบอบใหม่ก็คือ “รัฐธรรมนูญ” ในขณะที่เรื่องราวของ “กษัตริย์” ก็มิได้สูญหายไปเสียทีเดียว หากแต่ถูกลดบทบาทในการเน้นย้ำหรือกล่าวถึง

แนวคิดเกี่ยวกับ “ชาติ” ที่ปรากฏในคำเทศนาของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามักเป็นไปในแนวทางที่ย้ำให้เห็นว่าหัวใจสำคัญของสิ่งที่เรียกว่า “ชาติ” นั้น ก็คือประชาชน โดย “...หมายเอาตัว

¹⁰⁵ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, “ผดุงชาติศาสนา,” ใน **นิพนธ์ต่างเรื่อง** (พระนคร: จอมพลสฤษดิ์-วิจิตรวาทะ พิมพ์ใหม่ถวายเป็นสักการะในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ, 2499), หน้า 210.

ของคนไทยทุกหน่วยนั่นเองว่าเป็นชาติ...”¹⁰⁶ และที่มาแห่งความเป็นชาตินั้นก็ “...หมายเอาโลหิต
 ทุกหยดอันไหลมาเป็นอวัยวะร่างกายของไทยทุกหน่วย...”¹⁰⁷ และเป็นที่น่าสังเกตว่าขอบเขตของ
 สิ่งนี้เรียกว่าชาติในความหมายของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าซึ่งมีความถึงเรื่อง “เชื้อชาติ” โดย
 หมายรวมเอาชนผิวเหลืองหรือชนชาติมองโกลที่มีอยู่ทั้งในและนอกประเทศ¹⁰⁸ นับเนื่องเป็นชาติ
 เดียวกัน ซึ่งสิ่งนี้สอดคล้องกับแนวคิดลัทธิรวมเชื้อชาติไทย (Pan-Thai) ที่รัฐบาลในสมัยจอมพล ป.
 พิบูลสงครามได้พยายามเน้นย้ำปลูกฝังอย่างแข็งขันในช่วง พ.ศ.2483 ดังที่ได้มีคำเทศนาชมเชย
 หนังสือหรือตำราประวัติศาสตร์เล่มสำคัญอย่างเรื่อง **หลักไทย** ที่แต่งโดยขุนวิจิตรมาตรา (สง่า
 กาญจนาคพันธุ์) อันเป็นตำราประวัติศาสตร์ที่ให้ภาพของความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทยว่า

“...เป็นประวัติศาสตร์อันวิเศษศักดิ์สิทธิ์ ประหนึ่งเป็นเครื่องมืออย่างดี
 สำหรับคู่เขี่ยชุดคันประวัติศาสตร์ของไทยทั้งหมด อันฝังจมอยู่ในที่ลุ่มลึกลับ
 ยากจะแลเห็น ให้ลอยเด่นขึ้นจนปรากฏแก่โลก หรืออีกอย่างหนึ่งหนังสือหลัก
 ไทยนั้นต้องจัดว่า เป็นประทีปดวงโตสำหรับเขี่ย คือ ส่อง ให้แลเห็นกำเนิดต้น
 เค้าเหง้าเจียงของชนชาติไทยและชนชาติที่เกี่ยวข้องเนื่องกันว่า เป็นมาอย่างใดนั้น
 ได้ดีทีเดียว...”¹⁰⁹

¹⁰⁶ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, “ผดุงชาติศาสนา,” ใน **นิพนธ์ต่างเรื่อง** (พระนคร: จอมพลสฤษดิ์-วิจิตร
 ธนรัชต์ พิมพ์นอมถวายเป็นสักการะในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ณ เมรุวัด
 พระศรีมหาธาตุ, 2499), หน้า 203.

¹⁰⁷ **เรื่องเดียวกัน.**

¹⁰⁸ **เรื่องเดียวกัน.**

¹⁰⁹ ธีรราชเจ้า, สมเด็จพระมหา, “บทคัดเลือก,” ใน **นิพนธ์ต่างเรื่อง**, หน้า 304.

เพื่อให้จินตภาพของสิ่งที่เรียกว่า “ชาติ” นั้นชัดเจนขึ้น คำเทศนาในหลายๆเรื่องได้ประกอบสร้างให้ชาติมีตัวตนด้วยการออกชื่อเรียกชาติในลักษณะที่เป็นการรวมกันของภูมิภาคต่างๆ ดังที่ปรากฏใน *คำขวัญเสกถิ่นไทย* ที่เป็นการพยายามในการสร้างอัตลักษณ์ให้กับภูมิภาคต่างๆที่ประกอบกันขึ้นเป็น “รัฐไทย” ที่ริเริ่มโดยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ใน พ.ศ.2486 ที่ได้เสกภาคพายัพหรือภาคเหนือให้เป็น “ถิ่นไทยงาม” สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าได้สานต่อภารกิจนี้ด้วยการเสกถิ่นไทยภูมิภาคอื่นๆ ตามลำดับ ได้แก่ ภาคอีสาน เป็น “ถิ่นไทยดี” ตามลักษณะอุปนิสัยชาวอีสานที่เป็นผู้นิสัยซื่อตรง ว่าง่ายสอนง่าย ภาคใต้ เป็น “ถิ่นไทยอุดม” ตามลักษณะภูมิประเทศที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาตินาขนิด และภาคกลาง เป็น “ถิ่นจอมไทย” เนื่องด้วยเป็นที่ประทับอยู่ของพระมหากษัตริย์ และที่ตั้งแห่งรัฐบาล¹¹⁰

บทบาทในการสนับสนุนนโยบายการปกครองของรัฐบาลของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้านี้กล่าวได้ว่าทวีบทบาทขึ้นอย่างสำคัญนับตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 2480 ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนนโยบายรัฐนิยมในฐานะสังคมนายก ได้มีการออกตรวจการสงฆ์ในหัวเมืองต่างๆรวมถึงในภาคอีสาน และได้เทศนาสาระต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับรัฐนิยม เช่น หลักปฏิบัติเพื่อสร้างชาติ หลักศีลธรรม การบำรุงรักษาวัฒนธรรม หลักการครองชีพ การศึกษา การเชื่อฟังผู้นำ เป็นต้น¹¹¹ ดังมีตัวอย่างปรากฏในคำเทศนาเรื่อง *เงินดินเงินเดือน* ที่เทศนาสั่งสอนและส่งเสริมการอาชีพของชนชาวภาคอีสาน ใน พ.ศ. 2484 ความว่า

¹¹⁰ วีระวงศ์, สมเด็จพระมหา, “คำขวัญเสกถิ่นไทย,” ใน *นิพนธ์ต่างเรื่อง* (พระนคร: จอมพลสฤษดิ์-วิจิตร ธารา ธารรัตน์ พิมพ์นอมถวายเป็นสักการะในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ๓๓ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ, 2499), หน้า 259-261.

¹¹¹ หจข. มท.2.2.3/98 เรื่อง “จังหวัดมหาสารคามรายงานเรื่องสังคายนายกไปตรวจการณฝ่ายสงฆ์” (2485).

“...แล้วให้พากันประพฤติปฏิบัติตามหลักของท่านอธิบดีกรมเกษตร ที่วางไว้ในทุกประการ แม้ถึงรัฐนิยมของท่านนายกรัฐมนตรีผู้มุ่งดีหวังดีอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกนั้นก็ให้ใส่ใจ ใคร่ใจสนใจ ประพฤติปฏิบัติตามทุกแง่เงื่อน และคำแนะนำของพระสงฆ์ตลอดจนข้าราชการทุกแผนก มีข้าหลวงประจำจังหวัด เป็นต้น ก็ให้ทำตามทุกอย่าง เมื่อได้ตั้งที่ว่ามานี้ ชาวภาคอีสานของเราจะก้าวไป...”¹¹²

ในขณะที่ความเคลื่อนไหวของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าที่กล่าวมาเป็นภาพตัวแทนของปัญญาชนพระสงฆ์ที่ได้พัฒนาตนเองจนเข้าไปมีบทบาทอย่างสำคัญในรัฐส่วนกลางในฐานะตัวจักรหนึ่งที่ช่วยเผยแพร่สำนึกเกี่ยวกับชาติในยุคประชาธิปไตยชาตินิยม ภาพตัวแทนของพระสงฆ์ชาวอีสานในท้องถิ่นก็เป็นอีกหนึ่งภาพที่ช่วยแสดงให้เห็นถึงบทบาทอันสำคัญของสถาบันสงฆ์ในยุคสร้างชาติ เช่น งานประพันธ์เกี่ยวกับเรื่องประวัติศาสตร์ชนชาติไทย เรื่อง **ภาพยั้งจุ่มของชนชาติไทย** ของ**พระธรรมราชานุวัตร** ที่เขียนขึ้นใน พ.ศ. 2483 ภายใต้นามปากกา “ภูกำแพงฟ้า”

พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว กันโตภาโส นามสกุลเดิม อุทุมมาลา, พ.ศ.2450-2532) เป็นชาวจังหวัดนครพนมโดยกำเนิด พี่นพของครอบครัวสืบเชื้อสายมาจากข้าโอกาสที่มีหน้าที่ดูแลรักษาพระธาตุพนม ได้อุปสมบทที่วัดพระธาตุพนมจากนั้นเข้าไปศึกษาเล่าเรียนในกรุงเทพฯ ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก่อนที่จะกลับมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมตั้งแต่นั้นปี พ.ศ. 2481 และ

¹¹² วีระวงศ์, สมเด็จพระมหา, “เงินดินเงินเดือน,” ใน **นิพนธ์ต่างเรื่อง** (พระนคร: จอมพลสฤษดิ์-วิจิตรวาทะรัตน์ พิมพ์นอกรวายเป็นสักการะในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ, 2499), หน้า 240.

ได้ผลิตงานวรรณกรรมหลายชิ้นเกี่ยวกับตำนานพระธาตุพนมและดินแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ที่สำคัญคือเรื่อง *อุรังคนิทาน* ในปี พ.ศ. 2485¹¹³

แนวคิดที่ปรากฏโดยตลอดในงานเขียนเรื่อง *กาพย์บังจุ่มของชนชาติไทย* นั้น กล่าวได้ว่าเป็นกระแสเดียวกันกับที่ปรากฏในคำเทศนาในโอกาสต่างๆ ของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าที่เน้นเรื่องความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทยที่ถูกสถาปนาและปลูกฝังอย่างเข้มข้นภายใต้การนำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ตลอดเนื้อความทั้ง 9 บทของงานประพันธ์ชิ้นนี้นั้นได้ผสมผสานเอาตำนานพื้นพงศาวดารของท้องถิ่นเข้ากับคติเรื่องเชื้อชาติแบบใหม่ที่เป็นผลพวงของยุคสมัยนั้น โดยการเรียกรวมกลุ่มชาติพันธุ์ในแถบสุวรรณภูมิว่าเป็น “ชนชาติไทย” ด้วยกันทั้งหมด

ประเด็นที่ควรสังเกตก็คืองานชิ้นนี้ถูกผลิตขึ้นหลังการเปลี่ยนชื่อเรียกประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ไทย” เมื่อปี พ.ศ. 2483 เพียงไม่นาน ดังที่ปรากฏในเนื้อความตั้งแต่บทที่ 7 ของงานชิ้นนี้ซึ่งใช้ชื่อว่า “ไทยรู้สีกตัวพากันสร้างชาติ” เนื้อความในบทนี้อธิบายถึงเหตุการณ์อันเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์และยุคประชาธิปไตย โดยกล่าวในทำนองยกย่องและให้คุณค่ากับทั้งสถาบันกษัตริย์ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยของรัชกาลที่ 5 มีการปรับปรุงการปกครอง การคมนาคม และพัฒนากองทัพ เรื่อยมาจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรที่ได้ยกเลิกประเพณีการปกครองแบบเก่ามาสู่ระบอบประชาธิปไตย มีการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับต่างชาติ ยกเลิกการเก็บเงินรัชชูปการ การพัฒนาระบบการศึกษา และการเปลี่ยนชื่อเรียกประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ไทย”

ส่วนในเนื้อความบทที่ 8 และ 9 ซึ่งใช้ชื่อว่า “ไทยเดี๋ยวนี้” และ “ไทยคิดถึงญาติพี่น้องทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง” ตามลำดับนั้น แสดงให้เห็นถึงการเน้นย้ำแนวคิดเรื่องการควรรวมตัวกันของชนชาติไทย โดยให้ภาพของความสุขสมบูรณ์ของคนในประเทศไทยปัจจุบันขณะนั้น รวมถึงความ

¹¹³ อนุชิต สิงห์สุวรรณ, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน พ.ศ.2475 ถึงสิ้นทศวรรษ 2520,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), หน้า 89-90.

พร้อมปกป้องชนชาติไทยกลุ่มต่างๆที่อยู่อย่างกระจัดกระจายกัน โดยเฉพาะชนชาติไทยที่อาศัยอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในดินแดนประเทศลาวซึ่งถูกฝรั่งเศสรุกรานให้รวมกำลังกันเพื่อรวมชนชาติไทยเป็นปึกแผ่น¹¹⁴

การที่พระสงฆ์ชาวอีสานแสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับทางการเมืองผ่านช่องทางต่างๆทั้งหมดดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามปรับบทบาทให้สอดคล้องกับระบอบการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้มาผนวกกับกระแสความคิดที่ก้าวหน้าในหมู่พระสงฆ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และนโยบายของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสร้างชาติในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่เปิดโอกาสให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการเมืองมากขึ้น

โดยสรุป จะกล่าวได้ว่าปัญญาชนชาวอีสานอย่างน้อยสองกลุ่มใหญ่ คือ **ส.ส. อีสาน** และ **พระสงฆ์ชาวอีสาน** จึงเป็นภาพสะท้อนที่สำคัญอย่างยิ่งในการแสดงให้เห็นถึงลักษณะการตอบสนองต่อการเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่ก้าวไกลมากไปกว่าการพยายามแสดงหาที่ทางของระบอบประชาธิปไตยด้วยการสื่อสารความรู้ ความคิดแต่เพียงด้านเดียว ทั้งนี้ด้วยการแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านกิจกรรมความเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆ ที่ล้วนเป็นผลให้สำนักของการเมืองในระบอบประชาธิปไตยถูกสถาปนาหยั่งรากลึกกลงในสังคมภาคอีสานและในระดับชาติได้อย่างมั่นคงมากขึ้น

3.3 ปัญญาชนอีสานกับการต่อต้านรัฐในระบอบประชาธิปไตย

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะได้ก่อให้เกิดกระแสความสนใจเรื่องการเมืองในหมู่ปัญญาชนชาวอีสานมากขึ้นทั้งในลักษณะของการแสดงบทบาทในการสื่อสารความคิดเพื่อแสวงหาที่ทางของระบอบการเมืองแบบใหม่ และพัฒนาเรื่อยไปจนถึงการแสดงบทบาทด้วยการลุก

¹¹⁴ กาญจนี ละอองศรี, “ภาพย้งบั้งจุ่มของชนชาติไทย (พงศาวดาร) โดยภูเก้าพรา,” ใน **รวมบทความประวัติศาสตร์** ฉบับที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2528): 21-46.

ขึ้นสร้างระบอบการเมืองแบบใหม่ให้กลายเป็นรูปธรรมที่กระจ่างชัดขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ก็ไม่ได้ก่อให้เกิดกระแสความคิดที่ส่งผลในทางบวกต่อระบอบใหม่แต่เพียงกระแสเดียว

ภูมิภาคอีสานและปัญญาชนอีสานบางส่วนได้ปรากฏบทบาทเข้าไปมีความเกี่ยวข้องกับกระแสความคิดทางการเมืองที่เป็นเป็นไปในแนวทางต่อต้านอำนาจการปกครองของระบอบใหม่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แม้ว่ากระแสดังกล่าวนั้นจะเป็นไปในลักษณะของเหตุการณ์ที่เป็นจุดสนใจของรัฐในระบอบใหม่อยู่เพียงขณะหนึ่งในฐานะการก่อการที่เป็น “กบฏ” ก็ตามที แต่ลักษณะการตอบสนองนี้ย่อมสะท้อนถึงความไม่พอใจต่อโครงสร้างของอำนาจรัฐที่ระบอบใหม่พยายามสถาปนาขึ้นไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

การ “กบฏ” ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับภูมิภาคอีสานและชาวอีสานหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น เท่าที่มีปรากฏอาจแบ่งได้เป็นเหตุการณ์สามชุด คือ**กบฏบวรเดช** ในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 กบฏของพวกผู้มีบุญนำโดยการ**กบฏหมอลำน้อยชาดา** ระหว่าง พ.ศ.2476-2477 และ**กบฏหมอลำโสภา พลตรี** ในปี พ.ศ.2483

3.3.1 กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476

ท่ามกลางหน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กบฏบวรเดชนั้นถูกจดจำในฐานะที่เป็นการได้กลับกระบวนกรปฏิวัติสยามของกลุ่มเจ้านายซึ่งเป็นกลุ่มการเมืองแบบอนุรักษนิยมที่ผูกสถานะและบทบาทของตนเองอยู่กับระบอบเก่า หากจะกล่าวในแง่ของอุดมการณ์การกบฏบวรเดชก็คือ การต่อสู้ปะทะกันของระบอบเก่าและระบอบใหม่ มุ่งกระชับและลดทอนอำนาจของคณะราษฎร รวมทั้งถวายพระเกียรติและพระราชอำนาจคืนสู่สถาบันกษัตริย์ให้ได้มากที่สุดภายใต้ระบอบประชาธิปไตย เช่น มีการแสดงความมุ่งหวังข้อหนึ่งของฝ่ายกบฏใน “หลักความมุ่งหมาย 6 ประการ” ที่เสนอต่อรัฐบาลและแสดงต่อสาธารณชนว่า “การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ต้องถวายให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงเลือก” ซึ่งเป็นทั้งหลักการและความมุ่งหวังที่ขัดแย้งกันระหว่างคณะราษฎรและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ในเรื่องสิทธิและพระราชอำนาจของกษัตริย์¹¹⁵

การกบฏบวรเดชนั้นเป็นปฏิกริยาโดยตรงต่อการยึดอำนาจจากรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา หรือที่เรียกกันว่าการรัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476 ของกลุ่มคณะราษฎรสายทหารนำโดย นายพันโทหลวงพิบูลสงคราม และนายนาวาโทหลวงศุภชลาศัย ซึ่งนำมาสู่การขึ้นสู่อำนาจของนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาในฐานะนายกรัฐมนตรี

การยึดอำนาจจากพระยามโนปกรณนิติธาดา ซึ่งถือเสมือนเป็น “คนกลาง” ที่สร้างสมดุลทางอำนาจระหว่างระบอบเก่าและระบอบใหม่ในช่วงเปลี่ยนผ่าน และเปลี่ยนมือไปสู่คณะราษฎรอย่างเต็มทีนั้น นำมาสู่ความหวาดวิตกในหมู่มุขมนตรีและขุนนางชั้นผู้ใหญ่โดยนายพลเอก พระองค์เจ้าบวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และนายพันเอกพระยาศรีสิทธิสงคราม (ดิน ท่าราบ) ลูกขึ้นใช้กำลังต่อต้านรัฐบาลในนามของคณะกู้บ้านเมืองในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2476

ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ประการแรกระหว่างภูมิภาคอีสานกับเหตุการณ์กบฏบวรเดชนั้นคือกลุ่มกำลังทางทหารที่สำคัญที่ใช้ต่อสู้กับรัฐบาลนั้นมาจากทางภาคอีสาน และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือฐานกำลังที่สำคัญที่สุดของการกบฏก็คือเมืองนครราชสีมา ทั้งนี้โดยอาศัยฐานะที่พระองค์เจ้าบวรเดชเคยดำรงตำแหน่งแม่ทัพที่นครราชสีมา และมีบทบาทสำคัญในการปรับปรุงกองทัพในนครราชสีมา ทำให้มีนายทหารจำนวนไม่น้อยเลื่อมใสและให้ความเคารพยำเกรง นอกจากนี้พระองค์เจ้าบวรเดชยังเล็งเห็นว่า “...คนนครราชสีมา หรือที่เรียกว่า “ชาวโคราช” มีจิตใจเป็นนักรบที่กล้าหาญอยู่ในสายเลือด และมีความจงรักภักดีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระราชวงศ์จักรีมาหลายชั่วคน...”¹¹⁶

¹¹⁵ อังคารศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 372.

¹¹⁶ ศิลปชัย ชาญเฉลิม, “กบฏบวรเดช,” ใน สารานุกรม วัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 16.

การใช้เมืองนครราชสีมาเป็นฐานที่มั่นในการก่อกบฏย่อมเป็นส่วนสัมพันธ์โดยตรงที่ส่งผลให้คนกลุ่มต่างๆในภาคอีสานต้องเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทั้งโดยที่สมัครใจและไม่ได้สมัครใจ คนกลุ่มแรกๆ ที่ต้องเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มกบฏนั้นก็คือ บรรดานายทหารในท้องถิ่นที่สนับสนุนการกบฏมาตั้งแต่แรกเริ่ม ที่มีปรากฏชื่อก็คือนายทหารชั้นผู้ใหญ่ชาวนครราชสีมา คือ **นายพันเอกพระยาฤทธิรงค์ธเนศ (ทองคำ ไทยไชโย) นายพันเอกพระยาตรีสุรศักดิ์ (ทองอยู่ ตูทานนท์)** ¹¹⁷ **นายพันเอกพระปัจเจกนิกรพิชัย** ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ 3 **หลวงสกลถ่องวิจารณ์** ผู้อำนวยการรถไฟเขต 3 ¹¹⁸ นอกจากนี้ก็ยังมีนายทหารชั้นรองๆ ลงมาที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาในระดับปฏิบัติการ รวมทั้งข้าราชการหน่วยอื่นๆ ที่อาจมีบทบาทในการช่วยอำนวยความสะดวกในเรื่องต่างๆ

การกบฏดำเนินไปได้ 15 วัน หลังการปราบปรามอย่างหนักหน่วงของกองกำลังฝ่ายรัฐบาล การกบฏก็ได้สิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของฝ่ายรัฐบาล พระองค์เจ้าบวรเดชลี้ภัยไปยังประเทศกัมพูชา และกองกำลังฝ่ายกบฏก็ถูกปลดอาวุธ ตามมาด้วยการเข้าสู่กระบวนการพิจารณาโทษ ทำให้พบว่ากลุ่มคนชาวอีสานที่มีส่วนร่วมในการกบฏครั้งนี้ได้มีลักษณะความคิดหรืออุดมการณ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือคงมีแต่กลุ่มที่เข้าร่วมขบวนการด้วยความสมัครใจแต่แรกเริ่มอย่างกลุ่มนายทหารระดับสูงเท่านั้นที่ซึมซับเอาอุดมการณ์ของผู้นำการกบฏอย่างพระองค์เจ้าบวรเดชในการพยายามต่อสู้กับรัฐบาลคณะราษฎร ในขณะที่นายทหารชั้นรองๆ ลงไป และข้าราชการในส่วนอื่นๆ นั้น ไม่ได้ปรากฏเอกภาพทางความคิดเช่นนี้ ทั้งยังมีบางส่วนถูกข้อมูลที่บิดเบือนในการชักนำเข้ามาสู่ขบวนการ เช่น ในบันทึกเกี่ยวกับการปราบกบฏครั้งนี้ของจอมพลผิน ชุณหะวัณ ที่ได้เป็นเสนาธิการกองผสมในการปราบกบฏครั้งนั้นเกี่ยวกับการสอบสวนผู้มีส่วนในการก่อกบฏ คือ ผู้บังคับการทหารบกอุบลราชธานี ว่า

¹¹⁷ ศิลปชัย ชาญเฉลิม, “กบฏบวรเดช,” ใน **สารานุกรม วัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 16.

¹¹⁸ จอมพลผิน ชุณหะวัณ, “การกบฏปี 2476,” ใน **วรมังคนธ์ อรรถยุกติ (เรียบเรียง), ชีวิตกับเหตุการณ์ของจอมพลผิน ชุณหะวัณ** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552), หน้า 45.

“...ผู้บังคับการทหารบกอุบลราชธานีที่ร่วมกับพวกกบฏนำทหารไปถึง
ดอนเมือง ก็ให้การรับสารภาพทุกอย่าง เพราะเข้าใจผิดถูกคำหลอกลวงจาก
หัวหน้ากบฏว่า รัฐบาลขณะนี้ เป็นคอมมิวนิสต์เสียแล้ว ครั้นตัวมาถึงดอนเมืองก็
ทราบข่าวที่แน่นอนว่า รัฐบาลมิได้เป็นคอมมิวนิสต์ดังคำหลอกลวงนั้น เมื่อ
หัวหน้ากบฏดำริจะถอนจากดอนเมือง ก็เป็นโอกาสเกิดเหตุในเชิงอุบายของตน
ว่าใครจะนำทหารในบังคับบัญชาไปตัดแปลงภูมิประเทศบริเวณสถานีรถไฟแก่ง
คอยตามพระประสงค์ที่ดำริไว้... ครั้นขบวนถึงจังหวัดนครราชสีมา ตนก็
ประกาศเข้าข้างรัฐบาลทันที แล้วเดินทางจนถึงจังหวัดอุบลราชธานี และ
เตรียมการจะต่อสู้กับพวกกบฏเมื่อได้รับคำสั่งจากรัฐบาลต่อไป...”¹¹⁹

จากภาพทั้งหมดจึงพอจะสรุปได้ว่าลักษณะความคิดที่เป็นไปในเชิง “ปฏิปักษ์” ต่อบริษัท
คณะราษฎรจากเหตุการณ์กบฏบวรเดชนั้น เกิดขึ้นในหมู่นายทหารในท้องถิ่นระดับสูงผู้ซึ่งมีความ
เลื่อมใส นับถือหัวหน้าคณะผู้ก่อการกบฏ คือ พระองค์เจ้าบวรเดช เป็นการส่วนตัว ไม่ได้แพร่หลาย
ไปในหมู่ชาวอีสานกลุ่มอื่นๆ จนพอจะเป็นพลังนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงอันจะส่งผลสะท้อน
ต่อไปในระยะยาวได้

3.3.2 การกลับมาของ “กบฏผู้มีบุญ” ในระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2476-2477

นับตั้งแต่เหตุการณ์กบฏผู้มีบุญครั้งใหญ่ในภาคอีสานในช่วง พ.ศ. 2444-2445 ในสมัย
รัชกาลที่ 5 อันเป็นยุคทองของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ชื่อของขบวนการกบฏผู้มีบุญก็ดูจะ

¹¹⁹ จอมพลผิน ชุณหะวัณ, “การกบฏปี 2476,” ใน วรพัฒน์ อรรถยุกติ (เรียบเรียง), **ชีวิตกับเหตุการณ์
ของจอมพลผิน ชุณหะวัณ** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552), หน้า 46.

เลื่อนไปจากหน้าประวัติศาสตร์ จนดูเหมือนหนึ่งว่าขบวนการกบฏผู้มีบุญเป็นปฏิริยาที่มีการโต้ตอบกับรัฐในรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่เพียงอย่างเดียว แต่ในข้อเท็จจริงแม้ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยแล้ว ก็ยังคงปรากฏมีขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐในรูปแบบของกบฏผู้มีบุญอยู่ หากแต่มีความเปลี่ยนแปลงบางประการ โดยเฉพาะในเรื่องของประเด็นที่หยิบยกนำมาใช้เคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐ ควรกล่าวด้วยว่า กบฏผู้มีบุญในระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในภาคอีสาน ขบวนการกบฏผู้มีบุญครั้งแรกภายใต้ระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2476-2477 เป็นที่รู้จักกันในนามของกบฏหมอลำน้อยชาดา ซึ่งมีการเคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม ผู้นำขบวนการก็คือ นายชาดา หรือคำสา สุ่มังกะเศษ ประกอบอาชีพเป็นหมอลำ ได้เที่ยวออกลำส่งสอนและลำในเชิงเป็นคำทำนายไปยังตำบลต่างๆทั่วเมืองมหาสารคาม ด้วยรูปร่างเล็กจึงมีผู้พากันเรียกว่า “หมอลำน้อย”

เนื้อหาของสาระในกลอนลำของหมอลำชาดาก็คือ การพยายามยุยงให้ราษฎรกระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาล ด้วยการไม่เสียภาษี ไม่ให้ส่งลูกหลานเข้าสู่ระบบโรงเรียน ไม่ให้กราบไหว้พระ เพราะพระสงฆ์ทุกวันนี้ไม่ใช่พระ เป็นเพียงแต่คนห่มเหลือง ทั้งยังได้ยกตนเองเป็นผู้วิเศษมีบุญญาธิการ ทำนายว่าจะเกิดการรบพุ่งกันระหว่างคนไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับคนไทยภาคกลาง เมื่อรบชนะเสร็จสิ้นแล้วตัวหมอลำชาดาเองจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินขึ้นครองเมืองเวียงจันทน์ ใช้อำนาจสิทธิขาดปกครองแผ่นดิน ราษฎรจะได้ลดค่ารัชชูปการลงเหลือ 2 บาท เป็นต้น¹²⁰

ด้วยเนื้อหาของสาระในกลอนลำที่เป็นไปในเชิงสร้างความเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐในหมู่ราษฎร หมอลำน้อยชาดาจึงถูกจับกุมด้วยข้อหากบฏ และถูกพิพากษาลงโทษจำคุก อย่างไรก็ดี แม้มีการจับกุมหมอลำน้อยชาดาไปแล้ว ขบวนการกบฏผู้มีบุญในบริเวณพื้นที่เมืองมหาสารคามก็

¹²⁰ บุญช่วย อัดถาวร และไพฑูริย์ มีกุล, “กบฏผู้มีบุญเมืองมหาสารคาม,” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 53.

ไม่ได้สลายตัวลง หากแต่มีการส่งทอดต่อทางอุดมการณ์เกิดเป็นขบวนการย่อยๆ อีกหลายขบวนการ

ขบวนการแรกคือพวกก่อความไม่สงบในบริเวณตำบลแพ่ง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2477 ขบวนการนี้ไม่ปรากฏผู้นำขบวนการอย่างเด่นชัด แต่เป็นไปในลักษณะการปล่อยข่าวทำลายความน่าเชื่อถือของรัฐบาลคณะราษฎร โดยมีจุดประสงค์ให้ราษฎรพากันกระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาล ด้วยข้อความทำนองว่า

“...พระองค์เจ้าบรมเดช ได้นำฝรั่งเข้าชำระเรื่องพระยาพหลฯ กับหลวงประดิษฐ ในเรื่องพระยาพหลฯ หลอกพระองค์เจ้าบรมเดชให้ทหารโคราชใช้กระสุนกระด้างยิงทหารกรุงเทพฯ แต่กรุงเทพฯ ใช้กระสุนจริงยิงพวกทหารโคราชตายมาก และว่าพระยาพหลฯ กับหลวงประดิษฐปกครองไม่เป็นธรรมให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน เก็บภาษีอากรจากราษฎรแพงๆ และรัฐบาลจะริบเอาทรัพย์สินของราษฎรเป็นของหลวงหมด เหตุนี้ฝรั่งจึงเอาตัวพระยาพหลฯ กับหลวงประดิษฐ์ ไปตัดศีรษะเสีย...”¹²¹

ข่าวลือในลักษณะนี้อาจพิจารณาได้ว่ามุ่งประสงค์ใส่ร้ายต่อรัฐบาลคณะราษฎรโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกชื่อพระยาพหลพลพยุหเสนา กับหลวงประดิษฐมุนธรรม อย่างตรงๆ นั้น สะท้อนให้เห็นว่าผู้ปล่อยข่าวอาจมีแนวคิดทางการเมืองไปในแนวเดียวกับผู้ก่อการกบฏบวรเดช

¹²¹ บุญช่วย อุตถากร และไพฑูริย์ มีกุล, “กบฏผู้มีบุญเมืองมหาสารคาม,” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 53.

และตระหนักดีว่าผู้มีอำนาจทางการปกครองอย่างสูงหลังการปราบกบฏได้นั้นก็คือบุคคลทั้งสองข้างต้น

ขบวนการต่อมาก็คือขบวนการที่เรียกกันว่า**กบฏเกือกขาว** ซึ่งเกิดขึ้นในราว พ.ศ. 2477 โดยการนำของ**นายชาติ มหาวงศ์ นายบึ้ง ข่ายเพชร** และพวกรวมประมาณ 15 คน ได้อ้างตนเป็นผู้วิเศษ เพื่อยุบยั้งสงครามไปทางที่ผิด อดอ้างว่าผู้ใดได้เรียนธรรมวิเศษแบบพวกตนก็จะมีอิทธิฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศได้ แต่จำต้องสวมมงกุฎทำสีขาวเสียก่อน ปรากฏว่ามีราษฎรจำนวนหนึ่งหลงเชื่อ ทั้งยังมีการประกาศอย่างชัดเจนว่าจะไปชิงตัวนำหมอลำน้อยชาดาออกจากคุก ด้วยเหตุนี้ขบวนการนี้จึงถูกจับกุมได้รับทั้งโทษปรับและโทษจำคุกต่างๆ กันไป¹²²

ขบวนการสุดท้ายก็คือ**พวกสอนธรรมวิเศษ** ซึ่งเกิดขึ้นในราว พ.ศ. 2477 เช่นกัน ขบวนการนี้นำโดย**นายอำ นายบึ้ง นายโส และนายแก้ว** ราษฎรอำเภอตลาด ได้อดอ้างตนเป็นผู้วิเศษในทำนองเดียวกับขบวนการกบฏเกือกขาว คือเน้นการสั่งสอนธรรมวิเศษ ยุบยั้งให้ราษฎรกระด้างกระเดื่องต่อรัฐ และยังอ้างตนว่ารับสืบทอดอำนาจต่อจากหมอลำน้อยชาดาอีกด้วย ทำยที่สุดขบวนการนี้ก็มีอันสลายตัวไปเพราะถูกรัฐเข้าจับกุมเช่นขบวนการที่ผ่านมา¹²³

ปฏิริยาต่อต้านอำนาจรัฐในรูปของขบวนการกบฏผู้มีบุญที่ส่งผ่านสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องระหว่าง พ.ศ. 2476-2477 ในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม นับตั้งแต่กบฏหมอลำน้อยชาดาเป็นจุดตั้งต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่าแม้การเปลี่ยนแปลงการปกครองจะนำมาสู่การสถาปนาระบอบการเมืองแบบใหม่ แต่ประเด็นปัญหาที่ถูกหยิบยกนำมาใช้เป็นประเด็นเคลื่อนไหวในขบวนการกบฏผู้มีบุญนั้นยังคงเป็นประเด็นปัญหาดั้งเดิมที่ตกทอดมาเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะเรื่องเศรษฐกิจ การเสียภาษีอากร และเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน แม้มีการสอดแทรกประเด็นใหม่ๆ

¹²² บุญช่วย อัดถาวร และไพฑูรย์ มีกุล, “กบฏผู้มีบุญเมืองมหาสารคาม,” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 53.

¹²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

เข้าไปบ้าง เช่น การปล่อยข่าวลือทำลายความน่าเชื่อถือของรัฐบาล แต่ทั้งหมดนี้ล้วนแสดงถึงความล้มเหลวของรัฐในการแก้ไขประเด็นปัญหาต่างๆ ดังกล่าว แต่เป็นที่เข้าใจได้ว่าปฏิกริยาต่อต้านนี้ เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาเพียงสองปีแรกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งนโยบายต่างๆ ของรัฐอาจยังไม่เห็นผลเป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัด

3.3.3 กบฏหมอลำโสภา พลตรี พ.ศ. 2483

การกบฏในภูมิภาคอีสานที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองก็คือการกบฏของหมอลำโสภา พลตรี แห่งตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ในปี พ.ศ. 2483 ซึ่งนับเป็นความเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐของปัญญาชนชาวอีสานที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นความเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐด้วยแนวคิดทางการเมืองที่เป็นรูปธรรม มีฐานมวลชนสนับสนุน และได้ดำเนินรอยตามขบวนการกบฏในลักษณะการต่อต้านอิทธิปาฏิหาริย์ในฐานะ “ผู้มีบุญ” เป็นประเด็นหลักดังเช่นที่แล้วมา

โสภา พลตรี เกิดที่ตำบลสาวะถีในครอบครัวชาวนาเมื่อ พ.ศ. 2425 อันเป็นช่วงสมัยการปฏิรูปประเทศโดยรัชกาลที่ 5 โสภาเรียนหนังสือจากพระภิกษุสงฆ์ทำให้สามารถอ่านอักษรธรรมและอักษรขอมได้ และมีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงต่างๆ โสภายังเรียนวิชาหมอลำความสามารถเรื่องหมอลำและการมีวาทศิลป์ดีทำให้โสภาเป็นที่ชื่นชมของผู้คนในแถบนั้น¹²⁴ โสภาจัดได้ว่ามีฐานะดี มีที่ดินในครอบครองประมาณ 70-100 ไร่ โสภาต่อต้านกฎหมายและการใช้อำนาจของรัฐใน 3 ประเด็นคือ การศึกษา กฎหมายป่าไม้ และภาษีที่ดิน

¹²⁴ สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และบุญชอบ ดีโคกสวน, “กบฏผู้มีบุญโสภาแห่งบ้านสาวะถี จังหวัดขอนแก่น,” *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์* 12, 1 (พฤษภาคม-ตุลาคม 2537): 43, 44-45, และสุวิทย์ ธีรศาสตร์, “กบฏหมอลำโสภา (ขอนแก่น),” ใน *สารานุกรม วัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1*, หน้า 60.

ในเรื่องระบบการศึกษานั้น โสภานเห็นว่าควรบังคับให้เด็กทุกคนที่อายุถึงเกณฑ์ต้องเรียนหนังสือในโรงเรียนซึ่งสอนหนังสือไทยตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 นั้นเป็นความพยายามของรัฐไทยที่จะเข้าครอบงำคน “ลาว” โดยเปลี่ยน “คนลาว” ให้เป็น “คนไทย” โสภานเคยกล่าวกับครูใหญ่โรงเรียนบ้านสาวะถีว่า

“...ลูกถูกบ่ให้เข้าโฮงเขียนภาษาไทย จะให้เขียนภาษาธรรม เพราะภาษาไทยกินเด็ก ภาษาธรรมเขียนเพื่อสั่งสอนคน...มึงเห็นบ่ทางการเขาสั่งปักอักษร ป ป ตัวนี้แปลว่าปล่อย มึงเป็นหยังเอาเด็กน้อยมากกัซังไว้ เขาบอกให้ปล่อยแล้ว เขียนตามเสรีมึงเข้าใจบ่ อยากเขียนจึงเขียน ใครบ่อยากเขียนก็แล้วไป มึงเอาอำนาจมาแต่ใส...”¹²⁵

การที่โสภานอ้าง “ทางการ” ในเรื่อง “อักษร ป” นั้นไม่ได้หมายความว่าโสภานจะยอมรับอำนาจของรัฐไทย หากแต่แสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายใหม่แก่คำเพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์ในการสนับสนุนทัศนคติต่อการส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ แต่ก็ไม่พบหลักฐานว่าโสภานจะยุให้ชาวบ้านไม่ต้องส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ ต่างไปจากการต่อต้านพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2481 ที่โสภานยุให้ชาวบ้านละเมิดกฎหมายด้วยการตัดไม้โดยไม่ต้องขออนุญาตจากทางการเพื่อนำมาปลูกสร้างบ้านเรือน โสภานให้เหตุผลว่า “...ไม้มันเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ รัฐบาลไม่ได้ปลูกต้นไม้ ทำไม่ต้องไปขออนุญาตจากรัฐบาล ทำไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมให้รัฐบาล ใครมีแรงก็ไปตัดมาเลย...” เช่นเดียวกับเรื่องที่ดินซึ่งโสภานเห็นว่าเป็นของที่เกิดตามธรรมชาติ ใครลงแรงก่นถางบุกเบิกที่ดิน ที่ดินนั้นก็ย่อมต้องเป็นสมบัติของคนทีลงแรงก่นถางบุกเบิก ไม่ใช่เป็นของ

¹²⁵ สุวิทย์ ธีรศาสด์ และบุญชอบ ตีโคกสวน, “กบฏผู้มีบุญโสภานแห่งบ้านสาวะถี จังหวัดขอนแก่น,” *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์* 12, 1 (พฤษภาคม-ตุลาคม 2537): 42-43 และสุวิทย์ ธีรศาสด์, *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน พ.ศ. 2488-2544* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2546), หน้า 193.

หลวง รัฐจึงไม่มีสิทธิอำนาจที่จะมาเรียกเก็บ “ภาษีบำรุงท้องที่” โสภากและผู้ที่นับถือความเห็นของ โสภากหลายคนจึงไม่ยอมเสียภาษีบำรุงท้องที่¹²⁶

มีความเป็นไปได้ที่การต่อต้านภาษีบำรุงท้องที่นั้นอาจจะสาเหตุมาจากโสภากเป็นเจ้าของที่ดิน มีที่ดินในครอบครองประมาณ 70–100 ไร่ ภาษีบำรุงท้องที่ซึ่งมีการเรียกเก็บภายหลังการยกเลิก เงินรัชูปการใน พ.ศ. 2482 โสภากจึงมีภาระที่จะต้องจ่ายภาษีเพิ่มขึ้นในสัดส่วนที่สูงกว่าเดิมมาก แต่ทัศนคติของโสภากที่คงเส้นคงวาในเรื่องการปฏิเสธอำนาจรัฐก็ไม่อาจเป็นสิ่งที่มองผ่านไปได้ โดยง่าย โดยอำนาจรัฐที่โสภากปฏิเสธและต่อต้านอำนาจรัฐในระบบประชาธิปไตย

ผู้รู้จักมักคุ้นกับโสภากให้ข้อมูลว่า โสภากเคารพพระเจ้าแผ่นดิน เลื่อมใสในระบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และไม่ค่อยชอบพวกคณะราษฎร วิธีการหนึ่งของโสภากในการต้านอำนาจ รัฐในระบบประชาธิปไตยคือการวิ่งเข้าสู่ชนชั้นนำเดิมในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดัง ปรากฏว่าเมื่อประมาณช่วง พ.ศ. 2481-2482 หมอลำโสภากได้เดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อขอเข้าเฝ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เพื่อร้องเรียนเรื่องระบบโรงเรียน กฎหมายป่าไม้ และ ภาษีที่ดิน แต่ก็ไม่ได้เข้าเฝ้า โสภากจึงเปลี่ยนมาใช้วิธีการ “การปราศรัยใหญ่” เพื่อยุยงให้ราษฎร กระด้างกระเดื่องต่ออำนาจรัฐ¹²⁷

“การปราศรัยใหญ่” ของโสภากเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2483 เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็น อย่างชัดเจนว่าโสภากปฏิเสธและต่อต้านอำนาจรัฐในระบบประชาธิปไตย ในวันนั้นโสภากพูด กับชาวบ้านราว 200–300 คนที่มาชุมนุมกันเพื่อฟัง “การปราศรัยใหญ่” ว่า

¹²⁶ สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และบุญชอบ ดีโคกสวน, “กบฏผู้มีบุญโสภากแห่งบ้านสาวะถี จังหวัดขอนแก่น,” **มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์** 12, 1 (พฤษภาคม–ตุลาคม 2537): 43-44 และสุวิทย์ ธีรศาสตร์, “กบฏหมอลำ โสภาก (ขอนแก่น),” ใน **สารานุกรม วัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 60.

¹²⁷ สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และบุญชอบ ดีโคกสวน, “กบฏผู้มีบุญโสภากแห่งบ้านสาวะถี จังหวัดขอนแก่น,” หน้า 45 และสุวิทย์ ธีรศาสตร์, “กบฏหมอลำโสภาก (ขอนแก่น),” หน้า 60.

“...ว่าเดี๋ยวนี้ (2483) ไม่ทำอย่างโบราณ **รัฐบาลเดี๋ยวนี้กดขี่ข่มเหงราษฎร** เมื่อก่อนจะซื้อขายที่ดินก็ทำกันง่ายๆ ไม่ยุ่งยาก ไม่ต้องมีสัญญาซื้อขายกัน ก็ไม่เคยมีปัญหา แต่ทุกวันนี้ทางการบังคับให้ต้องทำหนังสือสัญญาซื้อขายกัน นอกจากนี้ยังพูดถึงภาษีที่ดิน ทำไมต้องเสีย ที่ดินมันมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เราเป็นคนลงแรงหักล้างทางพง หลวงไม่ได้ทำอะไร ทำไมจะต้องเสียภาษีที่ดินให้หลวง...”¹²⁸

การปลุกระดมชาวบ้านของโสภานันคงบังเกิดผลพอสมควร ทำให้ทางรัฐจับตามองอยู่ตลอดและโสภานันถูกจับกุมถึงสองครั้ง แต่ก็ไม่ทำให้โสภานันเปลี่ยนแปลงแนวคิดหรือพฤติกรรมไปจากเดิม การที่โสภานันถูกจับกุมยังทำให้แนวร่วมของโสภานันขยายตัวมากขึ้นในหมู่ชาวบ้าน ทำให้รัฐเริ่มหวาดวิตกและตัดสินใจจับกุมกวาดล้างขบวนการครั้งใหญ่ในวันที่มี “การปราศรัยใหญ่” เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2483 ผลของการกวาดล้างนั้นพบว่ามีผู้ต้องหาได้ร่วมร้อยคน โสภานันและแกนนำคนสำคัญอื่นๆถูกตัดสินจำคุก 16 ปี โดยส่งตัวไปขังที่เรือนจำบางขวาง กรุงเทพฯ และเสียชีวิตลงในเรือนจำในเวลาต่อมา¹²⁹

แม้จะประเมินได้ว่าสาเหตุที่ผลักดันให้โสภานันขึ้นก่อการกบฏครั้งนี้ มีลักษณะ “ก้าวไม่พ้น” จากเรื่องปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญไม่ต่างจากขบวนการกบฏในภาคอีสานดังเช่นที่แล้วมา แต่จากผลสำเร็จของขบวนการต่อต้านอำนาจรัฐภายใต้การนำของโสภานันให้เห็นภาพสำคัญประการหนึ่งว่า ปัญญาชนอีสานในระดับท้องถิ่นนั้นได้ติดตามความเคลื่อนไหวและแนวนโยบายต่างๆ ของรัฐอยู่อย่างเอาจริงเอาจัง ทั้งยังมีความกล้าที่จะวิพากษ์วิจารณ์และแสดง

¹²⁸ สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และบุญชอบ ตีโคกสวน, “กบฏผู้มีบุญโสภานันแห่งบ้านสวะถี จังหวัดขอนแก่น,” *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์* 12, 1 (พฤษภาคม-ตุลาคม 2537): 45-46.

¹²⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 61.

ตัวเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐอย่างเปิดเผย กระทั่งสามารถก่อร่างเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีฐานมวลชนสนับสนุนได้อย่างเป็นรูปธรรม และมีการส่งต่อแลกเปลี่ยนความคิดในหมู่คนจำนวนหนึ่ง ซึ่งลักษณะเช่นว่ามานี้ได้รับการเร่งให้สุกงอมเห็นผลเป็นรูปธรรมภายใต้ระบอบการเมืองแบบใหม่ที่มีบรรยากาศเปิดกว้างทางความคิดมากขึ้น

การต่อต้านอำนาจรัฐของปัญญาชนท้องถิ่นในภาคอีสานในรูปของขบวนการกบฏผู้มีบุญ เป็นอีกลักษณะหนึ่งซึ่งมีความโดดเด่นเฉพาะ กล่าวคือ มีความสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนแม้ว่าจะได้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยแล้วก็ตาม ก็ยังคงเกิดขบวนการกบฏผู้มีบุญ ซึ่งแทบจะไม่มีปรากฏอีกในภูมิภาคอื่น หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ขบวนการกบฏผู้มีบุญจึงเป็นสิ่งที่ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดของราษฎรในท้องถิ่นที่มีต่อรัฐบาลในแต่ละช่วงเวลา ด้วยการปฏิเสธอำนาจรัฐที่เข้าไปจัดการแทรกแซงวิถีชีวิตความเป็นอยู่โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ และรวมตัวกันจัดตั้งเป็นชุมชนหมู่บ้านที่เป็นอิสระ¹³⁰

สรุป

โดยสรุปแล้ว เนื้อหาในบทนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงการตอบสนองของปัญญาชนอีสานกลุ่มต่างๆ โดยมีจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญคือการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เรื่อยมาจนถึงในช่วงกลางทศวรรษที่ 2480 โดยจำแนกความเคลื่อนไหวออกเป็นสามลักษณะที่สำคัญ

ลักษณะแรกคือ ความเคลื่อนไหวในการสถาปนาความมั่นคงให้กับระบอบการเมืองแบบใหม่ ด้วยการสื่อสารให้ความรู้เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยในระยะแรกเริ่มออกสู่พื้นที่สาธารณะ

¹³⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ ประนุช ทรัพย์สาร, “อุดมการณ์ขบถผู้มีบุญอีสาน” ใน พรเพ็ญ อันตระกูล และ อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย (บรรณาธิการ), *ความเชื่อพระศรีอารีย์ และกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2527), หน้า 240-242.

ดังที่ปรากฏในงานเขียนของขุนพรหมประศาสน์ และอำมาตย์ไทย ลักษณะที่สองคือ ความเคลื่อนไหวจากกลุ่มปัญญาชนที่พยายามแสดงบทบาทในการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งกลุ่ม ส.ส.อีสาน ที่ได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางการเมืองในระบอบใหม่คือระบบรัฐสภาอย่างแนบแน่น และกลุ่มพระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นกลไกหนึ่งของรัฐในการช่วยแพร่ขยายแนวคิดความเป็น “ชาติ” ตามมโนทัศน์แบบใหม่ของระบอบประชาธิปไตยในยุคที่กระแสความคิดเรื่องชาตินิยมใหม่พัดอย่างรุนแรงในกลางทศวรรษที่ 2480 และลักษณะการตอบสนองแบบสุดท้ายคือการมี “ปฏิกริยา” หรือต่อต้านผลของการเปลี่ยนแปลงภายใต้ระบอบใหม่ ซึ่งแม้เป็นเพียงวงจำกัดในกลุ่มเล็กๆ และผูกพันอยู่กับชุดเหตุการณ์เพียงไม่กี่ชุด คือ การกบฏโดยการนำของปัญญาชนในระดับชาวบ้านที่มีลักษณะของ “กบฏผู้มีบุญ” ที่ก่อความวุ่นวายและเป็นปัญหาที่รัฐให้ความสนใจปราบปรามอย่างจริงจัง ชุดเหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ล้วนแสดงถึงความไม่เข้าใจและการปฏิเสธอำนาจรัฐในระบอบใหม่ อันสะท้อนต่อไปว่าในกลุ่มปัญญาชนชาวอีสานมีทัศนคติต่อระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยอย่างหลากหลายทิศทาง

บทที่ 4

การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อระบอบ “ประชาธิปไตย”

ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 – พ.ศ. 2500

ในช่วงตั้งแต่ทศวรรษที่ 2480 จนกระทั่งถึง พ.ศ.2500 นับเป็นระยะเวลาเพียงสองทศวรรษเศษหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ตลอดช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้นได้ปรากฏเหตุการณ์สำคัญในหน้าประวัติศาสตร์ไทยจำนวนมาก ทั้งที่เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศ นั่นคือการต่อสู้แย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างกลุ่มคณะราษฎรภายใต้การนำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และฝ่ายอนุรักษนิยม รวมทั้งสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่ทวีความตึงเครียดขึ้นท่ามกลางกระแสความขัดแย้งในสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งได้ขยายแนวรบมาสู่ภูมิภาคเอเชียในนามสงครามมหาเอเชียบูรพา และแม้ว่าสงครามได้สิ้นสุดลงไปก็ยังสามารถวัดความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตยและสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เอาไว้ในนามของสงครามเย็น ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งสองประการในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ส่งผลโดยตรงต่อลักษณะการตอบสนองของกลุ่มปัญญาชนอีสานที่มีต่อการเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่มีปัจจัยก่อให้เกิดความสับสนซับซ้อนมากขึ้น

ควรกล่าวย้อนด้วยว่า นับตั้งแต่คณะราษฎรยึดอำนาจทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 อำนาจทางการเมืองในการปกครองประเทศก็ได้ผดัดเปลี่ยนจากรุ่นหนึ่งของคณะราษฎรมีนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นแกนนำ จนกระทั่งมาถึงในช่วงทศวรรษที่ 2480 อำนาจในการปกครองนั้นได้เปลี่ยนมือมาสู่หนึ่งในผู้นำคณะราษฎรสายทหารในชั้นรองลงมาอีกคนหนึ่งซึ่งก็คือ นายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม ซึ่งต่อมาคือ จอมพล ป.พิบูลสงคราม

ภายใต้การปกครองของจอมพล ป.พิบูลสงครามนั้น ลักษณะแนวทางการใช้อำนาจในการปกครองประเทศกล่าวได้ว่าได้นำไปสู่ลักษณะของความเป็น “เผด็จการทหารนิยม” มากขึ้น

เป็นลำดับ กล่าวคือนอกจากนายกรัฐมนตรีจะดำรงตำแหน่งทางการบริหารแล้ว ยังควบตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกอันเป็นตำแหน่งข้าราชการทหารที่มีอำนาจสั่งการ ควบคุมกำลังพลร่วมด้วยอีกหนึ่งตำแหน่ง ประกอบกับสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศในขณะนั้นที่ได้แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของประเทศที่ปกครองด้วยระบอบอำนาจเบ็ดเสร็จหรือระบอบฟาสซิสต์ เช่น อิตาลี ญี่ปุ่น เยอรมนี ซึ่งผูกพันอำนาจรัฐกับแนวคิดชาตินิยมและทหารนิยม ในขณะที่ประเทศที่เป็นประชาธิปไตย เช่น ฝรั่งเศส มีแต่เหตุการณ์วุ่นวายผลัดเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยครั้ง เป็นผลให้จอมพล ป.พิบูลสงครามรับเอาแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้ในการบริหารประเทศ แต่ไปในรูปแบบ “ทวิลักษณะ” คือแม้การใช้อำนาจในด้านหนึ่งจะโน้มไปทางเผด็จการทหาร แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ได้ยึดเอา “ระบอบรัฐธรรมนูญ” ที่ถูกสถาปนาขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมาอันเป็นดอกผลของแนวคิดประชาธิปไตยที่ก้าวหน้าเป็นหลักในการปกครองควบคู่กันไป¹

ด้วยลักษณะการใช้อำนาจที่เข้มแข็งเด็ดขาดภายใต้การชูประเด็นเรื่องชาตินิยม รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามได้นำประเทศเข้าสู่วังวนของความขัดแย้งท่ามกลางสถานการณ์ระหว่างประเทศที่ตึงเครียดขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยการเรียกร้องดินแดนส่วนที่ถูกยึดครองไปในสมัยการล่าอาณานิคม ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 คืบจากฝรั่งเศส กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในครั้งนี้ที่ความตึงเครียดขึ้นเป็นลำดับนับตั้งแต่ พ.ศ.2483-2484 ด้วยแรงสนับสนุนรัฐบาลจากประชาชนในประเทศ ประกอบกับเมื่อทางฝรั่งเศสก็ไม่ได้มีท่าทีผ่อนปรนลงแต่อย่างใด จึงได้เกิดเป็นการใช้กำลังเข้าปะทะกันจนลุกลามเกิดเป็น “สงครามอินโดจีน” ขึ้น แต่สงครามดำเนินไปได้เพียงไม่นานก็มีประเทศคนกลางเสนอตัวเข้ามาทำการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทซึ่งก็คือ ญี่ปุ่น

การเจรจาระหว่างไทยและฝรั่งเศสโดยมีญี่ปุ่นเป็นตัวกลางนั้น ยุติลงด้วยการที่ไทยได้ดินแดนบางส่วนคืนจากฝรั่งเศส ผลสำเร็จของรัฐบาลจากการสงครามครั้งนี้ทำให้อำนาจทางการเมืองของจอมพล ป.พิบูลสงครามยิ่งมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น พร้อมกับสายสัมพันธ์กับญี่ปุ่นที่ดูเหมือนจะพัฒนาแน่นแฟ้นขึ้นไปด้วย จนกระทั่งมาถึงจุดสูงสุดเมื่อญี่ปุ่นเปิดแนวรบในสงครามโลก

¹ สุชาติ ยิ้มประเสริฐ, *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพฯ: พี. เพรส, 2551), หน้า

ครั้งที่ 2 ด้วยการยกพลขึ้นบกเข้ายึดครองประเทศต่างๆในทวีปเอเชียเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2484 หรือเป็นที่เรียกขานกันในนาม “สงครามมหาเอเชียบูรพา” การยกพลขึ้นบกนั้นรวมมาถึงประเทศไทยด้วยการให้เหตุผลว่าเพื่อเป็นทางผ่านไปสู่อินแดนพม่าและมลายูของอังกฤษ โดยไม่ได้มุ่งหวังยึดครองไทยแต่อย่างใด ด้วยความนิยมชมชอบญี่ปุ่นของผู้คนระดับสูงในรัฐบาลหลายคน ประกอบกับชัยชนะที่รวดเร็วในระยะแรกของสงครามของกองทัพญี่ปุ่น จึงทำให้รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ในฐานะพันธมิตรกับญี่ปุ่น

ภายหลังจากประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นพันธมิตรกับฝ่ายญี่ปุ่นของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม แทบจะในทันทีก็ได้ปรากฏมีขบวนการที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านการเข้าร่วมสงครามในครั้งนี้ รวมถึงปฏิบัติการต่อต้านกองทัพญี่ปุ่นที่เข้ามาประจำการในประเทศไทย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของขบวนการ “เสรีไทย” ซึ่งได้ปรากฏบทบาทของปัญญาชนอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ส.ส.อีสาน เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงตั้งแต่จุดเริ่มต้นของขบวนการ ทั้งนี้โดยมีปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าขบวนการสูงสุดและผู้ประสานงานกับฝ่ายสัมพันธมิตรภายในประเทศ และขยายแนวร่วมกับฝ่ายต่างๆ โดยเฉพาะฝ่ายอนุรักษนิยมในต่างประเทศ เช่น หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา รวมทั้งสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี หม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ และกลุ่มนักเรียนไทยในต่างประเทศอังกฤษ เป็นต้น แต่ความร่วมมือระหว่างกลุ่มปรีดีและฝ่ายอนุรักษนิยมนั้นแทบจะสลายตัวลงทันทีหลังการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากทั้งสองกลุ่มมีเป้าหมายทางการเมืองที่ต่างกัน โดยฝ่ายอนุรักษนิยมมุ่งหวังผลในการปลดปล่อยพระราชวงศ์และ “กลุ่มรอยัลลิสต์” ที่เคยต่อต้านการปฏิวัติ 2475 ทั้งที่ถูกเนรเทศไปนอกประเทศและที่ถูกจองจำเป็นนักโทษการเมืองให้กลับมามีบทบาททางการเมืองอีกครั้ง²

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ด้วยการประกาศยอมแพ้ของญี่ปุ่นใน พ.ศ.2488 ขบวนการเสรีไทยก็ได้ยุติบทบาทลง ทว่าการรวมตัวของกลุ่ม ส.ส.อีสานในนามขบวนการเสรีไทย

² ณัฐพล ใจจริง, “การเมืองไทยสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา (พ.ศ.2491-2500),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 34.

ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในการรวมกลุ่มกันของ ส.ส.อีสาน ในลักษณะที่เกิดการแบ่งแยกเป็น กลุ่มที่เป็นเสรีไทย และกลุ่มที่ไม่ใช่เสรีไทย³ เนื่องจากไม่ใช่ ส.ส.อีสานทุกคนที่ได้เข้าร่วมปฏิบัติงานกับขบวนการเสรีไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

การแบ่งแยกเช่นนี้ทำให้เริ่มปรากฏร่องรอยความแตกต่างของแนวความคิดทางการเมืองออกเป็น 2 กลุ่ม นั่นคือกลุ่มที่เป็นเสรีไทยที่มีความใกล้ชิดกับนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีแนวโน้มของความคิดทางการเมืองไปในแนวทางสังคมนิยม ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง นับตั้งแต่รัฐบาลนายทวี บุญยเกตุ (31 สิงหาคม 2488-17 กันยายน 2488) รัฐบาลหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช (17 กันยายน 2488-31 มกราคม 2489) รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ (31 มกราคม 2489-24 มีนาคม 2489) รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ (24 มีนาคม 2489-23 สิงหาคม 2489) และรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (23 สิงหาคม 2489-8 พฤศจิกายน 2490) ส.ส.อีสานกลุ่มนี้ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีสำคัญในรัฐบาลพลเรือนในฐานะสมาชิกพรรคสหชีพ อาทิ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม นายจำลอง ดาวเรือง เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น และกลุ่มที่ไม่ใช่เสรีไทย ที่ได้หันไปร่วมงานทางการเมืองกับกลุ่มอนุรักษนิยมก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์ ส.ส.อีสานกลุ่มนี้ เช่น นายเลียง ไชยกาล นายฟอง สิทธิธรรม เป็นต้น

จนกระทั่งในช่วงทศวรรษที่ 2490 ประวัติศาสตร์การเมืองไทยก็ได้ดำเนินมาถึงจุดหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือนับตั้งแต่ช่วงต้นของทศวรรษได้เกิดการรัฐประหารโดยกลุ่มนายทหาร นำโดย น.อ.หลวงกาจสงคราม พล.ท.ผิน ชุณหะวัณ ฯลฯ ยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลพลเรือนภายใต้การนำของ พล.ร.ต.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490

การรัฐประหารครั้งนี้เป็นผลมาจากความระส่ำระสายอย่างหนักของรัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังเกิดกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท

³ สุธาศัย ยิมประเสริฐ, *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพฯ: พี. เพรส, 2551), หน้า

มหิดล ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2489 ซึ่งฝ่ายอนุรักษนิยมได้ช่วงชิงจังหวะในการโหมกระแสเพื่อทำลายความน่าเชื่อถือของรัฐบาล โดยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่นายปรีดี พนมยงค์ ที่ต้องช้อกล่าวหาร้ายแรงว่ามีส่วนพัวพันกับกรณีสวรรคต⁴ ด้วยท่าทีที่ไม่กระฉ่างชัดในกรณีสวรรคตของรัฐบาลนี้เอง มาผนวกกับเหตุปัจจัยยุ่งยากหลายประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเปิดช่องให้กลุ่มนายทหารทำการรัฐประหารและกวาดล้างกลุ่มอำนาจทางการเมืองของคณะราษฎร โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับนายปรีดี พนมยงค์ ที่สืบทอดต่อกันมานับตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จนแทบจะหมดสิ้น

การรัฐประหารในปี พ.ศ.2490 กล่าวได้ว่าเป็นความสำเร็จอย่างดียิ่งของฝ่ายอนุรักษนิยมในการฟื้นฟูสถานะของสถาบันกษัตริย์ที่ตกต่ำมาตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 โดยมีรูปธรรมสูงสุดอยู่ที่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2492 ซึ่งเพิ่มอำนาจทางการเมืองให้กับสถาบันกษัตริย์มากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ทั้งการทรงไว้ซึ่งอำนาจในการเลือกและแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา เพิ่มสิทธิในการยับยั้งกฎหมาย มีสิทธิขอประชามติจากประชาชนในกรณีแก้ไขรัฐธรรมนูญ สิทธิในการแต่งตั้งองคมนตรีและให้ออกตามพระราชอัธยาศัย ฯลฯ⁵

แรงบีบคั้นจากกระบวนการแผ่ขยายอำนาจของฝ่ายอนุรักษนิยม โดยเฉพาะฝ่ายที่คุมกำลังหลังการรัฐประหารใน พ.ศ.2490 ได้แก่ ทหารบกและตำรวจ มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงที่ผลักดันปัญญาชนชาวอีสานจำนวนไม่น้อยทั้งที่เป็น ส.ส.ต้องพ้นไปจากแวดวงการเมืองตามระบอบรัฐสภา และปัญญาชนกลุ่มอื่นๆ ที่เริ่มรับเอาแนวคิดทางการเมืองอย่างใหม่ โดยเฉพาะแนวคิดสังคมนิยม ซึ่งสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองระหว่างประเทศนั่นคือกระแสของ “สงครามเย็น” ที่เป็นการปะทะของอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตยและอุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และโดยที่รัฐไทยในช่วงทศวรรษที่ 2490 ได้ผนึกตัวเป็นพันธมิตรอย่างแนบแน่นกับประเทศผู้นำค่ายโลกเสรี

⁴ กรณีมีคนตะโกนในโรงหนังว่า “ปรีดีฆ่าในหลวง” นี้ในระยะแรกเชื่อกันว่าเป็นฝีมือของนายเลียง ไชยกาล ปัญญาชนและ ส.ส.อีสานคนสำคัญที่เข้าร่วมก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์ แต่ภายหลังเชื่อกันว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เลขานุการพรรคประชาธิปัตย์ในขณะนั้นเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง อ้างใน สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, **สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย** (กรุงเทพฯ: พี. เพรส, 2551), 62.

⁵ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, **สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย**, หน้า 69.

ประชาธิปไตยอย่างสหรัฐอเมริกา ที่มีแนวนโยบายมุ่งสกัดกั้นอิทธิพลของแนวคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ปัญญาชนอีสานเหล่านี้ส่วนใหญ่จึงกลายสภาพเป็น “ขบวนการต่อต้านรัฐ” ตลอดช่วงทศวรรษที่ 2490

บริบทโดยกว้างนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง พ.ศ.2500 ดังที่เสนอมาช้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่ามีความสลับซับซ้อนทั้งในแง่ของเหตุการณ์และตัวบุคคล ท่ามกลางสภาพดังกล่าว ปัญญาชนอีสานเป็นอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีความสำคัญและดำรงบทบาทอยู่ในพื้นที่ทางการเมืองในระบบบอบประชาธิปไตย นับจากในช่วงท้ายสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ปัญญาชนอีสานได้มีส่วนร่วมในปฏิบัติการทางการเมืองในลักษณะขบวนการใต้ดินในนาม “ขบวนการเสรีไทย” ก่อนที่จะหวนกลับมาสู่พื้นที่ทางการเมืองในระบบรัฐสภาหลังสงครามโลกสิ้นสุดลง พร้อมๆ กับการกำเนิดขึ้นของประดิษฐกรรมใหม่นั้นคือ พรรคการเมือง ซึ่งเกิดขึ้นในลักษณะคู่ขนานไปกับกระแสความเคลื่อนไหวทางความคิดนอกสภา และสัมพันธ์กับกระแสการเมืองทั้งในและนอกประเทศ

4.1 ขบวนการเสรีไทย: ปัญญาชนอีสานกับขบวนการทางการเมืองใต้ดิน

การถือกำเนิดขึ้นของขบวนการเสรีไทย เป็นขบวนการทางการเมืองที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทและความเคลื่อนไหวของกลุ่มปัญญาชนอีสานอย่างสำคัญระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ส.ศ.อีสานบางส่วนได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเสรีไทย ได้แก่ นายเตียง ศิริขันธ์ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และนอกจากนี้ยังมีนายถวิล อุดล และนายจำลอง ดาวเรือง ที่มีบทบาทสำคัญเช่นกัน ซึ่งบุคคลทั้งสี่ต่อมาในภายหลังเป็นที่รู้จักเรียกขานในนาม “สี่รัฐมนตรีอีสาน” จากการใช้ที่ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และประสบชะตากรรมร่วมกันถูกสังหารอย่างโหดเหี้ยมหลังการรัฐประหารในช่วงทศวรรษที่ 2490

ปัญญาชนอีสานคนที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการก่อตั้งขบวนการทางการเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งกำเนิดของขบวนการเสรีไทยในเวลาต่อมา ก็คือ นายเตียง ศิริขันธ์ ซึ่งได้ร่วมมือกับนายจำกด พลังกูร ก่อตั้งขบวนการต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม มาตั้งแต่ก่อนการประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 กับญี่ปุ่น ขบวนการเคลื่อนไหวนี้ใช้ชื่อว่า “คณะกู้ชาติ”

เมื่อพิจารณาในแง่ของอุดมการณ์ คณะกษัตริย์นั้นมิมีวัตถุประสงค์ในการรวมตัวกันก็คือการมุ่งต่อต้านแนวทางการใช้อำนาจการปกครองที่มีลักษณะ “เผด็จการ” ของจอมพล ป.พิบูลสงคราม เพื่อส่งเสริม “ประชาธิปไตยอย่างแท้จริง”⁶ โดยมีนายจำกัด พลาญกูรเป็นแกนนำสำคัญในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลนอกสภาผู้แทนราษฎร เช่น มีข้อเขียนโจมตีการจัดตั้งศาลพิเศษในปี พ.ศ. 2481 เพื่อตัดสินคดีและกำจัดศัตรูทางการเมืองของรัฐบาลว่า “เป็นแบบของเผด็จการ ชัดแย้งต่อประชาธิปไตย”⁷ ในขณะที่นายเตียง ศิริขันธ์ ได้ร่วมกับปัญญาชนซึ่งเป็น ส.ส.อีสานคนอื่นๆ มุ่งโจมตีวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลในสภา

สาเหตุสำคัญที่ผลักดันให้กลุ่มปัญญาชนชาวอีสานมีลักษณะทางความคิดโน้มเอียงไปในทางต่อต้านการใช้อำนาจเผด็จการของรัฐบาลนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นเพราะสำนึกเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยที่ได้เริ่มมีพัฒนาการมากขึ้นเป็นลำดับนับตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนึกที่ตระหนักว่าการสะท้อนปัญหาหรือข้อเรียกร้องต่างๆ ของท้องถิ่นไปสู่รัฐบาลนั้นไม่อาจทำสำเร็จได้โดยลำพัง จำเป็นต้องมีการรวมกลุ่มกันเป็น “พรรคการเมือง” เพื่อสร้างพลังต่อรองในสภา และเป็นที่ยอมรับของกลุ่มคนซึ่งมีความสามารถความเชี่ยวชาญที่หลากหลายแต่มีแนวคิดทางการเมืองอย่างเดียวกัน ยิ่งเมื่อรัฐบาลมีแนวโน้มในการใช้อำนาจเผด็จการมากขึ้นในสภา ความจำเป็นของการมีพรรคการเมืองจึงยิ่งมีมากขึ้น สำนึกเช่นนี้ จะเด่นชัดมากยิ่งขึ้นภายหลังการเลือกตั้งครั้งที่สองใน พ.ศ.2480 ที่นับเป็นการเลือกตั้งทางตรงครั้งแรก ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากข้อคิดเห็นของนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ส.ส.จังหวัดอุบลราชธานี ที่ได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามาอีกครั้งเป็นสมัยที่สอง ได้กล่าวในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรว่า

“...ตราบดีที่ประเทศสยามเรายังไม่มีพรรคการเมือง เราไม่สามารถที่จะร่วมมือกันในนโยบายที่เป็นล่ำเป็นสัน ต่างคนต่างก็ถือตนเป็นพรรคอิสระเป็นวันแมนส์ปาร์ตี้ (One Man's Party) ดังนั้นแล้วการที่สมาชิกแต่ละคนจะมาได้ใน

⁶ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, *ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 76

⁷ เรื่องเดียวกัน.

นโยบายนั้นย่อมไม่สามารถจะทำได้ และสมาชิกแต่ละคนย่อมไม่มี
ความสามารถไปทุกสิ่งอย่าง...”⁸

แม้จะเริ่มปรากฏแนวคิดที่เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับประเด็นการควรมีพรรคการเมือง
ดังกล่าว แต่ในทางปฏิบัติในขณะนั้นก็ยังไม่ได้เปิดโอกาสให้นักการเมืองรวมตัวกันจัดตั้งเป็นพรรค
คงมีแต่การรวมกลุ่มปรึกษาหารือกันอย่างไม่เป็นทางการ และเป็นสาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งที่ผลักดัน
ให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลที่เป็นไปในลักษณะ “ขบวนการใต้ดิน” ดังเช่นคณะกู่
ชาติ

ความสำคัญอีกประการหนึ่งของคณะกู่ชาตินั้นก็คือการสะท้อนให้เห็นถึงการให้นิยามต่อ
คำว่า “ประชาธิปไตย” และ “เผด็จการ” เพราะแม้ว่ารัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม จะถูกจัดตั้ง
ขึ้นภายใต้ระบอบประชาธิปไตยและคงไว้ซึ่งหลักการสำคัญในการปกครองตาม “ระบอบ
รัฐธรรมนูญ” ก็ตามที แต่โดยเนื้อแท้วิธีการบริหารจัดการนั้นเป็นแบบ “เผด็จการ” กล่าวโดย
จำเพาะก็คือเป็น “เผด็จการทางรัฐสภา” ในความหมายที่ว่า “...ถ้าสภาฯ ไม่ยอมให้รัฐบาลเผด็จ
การ ไม่มีรัฐบาลไหนจะเผด็จการไปได้เป็นอันขาด แต่ที่เรายอมให้รัฐบาลเผด็จการไปชั่วขณะหนึ่ง
นั้น ก็เพราะสภาฯ นั้นเองเป็นผู้เผด็จการ...”⁹ อันแสดงให้เห็นถึงความตระหนักในรายละเอียดของ
ลักษณะการใช้อำนาจที่ซับซ้อนมากขึ้นภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่บทบาทของรัฐสภาต้องมี
เหนือรัฐบาลในการตรวจสอบ ทัดทาน ได้แย่งการใช้อำนาจการบริหารได้อย่างเต็มที่

แนวคิดเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยที่เริ่มมีการแตกแขนงทางความคิดในหมู่ปัญญาชน
ชาวอีสานโดยเฉพาะกลุ่มส.ส.อีสาน ดังที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงผลสำเร็จของ
การชิมชับบรรยากาศทางการเมืองแบบประชาธิปไตยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่มี
พัฒนาการถึงขั้นการมีความพยายามนำเสนอแนวคิดที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เช่น เจตจำนงใน
ความต้องการมีพรรคการเมือง และการรวมกลุ่มกันต่อต้านรัฐบาลที่ตนเห็นว่าไม่เป็น

⁸ รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 21/2481 วันที่ 10 กันยายน 2481.

⁹ รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/2489 วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2489.

“ประชาธิปไตย” โดยมีรูปธรรมสูงสุดคือการเข้าร่วมตัวกันกับบุคคลกลุ่มต่างๆในแวดวงการเมือง ก่อตั้งเป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นและรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ไปพร้อมๆกันในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2484 อันเป็นวันถือกำเนิดขึ้นของ “ขบวนการเสรีไทย” (ในระยะแรกใช้ชื่อว่า “องค์การต่อต้านญี่ปุ่น”) ตามความทรงจำของผู้นำขบวนการสูงสุดอย่างปรีดี พนมยงค์ ซึ่งหากสังเกตจะพบว่าปรากฏชื่อของปัญญาชนและส.ส.อีสานคนสำคัญอยู่ถึงสองคน คือ นายเตียง ศิริขันธ์ และนายถวิล อุดล อยู่ร่วมในเหตุการณ์อันสำคัญครั้งนี้ ดังที่ปรากฏตามข้อความที่บรรยายถึง เหตุการณ์ในครั้งนั้นตามความทรงจำของหัวหน้าขบวนการคือนายปรีดี พนมยงค์ว่า

“...เมื่อข้าพเจ้ากลับบ้านแล้วก็พบเพื่อนหลายคนที่มาคอยอยู่ อาทิ หลวงบรรณกรโกวิท (เปาว์ จักกะพาก) นายสงวน ตุลารักษ์ นายจำกั๊ด พลาวงกูร นายวิจิตร ลุสิตานนท์ นายเตียง ศิริขันธ์ นายถวิล อุดล ม.ล.กรี เดชาติวงศ์ (หลวงเดชาติวงศ์วรวัฒน์) ฯลฯ...”¹⁰

การที่ปัญญาชนอีสานดังกล่าวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการก่อตั้งขบวนการเสรีไทยนั้นก็คือความตั้งใจในการยกระดับขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม คือ คณะกู้ชาติ ให้เป็นขบวนการที่มีวัตถุประสงค์ที่ขยายใหญ่และชัดเจนขึ้น คือนอกจากต้องการต่อต้านรัฐบาลแล้ว ยังต้องการต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งก็นับได้ว่าเป็นชาติที่มีการปกครองลักษณะเผด็จการทหารเช่นกัน จึงสนับสนุนระบอบเผด็จการของจอมพล ป.พิบูลสงครามอย่างแข็งขัน เป็นการเปิดโอกาสให้จอมพล ป.ใช้อำนาจเผด็จการมากยิ่งขึ้นไปอีก¹¹ โดยการแสวงหาผู้นำขบวนการที่มีบารมีและแนวคิดทางการเมืองที่เป็นไปในทางเดียวกัน ซึ่งนั่นก็คือ ปรีดี พนมยงค์

¹⁰ ปรีดี พนมยงค์, **ปรีดี พนมยงค์กับสังคม** (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 98-99.

¹¹ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, **ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492** (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 132.

เมื่อคณะกษัตริย์อันมีปัญญาชนอีสานส่วนหนึ่งเป็นผู้ร่วมก่อตั้งได้เข้าร่วมเป็นเนื้อเดียวกันกับขบวนการเสรีไทยแล้ว ปรีดี พนมยงค์ในฐานะผู้นำขบวนการสูงสุดได้มอบหมายบทบาทในระดับแกนนำให้กับบุคคลต่างๆ ที่สำคัญก็ได้แก่ กลุ่ม “สี่รัฐมนตรีอีสาน” ได้แก่ นายเตียง ศิริขันธ์ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายถวิล อุดล และนายจำลอง ดาวเรือง ซึ่งควรกล่าวถึงประวัติโดยสังเขปของแต่ละบุคคลเพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจในเรื่องของการเชื่อมต่อและขยายเครือข่ายงานของขบวนการเสรีไทยกับปัญญาชนอีสานในระดับท้องถิ่น

เตียง ศิริขันธ์ เป็นชาวจังหวัดสกลนคร ถือกำเนิดในปี พ.ศ.2452 เป็นบุตรของขุนนิเทศ พาณิชย์ (บุตตี) นายอ้อยผู้มีฐานะค่อนข้างดี ด้วยเหตุนี้จึงได้รับโอกาสทางการศึกษาค่อนข้างดี จบชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนสกลราชวิทยานุกูล และโรงเรียนอุดรพิทยานุกูล จากนั้นเข้ามาศึกษาต่อในโรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศและเข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนได้ประกาศนียบัตรครูประโยคครูมัธยม จากนั้นประกอบอาชีพเป็นครูเรื่อยมา จนกระทั่งหันเหเข้าสู่วงการการเมืองในการเลือกตั้งเมื่อ พ.ศ.2480 และได้รับเลือกเป็น ส.ส.สกลนคร เมื่อขบวนการเสรีไทยถือกำเนิดขึ้นถือเป็นหัวหน้าเสรีไทยภาคอีสาน ควบคุมดูแลภาพรวมในการจัดตั้งกองกำลังต่อต้านญี่ปุ่นในภาคอีสานทั้งหมด¹²

ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ เป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานี ถือกำเนิดในปี พ.ศ.2449 บิดามารดาประกอบอาชีพทำนาและค้าขาย ได้รับการศึกษาจนจบชั้นมัธยมจากโรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช และโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย หลังจากนั้นศึกษาจนจบประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม และได้ประกอบอาชีพครูพร้อมกับเรียนกฎหมายเพิ่มเติมจนสำเร็จได้เป็นเนติบัณฑิต จากนั้นโอนย้ายไปกระทรวงมหาดไทยได้รับตำแหน่งเป็นเลขานุการมณฑลนครราชสีมา และนายอำเภออีกหลายอำเภอ จนกระทั่งในการเลือกตั้งครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2476 ได้ลงสมัครและได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส.

¹² อภิลิทธิ กิจเจริญสิน, “บทบาททางการเมืองของขุนพลภูพาน นายเตียง ศิริขันธ์” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), *คือผู้อภิวัฒน์ ถึงรัฐมนตรีอีสาน ถึงวีรพื้นบ้าน คืออุดมการณ์ประชาธิปไตย*, หน้า 77-84.

อุบลราชธานี เมื่อขบวนการเสรีไทยถือกำเนิดขึ้นได้รับมอบหมายให้จัดตั้งกองกำลังต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นในจังหวัดอุบลราชธานี¹³

ถวิล อุดล เป็นชาวจังหวัดร้อยเอ็ด ถือกำเนิดในปี พ.ศ.2452 ได้รับการศึกษาจนจบชั้นมัธยมจากโรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัยและโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยตามลำดับ จากนั้นเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนกฎหมายและสำเร็จเป็นเนติบัณฑิต จากนั้นประกอบอาชีพทนายความจนกระทั่งลงสมัครรับเลือกตั้งในปี พ.ศ.2480 และได้รับเลือกเป็น ส.ส.จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อขบวนการเสรีไทยถือกำเนิดขึ้นได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบการฝึกกองกำลังต่อต้านญี่ปุ่นในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด และได้รับหน้าที่สำคัญคือเป็นหัวหน้าคณะทูตพิเศษ ถือหนังสือขอความช่วยเหลือไปยังรัฐบาลจอมพลเจียงไคเช็คที่ประเทศจีนอีกด้วย¹⁴

จำลอง ดาวเรือง เป็นชาวจังหวัดมหาสารคาม ถือกำเนิดในปี พ.ศ.2453 สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมจากโรงเรียนสารคามพิทยาลักษณ์และโรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัย ได้ศึกษาต่อทางช่างเครื่องยนต์และประกอบอาชีพเกี่ยวกับธุรกิจเดินรถโดยสารระยะหนึ่ง จากนั้นกลับมาศึกษาต่อทางด้านครูและสำเร็จวิชากฎหมายจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และเปิดโรงเรียนเป็นของตนเองในฐานะครูใหญ่ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2480 ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งและได้รับเลือกเป็น ส.ส.จังหวัดมหาสารคาม เมื่อขบวนการเสรีไทยถือกำเนิดขึ้นได้รับมอบหมายให้ดูแลจัดตั้งกองกำลังต่อต้านญี่ปุ่นในเขตจังหวัดมหาสารคาม กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด¹⁵

¹³ พีรยา มหาภิตติคุณ. “แนวคิดและบทบาทของนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ส.ส. อุบลราชธานี 4 สมัย (พ.ศ.2476-2492),” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), **คือผู้ก่อวัฒน์ ถึงรัฐมนตรีอีสาน ถึงกวีพื้นบ้าน คืออุดมการณ์ประชาธิปไตย**, หน้า 50-51.

¹⁴ สุวัฒน์ชัย แสนราช, “ถวิล อุดล กับ ปรีดี พนมยงค์ ความสัมพันธ์ในฐานะลูกศิษย์-อาจารย์” กับการรับแนวคิดทางการเมือง,” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), **คือผู้ก่อวัฒน์ ถึงรัฐมนตรีอีสาน ถึงกวีพื้นบ้าน คืออุดมการณ์ประชาธิปไตย**, หน้า 96-99.

¹⁵ วีรวัชร ประนัดสุดจำ, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายจำลอง ดาวเรือง ในฐานะลูกศิษย์นายปรีดี พนมยงค์ ช่วงปี พ.ศ.2480-2492,” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), **คือผู้ก่อวัฒน์ ถึงรัฐมนตรีอีสาน ถึงกวีพื้นบ้าน คืออุดมการณ์ประชาธิปไตย**, หน้า 89-90.

การปฏิบัติงานของกลุ่มเสรีไทยอีสานนอกจากจะดำเนินการโดยแกนนำสำคัญคือกลุ่มปัญญาชนที่เป็น ส.ส.แล้ว ยังพบว่ามีกระบวนการงานโดยใช้เครือข่ายของปัญญาชนที่อยู่ในแต่ละท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง เพื่อทำการฝึกฝนเป็นกองกำลังต่อต้านญี่ปุ่นและทำงานในระดับปฏิบัติการต่างๆ ซึ่งกลุ่มปัญญาชนที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งก็คือกลุ่ม “ครู” ดังที่นิยม รักษา ชันท์ อดีตเสรีไทยที่เคยปฏิบัติงานใกล้ชิดร่วมกับเตียง ศิริขันธ์ ได้อธิบายถึงบทบาทและความสำคัญของกลุ่มครูไว้ว่า

“ การปฏิบัติงานกู้ชาติของขบวนการเสรีไทยในครั้งนั้น ผู้ปฏิบัติงานระดับล่างนั้นส่วนใหญ่คือ “ครูประชาบาล” เขาได้เข้าร่วมฝึกอาวุธในป่าเพื่อเตรียมตัวเป็นผู้นำหน่วยจรรยาตู่ต่อสู้กับกองทัพอันเกรียงไกรของญี่ปุ่น ครูชายต่างก็ผลัดเปลี่ยนกันเข้าฝึกอาวุธใหม่ที่ได้รับจากฝ่ายสัมพันธมิตร ในฐานะปฏิบัติการของเสรีไทย ครูสตรีก็ได้ให้ความรู้ด้านการปฐมพยาบาลแก่ชาวบ้าน งานสอนเด็กนักเรียนก็ไม่ให้ขาด งานเสียสละเพื่อชาติก็ไม่ได้เว้น...”¹⁶

การที่กลุ่มครูมีบทบาทนำในการปฏิบัติงานของขบวนการเสรีไทยในภาคอีสานนั้นแสดงให้เห็นถึงการใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ส่วนตัวของหัวหน้าเสรีไทยในเขตจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะนายเตียง ศิริขันธ์¹⁷ และกลุ่มสี่รัฐมนตรีสอีสานคนอื่นๆ ที่ต่างก็เคยเป็นครูมาก่อนที่จะผันตัวเองไปเล่นการเมืองในฐานะ ส.ส. นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ส่วนตัวกับบรรดาแกนนำขบวนการเสรีไทยในอีสาน กลุ่มครูยังนับว่าเป็นกลุ่มคนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมคือเป็นผู้ที่รอบรู้ในสถานการณ์บ้านเมือง และมีจิตสำนึกและความรักชาติค่อนข้างจะโดดเด่น

¹⁶ นิยม รักษาชันท์, 2488 **ครูอีสานกู้ชาติ** (สกลนคร : สถาบันราชภัฏสกลนคร, 2543), หน้าคำนำ.

¹⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, **การเมืองสองฝั่งโขง** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 319-320.

อีกทั้งยังเป็นทีเคารพนับถือของราษฎรทั่วไป¹⁸ แต่ทั้งนี้กลุ่มครูที่เข้าร่วมงานกับเสรีไทยต่างก็ล้วนมีอุดมการณ์ร่วมกันนั่นคือความตั้งใจที่จะพยายามปลดแอก หรือ “กู้ชาติ” ให้พ้นจากการครอบงำของญี่ปุ่นเป็นแรงผลักดันที่สำคัญในการตัดสินใจเข้าร่วมต่อสู้กับขบวนการเสรีไทย เช่นที่ร้อยตรีเปล่ง คำเมือง ชาวจังหวัดสกลนคร อดีตครูที่เคยเข้าร่วมกับขบวนการเสรีไทยโดยการชักชวนของเตียง ศิริขันธ์ ได้สรุปจุดมุ่งหมายของขบวนการไว้ว่า “ตอนนั้น คำว่า กู้ชาติ หมายถึงการช่วยให้ประเทศไทยมีอิสระจากศัตรูคือ ญี่ปุ่น กล่าวคือการเข้าร่วมกับขบวนการเสรีไทยนั่นเอง”¹⁹

ตัวอย่างที่สนับสนุนว่ากลุ่มครูซึ่งมีเครือข่ายยึดโยงกับ ส.ส.อีสานคนต่างๆ เป็นกลุ่มคนสำคัญในขบวนการเสรีไทยอีกตัวอย่างหนึ่งก็คือกรณีของคลอง เทศประสิทธิ์ ครูชาวจังหวัดสกลนคร ที่ตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการเพราะความนับถือที่มีต่อเตียง ศิริขันธ์ ดังที่กล่าวว่า

“...ขบวนการเสรีไทย นำโดยหัวหน้าใหญ่คือคุณเตียง มาครอบเอาผมถึงบ้านก็ว่าได้ เพราะผมเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนบ้านโนนหอม ผมและภรรยาที่เป็นครูด้วยกันก็พักอาศัยอยู่กับบ้านนั้นด้วย โดยเช้าวันหนึ่งมีคนมาตามผมที่บ้านบอกว่าผู้แทนเตียง ศิริขันธ์ ให้มาเชิญไปพบที่บ้านกำนันละเอียด พอไปถึงเห็นท่านนั่งอยู่ท่ามกลางคนแปลกหน้าหลายคนรวมทั้งกำนันด้วย จึงเข้าไปคารวะในฐานะที่นับถือท่านเสมือนพี่ชาย...”²⁰

¹⁸ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, **เสรีไทยวีรกรรมกู้ชาติ** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2542), หน้า 129.

¹⁹ ร้อยตรีเปล่ง คำเมือง, “ประสบการณ์ของร้อยตรีเปล่ง คำเมือง,” ใน วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, **ตำนานเสรีไทย** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2546), หน้า 466.

²⁰ นิยม รักษาพันธ์, 2488 **ครูอีสานกู้ชาติ** (สกลนคร : สถาบันราชภัฏสกลนคร, 2543), หน้า 70.

ในทำนองเดียวกับกรณีของเจนกิก จิตรระวัง ครูชาวมหาสารคาม ที่ตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการเสรีไทยกับจำลอง ดาวเรือง โดยผ่านการติดต่อของตัวกลางคือดิลก บุญเสริม และนารถ เงินทาบ ด้วย “เพราะท่านทั้งสองเคยเป็นครูสอนผมที่โรงเรียนฝึกหัดครูมหาสารคาม”²¹

ไม่เพียงแต่แกนนำอย่างกลุ่มสี่รัฐมนตรีอีสานและเครือข่ายครูซึ่งเป็นกลุ่มเครือข่ายปัญญาชนที่ใหญ่ที่สุดแล้ว ขบวนการเสรีไทยในภาคอีสานยังได้รับความร่วมมือจากนักการเมือง ส.ส.อีสานคนอื่นๆ เช่น นายอ้วน นาคทรพรพ ส.ส.จังหวัดอุดรธานี นายกว้าง ทองทวี (ภายหลังคือ ส.ส.จังหวัดมหาสารคาม) เรื่อยไปจนถึงระดับข้าราชการท้องถิ่นอย่าง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นฐานกำลังสำคัญในแต่ละท้องถิ่น²²

หลังจากนั้นเพียงไม่นานสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ได้มาถึงจุดสิ้นสุดหลังการยอมแพ้ของญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2488 โดยไม่ได้เกิดการปะทะครั้งใหญ่ซึ่งต้องใช้งบประมาณที่ฝึกฝนเตรียมพร้อมของเสรีไทยเข้าร่วมรบแต่อย่างใด แม้ว่าขบวนการเสรีไทยในภาคอีสานจะได้มีการจัดตั้งฝึกฝนกองกำลังเพื่อเตรียมตัวต่อต้านญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการเป็นระบบ แต่ผลสำเร็จของการประสานงานเป็นเครือข่ายแทรกซึมไปในหมู่ปัญญาชนอีสานภายในขบวนการเสรีไทยนอกจากจะปรากฏในแง่ของการสมัครเข้าร่วมมีปฏิบัติการแล้ว ยังพบร่องรอยของการส่งต่อทางอุดมการณ์เกี่ยวกับสำนึกความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งปรากฏขึ้นอย่างค่อนข้างชัดเจนหลังเกิดการรัฐประหารในปี พ.ศ.2490 ดังเช่นทัศนะของดิลก บุญเสริม²³ อดีตครูซึ่งมีความใกล้ชิดกับจำลอง ดาวเรือง ที่มีต่อการรัฐประหาร พ.ศ.2490 ว่า

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111-112.

²² ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 327

²³ ดิลก บุญเสริม เป็นอดีตครูชาวจังหวัดมหาสารคาม ได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยโดยการชักชวนของจำลอง ดาวเรือง ขณะที่เป็นครูสอนอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูมหาสารคาม ต่อมาภายหลังได้เป็นประธานสภาจังหวัด เทศมนตรี และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสองสมัย คือ ใน พ.ศ.2500 (ไม่สังกัดพรรค) และใน พ.ศ.2512 (สังกัดพรรคประชาธิปัตย์) ดูใน นิยม รักษาพันธ์, 2488 ครูอีสานกู้ชาติ (สกลนคร : สถาบันราชภัฏสกลนคร, 2543), หน้า 99-100.

“...ในที่สุดศัตรูของระบอบประชาธิปไตยก็สร้างความอับยศเข้า
ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินเมื่อ 8 พฤศจิกายน 2490 จุดประเทศไทย
ถอยหลังไปสู่ระบอบเผด็จการทหาร เราต้องล่าหลังแม้แต่ประเทศเพื่อนบ้านที่
เพิ่งจะได้รับเอกราชเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เราต้องล่าหลังเขาตั้ง 10-
20 ปี เพราะกลุ่มบุคคลไม่กี่ตระกูลที่เข้ามากอบโกยหลังรัฐประหาร...”²⁴

ทัศนะเช่นนี้เป็นไปในทำนองเดียวกับ สวัสดิ์ ตราชู²⁵ อดีตเสรีไทย พ่อค้าชาวจังหวัดอุดรธานี ซึ่ง
มีความใกล้ชิดกับเตียง ศิริขันธ์ ที่กล่าวถึงความล้มเหลวของแนวนโยบายเรื่องการจัดตั้งบริษัท
มหาชน สำหรับการส่งออกนำเข้าที่ริเริ่มโดยสี่รัฐมนตรีอีสานว่า

“...เป็นที่น่าเสียดายและเสียใจอย่างยิ่ง โครงการนี้กำลังลงมือปฏิบัติก็
ถูกโจรการเมืองปล้นอำนาจไป เมื่อ 8 พ.ย. 2490 โครงการต้องล้มไปโดย
ปริยาย ครั้นต่อมาหลังการอภิวัฒน์ 26 กุมภาพันธ์ 2492 (กบฏวังหลวง)
ล้มเหลว 4 อดีตรัฐมนตรี นายถวิล อุดล ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ จำลอง ดาวเรือง
ทองเปลว ชลภูมิ ถูกจับและถูกยึดเอกสารต่างๆไป แล้วนำไปสังหารโหดในคืน
วันที่ 2 มีนาคม 2492 เอกสารโครงการต่างๆ จึงตกไปสู่มือโจรการเมือง นำไป

²⁴ นิยม รักษาพันธ์, 2488 *ครูอีสานกู่ชาติ*, หน้า 106. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

²⁵ สวัสดิ์ ตราชู ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าข้าว (ภายหลังหันมาค้าขายพริก) เกิดเมื่อ พ.ศ.2461 ที่จังหวัด
อุดรธานี สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 6 จากโรงเรียนอุดรพิทยานุกูล ได้เข้ารับราชการในกรมรถไฟในช่วง
ระหว่าง พ.ศ.2481-2483 ก่อนที่จะลาออกมาประกอบอาชีพค้าขาย ดูนใน สวัสดิ์ ตราชู, *ลับสุดยอด เมื่อ
ข้าพเจ้าเป็นเสรีไทยกับขุนพลภูพาน* เตียง ศิริขันธ์ (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า
45-47.

แก้ไขดัดแปลง ให้เป็นประโยชน์ส่วนตนและพรรคพวก สร้างความร่ำรวยสืบ
ทอดกันมาจนปัจจุบันนี้...”²⁶

ทัศนะที่มองว่าการรัฐประหาร พ.ศ.2490 เป็น “ศัตรู” หรือ “โจร” ของระบอบประชาธิปไตยนี้ สะท้อนถึงสำนึกเกี่ยวกับ “ระบอบประชาธิปไตย” ที่กว้างไกลขึ้นในหมู่ปัญญาชนอีสานที่เป็นสมาชิกของขบวนการเสรีไทย ในแง่ที่ว่ามีการให้คุณค่าต่อการเมืองตามระบบรัฐสภา อันเป็นการตอกย้ำให้เห็นอุดมคติของขบวนการที่ต้องการ “ประชาธิปไตยที่แท้จริง” ในความหมายที่ว่า การรัฐประหารเมื่อ พ.ศ.2490 เป็นจุดเริ่มต้นของอำนาจเผด็จการรูปแบบใหม่ที่ขบวนการเสรีไทยมีเป้าหมายในเชิงต่อต้านมาโดยตลอด

4.2 ปัญญาชนอีสานกับพรรคการเมือง: การหวนกลับสู่การเมืองในระบบรัฐสภา

หลังการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้เข้าสู่ยุค “ประชาธิปไตยเบ่งบาน” ภายใต้การปกครองของรัฐบาลพลเรือน นำมาสู่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2489 ซึ่งเปิดโอกาสให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรก ความคึกคักในหมู่ปัญญาชนที่เป็น ส.ส. อีสาน กลุ่ม ส.ส. อีสานที่เป็นเสรีไทยนำโดยสี่รัฐมนตรีส.ส. อีสานก็ได้รวมตัวกันจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นในชื่อว่า “พรรคสหชีพ” โดยมีแนวนโยบายเน้นหนักไปในทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ซึ่งมีต้นแบบมาจากเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ ในขณะที่กลุ่มที่ไม่ใช่เสรีไทยที่มีแกนสำคัญคือ นายเลียง ไชยกาล และนายฟอง สิทธิธรรม ก็ได้ร่วมกับ ส.ส. คนอื่นๆ จากภาคต่างๆ รวมตัวกันจัดตั้ง “พรรคประชาธิปไตย” ขึ้น โดยมีแนวทางทางการเมืองโน้มเอียงไปในทางอนุรักษนิยม

²⁶ สวัสดิ์ ตราชู, *ลับสุดยอด เมื่อข้าพเจ้าเป็นเสรีไทยกับขุนพลภูพาน* เตียง ศิริพันธ์ (กรุงเทพฯ: มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 54. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

นอกจากนี้ยังปรากฏพรรคการเมืองขนาดเล็กซึ่งปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน ได้จับกลุ่มรวมตัวกันก่อตั้งขึ้น ที่สำคัญ เช่น พรรคประชาชน ซึ่งก่อตั้งโดยเลียง ไชยกาล หลังแยกตัวออกมาจากพรรคประชาธิปัตย์ พรรคเศรษฐกิจ ซึ่งก่อตั้งโดยเทพ โชตินุชิต และแคล้ว นรปติ เป็นต้น

4.2.1 พรรคสหชีพ

การถือกำเนิดขึ้นของพรรคสหชีพเมื่อ พ.ศ.2489 นั้น นอกจากจะกล่าวได้ว่าเป็นผลโดยตรงมาจากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2489 มาตรา 14 ที่อนุญาตให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นได้แล้ว ยังนับได้ว่าเป็นผลมาจากการถือกำเนิดขึ้นของพรรคการเมืองหนึ่งที่มีมาก่อนหน้านั้นคือ “พรรคก้าวหน้า” ซึ่งนับเป็นพรรคการเมืองแรกสุดตามระบอบประชาธิปไตย ที่เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มที่มีแนวคิดอนุรักษนิยม นำโดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มุ่งฟื้นฟูสถานะกลุ่มพลังอำนาจเดิมที่ถูกลดทอนบทบาทไปตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ.2475²⁷ และแข่งขันอำนาจทางการเมืองกับกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ กลุ่มคนที่มีบทบาทในการตั้งพรรคสหชีพคือกลุ่มที่ใกล้ชิดและสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ แกนนำคนสำคัญของกลุ่มนี้คือ ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ส.ส.จังหวัดอุบลราชธานี²⁸ และมีสมาชิกคนสำคัญ อาทิ เตียง ศิริขันธ์ ส.ส.จังหวัดสกลนคร ถวิล อุดล ส.ส.จังหวัดร้อยเอ็ด จำลอง ดาวเรือง ส.ส.จังหวัดมหาสารคาม

แนวนโยบายทางการเมืองของพรรคสหชีพนั้นกล่าวได้ว่าเน้นหนักไปในทางด้านเศรษฐกิจ “โดยยึดแนวของสหกรณ์ ซึ่งได้จัดตั้งเป็นผลสำเร็จเห็นประจักษ์อยู่แล้วในชนบทของประเทศไทย”²⁹ และได้เสนอแผนการในการปฏิบัติจำนวน 10 ข้อ อันเน้นหนักไปในเรื่องการจัดตั้งสหกรณ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น สหกรณ์ชาวนา ชาวสวน ชาวประมง ผู้ประกอบการเลี้ยงสัตว์ ผู้ค้าแร่ ผู้ขนส่งทางสามล้อ ฯลฯ นอกจากนี้ยังเน้นถึงบทบาทของรัฐในการจัดการศึกษา โดยการออกพระราชบัญญัติและกำหนดหลักสูตรใหม่ การเน้นถึงความเป็นธรรมในระบบการบรรจุ เลื่อนขั้น

²⁷ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง (พ.ศ.2491-2500)* (กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2553), หน้า 47.

²⁸ ประจวบ ทองอุไร, *พรรคการเมืองไทย*, (พระนคร: ก้าวหน้า, 2508), หน้า 99.

²⁹ หยุต แสงอุทัย, *พรรคการเมือง* (กรุงเทพฯ: ดวงกมล, 2517), หน้า 427.

เงินเดือน การออกจากราชการ ของระบบราชการ และการส่งเสริมการปกครองตนเองของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น³⁰

แนวทางเศรษฐกิจที่พรรคสหชีพได้นำเสนอนับว่ามีความก้าวล้ำยุคสมัยไปมาก ทั้งยังถูกมองว่ามีความโน้มเอียงไปในแนวทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม จึงทำให้ถูกกล่าวหาว่าเป็น “พรรคคอมมิวนิสต์” ดังที่ ดร.เดือน บุญนาค ซึ่งเคยรับตำแหน่งหัวหน้าพรรคสหชีพระยะหนึ่งได้กล่าวว่

“...ข้าพเจ้าก็เคยถูกเรียกกลับหลังว่าเป็นหัวหน้าของพวกคอมมิวนิสต์
อีสาน เขาหาว่าพวกอีสานเป็นคอมมิวนิสต์ พรรคสหชีพมีสมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรเป็นพวกอีสานมาก เช่น คุณทองอินทร์ ภูริพัฒน์ คุณถวิล อุดล คุณ
จำลอง ดาวเรือง คุณเตียง ศิริขันธ์...”³¹

ในทางกลับกัน ตามคำนิยามของพรรคสหชีพเอง แนวทางและนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจของพรรคไม่ใช่สิ่งที่เรียกว่า “คอมมิวนิสต์” แต่เป็นหลัก “ประชาธิปไตยสมบูรณ์”³² ซึ่งขยายขอบเขตของสิทธิและความเสมอภาคทางการเมืองไปสู่ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ โดยมีแนวทางการจัดการเศรษฐกิจแบบสหกรณ์เป็นต้นแบบที่สำคัญ

พรรคสหชีพมีการดำเนินงานทางการเมืองคู่ขนานไปกับอีกพรรคการเมืองหนึ่งคือ “พรรคแนวรัฐธรรมนูญ” ซึ่งก่อตั้งราวเดือนเมษายน พ.ศ.2489 หลังพรรคสหชีพไม่นานนัก โดยเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนที่สนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ อีกกลุ่มหนึ่ง มีแกนนำสำคัญ เช่น พล.ร.ต.หลวง

³⁰ รายละเอียดดูใน หยุต แสงอุทัย, พรรคการเมือง, หน้า 428-429.

³¹ เดือน บุญนาค, ท่านปรีดีรัฐบุรุษอาวุโสผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก, (กรุงเทพฯ: โพธิ์สามต้นการพิมพ์, 2517), หน้า 52.

³² หยุต แสงอุทัย, พรรคการเมือง (กรุงเทพฯ: ดวงกมล, 2517), หน้า 427.

ถำรงนาวาสวัสดิ์ พล.ต.อ.อดุล อดุลยเดชจรัส นายดิเรก ชัยนาม นายทองเปลว ชลภูมิ เป็นต้น³³ โดยเหตุที่ต้องแยกดำเนินงานกับพรรคสหชีพนั้นเนื่องจากไม่ต้องการให้มีพรรคการเมืองที่สนับสนุน นายปรีดีเพียงพรรคเดียว ทั้งยัง “...ไม่ปรารถนาจะเข้าไปเป็นสมาชิกในพรรคสหชีพ หรือลดตัวลงไปเป็นลูกพรรคของนายทองอินทร์ ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนต่างจังหวัด หรือพูดง่าย ๆ ว่า “บ้านนอก”...”³⁴

พรรคสหชีพดำเนินงานทางการเมืองในระบบรัฐสภาเรื่อยมาจนกระทั่งเกิดกรณีกบฏวังหลวงหรือ “ขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์” ในปี พ.ศ.2492 นำโดยนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อทำการต่อต้านรัฐบาลที่มาจากการรัฐประหารในปี พ.ศ.2490 แต่ประสบความล้มเหลว ส่งผลให้สัฐมนตรีอีสานซึ่งมีความใกล้ชิดกับนายปรีดีและเป็นแกนนำของพรรคสหชีพถูกกวาดล้างจับกุมจากรัฐบาล กระทั่งถูกลอบสังหาร พรรคสหชีพจึงค่อยหมดบทบาทลงและถูกยุบหลังการรัฐประหารในปี พ.ศ.2494

4.2.2 พรรคประชาธิปไตย

การถือกำเนิดขึ้นของพรรคประชาธิปไตยใน พ.ศ.2489 นั้นเกิดขึ้นท่ามกลางความขัดแย้งภายในกลุ่มผู้ก่อการ พ.ศ.2475 ระหว่างกลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์ และกลุ่มของนายควง อภัยวงศ์ ซึ่งมีกลุ่มอำนาจเก่าเป็นแนวร่วม ในเรื่องความไม่ลงตัวของตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ที่นายปรีดีหันไปให้การสนับสนุนนายดิเรก ชัยนาม ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี แต่ในที่สุดเมื่อนายควงชนะการลงมติได้เป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้หันเหความร่วมมือทางการเมืองไปจับกลุ่มกับฝ่ายอนุรักษนิยม และมีดำริจัดตั้งพรรคขึ้นเพื่อต่อสู้ทางการเมืองกับพรรคสหชีพ โดยมีแกนนำก่อตั้งสำคัญ ได้แก่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ส.ส.พระนคร โชติ คุ่มพันธ์ ส.ส.พระนคร และคนอื่น ๆ

³³ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง (พ.ศ.2491-2500)* (กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2553), หน้า 51.

³⁴ ประจวบ ทองอุไร, *พรรคการเมืองไทย*, (พระนคร: ก้าวหน้า, 2508), หน้า 106.

พรรคประชาธิปัตย์มี ส.ส.อีสานคนสำคัญที่มีส่วนในการก่อตั้งได้แก่ เลียง ไชยกาล ส.ส. จังหวัดอุบลราชธานี ฟอง สิทธิธรรม ส.ส.จังหวัดอุบลราชธานี บุญช่วย อรรถากร ส.ส.จังหวัดมหาสารคาม ชุนคงฤทธิ์ศึกษากร ส.ส.จังหวัดนครราชสีมา หลวงอังคณาบุรุษ ส.ส.มหาสารคาม ซึ่งทั้งหมดเป็น ส.ส.อีสานที่ไม่ได้มีบทบาทเข้าร่วมกับขบวนการเสรีไทย ซึ่งการที่กลุ่มที่ไม่ใช่เสรีไทย ไม่ร่วมงานทางการเมืองกับกลุ่มเสรีไทยหรือก็คือคณะผู้ก่อตั้งพรรคสหชีพในเวลาต่อมานั้น หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อธิบายเหตุผลโดยยกตัวอย่างในกรณีของเลียง ไชยกาล ไว้ว่า

“...คุณเลียง ก็ไม่ได้ถูกเชิญให้เข้าไปร่วมก่อตั้งพรรคสหชีพ ไม่ได้ถูกเลือกเป็นเสรีไทย เพราะคุณเลียงได้มาเขียนคำโฆษณาเลือกตั้งให้แก่ผู้เขียนเรื่องนี้ ซึ่งถูกกาหน้าตั้งแต่แรกว่าเป็นพรรคเจ้าหรือกษัตริย์นิยม เพราะมีพ่อเป็นเจ้า...คุณเลียงถูกคัดออกเป็นหางกะทิของภาคอีสานเรื่อยๆมาเช่นนั้น...”³⁵

ทัศนะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าการเลือกสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ของกลุ่ม ส.ส.อีสานที่ไม่ใช่เสรีไทยไม่ได้อิงอยู่กับความแตกต่างทางด้านอุดมการณ์หรือแนวความคิดทางการเมืองแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นเพราะการถูกกีดกันทางการเมืองจากอีกฟากฝั่งหนึ่งเป็นปัจจัยเกื้อหนุนร่วมด้วย หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนที่ “ไม่เอาปรีดี” และ “แนวคิดสังคมนิยม”

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาแต่เฉพาะอุดมการณ์และแนวนโยบายของทั้งพรรคสหชีพและพรรคประชาธิปัตย์ จะพบว่ามีความแตกต่างค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือ พรรคสหชีพ ยึดแนวทางเศรษฐกิจแบบสหกรณ์ตามต้นแบบเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์ ที่ถูกมองว่าเป็นแนวทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมหรือโซเชลลิสม์ ในขณะที่พรรคประชาธิปัตย์ก็มีภาพลักษณ์ของ

³⁵ พลตรีชาย อุบลเดชประชารักษ์, *ชีวิตการต่อสู้ของนายเลียง ไชยกาล* (ม.ป.ท.), (ม.ป.ป.), หน้า 123. อ้างถึงใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, *การเมืองสองฝั่งโขง* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 341.

ความเป็นพรรคการเมืองแนวอนุรักษนิยม ดังที่อาจพิจารณาได้จากอุดมคติทางสังคมของพรรค ประชาธิปัตย์ที่ว่า “...พรรคนี้จะส่งเสริมและรักษาไว้ซึ่งการศึกษา การศาสนา การสาธารณสุข และสาธารณูปการ ศิลปวัฒนธรรมจารีตประเพณีและลัทธิธรรมเนียมของชาติ...”³⁶

นโยบายในแนวทางอนุรักษนิยมของพรรคประชาธิปัตย์นั้น สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ ได้ วิเคราะห์ไว้ว่าเป็นเพราะความเคลื่อนไหวทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์นั้นมีลักษณะเป็น ตัวแทนของคนชั้นสูงในสังคม ซึ่งล้วนมีภูมิหลังเป็นขุนนางเก่าหรือเชื้อพระวงศ์ และมีผลประโยชน์ ผูกพันกับชนชั้นสูงซึ่งโดยมากจะจุกตัวกันอยู่ภายในเขตพระนคร เป็นเหตุให้ต้องขัดแย้งกับแนวทาง ของพรรคสหชีพภายใต้การนำของกลุ่มปัญญาชน ส.ส.อีสาน ซึ่งต้องการกระจายนโยบายการ พัฒนาไปสู่ท้องถิ่น³⁷

พรรคประชาธิปัตย์ได้แสดงบทบาททางการเมืองของตนเองเป็นฝ่ายหรือคู่ตรงข้ามกับ พรรคสหชีพอย่างชัดเจน มีแนวทางทางการเมืองที่ค่อนข้างเป็นรูปธรรมนั่นคือการนำเสนอภาพ ของประชาธิปไตยควบคู่ไปกับประเด็นของสถานะและอำนาจของสถาบันกษัตริย์ อันเป็นการตอก ย้ำภาพของความเป็นพรรคการเมืองในแนวอนุรักษนิยม โดยพิจารณาจากคำกล่าวของฟอง สิทธิ ธรรม ส.ส.จังหวัดอุบลราชธานี หนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์ได้กล่าวถึงแนวนโยบายของ พรรคสหชีพในทำนองวิพากษ์วิจารณ์ไว้ว่า “...บุคคลส่วนมากที่เริ่มและร่วมก่อการเป็นเสรีไทย เกือบทั้งหมด เมื่อได้หลักนโยบายโดยตลอดแล้ว ข้าพเจ้าเห็นชอบเกือบทั้งนั้น แต่มีข้อสงสัยเกี่ยว แก่พระมหากษัตริย์ ดูเหมือนข้าพเจ้าทักว่าน่าจะมีไว้...”³⁸

ทัศนะของฟอง สิทธิธรรม สอดคล้องกับทัศนะของประจวบ ทองอุไร ที่กล่าวถึงความรู้สึก ของผู้คนที่ต่อต้านนายปรีดี อันเป็นศูนย์รวมใจสำคัญของแกนนำพรรคสหชีพในขณะนั้นว่า

³⁶ หยุด แสงอุทัย, พรรคการเมือง (กรุงเทพฯ: ดวงกมล, 2517), หน้า 431. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

³⁷ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492 (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 208 และ 240.

³⁸ ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, นายควง อภัยวงศ์ กับพรรคประชาธิปัตย์ (กรุงเทพฯ: ก้องเกียรติการพิมพ์, 2522), หน้า 67-68.

“...ความรู้สึกที่นายปรีดีมีต่อระบอบการปกครองในระบบมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนั้น หาได้อยู่ในลักษณะที่จะเทิดทูนยกย่องไว้เป็นที่เคารพสักการะดังเช่นคนไทยส่วนมากไม่ ดังจะเห็นได้จากการที่เคยเสนอร่างพระราชบัญญัติอากรมรดกและกฎหมายอื่นๆ รวมทั้งเค้าโครงการเศรษฐกิจซึ่งล้วนแต่มีลักษณะไปข้างเจตนาจะริดรอนพระราชอำนาจลงเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะละม้ายคนธรรมดาสามัญมากขึ้นทั้งสิ้น...”³⁹

กล่าวได้ว่าแนวทางการเมืองอนุรักษนิยมที่พรรคประชาธิปัตย์พยายามนำเสนอในระยะแรกนั้น มุ่งหวังผลในการลดความน่าเชื่อถือของกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์เป็นสำคัญ หรืออาจกล่าวได้อีกทางหนึ่งการก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์เป็นปฏิบัติการที่สนองตอบหลังจากที่กลุ่มผู้สนับสนุนนายปรีดี รวมตัวกันก่อตั้งพรรคสหชีพ และพรรคแนวร่วมอื่นๆนั่นเอง

4.2.3 พรรคการเมืองอื่นๆ

ในเวลาต่อมาจากปัญหาความขัดแย้งในการบริหารพรรคประชาธิปัตย์ ทำให้ปัญญาชนอีสานที่เป็น ส.ส. ในพรรคประชาธิปัตย์นำโดยเลียง ไชยกาล ได้แยกตัวไปตั้งพรรคการเมืองอีกพรรคหนึ่งชื่อว่า “พรรคประชาชน” เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2490 โดยเลียง ไชยกาล ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรค โดยดำเนินวิถีทางการเมืองในลักษณะที่เป็นฝ่ายค้านต่อรัฐบาลพลเรือนที่เคยเป็นเสรีไทยและพรรคสหชีพ เช่นเดียวกับพรรคประชาธิปัตย์⁴⁰

³⁹ ประจวบ ทองอุไร, พรรคการเมืองไทย, (พระนคร: ก้าวหน้า, 2508), หน้า 103.

⁴⁰ สวัสดิ์ คำประกอบ, “อดีตรัฐมนตรีเลียง ไชยกาล หัวหน้าพรรคประชาชน,” ใน **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายเลียง ไชยกาล** ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร 18 สิงหาคม 2529, หน้า 9.

เลียง ไชยกาล ถือได้ว่าเป็นปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสานคนสำคัญ และมีบทบาทในแวดวงการเมืองไทยมานับตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 กำเนิดเมื่อ พ.ศ.2445 ที่จังหวัดอุบลราชธานี เป็นหลานตาของพระอุบลเดชประชารักษ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี จบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 6 จากโรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช โรงเรียนประจำจังหวัดอุบลราชธานี ใน พ.ศ.2462 จบการศึกษาจากโรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ เมื่อ พ.ศ.2468 ได้ประกอบอาชีพเป็นครูประจำโรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช และเมื่อสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาชั้นต้น จากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ใน พ.ศ.2478 จึงได้หันมาประกอบอาชีพทนายความ

เลียง ไชยกาล ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งแต่สมัยแรกในปี พ.ศ.2476 มีบทบาทโดดเด่นในทางการเมืองเคียงคู่มากับ ส.ส.อีสานคนอื่นๆ เช่น ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ส.ส.อุบลราชธานี ถวิล อุดล ส.ส.ร้อยเอ็ด นายเตียง ศิริขันธ์ ส.ส.สกลนคร ก่อนจะค่อยๆ แยกตัวออกจากกันในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเลียงได้หันมาจับกลุ่มทางการเมืองกับฝ่ายอนุรักษนิยมก่อตั้งพรรคประชาธิปไตย ก่อนจะแยกตัวมาตั้งพรรคประชาชน ตั้งแต่ในช่วงต้นทศวรรษ 2490 ด้วยความผันผวนทางการเมืองหลังการรัฐประหารในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 จนกระทั่งจอมพล ป.พิบูลสงครามได้เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีสมัยที่สองในวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2491 เลียง ไชยกาลจึงได้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งรัฐมนตรีในรัฐบาลช่วยบริหารงานในรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม จนกระทั่งพรรคถูกยุบเลิกไปหลังการรัฐประหารรัฐบาลตัวเองของจอมพล ป.พิบูลสงครามเมื่อปี พ.ศ.2494⁴¹

อีกพรรคการเมืองหนึ่งซึ่งมีปัญญาชนชาวอีสานเป็นผู้ก่อตั้งขึ้นและควรกล่าวถึงก็คือ “พรรคเศรษฐกิจ” ที่แม้ว่าจะก่อตั้งขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 2490 คือใน พ.ศ.2498 ก็ตาม แต่ในแง่แนวนโยบายและอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคเศรษฐกิจแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นไปในแนวทางรับสืบทอดอุดมการณ์มาจากพรรคสหชีพ โดยพรรคเศรษฐกิจยึดหลัก “เศรษฐกิจก่อนอื่น” รวมทั้งการมีนโยบายการต่างประเทศที่สำคัญคือ “จะดำเนินไมตรีกับนานาประเทศทั่วโลก โดยไม่

⁴¹ “ประวัตินายเลียง ไชยกาล,” ใน **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายเลียง ไชยกาล** ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร 18 สิงหาคม 2529, หน้า 1-10.

ถือฝ่ายและลัทธิเป็นเครื่องวินิจฉัย” จึงทำให้ถูกมองว่าจะมุ่งสานสัมพันธ์กับประเทศที่เป็นฝ่ายลัทธิคอมมิวนิสต์⁴²

ปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสานที่มีบทบาทสำคัญในพรรคเศรษฐกิจทั้งในฐานะที่เป็นผู้ก่อตั้งและเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้แก่ นายเทพ โชติณัฐิต ส.ส.ศรีสะเกษ นายสว่าง ตราชู นายครอง จันดาวงศ์ นายทิม ภูริพัฒน์ แต่บุคคลสำคัญที่ควรกล่าวถึงในที่นี่ก่อนคือนายแคล้ว นรปติ เลขาธิการพรรคเศรษฐกิจ

แคล้ว นรปติ ถือกำเนิดในปี พ.ศ.2460 เป็นชาวอำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ พื้นเพครอบครัวเป็นชาวนายากจน สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมจากโรงเรียนอุดรพิทยานุกูล ซึ่งมีเพียง ศิริวัจน์ เป็นครูอยู่ เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมพระนคร เริ่มรับราชการครูที่จังหวัดร้อยเอ็ด ต่อมาเมื่อสำเร็จการศึกษาด้านกฎหมายจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ใน พ.ศ.2486 จึงได้ลาออกมาเปิดสำนักงานทนายความที่จังหวัดขอนแก่น และเริ่มพบปะแลกเปลี่ยนข่าวสารการเมืองกับชาวบ้าน โดยเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาของประเทศตามแนวทางสังคมนิยม เช่น เสนอให้กลุ่มเกษตรกรจัดตั้งสหกรณ์ไว้ช่วยเหลือกันเองในกลุ่มสมาชิก เป็นต้น⁴³

แคล้ว นรปติ เริ่มงานทางการเมืองด้วยการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาลเมืองขอนแก่นและสมาชิกสภาจังหวัดขอนแก่นในช่วงต้นทศวรรษ 2490 ซึ่งได้รับเลือกตั้งทั้ง 2 ครั้ง และได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ.2495 ตามการแนะนำของเตียง ศิริวัจน์ และเปลื้อง วรณศรี⁴⁴ และได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ก่อนที่จะมาร่วมกับคนอื่นๆ ก่อตั้งพรรคเศรษฐกิจ

⁴² ประจวบ ทองอุไร, **พรรคการเมืองไทย**, (พระนคร: ก้าวหน้า, 2508), หน้า 255-256.

⁴³ นุกูล กัณฑ์ดุขฎี, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายแคล้ว นรปติ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น พ.ศ.2495-2529,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546), หน้า 25-26.

⁴⁴ นุกูล กัณฑ์ดุขฎี ซึ่งได้สัมภาษณ์แคล้ว นรปติ เมื่อ พ.ศ.2530 ประเมินว่ามีแรงจูงใจ 4 ข้อที่ทำให้แคล้วลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คือ ความประทับใจที่มีต่อปรีดี พนมยงค์ ความเชื่อมั่นใน

นอกจากสองพรรคข้างต้นแล้ว ปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน ยังได้กระจายตัวอยู่ตามพรรคเล็กอื่นๆ เช่น พรรคอิสระ พรรคสหไทย และพรรคธรรมาธิปัตย์ เป็นต้น

การมีบทบาทปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2489 ที่อนุญาตให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้น อันนำมาสู่การเกิดขึ้นของพรรคการเมืองต่างๆ ที่ปรากฏบทบาทของปัญญาชนที่ ส.ส.อีสานเข้าไปมีส่วนร่วมในการก่อตั้งนับตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2480 เป็นต้นมานั้น กล่าวได้ว่าสะท้อนให้เห็นถึงการตอบรับต่อประดิษฐกรรมใหม่ในพื้นที่ทางการเมืองระบอบประชาธิปไตยโดยมีระบบรัฐสภาเป็นหัวใจสำคัญ การเลือกเข้าสังกัดพรรคการเมืองแต่ละพรรคย่อมสะท้อนแนวคิดทางการเมืองส่วนบุคคลของปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน แต่ละคน แม้ว่าจะมีแนวความคิดทางการเมืองต่างกัน แต่การเลือกเคลื่อนไหวภายใต้รูปแบบพรรคการเมืองในระบบรัฐสภา ย่อมจะต้องแสดงให้เห็นลักษณะร่วมทางความคิดอย่างหนึ่งว่าจะบรรลุวัตถุประสงค์ของตนโดยทางประชาธิปไตย⁴⁵

ความเคลื่อนไหวของปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน ในระบบรัฐสภานั้น กล่าวได้ว่ามีความโดดเด่นอย่างมากเมื่อเทียบกับ ส.ส.จากภูมิภาคอื่นๆ ดังจะเห็นได้ว่ามีบทบาทนำในการจัดตั้งพรรคการเมืองที่มีความสำคัญ นับตั้งแต่เป็นกลุ่มก้อนที่ใหญ่ที่สุดในการก่อตั้งพรรคสหชีพ เพื่อเป็นฐานทางการเมืองสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ เป็นกลุ่มสำคัญในการร่วมก่อตั้งพรรคประชาธิปไตย ซึ่งมีแนวทางการเมืองแบบอนุรักษนิยม ร่วมกับ ส.ส.จากภูมิภาคต่างๆ ทั้งยังมีบทบาทนำในการก่อตั้งพรรคประชาชนซึ่งในเวลาต่อมาได้สนับสนุนรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในฐานะนายกรัฐมนตรีอย่างเข้มแข็ง รวมถึงการก่อตั้งพรรคเศรษฐกิจซึ่งมีแนวคิดแบบสังคมนิยม เมื่อเป็นดังนี้แล้วจะเห็นได้ว่า ส.ส.อีสานนั้นมีการกระจายตัวแทรกซึมอยู่ทุกกลุ่มแนวคิดทางการเมืองมา นับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2490 อีกทั้งโดยส่วนใหญ่ยังมีบทบาทในระดับนำของพรรคการเมืองนั้นๆ ทั้งในฐานะผู้ก่อตั้งและผู้ร่วมก่อตั้ง

ลัทธิการเมืองแบบสังคมนิยม ความปรารถนาดีที่จะแก้ปัญหาของท้องถิ่นและชาติ และการชักชวนจากเตียง ศิริขันธ์ และเปลื้อง วรรณศรี ดุใน นุกูล กันทรดุษฎี, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายแคล้ว นรปดิ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น พ.ศ.2495-2529,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546), หน้า 23-26.

⁴⁵ หยุต แสงอุทัย, พรรคการเมือง (กรุงเทพฯ: ดวงกมล, 2517), หน้า 247.

4.2.4 ความคิดของปัญญาชนอีสานในรัฐสภาช่วงต้นทศวรรษ 2490

เมื่อปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน ได้จับกลุ่มรวมตัวกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมืองต่างๆ แล้วลักษณะที่ปรากฏเด่นชัดอย่างหนึ่งคือการใช้เวทีรัฐสภาเป็นที่สะท้อนปัญหาทางการเมืองระดับชาติและสะท้อนปัญหาจากท้องถิ่นอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดการรัฐประหารขึ้นในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2490 ส.ส.อีสานบางส่วนได้เริ่มแสดงทัศนะในแนวตั้งคำถามต่อรัฐบาลหลังการรัฐประหาร ในทำนองที่ว่า เป็นจุดเปลี่ยนของนโยบายการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ทำให้แนวนโยบายนั้นๆ ซึ่งถูกผลักดันโดยรัฐบาลพลเรือนก่อนการรัฐประหารหยุดชะงักและไร้ทิศทาง

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนในกรณีนี้ก็คือบทบาทของนายกว้าง ทองทวี ส.ส.จังหวัดมหาสารคาม สังกัดพรรคสหชีพ ได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาลเมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ.2491 เกี่ยวกับการสั่งงดจ่ายรถบรรทุกสี่ล้อทางรถไฟสายภาคอีสานว่า

“...ข้าพเจ้าขอซักอย่างนี้ การงดจ่ายรถตู้ในสมัยนั้นจนกระทั่งบัดนี้เป็นความจริงหรือไม่ว่า รัฐบาลกลัวการต่อต้านในการเกิดรัฐประหาร แล้วสั่งการงดทำให้ประชาชนเสียหายอย่างมากมาย...และเป็นความจริงใหม่ที่ว่า การใช้รถตู้บรรทุกสี่ล้อสายอุดร-โคราช อุบล-โคราช นั้นจะทำให้สพานชำรุดเสียหาย เวลาที่ตามสพานนั้นได้มีราษฎรหมู่หนึ่ง 4 คน ครูประชาชนคนหนึ่ง เป็นหัวหน้าหมู่ อยู่เวรเฝ้าตั้งแต่วันรัฐประหารจนบัดนี้ยังไม่ส่งเลิก นี้เกี่ยวกับรักษาความมั่นคงของรถไฟบรรทุกสี่ล้อขึ้นนี้เป็นความจริงอย่างไร...”⁴⁶

⁴⁶ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4/2491 (สามัญ) ชุดที่ 1 วันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2491, หน้า 118-119. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

กระทู้ถามข้างต้นสะท้อนความเห็นของนายกว้าง ทองทวี ได้ว่า การควบคุมเส้นทางรถไฟ นั้นแสดงถึงความไม่ไว้วางใจของรัฐบาลนับตั้งแต่หลังการรัฐประหาร พ.ศ.2490 ที่มีต่อภูมิภาคอีสาน ซึ่งรัฐบาลมองว่าอาจเป็นพื้นที่ที่ทำการต่อต้านการรัฐประหาร เป็นผลให้มีการใช้นโยบายต่างๆ เข้ามาควบคุมจนส่งผลกระทบต่อด้านเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ ดังกระทู้ถามเรื่อง เงินค่าขายข้าวที่องค์การข้าวขายให้หอการค้า เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2491 ในทำนองเดียวกันว่า

“...ก่อนการรัฐประหารไม่กี่วัน องค์การข้าวได้ขายข้าวแก่หอการค้าใน อัตรากระสอบละ 118 บาท ความจริงตามข้อตกลงที่กระทรวงพาณิชย์ทำ สัญญาไว้เป็นกระสอบละ 145 บาท และหอการค้านำขายกระสอบละ 150 บาท เมื่อเป็นเช่นนี้องค์การข้าวได้เงินลดลงกระสอบละ 27 บาท คิดเป็นเงินที่ขาดไปถึง 3 ล้าน 2 แสนบาท และหอการค้ายินดีจะคืนให้ ครั้นเกิดรัฐประหารแล้ว รัฐบาลใหม่ 90 วันได้ทวงถามไป ทางหอการค้าปฏิเสธไม่ยอมจ่าย ทั้งนี้ เป็นเพราะอะไร และเงิน 3 ล้าน 2 แสนบาท รายได้นี้ตกไปอยู่ที่ไหน ใคร จะต้องรับผิดชอบอย่างไร...”⁴⁷

นอกจากนี้ยังปรากฏกระทู้ถามของนายสวน พรหมประกาย ส.ส.จังหวัดอุดรธานี สังกัด พรรคสหชีพ เรื่อง เครื่องจักรน้ำตาลทรายขาวและเครื่องจักรปั่นด้าย เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2491 ในทำนองเดียวกันอีกว่า “...ตั้งแต่เกิดรัฐประหารขึ้นแล้ว ชาวไร่อ้อยในท้องที่จังหวัดอุดรธานี

⁴⁷ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/2491 (สามัญ) ชุดที่ 1 วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2491, หน้า 250.

และขอนแก่น ได้รับความกระทบกระเทือนมาก เนื่องจากอ้อยราคาตกถึง 50-60 บาท ซึ่งต่ำกว่าปี 2490 ก่อนรัฐประหารตันละ 30-40 บาท...”⁴⁸

กระทู้ถามของทั้งนายก้วาง ทองทวี และนายสวน พรหมประกาย สะท้อนให้เห็น ลักษณะร่วมของการตั้งคำถามต่อการรัฐประหารใน พ.ศ.2490 ในทำนองการเปรียบเทียบให้เห็น ถึงความแตกต่างในช่วงก่อนและหลังการเกิดรัฐประหาร และพยายามให้ภาพของความตกลง ของสภาพเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในภาคอีสานอันเป็นผลมาจากการรัฐประหาร

นอกจากจะแสดงความเห็นในทำนองว่าการรัฐประหารเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิด ปัญหาแล้ว ปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน ยังได้สะท้อนปัญหาของท้องถิ่นภาคอีสานที่มีอยู่เดิมใน พื้นที่สภา ซึ่งโดยมากเป็นปัญหาที่เรื้อรังสะสมไม่ได้รับการแก้ไขเท่าที่ควร ประเด็นปัญหาเหล่านี้ ได้แก่ การคมนาคม การศึกษา และการประกอบอาชีพของประชาชน ดังในกระทู้ถามของนายเสรี อิศรางกูร ณ อยุธยา ส.ส.จังหวัดบุรีรัมย์ สังกัดพรรคอิสระ เรื่อง การสร้างรถไฟเพิ่มเติม เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ.2492 ที่ว่า

“...สำหรับภาคอีสานทุกวันนี้มีสินค้าที่มาหล่อเลี้ยงภาคกลาง โดยเฉพาะกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก เช่น ข้าว หมู จนมีฉายากันว่าหมูโคราช แต่ว่าขาดการคมนาคม สมาชิกภาคอีสานเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะข้าพเจ้า คนหนึ่งได้ยื่นคำร้องทุกข์ต่อรัฐบาลคือท่านจอมพลพิบูลสงครามที่เป็น นายกรัฐมนตรีทุกวันนี้ ขอให้จัดการบำรุงภาคอีสานโดยด่วน เพื่อที่จะได้ ลำเลียงวัตถุดิบเข้ามาหล่อเลี้ยงกรุงเทพฯ และส่งสินค้าบางอย่างไปขาย ต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะพวกเราชาวอีสานรู้ว่ารัฐบาลก่อนๆ มิได้ลงทุนบำรุงให้ เป็นเสมอภาคเสมอมาเสมอไหล่กับภาคอื่นๆ อยากจะใคร่เรียนรัฐบาลว่า เหตุที่รัฐบาลทิ้งขว้างชาวอีสานนั้นแหละ แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลนั้น

⁴⁸ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/2491 (สามัญ) ชุดที่ 1 วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2491, หน้า 260.

แบ่งแยกภาคอีสานไปในตัวเอง เพราะฉะนั้นสิ่งใดที่จะก่อเกิดขึ้นมาโดยเหตุต่างๆ ซึ่งได้มีปฏิกริยานั้นจะไปโทษชาวอีสานมิได้ ก็เพราะเหตุว่ารัฐบาลนั้นได้ทอดทิ้งภาคอีสานอย่างมากมาย เป็นต้น ทางรถไฟก็มีแต่อุดร ชาวอีสานเป็นจำนวนมากจึงขาดการศึกษาและถือตนว่าเป็นลาวเป็นเขมร นี่เป็นจุดหมายใหญ่ของการปกครองประเทศ เพราะฉะนั้นพวกเราซึ่งเป็นผู้แทนภาคอีสานจึงอยากจะทำให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ โดยให้ประชาชนภาคอีสานรู้สึกว่รัฐบาลชุดนี้ได้ทนุบำรุงและได้ถือว่าตนเป็นคนไทยต่อไป...”⁴⁹

กระทู้ถามของนายเสรี อิศรางกูร ณ อยุธยา สะท้อนว่ารัฐบาลขาดความใส่ใจที่จะทำนุบำรุงในด้านต่างๆต่อภาคอีสาน ซึ่งผลจากความขาดความใส่ใจนี้เองทำให้ชาวอีสานมีลักษณะความคิดทางการเมืองในแง่ที่เอาใจออกห่างจากรัฐ ทั้งยังกล่าวสรุปให้เห็นว่าชาวอีสานนั้นควรยอมจะต้องเป็น “คนไทย” เช่นเดียวกับผู้คนทุกภูมิภาค ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และตามอุดมคติของรัฐประชาชาติ ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องเร่งพัฒนาทำนุบำรุงฟื้นฟูภาคอีสานเพื่อขจัดความรู้สึกเป็นอื่น คือ “การถือตนว่าเป็นลาวเป็นเขมร” ให้หมดไป ซึ่งนายнарถ เงินทาบ ส.ส. จังหวัดมหาสารคาม สังกัดพรรคสหไทย ได้กล่าวสนับสนุนนายเสรี อิศรางกูร ณ อยุธยา ว่า

“...ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นผู้แทนราษฎรคนหนึ่งของภาคอีสาน ข้าพเจ้าใคร่จะสนับสนุนความเห็นของสมาชิกแห่งจังหวัดบุรีรัมย์ที่ได้กล่าวไป ข้าพเจ้ากล่าวดังนี้เพื่อให้รู้สึกตระหนักว่า ความเป็นปึกแผ่นของชาติไทยนั้นจะเกิดขึ้นก็ด้วยความร่วมมือร่วมใจของประชาชนชาวไทย 18 ล้านคน แต่ในจำนวน 18 ล้านคนนั้นมีประชาชนอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งเขามีความน้อยเนื้อต่ำใจเรื่องสิทธิเสมอภาคและความเป็นอยู่... ความรู้สึกของชนชาวภาคอีสานนี้มัน มี

⁴⁹ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2492 (สามัญ) ชุดที่ 1 วันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2492, หน้า 607-608. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

ความรู้สึกว่าความเสมอภาคนั้นไม่ได้เป็นไปตามสัดส่วน สมาชิกในที่นี้มีจำนวนถึง 40 คน และในจำนวนนั้นก็ต่างก็สนับสนุนรัฐบาลนี้ เขาได้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้รัฐบาลนี้ได้ฟังเสียงคู่อาวอีสาน ซึ่งถ้าจะเรียกแล้วก็ว่าเป็น**ลูกเมียน้อย** ซึ่งข้าพเจ้าไม่อยากจะกล่าว ในทางประวัติศาสตร์นั้นได้กล่าวว่า **ชาวภาคอีสานนั้นได้ถูกปกครองอย่างเมืองขึ้น... ข้าพเจ้าใคร่จะขอวิงวอนให้ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายได้ฟังเสียงความเป็นอยู่ของภาคนี้ ซึ่งมีพลเมืองอยู่ถึง 6 ล้านคนในภาคนี้... เวลานี้ชาวภาคอีสานมีความต้องการอยู่เพียง 3 อย่าง คือ ประการที่หนึ่งนั่นคือการไปมาที่สะดวกและทันสมัย ประการที่สอง ต้องการน้ำเพื่อทำนา และต้องการการศึกษาที่ดี เหตุการณ์ที่แล้วมานั้น** **ความรู้สึกของชาวอีสานก็มีความรู้สึกอย่างคนไทยนี้ และมีความตั้งใจคือได้เกิดมาเป็นคนไทย** เพราะฉะนั้นในฐานะที่ผู้แทนจำนวน 40 คนและมีพลเมืองถึง 6 ล้านคนแล้วก็ขอวิงวอนรัฐบาลนี้ได้โปรดเห็นผลเมืองของภาคนี้ ซึ่งถ้าจะคิดแล้วก็มีถึงหนึ่งในสามของพลเมืองทั้งหมด **ขอได้โปรดนึกถึงชนภาคอีสานซึ่งเสมือนหนึ่งเป็นเชื้อไขของเรา...**⁵⁰

ข้อคิดเห็นของทั้งนายเสรี อิศรางกูร ณ อยุธยา และนายนารถ เงินทาบ ต่างก็สนับสนุนคำอธิบายที่ว่าภาคอีสานเป็นพื้นที่ที่ถูกปล่อยปละละเลย ขาดความเอาใจใส่อันควรจากรัฐมาแทบจะในทุกยุคทุกสมัย เช่นเดียวกับที่นายขาว ธรรมสุชาติ ส.ส.จังหวัดสุรินทร์ พรรคประชาธิปัตย์ ได้แสดงความเห็นว่า

“...ข้าพเจ้าก็เห็นว่าทุกๆ รัฐบาลนั้นไม่เอาใจใส่ต่อชนบทอันมีความกันดารแร้นแค้น **โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคอีสาน รัฐบาลไม่เหลียวแลเลย** จะให้เงินงบประมาณไปก็เพียงเล็กๆ น้อยๆ ขอเรียนถามรัฐบาลนี้ว่ามีนโยบายตามที่ปฏิบัติมาแล้วอย่างนั้นหรือว่าจะขยายกิจการนั้นให้กว้างขวางยิ่งกว่านั้น

⁵⁰ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2492 (สามัญ) ชุดที่ 1 วันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2492, หน้า 637. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

ให้ผลประโยชน์นั้นไปถึงภูมิภาคที่แร้นแค้นได้รับความลำบากในการศึกษา มาแล้วเป็นเวลานานนับตั้งร้อยปี มาในภายหลังซึ่งมีการปกครอง จาก ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้น ประชาชนโดยทั่วไป ประชาชนทั่วประเทศโดยเฉพาะทางภาคอีสานต่างก็ยินดีว่าจะได้รับการส่งเสริมการศึกษาโดยทั่วถึงอย่างพร้อมมูล แต่ครั้นแล้ว 17 ปี นั้นหาได้ก้าวไปตามลำดับที่ควรจะเป็นไม่...”⁵¹

ความคิดในสภาพของ ส.ส.อีสาน แม้จะมีจุดมุ่งหมายในการสะท้อนปัญหาจากพื้นที่เป็น สำคัญ แต่ในขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงผลสำเร็จของการปลูกสำนึกรัฐประชาชาติที่มาพร้อมกับระบอบประชาธิปไตยในหมู่ปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน ซึ่งมีพัฒนาการมาเป็นลำดับ ใน ความหมายที่ว่ามีการนิยามความเป็นคนอีสานที่อาศัยอยู่ในฐานะหน่วยทางการเมืองเข้ากับความเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย โดยปราศจากเงื่อนไขทางเชื้อชาติ

การรัฐประหารในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2490 อาจสรุปได้ว่าเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ ส่งผลต่อความคิดของปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน ที่สะท้อนออกมาในระบบรัฐสภาในช่วงต้น ทศวรรษที่ 2490 ส.ส.อีสานจำนวนหนึ่งมองว่าการรัฐประหารเป็นจุดเปลี่ยนแปลงหรือจุดพลิกผัน ของการเมืองในระบอบประชาธิปไตยในลักษณะที่ “หวังรั้ง” การพัฒนาในพื้นที่ภาคอีสาน ซึ่ง ประเด็นนี้เป็นที่น่าสังเกตได้ว่าถูกเน้นย้ำโดยกลุ่ม ส.ส.อีสานที่สูญเสียอำนาจในการเมืองหลัง การรัฐประหาร พ.ศ.2490 หรือกล่าวให้เฉพาะเจาะจงคือพรรคสหชีพและแนวร่วมที่สนับสนุนปรีดี พนมยงค์ อย่างไรก็ตามการมุ่งเน้นสะท้อนสภาพปัญหาที่ปรากฏในพื้นที่ต่างๆ ของภาคอีสานตาม ความเป็นจริง ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่าภาคอีสานในฐานะหน่วยทางการเมืองขนาดใหญ่ หนึ่งหน่วยหนึ่งไม่ได้รับการเหลียวแลจากรัฐบาลนั้น กล่าวได้ว่าเป็นลักษณะทางความคิดที่มีร่วมกัน ของกลุ่ม ส.ส.อีสาน โดยไม่ได้อิงอยู่กับการสังกัดพรรคการเมืองแนวทางใด

⁵¹ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/2492 (สามัญ) ชุดที่ 1 วันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2492, หน้า 637. (การเน้นเป็นของผู้เขียน)

กล่าวโดยสรุปได้ว่านับตั้งแต่เกิดการตั้งพรรคการเมืองขึ้นตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2489 ในหมู่ปัญญาชนอีสานก็ได้แบ่งแยกแนวคิดทางการเมืองกันอย่างค่อนข้างชัดเจนเป็น 3 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มที่เป็นแกนนำสำคัญในการก่อตั้งพรรคสหชีพที่เน้นนโยบายเศรษฐกิจไปในแนวทางสังคมนิยม 2. กลุ่มที่ไปรวมตัวนักการเมืองจากภูมิภาคอื่นๆ ก่อตั้งพรรคประชาธิปไตย และมีแนวทางการเมืองแบบอนุรักษนิยมที่มุ่งเพิ่มอำนาจให้กับสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ และ 3. กลุ่มที่รวมตัวกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมืองขนาดเล็กอื่นๆ ซึ่งมีแนวทางและวัตถุประสงค์ทางการเมืองที่แตกต่างหลากหลายกันออกไป เช่น แนวทางสังคมนิยมของพรรคเศรษฐกิจ และการมุ่งเน้นสนับสนุนจอมพล ป.พิบูลสงครามของพรรคประชาชน แต่โดยหลักการสำคัญแล้วพรรคการเมืองต่างๆ เหล่านี้มีลักษณะร่วมกันคือเป็นการรวมกลุ่มทางการเมืองเพื่อเคลื่อนไหวในพื้นที่ทางการเมืองตามระบบรัฐสภาอันเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันก็ได้ปรากฏบทบาทของปัญญาชนอีสานในกลุ่มความเคลื่อนไหวทางความคิดนอกระบบรัฐสภา คู่ขนานกันไป และในบางกรณีปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสานในระบบรัฐสภา ก็ได้ไปมีส่วนร่วมในกระบวนการความเคลื่อนไหวทางความคิดนอกระบบรัฐสภาด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะตั้งแต่ในช่วงกลางทศวรรษที่ 2490 เป็นต้นไป

4.3 ปัญญาชนอีสานกับกระแสการเคลื่อนไหวทางความคิดนอกระบบรัฐสภา

บริบททางประวัติศาสตร์การเมืองไทยในช่วงทศวรรษที่ 2490 ที่มีความสลับซับซ้อนนั้น กล่าวได้ว่ามีรากฐานมาจากความขัดแย้งไม่ลงรอยกันของแนวคิดสองกระแสหลักนั่นคือ กระแสความคิดอนุรักษนิยมซึ่งถูกโหมกระพือโดยรัฐบาลและเครือข่ายที่มาจากพรรคประชาธิปัตย์ พ.ศ.2490 เพื่อลดทอนความชอบธรรมของคณะผู้ก่อการปฏิวัติ พ.ศ.2475 อันเป็นผลโดยตรงมาจากความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศ และกระแสความคิดแนวสังคมนิยมที่ถูกหยิบยกนำมาอธิบายใหม่ในรูปแบบต่างๆ เพื่อใช้ในการต่อต้านรัฐ อันเป็นผลโดยตรงมาจากกระแสการเมืองโลกที่มีการปะทะกันของอุดมการณ์ประชาธิปไตยและอุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งแนวคิดทั้งสองกระแสดังกล่าวต่างก็มีปัญญาชนชาวอีสานเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ทั้งสิ้น นอกจากนี้บทบาทที่สืบเนื่องของปัญญาชนอีสานที่เป็นพระสงฆ์ก็ยังคงปรากฏความเคลื่อนไหวอยู่อย่างต่อเนื่อง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการปฏิรูปการปกครองภายในคณะสงฆ์ให้เป็น “ประชาธิปไตย” มากยิ่งขึ้น อันเป็นอีกความเคลื่อนไหวทางความคิดอีกกระแสหนึ่งที่มีความเด่นชัด

4.3.1 งานเขียนสารคดีการเมืองกับแนวคิดอนุรักษนิยม

สภาพทั่วไปของกลุ่มอนุรักษนิยมหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2490 นั้น ตามคำอธิบายของ ญัฐพล ใจจริง ได้วิเคราะห์และจำแนกให้เห็นภาพออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกคือนักโทษทางการเมืองในกรณีกบฏบวรเดช พ.ศ.2476 ทั้งที่เป็นเชื้อพระวงศ์ ข้าราชการสำนัก และขุนนางในระบบเก่า กลุ่มที่สองคือนักการเมืองที่นิยมระบอบเก่า เช่น นายควง อภัยวงศ์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และกลุ่มที่สามคือ กลุ่มนักหนังสือพิมพ์และนักเขียนสารคดีทางการเมือง⁵²

แนวร่วมฝ่ายอนุรักษนิยมทั้งสามกลุ่มข้างต้น กล่าวได้ว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดทิศทางทางการเมืองในช่วงทศวรรษ 2490 โดยเฉพาะสองกลุ่มแรกซึ่งมีบทบาทสำคัญในแวดวงการเมืองระดับชาติ แต่กลุ่มนักหนังสือพิมพ์และนักเขียนนั้นก็ไม้อาจปฏิเสธได้ว่ามีบทบาทสำคัญเช่นเดียวกัน ในแง่ของการสร้างวาทกรรมหรือคำอธิบายใหม่ต่อระบอบประชาธิปไตย โดยมีงานเขียนสารคดีการเมืองเป็นเครื่องมือกลมกล่อมกลางทางสังคมที่สำคัญ

หน้าที่สำคัญของสารคดีการเมืองที่เป็นผลผลิตของนักคิดนักเขียนฝ่ายอนุรักษนิยมก็คือ การพยายามสร้างความหมายใหม่ให้กับการปฏิวัติ พ.ศ.2475 โดยผูกโยงกลุ่มตนเองเข้ากับความเป็น “นักประชาธิปไตย” และในทางกลับกันก็คือการสร้างภาพว่าคณะราษฎรผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเป็น “คนชาติไทย” รวมทั้งวิพากษ์วิจารณ์ให้เห็นถึงความไม่เป็นประชาธิปไตยของคณะราษฎร⁵³

⁵² ญัฐพล ใจจริง, “การรัฐประหาร 2475: ฝันจริงของนักอุดมคติ ‘น้ำเงินแท้’”, *ศิลปวัฒนธรรม* 27, 2 (2548): 94-95.

⁵³ ญัฐพล ใจจริง, “การรัฐประหาร 2475: ฝันจริงของนักอุดมคติ ‘น้ำเงินแท้’”, *ศิลปวัฒนธรรม* 27, 2 (2548): 95.

ท่ามกลางงานเขียนสารคดีการเมืองของปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยม ได้ปรากฏงานเขียนชิ้นหนึ่งซึ่งเป็นผลผลิตของปัญญาชนอีสาน และได้สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยที่สอดคล้องกับบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงทศวรรษที่ 2490 ในที่นี้จะได้นำงานเขียนสองเล่มสำคัญของศิลปิน ช่างเขียน ได้แก่ งานเขียนเรื่อง **เจ้าฟ้าประชาธิปไตย**⁵⁴ (พ.ศ.2491) และ **ราชันผู้นิราศ**⁵⁵ (พ.ศ.2492) มาทำการอธิบาย

งานเขียนสารคดีการเมืองสองเล่มที่เขียนเป็นภาคต่อกัน ภายใต้ชื่อ **เจ้าฟ้าประชาธิปไตย** และ **ราชันผู้นิราศ** ของศิลปิน ช่างเขียน อาจกล่าวได้ว่าเป็นงานเขียนชิ้นแรกๆของปัญญาชนชาวอีสานที่ผลิตขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2490 และมีความสำคัญในแง่ที่ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยโดยเฉพาะในช่วงหลังการสิ้นสุดลงของกลุ่มอำนาจคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองหรือก็คือคณะราษฎรได้เป็นอย่างดี

ศิลปิน ช่างเขียน เป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานี ถือกำเนิดในปี พ.ศ.2465 สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมจากโรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช และได้ศึกษาจนสำเร็จหลักสูตรต่างๆ อาทิ หลักสูตรผลิตรายการวิทยุ โรงเรียนสงครามจิตวิทยา ได้ทำงานคลุกคลีอยู่ในแวดวงสื่อสารมวลชนทั้งนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ และนักจัดรายการวิทยุ โดยใช้นามปากกาในแวดวงงานเขียนว่า “นายหนวย”

พิจารณาในแง่ของแนวคิดทางการเมืองที่ปรากฏในงานทั้งสองชิ้นแล้วจะพบว่า โดยตลอดทั้งชื่อเรื่องและเนื้อความได้เน้นกล่าวถึงตัวบุคคลที่สำคัญที่สุดก็คือ เจ้าฟ้าประชาธิปไตย หรือก็คือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 และได้เล่าย้อนกลับไปตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญที่สยามกำลังจะเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย

ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อการเล่าเรื่องดำเนินมาถึงช่วงที่รัชกาลที่ 7 ได้ทรงขึ้นครองราชย์งานชิ้นนี้ช่วยให้ภาพของความพยายามเร่งสร้างสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “ประชาธิปไตย” ที่เป็นผล

⁵⁴ ศิลปิน ช่างเขียน, **เจ้าฟ้าประชาธิปไตย** (กรุงเทพฯ: ไทยเชชม, 2491).

⁵⁵ ศิลปิน ช่างเขียน, **ราชันผู้นิราศ (เจ้าฟ้าประชาธิปไตย ภาคจบ)** (กรุงเทพฯ: ไชยณรงค์, 2492).

มาจากพระราชดำริและความพยายามส่วนพระองค์ของรัชกาลที่ 7 เอง เช่น การกล่าวถึงการกระจายอำนาจในหมู่เชื้อพระวงศ์เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ ว่าเป็น “จุดเริ่มต้นของประชาธิปไตย” รวมทั้งการให้ภาพของการที่ทรงมีดำริที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองอยู่ก่อนแล้ว ดังเช่นในสวนที่ว่า

“...ปัญหาเรื่องเปลี่ยนระบอบการปกครองนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระดำริอยู่แล้ว เพราะทรงทราบดีว่าโลกเข้าสู่ยุคใหม่ วิชาการใหม่ๆ และอารยธรรมใหม่ๆ ได้เข้ามาสู่เมืองไทยแล้ว พระองค์จึงทรงครุ่นคิดในเรื่องนี้อยู่ตลอดเวลาทั้งปรากฏหลักฐานว่าได้ทรงปรารภเรื่องนี้ในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีในวาระแรกที่เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทั้งนี้เพราะทรงตระหนักแน่ในพระราชหฤทัยว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ของเมืองไทย ได้ถูกมองไปในทางลบจากปัญญาชนแห่งยุค เพราะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 หลายประเทศได้มีการเปลี่ยนระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นระบอบประชาธิปไตย ...”⁵⁶

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวเสริมอีกว่าทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนชาวไทยนับตั้งแต่วาระแรกที่เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ โดยอ้างถึงพระราชบันทึกเรื่อง Democracy in Siam⁵⁷ การเล่าเรื่องในทำนองนี้พิจารณาได้ว่าเป็นความพยายามผูกโยงให้สถาบันกษัตริย์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า “ระบอบประชาธิปไตย” ในฐานะ “กษัตริย์นักประชาธิปไตย” ที่ทรงตระหนักรู้เรื่องราวเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างดีมาตั้งแต่ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

⁵⁶ ศิลปชัย ชาญเฉลิม, *เจ้าฟ้าประชาธิปก* (กรุงเทพฯ: ไทยเชชม, 2491), หน้า 80.

⁵⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 82.

เพื่อเสริมสร้างภาพของ “กษัตริย์นักประชาธิปไตย” ที่เด่นชัดมากขึ้น ในงานเขียนทั้งสองชิ้นได้สร้างภาพให้ผู้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างคณะราษฎร มีลักษณะเป็นกลุ่มคนที่ต้องการเพียงแค่วางชิงอำนาจทางการเมืองไปเป็นของตน เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวายทั้งทางด้านแนวคิดและการจัดสรรอำนาจที่ไม่ลงตัว และในที่สุดแนวทางของระบอบประชาธิปไตยก็ต้องหวนคืนสู่แนวทางตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 7 ดังข้อความที่ว่า

“...ข้อขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับรัฐบาลของคณะผู้ก่อการที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ กาลเวลาได้ชี้ขาดแล้วว่า แนวทางของฝ่ายใดผิดและถูก รัฐบาลในยุคต่อมาภายใต้การกำกับดูแลของนายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ร่วมกันแก้ไขรัฐธรรมนูญปี 2475 ให้เป็นไปตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้บรรลุถึงอุดมการณ์อันถูกต้องของระบอบประชาธิปไตยโดยแท้จริง...”⁵⁸

งานเขียนทั้งสองเล่มนี้มีความสำคัญในแง่ของความสอดคล้องกับช่วงเวลาที่แนวทางการเมืองแบบอนุรักษนิยมได้ทรงพลังขึ้นอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ 2490 มีความพยายามในการอธิบายกำเนิดของระบอบประชาธิปไตยของไทยใหม่ โดยให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำการสถาปนาประชาธิปไตย ทั้งยังลดบทบาทและความชอบธรรมของคณะราษฎรแทบจะโดยตลอดในเนื้อความของงานเขียนทั้งสองชิ้น อันแสดงให้เห็นถึงทัศนคติทางการเมืองในลักษณะที่โน้มเอียงไปในทางอนุรักษนิยมตามยุคสมัยที่งานทั้งสองชิ้นถูกผลิตขึ้น

การแพร่ขยายของงานสารคดีการเมืองแนวอนุรักษนิยมนับตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 2490 นั้น นอกจากจะสะท้อนว่ากลุ่มพลังอนุรักษนิยมที่ถูกปลดปล่อยในช่วงเวลานี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างคำอธิบายหรือวาทกรรมเพื่อนิยาม “ประชาธิปไตย” ในความหมายใหม่แล้ว ยังถูกสานต่อ

⁵⁸ ศิลปชัย ชาญเฉลิม, *เจ้าฟ้าประชาธิปก ราชนิพนธ์* (ม.ป.ท., 2530), หน้า 687. (ฉบับนี้นำเอาหนังสือทั้งสองเล่มมารวมกันแล้วพิมพ์ใหม่เป็นเล่มเดียว)

เป็นต้นกำเนิดของแนวคิด “ประชาธิปไตยแบบไทยๆ” นั่นคือการลดทอนคุณค่าของประชาธิปไตยแบบตะวันตก ซึ่งเป็นสาเหตุความวุ่นวายทางการเมืองที่เกิดขึ้นหลังจากคณะราษฎรได้ทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง และสร้างแบบฉบับประชาธิปไตยเป็นของตนเองซึ่งก็คือ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” นั่นเอง⁵⁹

4.3.2 กบฏสันติภาพกับแนวคิดสังคมนิยม

การรัฐประหาร พ.ศ.2490 นั้น นอกจากจะเป็นการแย่งชิงอำนาจจากรัฐบาลพลเรือนแล้ว ยังมีเป้าประสงค์มุ่งกวาดล้างฐานอำนาจทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ จึงเป็นที่แน่นอนว่ากลุ่มปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสานที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการรัฐประหารครั้งนี้ก็คือกลุ่ม ส.ส.อีสานฝ่ายที่เป็นอดีตเสรีไทย ที่มีการร่วมงานและอุดมการณ์ทางการเมืองเคียงคู่กับนายปรีดี พนมยงค์มาโดยตลอดนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นผลให้ปัญญาชนกลุ่มนี้ถูกเพ่งเล็งจากคณะรัฐประหารในฐานะเป็นกลุ่มการเมืองที่ต้องถูกกวาดล้างไปโดยปริยาย

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองเมื่อพิจารณาในบริบทของการเมืองระหว่างประเทศ อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคที่ก้าวเข้าสู่สิ่งที่เรียกว่า “สงครามเย็น” อันเป็นการต่อสู้ระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตย ที่นำโดยสหรัฐอเมริกา และอุดมการณ์ทางการเมืองแบบคอมมิวนิสต์ ที่นำโดยสหภาพโซเวียต ซึ่งในกรณีของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แนวความคิดแบบคอมมิวนิสต์ดูจะประสบความสำเร็จอย่างมากในการเผยแพร่แนวความคิดในฐานะเป็นที่ใฝ่ใถ่อย่างหนึ่งในการปลุกเร้าสำนึก “ชาตินิยม” และรวมผู้คนเข้าต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราชจากบรรดาเจ้าอาณานิคมชาติตะวันตกชาติต่างๆ รวมถึงการต่อสู้เรียกร้องเอกราชในลาวและเวียดนามจากฝรั่งเศส

ในกรณีของไทย แนวความคิดทางการเมืองแบบคอมมิวนิสต์ได้แพร่ขยายเข้ามานับตั้งแต่มก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง อย่างน้อยตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2460 และพื้นที่ที่มีการ

⁵⁹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. *กรณี ร.7 ทรงสละราชสมบัติ การตีความและการสานต่อความหมายทางการเมือง*. (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2550), หน้า 58, 96-104

แพร่หลายนั้นก็คือในภูมิภาคอีสาน⁶⁰ ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ใกล้ชิดกับเวียดนาม อันเป็นประเทศแรกๆ ในภูมิภาคที่แนวคิดคอมมิวนิสต์ได้แพร่ขยายอย่างกว้างขวาง ขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนามได้ใช้ภาคอีสานของไทยเป็นฐานก่อนการเคลื่อนไหวต่อต้านฝรั่งเศสเรื่อยมาโดยตลอด ดังนั้นแล้วการแพร่ขยายของแนวคิดคอมมิวนิสต์ในภาคอีสานจึงไม่ใช่เรื่องใหม่ในต้นทศวรรษที่ 2490 และจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ผู้คนในภูมิภาคจะได้พูดคุย แลกเปลี่ยนหรือกระทั่งมีความสนใจต่อลัทธิคอมมิวนิสต์ หากเป็นความสนใจในระดับที่รัฐไม่ได้มองว่าเป็นภัยคุกคาม

จนกระทั่งในทศวรรษที่ 2490 ด้วยกระแสการเมืองระหว่างประเทศที่โน้มนำไปในลักษณะความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ทางการเมือง ความหวาดกลัวต่อภัยของ “ลัทธิคอมมิวนิสต์” จึงได้ก่อตัวในหมู่ชนชั้นนำไทยมากขึ้นเป็นลำดับ ในฐานะที่ไทยเป็นประเทศ “เสรีประชาธิปไตย” แต่ในทางตรงกันข้าม ในหมู่ปัญญาชนชาวอีสานกลับมุ่งความสนใจไปที่ตัวกระแส “ชาตินิยม” ที่ใหม่ตัวรุนแรงขึ้นในหมู่ประเทศเพื่อนบ้านอย่างลาวและเวียดนาม และมุ่งหวังให้ประเทศเหล่านี้หลุดพ้นจากการปกครองของเจ้าอาณานิคมอย่างฝรั่งเศส โดยไม่ได้คำนึงเรื่องของระบอบการเมือง และไทยมีฐานะเสมือนศูนย์กลางของพลังชาตินิยม⁶¹ เพื่อทำการต่อต้านลัทธิอาณานิคม

แนวคิดเช่นนี้เป็นต้นกำเนิดขององค์กรความร่วมมือทางชาตินิยมที่ชื่อว่า **สันนิบาตเอเชียอาคเนย์** (Southeast Asia League) ซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2489 ภายใต้การริเริ่มแนวคิดโดยนายปรีดี พนมยงค์ และมีปัญญาชนอีสานคนสำคัญอย่างนายเตียง ศิริขันธ์ และนายถวิล อุดล ร่วมด้วย⁶² นอกเหนือไปจากการเคลื่อนไหวเพื่อช่วยเหลือประเทศเพื่อนบ้านให้ได้รับเอกราชแล้ว ในอีกทางหนึ่งนับตั้งแต่ภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2490 เป็นต้นมา ปัญญาชน ส.ส.อีสานหลาย

⁶⁰ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, **การเมืองสองฝั่งโขง** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 426.

⁶¹ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 441.

⁶² สุเทพ สุนทรเกสัช, **หมู่บ้านอีสาน ยุค “สงครามเย็น” สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), หน้า 32.

คนก็ได้มีท่าทีต่อต้านรัฐบาลที่มาจากภาครัฐประหารอย่างเปิดเผย เช่น นายจำลอง ดาวเรือง และ นายถวิล อุดล เป็นต้น⁶³

การรวมตัวกันต่อสู้เพื่อเอกราชของประเทศเพื่อนบ้านทั้งในลาวและเวียดนาม นั้นมี วัตถุประสงค์หลักร่วมกันก็คือการต่อสู้เพื่อเอกราช อธิปไตย และสิทธิเสรีภาพในการปกครองตนเอง อันเป็นหลักการที่สอดคล้องกับแนวคิดการปฏิวัติในฝรั่งเศส (ค.ศ.1789/พ.ศ.2332) ซึ่งบรรดาผู้นำคนสำคัญในขบวนการกู้ชาติ เช่น เจ้าเพ็ดชะลาด เจ้าสุพานวงศ์ ของลาว โยจิมีนห์ของเวียดนาม และปรีดี พนมยงค์ของไทย ที่ต่างได้เคยได้เดินทางไปศึกษาและใช้ชีวิตอยู่ในสังคมฝรั่งเศสจนได้ซึมซับเอาแนวคิดดังกล่าวมา⁶⁴

แม้ว่าภายในสันนิบาตเอเชียอาคเนย์จะเป็นองค์กรความร่วมมือที่ปรากฏบทบาทของกลุ่มคนที่มีแนวคิดสังคมนิยมในประเทศคอมมิวนิสต์รวมอยู่ด้วย ทำให้สันนิบาตเอเชียอาคเนย์ถูกมองว่าเป็นองค์กรความเคลื่อนไหวที่เป็นการรวมตัวกันของผู้ที่มีอุดมการณ์สังคมนิยม แต่ในทัศนะของปรีดี พนมยงค์ ผู้ก่อตั้ง ได้อธิบายไว้ว่า

“...สมาคมสหชาติแห่งเอเชียอาคเนย์มิได้เป็นสันนิบาตคอมมิวนิสต์ เพราะสมาชิกประกอบด้วยผู้รักชาติทุกแนวทาง รวมทั้งเจ้าเพ็ดชะลาด อดีตมหาอุปราชลาวด้วย จากการสนทนากับเจ้าเพ็ดชะลาดเกี่ยวกับผู้รักชาติบางคนที่ถูกกล่าวหาเป็นคอมมิวนิสต์ พระองค์ได้ตอบด้วยการตั้งคำถามว่า คนที่กำลังจมน้ำนั้น จะมีเวลาพอหรือที่จะดูว่า มือที่ยื่นมาช่วยนั้นมีสีขาหรือสีแดง ..”⁶⁵

⁶³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 449-450.

⁶⁴ อุดร วงษ์ทับทิม, ปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการกู้เอกราชในลาว (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2543), หน้า 87-88.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114-115.

อย่างไรก็ตาม การเข้าไปมีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวทางชาตินิยมเพื่อเรียกร้องเอกราชให้กับดินแดนต่างๆ ก็ส่งผลสะท้อนกลับในทางลบต่อกลุ่มปัญญาชนชาวอีสาน เพราะเป็นการเปิดโอกาสทำให้ฝ่ายคณะรัฐบาลที่มุ่งกำจัดศัตรูทางการเมืองอยู่ก่อนแล้วได้กล่าวหาว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” และร้ายแรงที่สุดถึงขั้นเป็น “กบฏแบ่งแยกดินแดน” เป็นผลให้เกิดการกวาดล้างจับกุมปัญญาชนชาวอีสานครั้งใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับปรีดี พนมยงค์ หลังจากที่มีความพยายามทวงคืนอำนาจทางการเมืองจากรัฐบาลคณะรัฐประหารในเหตุการณ์กบฏวังหลวง ในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2492

ผลลัพธ์ในท้ายที่สุดของการกวาดล้างปราบปรามนี้นำมาสู่โคกนาฏกรรมทางการเมืองครั้งสำคัญ นั่นคือเหตุการณ์สังหารสี่รัฐมนตรี ได้แก่ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายถวิล อุดล นายจำลอง ดาวเรือง และนายทองเปลว ชลภูมิ ในวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ.2492 ในขณะที่ปัญญาชนชาวอีสานบางส่วนได้หลบหนีไปซ่อนตัวทำการต่อต้านรัฐบาลคณะรัฐประหารตามที่ต่างๆ โดยเฉพาะบริเวณค่ายเสรีไทยเดิม เช่น บริเวณเทือกเขาภูพาน ที่มีเตียง ศิริขันธ์ เป็นผู้นำ แต่ในเวลาต่อมาเมื่อตัดสินใจมอบตัวสู่คดีกับรัฐบาลก็ได้ประสบชะตากรรมไม่ต่างไปจากที่สี่รัฐมนตรีต้องเผชิญ นั่นคือเตียง ศิริขันธ์ ได้หายตัวไปอย่างลึกลับใน พ.ศ.2495 ซึ่งเชื่อกันว่าอาจถูกสังหารและทำลายศพจนไม่เหลือร่องรอยให้พิสูจน์ได้⁶⁶

กระทั่งช่วงกลางทศวรรษที่ 2490 จึงได้เกิดความเคลื่อนไหวทางความคิดที่มีปัญญาชนอีสานเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องอีกครั้งในนาม “ขบวนการสันติภาพ” หรือ “กบฏสันติภาพ” ซึ่งเป็นขบวนการทางความคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดสังคมนิยม

เหตุการณ์กบฏสันติภาพเริ่มเกิดเมื่อ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2495 กรมตำรวจได้จับกุมกลุ่มบุคคลซึ่งประกอบไปด้วยคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ขบวนการกู้ชาติ นักหนังสือพิมพ์ ผู้นำนักศึกษา ทหารเรือ ข้าราชการครู และสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในข้อหาสมคบคิดก่อการกบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักรและจับอีกหลายบุคคล

⁶⁶ สมบูรณ์ วรพงษ์. เบื้องหลังคดีเลือด ยุคอัศวินผยอง คดีสังหาร 4 รัฐมนตรี, (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2544), หน้า 214-215.

เพิ่มเติมซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ครั้งที่ 2) ถือว่าเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับรัฐบาลและมีท่าทีแนวคิดคอมมิวนิสต์

เหตุที่ได้ชื่อวาทกบฏสันติภาพนั้นเป็นเพราะผู้ที่ถูกจับกุมส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ซึ่งก่อตั้งขึ้นมาเมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2494 มีนายแพทย์เจริญ สืบแสง เป็นประธาน ร่วมกับผู้แทนนักหนังสือพิมพ์ นักศึกษา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรรมการพระสงฆ์ ฯลฯ เช่น นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นายสมัคร บุราวาศ นายเปลื้อง ววรรณศรี นายสุวัฒน์ วรดิลก นายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร นายครอง จันดาวงศ์ นายปิ่น แก้วมาตย์ นายแคล้ว นรปติ นายเพทาย โชติनुชิต นายสุน์ กิจจำนงค์ พระมหาดิลก สุวรรณรัตน์ เป็นต้น⁶⁷ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเรียกร้องสันติภาพ ท่ามกลางสถานการณ์โลกที่ยังคงคุกรุ่นไปด้วยไฟสงครามระหว่างประเทศค่ายเสรีประชาธิปไตยและค่ายคอมมิวนิสต์ คัดค้านการที่รัฐบาลไทยส่งทหารไปร่วมรบในสงครามเกาหลี⁶⁸ อีกทั้งยังมีความสนใจในปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน โดยเฉพาะผู้ประสบภัยธรรมชาติในภาคอีสาน ได้มีการเรียกรวบรวมเงินของเพื่อนำไปบริจาค โดยมีนายกุหลาบ สายประดิษฐ์เป็นผู้นำคณะ เมื่อเดินทางกลับมาแล้วก็ถูกจับกุมทันทีพร้อมกับกลุ่มบุคคลจากองค์การอื่น⁶⁹

ลักษณะของกบฏสันติภาพที่มีความพิเศษและจุดร่วมกัน มี 3 ประการคือ การกระทำของกลุ่มกบฏสันติภาพนั้นมีลักษณะเป็นสากล กล่าวคือในขณะนั้น กระแสต่อต้านสงคราม จักรวรรดินิยม การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ แสวงหาสันติภาพเป็นกระแสที่เกิดขึ้นไปทั่วโลก กบฏสันติภาพก็เป็นส่วนหนึ่งของกระแสดังกล่าว ประการต่อมา การต่อสู้เคลื่อนไหวของกลุ่มนี้เน้นในเรื่องอุดมการณ์ แนวคิดทางการเมืองและวัฒนธรรม โดยไม่ใช้กำลัง อาวุธและความรุนแรง แตกต่างกรณี “กบฏ” อื่นๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน เช่น กบฏบวรเดช กบฏวังหลวง กบฏแมนฮัตตัน เป็นต้น และประการสำคัญข้อสุดท้ายคือ แม้วากลุ่มบุคคลที่ถูกจับในกรณีนี้จะมีความแตกต่างกันด้านวิถีชีวิต อาชีพ ความคิดทางการเมือง และภูมิหลัง แต่ก็มีประเด็นการเคลื่อนไหวร่วมกันคือ การ

⁶⁷ วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, **กบฏสันติภาพ** (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2539), หน้า 220.

⁶⁸ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 210 – 211.

⁶⁹ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 221.

ต่อต้านรัฐบาล คัดค้านนโยบายความมั่นคงและการต่างประเทศของรัฐ และสนับสนุนสันติภาพ⁷⁰ อย่างไรก็ตาม บุคคลที่ถูกจับกุมนั้นมีจำนวนหนึ่งที่เป็นผู้ใกล้ชิดปรีดี พนมยงค์ รวมทั้งท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยา และปาน (पाल) พนมยงค์ บุตรชายคนโต และมีกลุ่มทหารเรือซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกบฏแมนฮัตตันเมื่อ พ.ศ. 2494 กระทำการพยายามล้มรัฐบาลของจอมพลป. พิบูลสงครามแต่ไม่สำเร็จ ดังนั้นการจับกุมในครั้งนี้จึงมีลักษณะเป็นการจับกุมทางการเมืองด้วย

ในที่สุดผู้ถูกจับกุมในกรณีนี้มีบางส่วนที่ถูกปล่อยตัวและมีจำนวน 54 คนได้ถูกนำเข้าสู่การพิจารณาคดีของศาล โดยได้แบ่งสำนวนการฟ้องเป็น 3 กลุ่ม/องค์การ คือ 1.กลุ่ม “ขบวนการกู้ชาติ” โดยผู้ถูกฟ้องในกรณีนี้จะเป็นกลุ่มสมาชิกขบวนการกู้ชาติ เช่น นายสุพจน์ ด้านตระกูล นายปาน (पाल) พนมยงค์ นายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ เป็นต้น รวมทั้งกลุ่มทหารเรือ เช่น นาวาตรีมนัส จารุภา ผู้ชี้ตัวจอมพลป. พิบูลสงคราม ในคราวกบฏแมนฮัตตัน และทหารเรือชั้นประทวนอีกหลายคน 2. กลุ่ม “คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย” เช่น นายแพทย์เจริญ สืบแสง นายกุลหลาบ สายประดิษฐ์ นายสมัคร บุราวาศ นายอุทธรณ์ พลกุล นายเปลื้อง วรรณศรี นายครอง จันดาวงศ์ เป็นต้น และ 3. กลุ่ม “พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย” ผู้ถูกจับกุมเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน⁷¹ และชาวบ้านตำบลคูซอด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ โดยทางฝ่ายรัฐบาลถือว่าเป็นหน่วยหนึ่งของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย⁷²

สิ่งที่น่าตั้งข้อสังเกตในกรณีนี้คือในสำนวนการฟ้องนั้น องค์การทั้ง 3 นี้ถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันว่ามีความสัมพันธ์กันและมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความร่วมมือสนับสนุนซึ่งกันและกันเพื่อจะล้มล้างรัฐบาล เปลี่ยนแปลงราชประเพณีการปกครองของไทย โดยมีฝ่ายคอมมิวนิสต์เป็นตัวเร่งเร้าให้กระทำการด้วยการเป็นตัวประสานงาน⁷³ รัฐบาลพยายามโยงใยและใช้เรื่องการเมืองแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ของทั้ง 3 กลุ่ม ในช่วงเวลาดังกล่าว กระแสหวาดกลัวภัย

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

⁷¹ ปรีชา ธรรมวินทร, สมชาย พรหมโคตร, (บรรณาธิการ), **จากยอดโดมถึงภูพาน: บันทึกประวัติศาสตร์ฉบับสามัญชน บนเส้นทางประชาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการเมือง, 2544), หน้า 102 – 103.

⁷² วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, **กบฏสันติภาพ** (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2539), หน้า 171.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163 – 166.

คอมมิวนิสต์ได้แพร่ไปทั่ว ขณะนั้นประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยคอมมิวนิสต์โดยเฉพาะ เนื่องจากได้ยกเลิกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476 ไปเมื่อพ.ศ. 2489 แต่หลังจากการจับกุมครั้งใหญ่นี้ รัฐสภาได้เร่งรัดการออกพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495 ออกมาจนสำเร็จ ในวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2495 และได้ใช้กฎหมายฉบับนี้เป็นเครื่องมือจัดการ โดยที่ต้นแบบของพระราชบัญญัติดังกล่าวดัดแปลงมาจากกฎหมายว่าด้วยการกระทำอันไม่เป็นอเมริกันของสหรัฐอเมริกา ดังนั้นกฎหมายฉบับนี้จึงมีชื่อว่า non-Thai activity Acts ด้วย เป็นการตีความว่าการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์นั้นไม่ใช่การกระทำที่เป็นไทย⁷⁴

อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่ากระแสแนวคิดสังคมนิยมนั้นมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้ถูกจับในกรณีกบฏสันติภาพ เพียงแต่มีความเข้มข้นมากน้อยต่างกัน และรัฐบาลก็ได้ใช้โอกาสที่กระแสคอมมิวนิสต์กำลังแรงและลักษณะการของบุคคลที่มีแนวโน้มไปในทางดังกล่าวเป็นโอกาสในการเข้าจับกุม เช่น ในกรณีขบวนการกู้ชาติ มีการรุกร่างธรรมนูญของขบวนการกู้ชาติที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยแผนใหม่” (New Democracy) โดยมีผู้รุกร่างคือ นายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ มีการปรึกษาหารือกับนาวาอากาศเอกพ่วงเพ็ชร บุญยรัตพันธุ์ และนายปั้น แก้วมาตย์ ทั้งหมดเคยร่วมอยู่ในขบวนการเสรีไทยและมีทัศนคติต่อต้านรัฐบาลในขณะนั้น เนื้อหาสำคัญในร่างนั้นยึดหลัก “ทุกอย่างเพื่อส่วนรวม” ให้ประชาชนมีความเป็นประชาธิปไตยทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจซึ่งต้องมีความเป็นธรรม รัฐต้องเข้ามาช่วยเหลือชาวนาซึ่งเป็นชนชั้นที่ถูกขูดรีดมากที่สุด จัดให้มีการประกันสวัสดิภาพของสังคม ให้ประชาชนทุกคนได้รับความคุ้มครองจากรัฐ มีที่อยู่กึ่งที่ทำงานและยารักษาโรค⁷⁵ ลักษณะเนื้อความในธรรมนูญของขบวนการกู้ชาติฉบับนี้ รัฐบาลเห็นว่ามีความจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองไปเป็นแบบใหม่และเปลี่ยนแปลงระบอบเศรษฐกิจให้เป็นไปในแนวทางสังคมนิยม⁷⁶ โดยที่ทางขบวนการกู้ชาติเองก็ได้กล่าวถึงความเชื่อมโยงของแนวคิด “ประชาธิปไตยแผนใหม่” ไว้อย่างชัดเจนว่ามีความสัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์จีน นายสุ

⁷⁴ สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง* (พ.ศ.2491-2500) (กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2553), หน้า 304.

⁷⁵ สุพจน์ ด้านตระกูล, *ตำนานขบวนการกู้ชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 3, นนทบุรี: สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), 2547. หน้า 141 – 144.

⁷⁶ วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, *กบฏสันติภาพ* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2539), หน้า 163.

พจน์ ด้านตระกูล หนึ่งในสมาชิกกลุ่มนี้ได้กล่าวว่า “...คำว่า “**ประชาธิปไตยแบบใหม่**” เป็นคำใหม่และเป็นเรื่องใหม่ คำนี้ประธานเหมาเจ๋อตงเป็นผู้ใช้เรียกระบบการปกครองใหม่ของสาธารณรัฐประชาชนจีน...เป็นการผสมผสานระหว่างประชาธิปไตยกวมพีกับระบอบประชาธิปไตยของประชาชน...ระบบนี้ยังคงไว้ซึ่งเครื่องมือและปัจจัยการผลิตของเอกชนและการชู้ตริต เพียงแต่จัดรูปแบบการผลิตเสียใหม่ให้เป็นระเบียบสอดคล้องกับความต้องการของประเทศที่กำลังพัฒนาและ**จำกัดการชู้ตริต**ให้อยู่ในขอบเขตที่กำหนด”⁷⁷ นับได้ว่าเป็นการให้ความหมายคำว่าประชาธิปไตยแบบใหม่ที่โน้มไปในแนวทางสังคมนิยม

ส่วนคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลหลากหลายอาชีพ สถานภาพและแนวคิด มีสมาชิกบางส่วนเป็นปัญญาชนหัวก้าวหน้าและศิษษยานและแนวคิดมาร์กซิสต์ (Marxism) อย่างจริงจัง เช่น นายกุลหลาบ สายประดิษฐ์ นายสมัคร บุราราศ และในภายหลังก็มีสมาชิกบางคน เช่น นายเปลื้อง วรณศรี นายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร เข้าร่วมเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย⁷⁸ แต่ในช่วงเวลานั้นก็ไม่ใช่ว่าสมาชิกทุกคนจะเป็น “แนวร่วม” หรือมีความสัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยโดยตรง เพียงแต่ได้ศึกษาและได้รับอิทธิพลแนวคิดมาบ้าง กระแสแนวคิดเรื่องสันติภาพนั้นก็มิได้มีที่มาจากแนวคิดสังคมนิยมเสียทีเดียว เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว กระแสต่อต้านสงครามเกาหลีและสหรัฐอเมริกาเป็นกระแสที่เกิดขึ้นทั่วโลกและการดำเนินงานของฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็มาสอดคล้องกับกระแสมากกว่า⁷⁹ อีกทั้งในทัศนะของสมาชิกคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยบางคนเห็นว่าการเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพของกลุ่มตนเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยถูกต้องตามกฎหมายและเปิดเผยมิได้เป็นการบังคับ ยุยงส่งเสริมให้ประชาชนต่อต้านรัฐบาลหรือมีแผนการโค่นล้มรัฐบาลแต่อย่างใด แม้แต่การนำเงินและสิ่งของไปบริจาคช่วยผู้ประสบภัยในภาคอีสานก็เป็นไปตามหลัก

⁷⁷ สุพจน์ ด้านตระกูล, *ตำนานขบวนการกู้ชาติ*, หน้า 144. (การเน้นเป็นของต้นฉบับ)

⁷⁸ ไสภา ชานะมูล, “ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), หน้า 82 – 83.

⁷⁹ ไสภา ชานะมูล, “ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), หน้า 116.

มนุษยธรรม มิได้หมายความว่ากระทำเช่นนั้นคือการเป็นแนวร่วมของฝ่ายคอมมิวนิสต์อย่างที่
 ญกรัฐบาลกล่าวหา⁸⁰

รัฐบาลได้พยายามเชื่อมโยงขบวนการกู้ชาติกับคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย
 ว่ามีความสัมพันธ์กัน ซึ่งแม้ว่าขบวนการกู้ชาติจะเคยสนใจและขอเข้าร่วมการประชุมลับกับ
 คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย แต่ได้ถูกตอบปฏิเสธ มีการแถลงลงหนังสือพิมพ์อีกด้วย
 ว่ามิได้มีความสัมพันธ์ใดๆ กับขบวนการกู้ชาติ วัตถุประสงค์ของทั้งสองกลุ่มไม่มีความสอดคล้อง
 กัน และคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยยังได้ออกแถลงประณามขบวนการกู้ชาติด้วย⁸¹
 สมาชิกบางคนของทั้งสองกลุ่มก็ไม่ได้รู้จักกันเป็นการส่วนตัวมาก่อนเลยแต่ได้ทำความรู้จักกัน
 หลังจากถูกจับและถูกคุมขังในที่เดียวกัน⁸² การจับผู้ต้องหาในคดีกบฏสันติภาพนี้จึงเป็นการจับกุม
 ทางการเมือง พยายามสร้างความเชื่อมโยงของแต่ละกลุ่มเพื่อให้ดูเป็นแนวร่วมหรือขบวนการใหญ่
 และตราข้อหากระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์ให้

ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนหรือภาคอีสานนั้น คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยมี
 สมาชิกบางส่วนเป็นชาวอีสาน โดยปรากฏว่าคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยได้เปิดการ
 ประชุมผู้แทนสันติชนวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2495 ที่โรงแรมสุริยานนท์ เพื่อสนับสนุนการประชุม
 สมัชชาสันติภาพแห่งเอเชียและแปซิฟิก มีผู้แทนจากกลุ่มต่างๆ เข้าร่วมประชุม เช่น นายสุวัฒน์ วร
 ดิลก ผู้แทนนักเขียน นายอุทธรณ์ พลกุล และนายสุริย์ ทองวานิช ผู้แทนนักหนังสือพิมพ์ นาย
 เพทาย โชตินิชิต ผู้แทนนักการเมือง นายสุน กิจจำนงค์ ผู้แทนกรรมกร เป็นต้น และได้มีผู้แทนชาว
 อีสาน คือ นายแคล้ว นรปติ รวมทั้งนายครอง จันดาวงศ์ ชาวจังหวัดสกลนครเป็นผู้แทนชาวนาเข้า
 ร่วมประชุมด้วย ผู้แทนกลุ่มต่างๆ มีการปราศรัยถึงปัญหาความเดือดร้อนที่กลุ่มของตนกำลัง
 ประสบ โดยนายแคล้ว นรปติ กล่าวถึงภาวะความคับแค้นของประชาชนชาวอีสาน นายครอง จัน

⁸⁰ วิวัฒน์ คติธรรมนิศย์, **กบฏสันติภาพ** (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2539), หน้า 224. วิวัฒน์
 ได้อ้างถึงเอกสารที่กลุ่มจำเลยซึ่งเป็นคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยได้ยื่นอุทธรณ์คำพิพากษาในคดี
 กบฏสันติภาพ โปรดดูหน้า 322 เจริญธรรมที่ 48

⁸¹ วิวัฒน์ คติธรรมนิศย์, **กบฏสันติภาพ** (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2539), หน้า 234.

⁸² โสภา ชานะมูล, **“ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), หน้า 86.

ดาวงค์ กล่าวถึงเรื่องความเดือดร้อนของชาวนาเนื่องจากฝนแล้ง⁸³ คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยมีแนวคิดที่จะช่วยเหลือประชาชนที่เดือดร้อนทุกข์ยากอยู่แล้ว ดังนั้นต่อมาจึงได้มีการตั้ง “กรรมการสงเคราะห์ประชาชนภาคอีสานผู้อดอยาก” ขึ้น การเคลื่อนไหวช่วยเหลือประชาชนนี้ ก็ไม่เป็นที่พอใจของรัฐบาลเนื่องจากรัฐบาลชี้แจงว่าได้ให้การช่วยเหลืออยู่แล้ว แต่คณะกรรมการก็ยังคงดำเนินงานต่อไป และได้ลงพื้นที่ไปช่วยเหลือใน 3 จังหวัด คือ ศรีสะเกษ สุรินทร์ และขอนแก่น จนกระทั่งเมื่อกลับมาถึงพระนครก็ได้ถูกจับกุมเป็น “กบฏสันติภาพ”⁸⁴ นอกจากนี้หลังจากที่คณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนภาคอีสานผู้อดอยากกลับไปแล้วได้มีทหาร ตำรวจ และเจ้าหน้าที่อำเภอเข้าจับกุมชาวบ้านตำบลคูซอด จังหวัดศรีสะเกษจำนวน 11 คน มีทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ภารโรง ชาวนา และแพทย์ประจำตำบล⁸⁵

ในทัศนะของรัฐ กลุ่มชาวบ้านคูซอดได้มีการดำเนินการชักชวนประชาชนในท้องที่จังหวัดศรีสะเกษโดยกล่าวเตือนรัฐบาลว่าไม่เอาใจใส่ราษฎร ปกครองตามระบอบเผด็จการมิใช่ประชาธิปไตยที่แท้จริง และยังเกลี้ยกล่อมให้เลื่อมใสในลัทธิคอมมิวนิสต์ อีกทั้งยังได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มชาวบ้านเข้ากับนายครอง จันดาวงค์และคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย การไปบริจาคสิ่งของสงเคราะห์ชาวอีสานก็เป็นการกระทำที่ทำให้ราษฎรเกลียดชังรัฐบาลและหันไปนิยมคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานฝ่ายคอมมิวนิสต์⁸⁶ อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาทางวิชาการที่เชื่อถือได้ว่ามีจังหวัดในภาคอีสานอย่างน้อย 7 จังหวัด คือ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ สุรินทร์ สกลนคร อุบลราชธานี ขอนแก่น และร้อยเอ็ด

⁸³ วิวัฒน์ คติธรรมนิศย์, *กบฏสันติภาพ*, หน้า 219 - 220.

⁸⁴ วิวัฒน์ คติธรรมนิศย์, *กบฏสันติภาพ* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2539), หน้า 221.

⁸⁵ กองกรรมการเชิดชูเพื่อประชาธิปไตย, *เส้นทางของนักสู้ศรีสะเกษ* (ม.ป.ท.): ห้างหุ้นส่วนภาพพิมพ์, (ม.ป.ป.), หน้า 35. อ้างถึงใน สิริลักษณ์ จันทรวงศ์. “ขบวนการสันติภาพ: พิราบหญิงมรกต. รำลึก,” ใน *ชลธิรา สัตยาวัฒนา* (บรรณาธิการ), *กึ่งศตวรรษ ขบวนการสันติภาพ "ความจริง" เกี่ยวกับ "กบฏสันติภาพ": สำนึกทางประวัติศาสตร์ของคนสามรุ่น*, 1 – 104 กรุงเทพฯ: เมฆขาว, 2545. หน้า 84 – 85.

⁸⁶ กองกรรมการเชิดชูเพื่อประชาธิปไตย, *เส้นทางของนักสู้ศรีสะเกษ* (ม.ป.ท.): ห้างหุ้นส่วนภาพพิมพ์, (ม.ป.ป.), หน้า 172-173. อ้างถึงใน สิริลักษณ์ จันทรวงศ์. “ขบวนการสันติภาพ: พิราบหญิงมรกต. รำลึก,” ใน *ชลธิรา สัตยาวัฒนา* (บรรณาธิการ), *กึ่งศตวรรษ ขบวนการสันติภาพ "ความจริง" เกี่ยวกับ "กบฏสันติภาพ": สำนึกทางประวัติศาสตร์ของคนสามรุ่น*, 1 – 104 กรุงเทพฯ: เมฆขาว, 2545. หน้า 84 – 85.

ได้รับผลกระทบจากการปลุกกระดมและจัดตั้งแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จังหวัดศรีสะเกษถือเป็นจังหวัดที่มีข้อมูลในเรื่องนี้มากที่สุด และตำบลคูซอดก็เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีผู้ปฏิบัติงานของพรรคฯ เข้ามา “จัดตั้ง” ชาวบ้าน⁸⁷

สำหรับบุคคลที่ถูกนำมาเป็นตัวเชื่อมโยงคือ **นายครอง จันดาวงศ์** เกิดเมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ.2451 ที่อำเภอธาดะเชิงชุม จังหวัดสกลนคร จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนสกลราชวิทยานุกูล และสำเร็จการศึกษาประโยคครูมัธยม ได้รับราชการเป็นครูประจำตำบลและครูใหญ่ตามโรงเรียนต่างๆ ในอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร จนเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการเสรีไทยใน พ.ศ.2484 และลาออกจากราชการครูใน พ.ศ.2485 ถูกจับในข้อหากบฏแบ่งแยกดินแดนเมื่อ พ.ศ.2491 และได้รับการปล่อยตัว จากนั้นได้เป็นสมาชิกสภาจังหวัดสกลนครใน พ.ศ.2493 และถูกจับกุมอีกครั้งในคดีกบฏสันติภาพเมื่อ พ.ศ.2495 หลังจากได้รับการปล่อยตัวใน พ.ศ.2500 จึงลงสมัครและได้รับเลือกเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร สังกัดพรรคเสรีธรรม โดยมีเทพ โชติสุขิต เป็นหัวหน้าพรรค และแคล้ว นรปติ เป็นเลขาธิการพรรค ครองถูกจับกุมอีกครั้งใน พ.ศ.2504 และถูกประหารชีวิตตามคำสั่งของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ตามมาตรา 17 ในธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร⁸⁸ ช่วงที่ยังมีชีวิตอยู่ นายครองได้ใช้ชีวิตคลุกคลีกับชาวบ้านทำให้ทราบปัญหาของราษฎรในพื้นที่ ขณะนั้น คือ ปัญหาความยากจน ปัญหาการแคลนขาดปัจจัยในการผลิต ทั้งพื้นที่ ระบบชลประทาน และแรงงาน ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาประชาชนขาดการศึกษา รวมไปถึงปัญหาด้านการสาธารณสุข นายครองได้เป็นปากเป็นเสียงให้ราษฎรตลอดมาและพยายามช่วยแก้ไขปัญหาโดยเสนอแนวคิดการพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือกันเองในท้องถิ่น⁸⁹ นอกจากนี้ ขณะที่นายครองเป็นสมาชิกสภาจังหวัดสกลนครยังได้เคยจัดการชุมนุมเรียกร้องสันติภาพขึ้นที่โรงเรียนศิริจันทร์ 2

⁸⁷ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. “พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับกบฏสันติภาพ.” ใน ชลธิชา สัตยาวัฒน์นา, บรรณาธิการ. *กึ่งศตวรรษ ขบวนการสันติภาพ "ความจริง" เกี่ยวกับ "กบฏสันติภาพ": สำนักทางประวัติศาสตร์ของคนสามรุ่น*, 145 – 223 (กรุงเทพฯ: เมฆขาว, 2545), หน้า 149 – 150.

⁸⁸ 40 ปี ครูครอง: จากหลักประหารสี่แสนอุดมการณ์ประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, 2544), หน้า 67 – 68.

⁸⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 88 – 89.

เพื่อคัดค้านการส่งทหารไปร่วมรบในสงครามเกาหลีและเรียกร้องให้รัฐบาลวางตัวเป็นกลาง มีผู้แทนชาวบ้านและตัวแทนนักเรียนขึ้นปราศรัยคัดค้านด้วย⁹⁰ บทบาทเช่นนี้ทำให้มีการจัดตั้งกลุ่มรวบรวมชาวบ้านเข้ามาได้มากและทำให้ถูกมองว่ามีลักษณะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ

หากย้อนกลับไปดูรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรจะเห็นได้ว่าปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนในภาคอีสานนั้นเป็นที่พูดถึงกันมานานแล้ว และรัฐบาลก็ได้แก้ปัญหาย่างเด็ดขาดเต็มที่นัก ทำให้เกิด “ความน้อยเนื้อต่ำใจเรื่องสิทธิเสมอภาคและความเป็นอยู่”⁹¹ การเคลื่อนไหวสันติภาพถือได้ว่าเป็นการชักนำให้ผู้นำชาวบ้านส่วนภูมิภาค เช่น นายครอง จันดาวงษ์ นายแคล้ว นรปติ เข้าร่วมการเคลื่อนไหวแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเปิดโอกาสให้มีการกล่าวถึงปัญหาในท้องถิ่นของตนได้เกือบทุกประเด็นทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิทธิเสรีภาพต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาของภาคอีสานที่เรื้อรังมาเป็นเวลานาน เมื่อรัฐไม่มีประสิทธิภาพในการเข้าไปจัดการปัญหาดังกล่าว ชาวบ้านก็ต้องหาทางแก้ไขปัญหากันเอง และเมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมากๆ ในระดับที่รัฐเริ่มกังวลว่าจะเป็นการคุกคามสวัสดิภาพรัฐไทย กลุ่มผู้เคลื่อนไหวเหล่านี้จึงถูกรัฐเข้ามาจัดการ

กล่าวได้ว่าในช่วงเวลานั้น แนวความคิดแบบสังคมนิยมถือว่ามีอิทธิพลต่อนักคิดนักเขียนรวมไปถึงกลุ่มผู้นำท้องถิ่นและชาวบ้าน แต่หากจะมองว่าคนเหล่านี้มีแนวคิดที่จะต่อต้านรัฐอย่างชัดเจน ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามที่รัฐกล่าวหาหรือไม่ อาจจะไม่สามารถบอกได้ชัดเจนหรือกล่าวรวมกันไปได้ทั้งหมดว่ากลุ่มบุคคลที่ถูกจับในกรณีกบฏสันติภาพนี้จะมีแนวคิดแบบสังคมนิยมทุกคน แต่สิ่งที่เห็นได้คือ เมื่อกลุ่มบุคคลเหล่านั้นเห็นว่าสิ่งที่รัฐบาลกำลังทำนั้นไม่ถูกต้อง ขัดแย้งต่อหลักสันติภาพ มนุษยธรรม และสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้นรวมทั้งการแก้ไขปัญหาของรัฐบาลที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาลงในท้องถิ่นและตอบสนองต่อ

⁹⁰ สิริลักษณ์ จันทรวงศ์, “ขบวนการสันติภาพ: พินิจหญิงมรกต. จำลึกลับ,” ใน ชลธิรา สัตยวัฒน์นา (บรรณาธิการ), **กึ่งศตวรรษ ขบวนการสันติภาพ "ความจริง" เกี่ยวกับ "กบฏสันติภาพ": สำนักทางประวัติศาสตร์ของคนสามรุ่น**, 1 – 104 (กรุงเทพฯ: เมฆขาว, 2545), หน้า 83.

⁹¹ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 7/2492 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2492 โดยนายนาถ เงินทาบ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม, หน้า 637.

ความต้องการในการดำรงชีวิตของพวกเขาได้ การแสวงหาแนวทางใหม่ๆ แสวงหาพื้นที่ภายนอกสภาผู้แทนราษฎรที่เปิดโอกาสให้พวกเขาพูดถึงปัญหาที่ยังไม่ได้รับการระดมและเห็นทางที่จะช่วยแก้ปัญหาได้มากกว่ารอโครงการช่วยเหลือจากรัฐบาล จึงกลายเป็นแรงผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มบุคคลต่างๆ ขึ้นมา ซึ่งในท้ายที่สุดก็ได้ถูกรัฐบาลจับกุมเพราะเห็นว่าพฤติกรรมดังกล่าวเป็นศัตรูต่อรัฐนั่นเอง

4.4.3 พระสงฆ์ปัญญาชนชาวอีสานกับการปกครองคณะสงฆ์แบบใหม่

พระสงฆ์ปัญญาชนอีสานซึ่งมีบทบาทไม่เด่นชัดในความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2477 เป็นต้นมา จะเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองคณะสงฆ์มากขึ้นหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ผ่านทางองค์การปกครองคณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นใหม่คือ สังฆสภา สังฆมนตรี และคณะวินัยธร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังฆมนตรีซึ่งเทียบได้กับคณะรัฐมนตรีของระบอบการปกครองทางอาณัติจักร พระสงฆ์ปัญญาชนอีสานที่มีบทบาทเด่นชัดในการปกครองคณะสงฆ์แบบใหม่ในช่วง พ.ศ. 2484 ถึง 2500 คือ **สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสโส)** และ**พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ)** ซึ่งแสดงบทบาทในคณะสังฆมนตรีในฐานะสังฆนายกและสังฆมนตรีตามลำดับ

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสโส) ได้รับเลือกและแต่งตั้งเป็นสมาชิกสังฆสภาชุดแรกตามประกาศลงวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 ในการหยั่งคะแนนเสียงผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อเป็นประธานสังฆสภา สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ได้คะแนนเสียงสนับสนุนจากสมาชิกสังฆสภาเป็นอันดับที่ 4⁹² อย่างไรก็ตามอำนาจในการตั้งประธานสังฆสภาเป็นของสมเด็จพระสังฆราชโดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ลงนามรับสนอง⁹³ รัฐบาลจึงเสนอความเห็นไปยังคณะสงฆ์ว่าสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ควรได้รับแต่งตั้งเป็นประธานสังฆสภาหรือไม่เช่นนั้นก็ควรได้รับ

⁹² แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30, ภาคพิเศษ ประจำเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2485, หน้า 2-4 ใน แถลงอุดมศรี, **การปกครองคณะสงฆ์ไทย** (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 178-179.

⁹³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484, มาตรา 12 ใน แถลง อุดมศรี, **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, หน้า 381.

แต่งตั้งเป็นประธานสังฆสภารูปที่ 1⁹⁴ แต่การช่วงชิงอำนาจในคณะสงฆ์ระหว่างพระสงฆ์กลุ่มต่างๆ ทำให้ในที่สุดสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ก็ได้รับการเสนอชื่อและได้รับการแต่งตั้งเป็นสังฆนายกซึ่งไม่ตรงกับความรู้สึกดั้งเดิมของรัฐบาล⁹⁵ แม้ว่าสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสโส) มีบทบาทอย่างมากในการเขียนและเทศน์สนับสนุนรัฐบาลในระบบใหม่ตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา (ดูรายละเอียดในหัวข้อ 3.2.2) สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ดำรงตำแหน่งสังฆนายกตั้งแต่วันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 ไปกระทั่งครบวาระ 4 ปี และไม่ได้รับการแต่งตั้งเป็นสังฆนายกต่อ

สังฆนายกมีหน้าที่รับผิดชอบการบริหารการคณะสงฆ์ซึ่งแบ่งเป็น 4 องค์การ คือ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ โดยมีสังฆมนตรีเป็นผู้รับผิดชอบในแต่ละองค์การ⁹⁶ ในช่วงเวลาที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ดำรงตำแหน่งสังฆนายก (29 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 ถึง 1 มิถุนายน พ.ศ. 2489) นั้นเป็นช่วงของการปรับเปลี่ยนการปกครองคณะสงฆ์จากแบบอำนาจรวมศูนย์อยู่ที่มหาเถรสมาคมซึ่งใช้มาเป็นเวลา 3 ทศวรรษ มาเป็นการปกครองแบบที่อำนาจแบ่งแยกและกระจายไปอยู่กับสังฆสภา สังฆมนตรี และคณะวินัยธร สิ่งที่จะเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่คณะสังฆมนตรีต้องจัดการในอันดับต้นๆ คือ งานในความรับผิดชอบขององค์การปกครองซึ่งก็ดำเนินการเตรียมแผนงานการทำงานและเตรียมบุคคลากรให้พร้อมทำงานตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่⁹⁷

ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าสมเด็จพระมหาธีรวงศ์มีทัศนคติอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484ที่มีแนวทางตามอย่างมากจากการปกครองแบบประชาธิปไตยของฝ่ายอาณาจักร แต่การแสดงบทบาทของสมเด็จพระมหาธีรวงศ์

⁹⁴ แสวง อุดมศรี, *การปกครองคณะสงฆ์ไทย* (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 181

⁹⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 186-190.

⁹⁶ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484, มาตรา 30 และ 33 ใน แสวง อุดมศรี, *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, หน้า 385.

⁹⁷ พระมหาพรชัย กลิ่งโพธิ์, “การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 137.

ตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาจนถึง พ.ศ. 2484 ซึ่งเป็นไปในทางการสนับสนุนรัฐบาล ในระบอบประชาธิปไตยก็อาจจะพออนุมานได้ว่า สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าก็สนับสนุนการปกครอง คณะสงฆ์อย่างใหม่เช่นกัน แต่ไม่ใช่สนับสนุนด้วยการเขียนและเทศน์เพื่อเผยแพร่ทัศนะนั้น การแสดงบทบาทลักษณะนี้ก็เป็นในเช่นเดียวกับพระสงฆ์ปัญญาชนอีสานอีกรูปหนึ่งคือ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในองค์การปกครอง แต่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) นั้นแสดง บทบาทที่โดดเด่นกว่าสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า

พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ, พ.ศ. 2446–2534) นามเดิม คำตา ดวงมาลา ภายหลัง เปลี่ยนชื่อเป็น อาจ เกิดที่บ้านไต้น ตำบลบ้านไต้น อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น บรรพชาเมื่ออายุ ได้ 14 ปี เมื่อเป็นสามเณรได้เรียนทั้งหนังสือลาวและหนังสือไทยกระทั่งมีความรู้ภาษาไทยในระดับ ที่สามารถเข้าอบรมวิชาครูที่โรงเรียนขอนแก่นวิทยาคารและสอบไล่วิชาครูได้ จากนั้นก็ได้บรรจุเป็น ครูประจำบาล สามเณรคำตาสอนหนังสืออยู่ได้ 3 ปี จนใน พ.ศ. 2463 ก็ลาออกเพื่อเดินทางเข้ามา ศึกษาในกรุงเทพฯ โดยพระซึ่งเป็นน้ำของสามเณรคำตาได้เขียนหนังสือฝากตัวสามเณรคำตาไปถึง พระที่วัดบวรนิเวศวิหาร แต่เวลานั้นวัดบวรนิเวศวิหารไม่มีกุฏิว่างสามเณรคำตาจึงได้ไปอยู่ที่วัด ชนะสงครามและไปเรียนพระปริยัติธรรมที่สำนักวัดมหาธาตุ ต่อมาก็ได้ย้ายไปอยู่ที่วัดมหาธาตุ เปลี่ยนชื่อเป็นอาจ เมื่ออายุครบอุปสมบทก็ได้อุปสมบทที่วัดมหาธาตุนั้นเอง พระอาจเรียนพระ ปริยัติธรรมที่สำนักวัดมหาธาตุกระทั่งสอบได้นักธรรมเอกและเปรียญธรรม 8 ประโยคใน พ.ศ. 2472 ใน พ.ศ. 2475 พระมหาอาจย้ายไปจำพรรษา ณ วัดสุวรรณดาราราม ได้ดำรงเจ้าอาวาสวัด สุวรรณดารารามใน พ.ศ. 2478 ในปีเดียวกับที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะจังหวัด พระนครศรีอยุธยาคือ พ.ศ. 2488 พระมหาอาจซึ่งในเวลานั้นมีสมณศักดิ์เป็นพระศรีสุธรรมมุนีก็ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา แต่บทบาทของท่านจะโดดเด่นชัดขึ้นอย่าง มากตั้งแต่ พ.ศ. 2491 เป็นต้นมาเมื่อพระมหาอาจซึ่งในเวลานั้นมีสมณศักดิ์เป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆมนตรีว่าการปกครองและอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุสืบต่อจากพระพิมล ธรรม (ช้อย สุวานทฺโต) ที่มรณภาพในต้นปี 2491 ใน พ.ศ. 2492 ก็รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระพิมล ธรรม พระพิมลธรรมดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการปกครองต่อเนื่อง 5 สมัย เป็นระยะเวลาราว 12 ปี (พ.ศ. 2491–2503) ก่อนที่พระพิมลธรรมจะต้องอธิกรณ์ถูกกล่าวหาว่าต้องอาบัติปฐุม

ปาราชิก ท่านถูกจับสึกในเดือนกันยายน ถูกถอดจากตำแหน่งอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2503 และถูกถอดสมณศักดิ์ในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกันนั่นเอง ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2505 อาสภมหาเถระก็ถูกกล่าวหาด้วยข้อกล่าวหาที่มีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์และกระทำผิดต่อความมั่นคงของรัฐภายในอาณาจักร อาสภมหาเถระพ้นผิดจากข้อกล่าวหาทั้งปวงใน พ.ศ. 2509 และกลับไปจำพรรษาที่วัดมหาธาตุตามเดิม ท่านได้รับคืนสมณศักดิ์ที่พระพิมลธรรมใน พ.ศ. 2518 รับคืนตำแหน่งอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุใน พ.ศ. 2524 รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ใน พ.ศ. 2528 และมรณภาพใน พ.ศ. 2534⁹⁸

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ วิเคราะห์ไว้ว่า พระพิมลธรรมถูกต่อต้านจากสงฆ์และฆราวาสหลายกลุ่ม นับตั้งแต่พระพิมลธรรมรับตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการปกครองและอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุใน พ.ศ. 2491 อันมีสาเหตุมาจาก พระพิมลธรรม (1) มีอายุและพรรษาอายุน้อยกว่าพระมหาเถระอื่นๆ โดยมาก (2) อยู่นอกแควดวงอำนาจส่วนกลางมาก่อนที่จะมาดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการปกครอง (3) มีชาติภูมิ "...อันถือกันว่าเป็นลาว (ขอนแก่น) ซึ่งจะให้เป็นใหญ่เหนือพวกไทยที่มีชาติภูมิอยู่ทางภาคกลางไม่ได้ (สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ฉวน) เป็นลาว (อุบล) ก็จริง แต่ได้บารมีธรรมยุดคู้มกัน จึงได้เป็นถึงสังฆนายก)..." (4) มีความคิดล้ำหน้าเกินกว่าคณะสงฆ์เวลานั้น (5) ไม่ถ่อมตน และ (6) "...กล้าหมิ่นหมิ่นพระธรรมวินัย ซึ่งทางเถรวาทสายอนุรักษนิยมอย่างเมืองไทยถือว่าเป็นเรื่องใหญ่..."⁹⁹ นั่นคือสาเหตุสำคัญซึ่งทำให้พระพิมลธรรมต้อง "ผจญมาร" ตั้งแต่ปลายปี

⁹⁸ "แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 34 ภาค1, ประจำเดือนมกราคมและกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2488," และ "แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 36 ภาค1, ประจำเดือนมกราคมและกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2491," ใน **มหาเถระประวัติ** (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 117-120 อ้างถึงใน แสง อุดมศรี, **การปกครองคณะสงฆ์ไทย** (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 196 และ 239.

และดูรายละเอียดเรื่องกรณีพระพิมลธรรมใน พระพิมลธรรม (อาจ), **ผจญมาร: บันทึกชีวิต 5 ปี ในห้องขังของพระพิมลธรรม (อาสภมหาเถระ)** (กรุงเทพฯ: สำนักงานกลาง กองการวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุ, 2530).

⁹⁹ ส. ศิวรักษ์, "บทวิเคราะห์สถานะเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ กับความเป็นไปของคณะสงฆ์," ใน **คันฉ่องส่องตัวตน: ข้อเขียนและคำพูดเรื่องการเขียนอัตชีวประวัติและชีวประวัติในทัศนะ ส. ศิวรักษ์**. (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2546), หน้า 3.

2503 เป็นต้นมานั้นเกิดขึ้นในช่วงที่ท่านดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการปกครอง (พ.ศ. 2491–2503)

กล่าวโดยเฉพาะประเด็น “กล้าหมิ่นเหม่พระธรรมวินัย” เมื่อคราวที่พระพิมลธรรมร่วมกับคณะพระสงฆ์ที่ไปเข้าร่วมการประชุมสังคายนาครั้งที่ 6 ที่ประเทศสหภาพพม่าเมื่อ พ.ศ. 2498 ทางการพม่าปฏิเสธเป็นทางยาวจากลานจอดเครื่องบินไปจนถึงห้องรับรอง และจัดให้สตรีพมานั่งสยายผมตลอดทางเพื่อให้คณะพระสงฆ์จากประเทศไทยเดินเหยียบ

“...สมเด็จพระสังฆนายกได้ทราบเช่นนั้นก็ปฏิเสธ แต่ทางการพม่ายืนยันว่าพิธีการต้อนรับเช่นนั้น ชาวพม่าถือว่าการถวายเกียรติ ถวายคารวะต่อพระสงฆ์อย่างยิ่ง ควรที่พระสงฆ์ไทยจะได้อนุเคราะห์หาลองศรัทธาของชาวพม่า..... ขณะนั้นสมเด็จพระสังฆนายกได้ปรึกษาหารือกับพระสงฆ์ไทยที่ยืนอยู่ใกล้ๆ หลายนรูปมีทั้งพระธรรมยุต และพระมหานิกาย ต่างก็เห็นว่า**พระสงฆ์จะเหยียบผมผู้หญิงไม่ได้** เพราะต้องห้ามตามพระวินัย สมเด็จพระสังฆนายกจึงแจ้งแก่ทางการพม่า ขอให้จัดการให้พระสงฆ์เดินเหยียบผมสุภาพสตรีเสีย..... แต่ทางฝ่ายพม่าไม่ยอม..... พระพิมลธรรมได้กราบเรียนสมเด็จพระสังฆนายกว่าทางแก้ไขที่ง่ายที่สุด ก็ควรจะได้คล้อยตามใจเขา จะได้หมดปัญหากันทันที สมเด็จพระสังฆนายก ได้ฟังความเห็นเช่นนั้นก็ตวาดพระพิมลธรรมทันทีว่า **เรื่องสำคัญพูดเล่นไปได้ ไม่คิดรักษาพระวินัยบ้างเลย** เรื่องอย่างนี้จะไปเอาใจเขาได้อย่างไร ทั้งธรรมยุตทั้งมหานิกาย ไม่เห็นด้วยทั้งนั้น เจ้าคุณองค์เดียวจะตามใจเขาไปได้ คิดอย่างไร เป็นผู้ใหญ่แล้วนะ...”¹⁰⁰

ข้อเสนอของพระพิมลธรรมคือให้พระสงฆ์ฝ่ายไทยสวมรองเท้าเดินเหยียบไปบนผมของสุภาพสตรี ซึ่งสังฆนายกก็ยอมปฏิบัติตาม

¹⁰⁰ มหาเถระประวัติ, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 146-148.

นอกจาก “กล้าหมิ่นเหม่พระธรรมวินัย” พระพิมลธรรมยังกล้าเผชิญหน้ากับรัฐบาลเพื่อปกป้องความเชื่อที่ท่านเห็นว่าถูกต้อง ดังเมื่อรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ประสงค์จะขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในช่วงกลางทศวรรษที่ 2490 ด้วยการให้คณะสงฆ์ออกกฎหมายห้ามคอมมิวนิสต์บวช พระมหาเถระบางรูปก็เห็นด้วยกับรัฐบาล เช่น สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภณ) สังฆนายก และพระศาสนโสภณ (จวน อุฏฐายี) สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ และที่ประชุมคณะสังฆมนตรีมีมติให้ดำเนินการตามที่รัฐบาลเสนอโดยมอบหมายให้พระพิมลธรรม สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ซึ่งไม่ได้เข้าร่วมประชุมคณะสังฆมนตรีคราวนั้นไปดำเนินการออกกฎระเบียบ แต่พระพิมลธรรมไม่เห็นด้วยจึงเก็บเรื่องไว้ทำให้รัฐบาลไม่พอใจและเริ่มมีเสียงโจษขานว่าพระพิมลธรรมเป็นคอมมิวนิสต์ ในเรื่องนี้พระพิมลธรรมได้ชี้แจงกับ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจว่า

“...การที่จะป้องกันภัยพิบัติที่จะมาทำลายสถาบันที่ตนเคารพภักดีนั้น ย่อมแตกต่างกันตามภูมิปัญญาของตน การที่จะให้คณะสงฆ์ออกกฎหมายห้ามรับคอมมิวนิสต์บวชนั้น ในทางทฤษฎีย่อมทำได้ง่าย ทั้งอาจถึงเห็นว่าเป็นผลดี แต่ในทางปฏิบัติอาจทำได้ยาก อาจเกิดผลเสียก็ได้ เพราะพระสงฆ์นั้นไม่มีโอกาสจะไปล่วงรู้เรื่องของชาวบ้านได้ตลอด ไม่สามารถจะรู้ได้ว่า ใครเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่เป็น..... ใครศรัทธามาขอบวช ถ้ามีคุณสมบัติถูกต้องตามพระวินัยแล้ว พระก็จำต้องรับบวชให้ทั้งนั้น...”¹⁰¹

นอกจากการคณะสงฆ์ พระพิมลธรรมยังมีบทบาทในทางโลกด้วยการเข้าไปมีบทบาทในสมาคมชาวอีสานซึ่งตั้งขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2479 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม ปลูกฝังสามัคคีธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลในการศึกษา และกิจการทางสาธารณกุศลในระหว่างบรรดาพี่น้องชาวอีสานด้วยกัน (ดูรายละเอียดในบทที่ 3 หัวข้อที่ 3.2.1) ใน พ.ศ. 2498 พระพิมลธรรมรับเป็น

¹⁰¹ มหาเถระประวัติ, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 149-150.

ประธานจัดงานกุฐินและฆาสาทฝั่งสามัคคีชาวอิสาน ประจำปี 2498 โดยมีรองประธานจัดงาน 5 คน คือ พลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ผู้บัญชาการทหารบก, ลูกนางจันทิพย์ชาวมุกดาหาร) พล.ท.หลวง สวัสดิ์สฤษยุทธ (ดล บุนนาค, อดีตผู้บัญชาการภาคทหารบกที่ 2 ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2493–2494) นายเตียง ไชยกาล (ส.ส. อุบลราชธานี, ชาวอุบลราชธานี) พล.อ.จ.สวน สุขเสริม (ชาวอุบลราชธานี) และ พ.ท.วินิต นิลศิริ ในรายชื่อผู้อุปถัมภ์การจัดงานมีชื่อของ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสโส) จอมพลผิน ชุณหะวัณ และพล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ รวมอยู่ด้วย¹⁰² ควรกล่าวด้วยว่า การ “ผจญมาร” ของพระพิมลธรรมนั้นเกิดขึ้นในสมัยที่ลูกหลานคนอิสานชื่อ สฤษดิ์ ธนะรัชต์

พระพิมลธรรมไม่ได้แสดงบทบาททางด้านการสนับสนุนรัฐบาลและการปกครองในระบบอบใหม่ด้วยการเขียนและเทศน์อย่างเช่นสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสโส) หรืออาจจะกล่าวไม่ได้ด้วยซ้ำไปว่าพระพิมลธรรมสนับสนุนรัฐบาลและการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่ทัศนยะและการปฏิบัติตนของพระพิมลธรรมนั้นค่อนข้างไปในทางเสรีนิยม ไม่ยึดกับธรรมเนียมเดิม ทัศนยะและการปฏิบัติตนเช่นนี้ไปกันได้เป็นอย่างดีกับความคิดแบบประชาธิปไตย กับทั้งเป็นการยากที่พระเถระซึ่งมีสมณศักดิ์สูงและตำแหน่งทางการปกครองระดับสูงในช่วงเวลาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งของอาณาจักรและศาสนจักรจะสามารถแสดงทัศนยะและปฏิบัติตนได้อย่างพระพิมลธรรม และเป็นการยากยิ่งกว่าที่ผู้อ่อนอาวุโสจาก “บ้านนอก” ซึ่งเป็น “ลาว” จะได้สมณศักดิ์สูงและได้ตำแหน่งทางการปกครองระดับสูงในก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การเปลี่ยนแปลงการปกครองของศาสนจักรได้รับอิทธิพลจากเปลี่ยนแปลงการปกครองของอาณาจักรจึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้มีการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ได้อย่างมาก และเปิดพื้นที่ให้กับคนที่อยู่นอกศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมไปด้วยพร้อมกัน

¹⁰² “รายนามคณะกรรมการจัดงานกุฐินและฆาสาทฝั่งสามัคคี 2498 ของสมาคมชาวอิสานและประชาชนชาวอิสาน,” ใน *วรรณคดีเรื่องหน้าผากไถลกระด้น* (พระนคร: การพิมพ์พาณิชย์, 2498), หน้า 173.

สรุป

ตลอดเนื้อหาในบทที่นี้ได้ชี้ให้เห็นถึงการตอบสนองของปัญญาชนชาวอีสานต่อระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยตั้งแต่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือกลางทศวรรษที่ 2480 เป็นต้นมา จนถึง พ.ศ.2500 โดยอธิบายอิงกับพื้นที่ทางการเมืองที่ปัญญาชนอีสานได้แสดงออก นับตั้งแต่การก่อกำเนิดและปฏิบัติการของขบวนการ “เสรีไทย” ที่มีขึ้นเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นไปพร้อมๆ กับรัฐบาลเผด็จการของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่ได้ปรากฏบทบาทของปัญญาชนอีสานกลุ่มสำคัญ คือ กลุ่ม ส.ส.อีสาน ในระดับที่เป็นแกนนำของขบวนการ และยังได้อาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีกับปัญญาชนในระดับท้องถิ่นโดยเฉพาะกลุ่ม “ครู” เป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการในระดับปฏิบัติการ และกระตุ้นจิตสำนึกทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่มุ่งต่อต้านอำนาจเผด็จการในพื้นที่ทางการเมืองที่ปรากฏในรูปของขบวนการใต้ดิน

เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 พร้อมๆ กับการก้าวเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยโดยรัฐบาลพลเรือน ประดิษฐ์กรรมใหม่ในระบอบประชาธิปไตยที่ชื่อว่า “พรรคการเมือง” บนพื้นที่ทางการเมืองในสภาผู้แทนราษฎร ได้กระตุ้นให้เกิดการรวมตัวในหมู่ปัญญาชนที่เป็น ส.ส.อีสาน ตามแนวคิดทางการเมืองของแต่ละบุคคล โดยมีแนวทางหลักสองแนวทางคือการเน้นผลักดันนโยบายทางด้านเศรษฐกิจที่ได้รับอิทธิพลแนวคิดสังคมนิยมโดยพรรคสหชีพ และแนวทางการเมืองแบบอนุรักษนิยมของพรรคประชาธิปัตย์ รวมทั้งพรรคการเมืองขนาดเล็กอื่นๆ ที่มี ส.ส.อีสานมีบทบาทนำในการก่อตั้ง เช่น พรรคประชาชน พรรคเศรษฐกิจ แต่โดยทั้งหมดทั้งมวลหลักการสำคัญที่พรรคการเมืองต่างๆ มีร่วมกันก็คือ การมุ่งสะท้อนปัญหาจากท้องถิ่นภาคอีสานให้ปรากฏเด่นชัดในพื้นที่ทางการเมืองแบบรัฐสภาภายใต้ระบอบประชาธิปไตย อันเป็นกระแสเดียวกับปัญญาชนที่เป็น ส.ส.จากภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งจับกลุ่มรวมตัวกันตามพรรคการเมืองต่างๆ เช่น ส.ส.จากพระนคร ภาคเหนือ และภาคใต้ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์ เป็นต้น¹⁰³

ควบคู่ไปกับพื้นที่ทางการเมืองในสภา ภายนอกสภาก็ได้ปรากฏความเคลื่อนไหวของปัญญาชนอีสานคนอื่นๆ ซึ่งเป็นผลผลิตของความคิดสองกระแสที่ปะทะกันในช่วงทศวรรษที่ 2490

¹⁰³ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง, หน้า 368-369.

ปัญญาชนกลุ่มหนึ่งได้แสดงบทบาทสอดคล้องไปกับกระบวนการแผ่ขยายอำนาจของฝ่ายอนุรักษนิยมหลังการรัฐประหารใน พ.ศ. 2490 ผ่านงานสารคดีการเมืองที่สะท้อนแนวคิดอนุรักษนิยม ส่วนปัญญาชนอีกกลุ่มหนึ่งได้มุ่งความสนใจไปสู่กระแสการเมืองโลกผ่านแนวคิดสังคมนิยม สิทธิ เสมา ภาค และสันติภาพ แนวคิดทั้งสองกระแสนี้เป็นรากฐานสำคัญและมีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทในการตอบสนองทางการเมืองของปัญญาชนอีสานต่อสิ่งที่เรียกว่า “ประชาธิปไตย” ในทำนองเดียวกับปัญญาชนอีสานซึ่งเป็นพระสงฆ์ก็ได้แสดงบทบาทเคลื่อนไหวทางความคิดที่สอดคล้องไปกับสภาพทางการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยตลอดช่วงปลายทศวรรษที่ 2480 – พ.ศ. 2500

บทที่ 5

บทสรุป

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อการเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตย พ.ศ.2475-2500” มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดคือพยายามแสดงให้เห็นถึงผลสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือการปฏิวัติสยามใน พ.ศ.2475 ที่ส่งผลเป็นวงกว้างมากไปกว่าที่งานทางประวัติศาสตร์กระแสหลักเกี่ยวกับการเมืองไทยสมัยใหม่ได้ให้ภาพไว้ การเปลี่ยนแปลงการปกครองมิได้นำมาแค่เพียงการเปลี่ยนแปลงระบอบทางการเมืองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตย และมีแค่เพียงการเปลี่ยนถ่ายอำนาจจากสถาบันกษัตริย์มาสู่คณะราษฎร แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ส่งผลอย่างกว้างไกลในการเปลี่ยนแปลงสำนักทางการเมืองของปัญญาชนชาวอีสาน และมีการตอบสนองต่อการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างแตกต่างหลากหลาย

สำนักแบบใหม่ที่เป็นผลจากการเปลี่ยนระบอบการเมืองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยในหมู่ปัญญาชนอีสานนั้น สัมพันธ์กับหลักการที่เป็นหัวใจสำคัญของระบอบประชาธิปไตย นั่นคือ เสรีภาพและความเสมอภาคบนพื้นที่ทางการเมืองที่เปิดกว้างให้กับคนทุกคนชั้นเข้าไปมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมือง

การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อระบอบประชาธิปไตยในระยะเวลา 25 ปี นับจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมานั้นมีหลายลักษณะ ซึ่งหากกล่าวโดยสรุปแล้วอาจจำแนกออกได้เพียง 2 ลักษณะใหญ่คือ การสนับสนุนระบอบประชาธิปไตย และการต่อต้านระบอบประชาธิปไตย ปัญญาชนอีสานโดยมากนั้นสนับสนุนระบอบประชาธิปไตยแต่เป็นการสนับสนุนด้วยฐานทางความคิดและทัศนะทางการเมืองที่แตกต่างกันไปในแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม และแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา การตอบสนองต่อระบอบประชาธิปไตยในทางบวกของปัญญาชนอีสานนั้นเป็นไปอย่างกระตือรือร้นโดยวิธีการเขียนและพูดเพื่ออธิบายและเสนอทัศนะของตนที่มีต่อระบอบใหม่ และโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมกับระบอบใหม่ในฐานะผู้แทนราษฎรเพื่อร่วมใช้

อำนาจทางการเมืองภายใต้ระบอบใหม่ รวมไปถึงการได้รับอิทธิพลแนวคิดจากระบอบใหม่เพื่อใช้เคลื่อนไหวเรียกร้องในเรื่องอื่นๆ ส่วนการต่อต้านระบอบประชาธิปไตยรวมถึงการต่อต้านอำนาจรัฐในหมู่ปัญญาชนอีสานนั้นเป็นเรื่องที่เห็นได้น้อยกว่าและเป็นความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในวงอันจำกัด แต่ก็มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น

ความโดดเด่นในเรื่องของความตื่นตัวต่อระบอบการเมืองแบบใหม่ของปัญญาชนอีสานเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ นั้น อาจเห็นได้จากในกรณีชุมนุมพรมประสาสน์ซึ่งลงมือเขียนงานเพื่ออธิบายเหตุการณ์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และหลังจากนั้นโดยละเอียด ทั้งยังอธิบายระบอบการปกครองแบบใหม่ให้แก่ราษฎรอีสานได้เข้าใจ เมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ผ่านไปได้ราว 4 เดือน แม้จะไม่สามารถประเมินได้ว่าข้อเขียนและการพูดของปัญญาชนอีสานส่งผลต่อความรับรู้และความเข้าใจของราษฎรอีสานมากน้อยเพียงใด แต่ข้อเขียนและการพูดของปัญญาชนอีสานก็เป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่า ปัญญาชนอีสานนั้นตอบสนองต่อระบอบประชาธิปไตยอย่างกระตือรือร้น บทบาทของ ส.ส. อีสานในสภาผู้แทนราษฎรนับตั้งแต่สภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการเลือกตั้งชุดแรกเป็นต้นมาก็โดดเด่นกว่า ส.ส. จากภาคอื่นๆ อย่างมากในเรื่องของการอภิปราย ถกเถียง ชักถาม แสดงข้อคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ซึ่งเกี่ยวพันกับปัญหาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในภาคอีสานแต่ละพื้นที่¹ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่มาตรฐานการครองชีพของประชาชนชาวภาคอีสานด้อยกว่าภูมิภาคอื่นๆ แม้ว่าจะเป็นภูมิภาคที่ใหญ่ที่สุดและมีประชากรมากที่สุดก็ตาม ปัญญาชนซึ่งเป็น ส.ส.อีสาน จึงมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการอุทิศตนเพื่อสะท้อนปัญหาไปสู่รัฐอย่างจริงจัง จนถึงขั้นที่อาจ “ท้าทายต่อ “เสถียรภาพทางการเมือง” และ “ความสามัคคีในชาติ”” ได้²

¹ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับประเด็นนี้เพิ่มเติมใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, *การเมืองสองฝั่งโขง*, หน้า 213-223 และ หน้า 226-237.

² ทักษิณ เดลิเมเตียรณ. *การเมืองระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548). หน้า 243.

ส่วนการตอบสนองต่อระบอบประชาธิปไตยในทางลบของปัญญาชนอีสานนั้นก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะซึ่งไม่พบในหมู่ปัญญาชนของภาคอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการที่ปัญญาชนอีสานเข้าร่วมในกบฏต่อต้านระบอบประชาธิปไตยซึ่งเกิดขึ้นในปีที่สองของระบอบนั้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ปัญญาชนท้องถิ่นอีสานนำราษฎรลุกขึ้นต่อต้านอำนาจรัฐในเหตุการณ์กบฏผู้มีบุญหลายครั้งตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาจนกระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย ความสับสนของกบฏผู้มีบุญแสดงถึงลักษณะเฉพาะของชุมชนระดับหมู่บ้านในภาคอีสานที่มีความเป็นเอกเทศสูง³ และมีแนวโน้มในการต่อต้านอำนาจรัฐส่วนกลางที่เข้าไปกระทบผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจภายในท้องถิ่น⁴

ปัจจัยที่สนับสนุนให้ปัญญาชนอีสานกระตือรือร้นที่จะตอบสนองต่อการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยนั้น กล่าวได้ว่ามีปัจจัยจากภายในภูมิภาคอีสานเป็นตัวกำหนดที่สำคัญอันได้แก่ ความล้าหลังของอีสาน ในแง่ระยะทาง อีสานอยู่ไม่ไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐที่กรุงเทพฯ แต่ในแง่ลักษณะทางภูมิศาสตร์ อีสานถูกตัดขาดออกจากส่วนอื่นของประเทศด้วยเทือกเขา แนวผา และป่าทึบ ก่อนการตัดทางรถไฟสายอีสาน เส้นทางหลักในการติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับอีสานนั้นมีสองเส้นทาง ทางหนึ่งคือการเดินทางตัดป่าดงพญาไฟ (ภายหลังถูกเปลี่ยนชื่อเป็นดงพญาเย็น) ไปยังนครราชสีมาซึ่งเป็นประตูไปสู่อีสาน ทางหนึ่งคือการเดินทางอ้อมไปทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาจจะไม่ค่อยเข้าไปถึงกัมพูชา แล้ววกขึ้นเหนือ เดินทางผ่านช่องเขาต่างๆ ไปสู่อีสานรถไฟสายอีสานซึ่งไปถึงนครราชสีมาใน พ.ศ. 2443 ทำให้การเดินทางไปอีสานสะดวกขึ้น แต่คนอีสานก็ต้องรออีก 30 ปีกว่าที่ทางรถไฟจะไปถึงปลายทางที่อุบลราชธานีใน พ.ศ. 2473⁵ ส.ส.

³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. (กรุงเทพฯ: สว่างสรรค์, 2528). หน้า 113

⁴ สุเทพ สุนทรภัสส์, *หมู่บ้านอีสาน “ยุคสงครามเย็น” สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, หน้า 167.

⁵ เมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ จะพบว่าทางรถไฟสายภาคอีสานเป็นทางรถไฟที่แล้วเสร็จช้าที่สุด แม้ว่าจะเป็นเส้นทางแรกที่เปิดดำเนินการคือรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมา ใน พ.ศ.2443 แต่มาแล้วเสร็จสายอีสานได้โดยมีปลายทางที่จังหวัดอุบลราชธานีใน พ.ศ.2473 และสายอีสานเหนือ ปลายทางที่จังหวัดหนองคายใน พ.ศ.2476 ขณะที่สายใต้ปลายทางสุโขทัยแล้วเสร็จใน พ.ศ.2464 สายเหนือปลายทางจังหวัดเชียงใหม่แล้วเสร็จใน พ.ศ.2469 และสายตะวันออกเฉียงเหนือปลายทางที่อุบลราชธานีแล้วเสร็จใน พ.ศ.2469

อีสาน ส่วนใหญ่ได้สะท้อนปัญหาในเรื่องนี้ผ่านกระทู้ถามในสภาฯ หรือกระทู้ปวงกตที่แสดงทางวิทย์ ความล้มเหลวของอีสานนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญในทัศนะของ ส.ส. อีสาน ซึ่งเห็นว่าอีสานถูกละเลยในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การมาถึงของระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นเสมือนความหวังที่จะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่อีสานและพัฒนาอีสานไปทางที่ดีขึ้น

นอกเหนือไปจากปัจจัยภายในของภูมิภาคอีสานเองแล้ว สถานการณ์ทางการเมืองในแต่ละช่วงเวลา ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนในการกำหนดลักษณะการตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตย นับตั้งแต่จุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดคือการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่ได้เปิดโอกาสให้กับคนทุกชนชั้นในพื้นที่ทางการเมืองแบบใหม่ โดยสร้างกลไกต่างๆ ขึ้นมารองรับ เช่น ระบบการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นกลไกที่ปัญญาชนอีสานเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างสำคัญ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงการปกครองยังได้ส่งอิทธิพลทางความคิดต่อปัญญาชนซึ่งเป็นพระสงฆ์ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในหมู่คณะสงฆ์ให้เป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้นอีกด้วย แม้ว่าพระสงฆ์อีสานจะไม่ได้มีบทบาทสำคัญในการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ แต่ ส.ส.อีสานก็มีส่วนในการสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์อย่างแท้จริง

สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้เกิดการตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อระบอบประชาธิปไตยในลักษณะของขบวนการใต้ดินด้วยการชูอุดมการณ์ความเป็นประชาธิปไตยเป็นธงนำเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลซึ่งมีแนวโน้มเป็นเผด็จการอำนาจนิยม ปัญญาชนอีสานที่มีบทบาทในขบวนการเสรีไทยยังประสบความสำเร็จในการแผ่ขยายแนวคิดและอุดมการณ์ซึ่งบางส่วนรับมาจาก ปรีดี พนมยงค์ ไปยังปัญญาชนในท้องถิ่นผ่านเครือข่ายที่ยึดโยงกับตัวบุคคลคือ ส.ส. อีสานที่มีบทบาทในขบวนการเสรีไทย ได้แก่ เตียง ศิริจันทร์ ถวิล อุดล จำลอง ดาวเรือง และทองอินทร์ ภูริพัฒน์ แต่เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง บรรยากาศทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้นภายใต้การนำของรัฐบาลพลเรือน พร้อมกับกลไกใหม่ในระบอบประชาธิปไตยนั่นคือพรรคการเมือง ที่เปิดโอกาสให้ปัญญาชนอีสานได้เข้าร่วมกลุ่มทางการเมืองกันตามแนวคิดทางการเมืองอย่างแตกต่างหลากหลาย ทั้งแนวทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมของ

พรรคสหชีพซึ่งได้รับอิทธิพลมาจาก ปรีดี พนมยงค์ และแนวทางอนุรักษนิยมของพรรค
ประชาธิปไตยซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากปัญญาชนอนุรักษนิยมหลายคน

รัฐประหารและกบฏที่เกิดขึ้นตลอดช่วงทศวรรษที่ 2490 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครั้งแรกของ
ทศวรรษที่ 2490 เป็นอีกเหตุการณ์ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้ปัญญาชนชาวอีสานมีการ
ตอบสนองต่อการเมืองในระบบประชาธิปไตยอย่างเข้มข้นขึ้น บรรยากาศทางการเมืองหลังการ
รัฐประหาร พ.ศ.2490 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ปัญญาชน ส.ส.อีสานเล็งเห็นว่าทำให้นโยบายการ
พัฒนาต่างๆ ที่ภาคอีสานจะได้รับประโยชน์หยุดชะงัก ดังสะท้อนได้จากการตั้งกระทู้ถามในสภา
ในขณะที่เดียวกันปัญญาชนอีสานบางส่วนก็ได้มีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางความคิดนอกระบบ
รัฐสภาาร่วมด้วย ทั้งการเคลื่อนไหวที่สอดคล้องไปกับบรรยากาศทางการเมืองหลังการรัฐประหาร
ซึ่งแนวทางการเมืองแบบอนุรักษนิยมเริ่มทรงพลังขึ้น ดังปรากฏในงานสารคดีการเมืองของ ศิลป
ชัย ชาญเฉลิม ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2490 และการเคลื่อนไหวที่เป็นไปในเชิงต่อต้านอำนาจรัฐ เมื่อ
รัฐบาลมีแนวโน้มในการใช้อำนาจมากขึ้น นับตั้งแต่เกิดการรัฐประหาร พ.ศ.2494 และนำ
รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.2475 แก้ไขกลับมาใช้ใหม่ รวมทั้งกบฏสันติภาพใน พ.ศ. 2495

กระแสของสงครามเย็นที่เป็นความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตยและ
อุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์นั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปัญญาชนชาวอีสานบางส่วนหันเห
ความสนใจทางการเมืองไปสู่อุดมการณ์แบบสังคมนิยม เนื่องจากอำนาจรัฐไทยหลังการ
รัฐประหารในทศวรรษที่ 2490 นั้นผูกพันอย่างแนบแน่นกับการแผ่ขยายอำนาจของสหรัฐอเมริกา
ผู้นำอุดมการณ์ฝ่ายเสรีประชาธิปไตย ความสนใจต่อแนวคิดสังคมนิยม ที่มีอยู่เดิมจึงขยายตัวมาก
ขึ้น ทั้งกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากปรีดี พนมยงค์ และกลุ่มที่หันไปปรับแนวคิดสังคมนิยม
เพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านสงครามและสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะกลุ่มที่ถูกจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพ

การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อการเมืองไทยในระบบประชาธิปไตย นับตั้งแต่
ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – พ.ศ. 2500 ดังกล่าวมาทั้งหมด จึงเป็นภาพ
สะท้อนที่ช่วยประเมินผลสะท้อนอันสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่มีต่อ
ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ในแง่ของการให้คำอธิบายว่า นอกเหนือไปจากศูนย์กลางอำนาจแล้ว

ในภูมิภาคส่วนอื่นๆ ซึ่งประกอบกันเป็นรัฐสยามหรือรัฐไทยในเวลาต่อมา ซึ่งในกรณีนี้คือภูมิภาคอีสาน กลุ่มปัญญาชนได้สนองตอบต่อความเปลี่ยนแปลงของระบอบการเมืองแบบใหม่ โดยการตอบสนองนั้นปรากฏในรูปของสำนักทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในพื้นที่ทางการเมืองแบบใหม่ ซึ่งโดยมากโน้มนำไปในทางที่ตอบรับต่อระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยนั่นเอง

มากไปกว่านั้น วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้อาจช่วยอธิบายให้เห็นถึงจุดตั้งต้นของพัฒนาการการตอบสนองของชาวอีสานที่มีต่อการเมืองไทยภายใต้ระบอบประชาธิปไตยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ขบวนการที่เกิดขึ้นท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงปลายทศวรรษที่ 2540 ในนาม “ขบวนการเสื้อแดง” ที่ปรากฏชาวอีสานเข้าไปเป็นฐานมวลชนส่วนใหญ่ และผูกโยงตนเองเข้ากับแนวคิดประชาธิปไตยอย่างเข้มข้นนั้น จึงอาจไม่ใช่ลักษณะการตอบสนองที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เฉพาะหน้า หากแต่มีสาเหตุทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อได้ว่ามีส่วนผลักดันให้เกิดลักษณะการตอบสนองดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

เอกสารไม่ตีพิมพ์

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. ม.2.18/11 ร.29/421 11 กรกฎาคม ร.ศ.

122 กรมขุนสวรรคพลธิประสงค์ ทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. ม.2 18/10 คำแปลหนังสือพระยาอินทร์

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. ม.2 18/4 สำเนาหนังสือทำวพระยา

ธรรมิกราช

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. ม.2 18/10 สำเนาหนังสือคำแปลพื้น

เมืองกรุง

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. ม.2 18/11 ที่ 249/3955 30 สิงหาคม

ร.ศ.121 พระยาสุริยเดโชพิเศษฤทธิพิศทศวิไชยกราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ.

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. ม.2 18/11 ที่ 250/2356 31 สิงหาคม

ร.ศ.121 รายงานตอนที่ 2 ของพระยาสุริยเดโชพิเศษฤทธิพิศทศวิไชย

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. ม.57/14 ที่ 24/1003 19 พฤษภาคม

ร.ศ.127 กรมขุนสวรรคพลธิประสงค์ทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. ม.57/14 ที่ 285/10485 27 ธันวาคม

ร.ศ.126 กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. ร.7 ม.26.4/78 เรื่อง สถาปนการณแห่ง

ภาคอีสาน

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (2) สร.0201.8/13 เรื่อง หลวงวรนิติ

ปรีชา พ.ศ.2475-2476

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (2) สร.0201.5/12 เรื่อง ราษฎร

ภาคเหนือและใต้ไม่สามัคคีกันเรื่องชาติกำเนิด (17 มกราคม 2476 – 9 เมษายน 2477)

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร.0201.12.43.4/18 เรื่อง พระสงฆ์

คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาขอให้จัดการแก้ไขการปกครองสงฆ์ 25 กุมภาพันธ์ 2477

เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

กมล สมวิเชียร. “ลักษณะและปัญหาของปัญญาชนไทย” ใน ส. ศิวลักษณ์. **ปัญญาชนสยาม**.

กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ, 2512.

เกษียร เตชะพีระ. **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติของการปฏิวัติ**. 2554. แหล่งที่มา: [http://www.matichon](http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1314966338)

.co.th/news_detail.php?newsid=1314966338 [1 ตุลาคม 2554]

กาญจณี ละอองศรี. ภาพยนตร์ขี้จุ่มของชนชาติไทย (พงศาวดาร) โดยภูกำฟ้า. ใน **รวมบทความ**

ประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2528), หน้า 21-46.

ขัติยวงษา, พระยา. **พงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของ พระยาขัติยวงษา (เหล่า ณ ร้อยเอ็จ)**.

พระนคร: ศรีหงส์, 2472. (พิมพ์ในงานปลงศพ นางศรีสุภา (โต เอี่ยมศิริ) ณ เชิงบรม

บรรพต วัดสระเกศ)

คณินันต์ จันทบุตร. **การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.2477-2484**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528.

เค้าโครงการเศรษฐกิจ. ใน ทิววรรณ เจียมธีรสกุล. **ปฐมพรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนม**

ยงค์, หน้า 315–421. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์. 2544.

จารุวรรณ ธรรมวัตร (บรรณานิการ). **คือผู้อภิวัฒน์ ถึงรัฐมนตรีอีสาน ถึงกวีพื้นบ้าน คือ**

อุดมการณ์ประชาธิปไตย. มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543.

_____. “ปัญญาชนอีสานกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ศึกษากรณีขุนพรหม

ประศาสน์” ใน **ภูมิปัญญาแห่งอีสาน รวมบทความอีสานคดีศึกษา**. มหาสารคาม:

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531. หน้า 56-79

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนม**

ยงค์. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2526.

_____. **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2528.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ ประนุช ทรัพย์สาร. **อุดมการณ์ขบถผู้มีบุญอีสาน**. ใน พรเพ็ญ อ้นตระกูล

และ อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย (บรรณานิการ), **ความเชื่อพระศรีอารีย์ และกบฏผู้มีบุญ**

ในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2527.

- ชัยสิริ สมุทวณิช. ประวัตินายอำเภอ บุญไทย ใน กฤดาการบนที่ราบสูง, หน้า (11)-(17). กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อังรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. บรรณาธิการ. **ปรีดี พนมยงค์ และ 4 รัฐมนตรีอีสาน + 1**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544.
- ชาญวุฒิ วัชรพุกก์. ชนชั้นนำในกลุ่มผลประโยชน์: เปรียบเทียบระหว่างสมาคมชาวบักซ์ใต้ สมาคมชาวอีสาน. **วารสารสังคมศาสตร์** 17, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2523): 41-84.
- ชาย อุบลเดชประชารักษ์, พลตรี. **ชีวิตการต่อสู้ของนายเลียง ไชยกาล** (ม.ป.ท, ม.ป.ป.). หนังสือนวลใจจริง. **การเมืองไทยสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2491-2500)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา รัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552
- _____. การรื้อสร้าง 2475: ฝันจริงของนักอุดมคติ “น้ำเงินแท้.” ใน **ศิลปวัฒนธรรม** 27, 2 (2548): หน้า 94-95
- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. **นายควง อภัยวงศ์ กับพรรคประชาธิปัตย์**. กรุงเทพฯ: ก้องเกียรติการพิมพ์, 2522.
- ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. **การเมืองสองฝั่งโขง**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.
- _____. **การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส.อีสาน พ.ศ.2476-2494**. วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- เดือน บุญนาค. **ท่านปรีดีรัฐบุรุษอาวุโสผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก**. กรุงเทพฯ: โพธิ์สามต้นการพิมพ์, 2517.
- เต็ม วิชาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. **การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.
- ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล. **ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2544.
- ธวัช ปุณโณทก. “พรหมประศาสน์, รองอำมาตย์โท ขุน” ใน **สารานุกรม วัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 9**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542. หน้า 2958-2961.

ธาราวงศ์ รักศรีวงศ์. **กิจการของคณะกรรมการปฏิสังขรณ์พระศาสนาหรือการปฏิวัติแห่งกาชาว
พัสดร์สังคม.** พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, 2482.

ธีรวัชร ประเนตสุดจำ. **แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายจำลอง ดาวเรือง.**
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.

_____. **แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายจำลอง ดาวเรือง** ฐานะลูกศิษย์นายปรีดี พนม
ยงค์ ช่วงปี พ.ศ. 2480-2492, ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อังรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
(บรรณาธิการ), **คือผู้ก่อวัฒน์ ถึงรัฐมนตรีสถาน ถึงกวีพื้นบ้าน คืออุดมการณ์
ประชาธิปไตย**, หน้า 89-90.

อังกศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. **2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ.** กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. **กรณี ร.7 ทรงสละราชสมบัติ การตีความและการสานต่อความหมาย
ทางการเมือง.** กรุงเทพฯ: คปไฟ, 2550.

_____. **การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2553.

_____. **ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475.**
กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533.

_____. **ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม
ระหว่าง พ.ศ. 2470 – 2480.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

_____. “พลังของแนวคิดชาติ – ชาตินิยม กับการเมืองไทยในสมัยแรกเริ่มของรัฐ
ประชาชาติ”. ใน **รัฐศาสตร์สาร**. ปีที่ 21 ฉบับที่ 3, 2542. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542. หน้า 1-104

นาฏนภา ปัจจุจคะโต. **บทบาทของคณะสงฆ์ในหัวเมืองอีสานในการสนับสนุนนโยบายการ
ปกครองของรัฐ ระหว่าง พ.ศ.2435-2505.** วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขา
ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2536.

นิยม รักษาพันธ์. **คำนำ ใน 2488 ครูอีสานกู้ชาติ.** สกลนคร : สถาบันราชภัฏสกลนคร, 2543.

นิวัฒน์ พ.ศรีสุวรรณนท์. **ไทยลาว-อีสาน.** (ม.ป.ท.), 2539.

นุกูล กันทรดุษฎี. **แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายแคล้ว นรปติ
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น พ.ศ.2495-2529.** วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546.

- บาทย์น อิมสำราญ. “ คำกลอนพากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ของ ขุนพรมประศาสน์ “. ใน บาทย์น อิมสำราญ (บรรณาธิการ). **ภาษาและวรรณกรรมกับสังคม**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- บุญช่วย อัดถากร และ ไพฑูรย์ มีกุล. กบฏผู้มีบุญเมืองมหาสารคาม. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. **ก่อนจะถึง 14 ตุลาฯ: ความเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ.2506-2516)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545
- ประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), หลวง. **เค้าโครงการเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ: กังหัน, 2542.
- ประวัตินายเลียง ไชยกาล. ใน **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายเลียง ไชยกาล ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร 18 สิงหาคม 2529**.
- ปรากฏกาของผู้แทนราษฎร เรื่อง สภาพของจังหวัดต่างๆ**. กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2539.
- ปรีชา ธรรมวินทร และสมชาย พรหมโคตร. **จากยอดโดมถึงภูพาน: บันทึกประวัติศาสตร์ฉบับสามัญชน บนเส้นทางประชาธิปไตย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการเมือง, 2544.
- ปรีดี พนมยงค์. **ปรีดี พนมยงค์กับสังคม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- แปลง คำเมือง, ร้อยตรี. ประสบการณ์ของร้อยตรีแปลง คำเมือง. ใน **วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. ตำนานเสรีไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2546.
- ผิน ชุณหะวัณ, จอมพล. การกบฏปี 2476. ใน **วรรณ อรรถยุกติ, เรียบเรียง. ชีวิตกับเหตุการณ์ของจอมพลผิน ชุณหะวัณ**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552.
- พรมประศาสน์, ขุน. **บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม**. กรุงเทพฯ: ไทยเชชม, 2478.
- _____. **เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทยภาคอีสาน**. กรุงเทพฯ: อักษรนิติ, 2475.

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล. คำนำเรื่องเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอน
ภาษาไทย ภาคอีสาน โดย ชุนพรมประศาสน์. ใน **รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 7**
(กุมภาพันธ์ 2528): 67, 72-73.

พรณิกา ฉายากุล. **ส.ส. ภาคอีสานกลุ่มแนวคิดสังคมนิยม พ.ศ. 2490 – 2506**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2547.

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. ชีวิตของสมาคมชาวอีสาน. ใน **อีสาน เนื่องในโอกาสครบรอบ 55 ปี ของ**
สมาคมชาวอีสาน. กรุงเทพฯ: ธนวิซซ์การพิมพ์, 2534.

พระบรมราชวินิจฉัยและพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. ใน ประดิษฐ์มุนู
ธรรม (ปรีดี พนมยงค์), หลวง. **เค้าโครงการเศรษฐกิจ**, หน้า 98-100.

พิมลธรรม (อาจ), พระ. **บุญมาร: บันทึกชีวิต 5 ปี ในห้องขังของพระพิมลธรรม (อาสภมหา**
เถร). กรุงเทพฯ: สำนักงานกลาง กองการวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุ, 2530.

พิรุฬห์ สวัสดิ์รัมย์. **การปฏิรูปการศึกษาในมณฑลอีสาน พ.ศ.2442-2475**. วิทยานิพนธ์
การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. 2530,

พิรยา มหาภิตติคุณ. **แนวคิดและบทบาททางการเมืองของทองอินทร์ ภูริพัฒน์**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
, 2533.

เพ็ญพิไลลักษณ์ มณีภาค. วรรณกรรมการเมืองของชุนพรมประศาสน์. วิทยานิพนธ์ศิลป
ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,
2535.

ไพฑูรย์ มีกุล. **การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ.2436-2453**. กรุงเทพฯ: หน่วย
ศึกษานิตเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2517.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2479 (วิสามัญ) ครั้งที่ 2 วันที่ 27 กุมภาพันธ์
พ.ศ.2479.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 3/2479 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ.
2479.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 16/2481 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 2 วันที่ 23
สิงหาคม พ.ศ.2481.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 21/2481 วันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2481.

รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/2489 วันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2489.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4/2491 (สามัญ) ชุดที่ 1 วันที่ 25 มีนาคม พ.ศ.
2491.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/2491 (สามัญ) ชุดที่ 1 วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.
2491.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/2492 (สามัญ) ชุดที่ 1 วันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.
2492.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 7/2492 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2492.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2492 (สามัญ) ชุดที่ 1 วันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ.
2492.

รายงานคณะกรรมการจัดงานกินและผาสาทฝั่งสามัคคี 2498 ของสมาคมชาวอีสานและ
ประชาชนชาวอีสาน. ใน **วรรณคดีเรื่องหน้าผากไกลกระด้น**. พระนคร: การพิมพ์
พาณิชย์, 2498.

เลียง ไชยกาล. ความรู้เรื่องเมืองไทย (ภาคอีสาน). ใน **ประวัติมหาดไทย**. กรุงเทพฯ : มิตรไทย,
2510. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงวิวิธสุการ ณ เมรุหน้า
พลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 21 ตุลาคม 2510)

วรชัย กลิ่งโพธิ์, พระมหา. **การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์
พุทธศักราช 2484**, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

วิจิตรวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. **เสรีไทยวีรกรรมกู้ชาติ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2542.

วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์. **กบฏสันติภาพ**. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2539.

วีระวงศ์, สมเด็จพระมหา. **ลปไม่ศุนย์**. มุลินนิมิตามกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์
เป็นธรรมบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวิระวงศ์ ณ
เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ, 2499.

_____. **นิพนธ์ต่างเรื่อง**. พระนคร: จอมพลสฤษดิ์-วิจิตร ธารินทร์ พิมพ์น้อย

ถวายเป็นสักการะในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวิระวงศ์ ณ เมรุ
วัดพระศรีมหาธาตุ, 2499.

แวง พลังวรรณ. **อีสานคดีชุด ลูกทุ่งอีสาน**. กรุงเทพฯ: เรือนปัญญา, 2545.

ศิลปชัย ชาญเฉลิม. กบฏบวรเดช. ใน **สารานุกรม วัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1.**

กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

_____. **เจ้าฟ้าประชาธิปก.** กรุงเทพฯ: ไทยเชชม, 2491

_____. **เจ้าฟ้าประชาธิปก ราชนัผู้นิราศ.** ม.ป.ท, 2530

_____. **ราชนัผู้นิราศ (เจ้าฟ้าประชาธิปก ภาคจบ).** กรุงเทพฯ: ไชยณรงค์, 2492

ส. ศิวรักษ์. บทวิเคราะห์สถานะเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กับความเป็นไปของคณะสงฆ์. ใน **คั่นช่องส่องตัวตน: ข้อเขียนและคำพูดเรื่องการเขียนอัตชีวประวัติและชีวประวัติในทัศนะ ส. ศิวรักษ์.** กรุงเทพฯ: ศยาม, 2546.

สมเกียรติ วันทะนะ. แรกสำนักแห่งรัฐประชาชาติ. ใน **ปาฐกถาของผู้แทนราษฎร เรื่อง สภาพของจังหวัดต่างๆ,** หน้า (7)-(8). กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2539.

สมเกียรติ วันทะนะ. เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนัก. ใน **สมบัติจันทรวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), อยู่เมืองไทย: รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

สมบุญ วรพงษ์. **เบื้องหลังคดีเลือด ยุคอัศวินผยอง คดีสังหาร 4 รัฐมนตรี.** กรุงเทพฯ: สายธาร, 2544.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับกบฏสันติภาพ. ใน **ชลธิรา สัตยาวัฒนา, บรรณาธิการ. กิ่งศตวรรษ ขบวนการสันติภาพ "ความจริง" เกี่ยวกับ "กบฏสันติภาพ": สำนักทางประวัติศาสตร์ของคนสามรุ่น,** 145 – 223, หน้า 149 – 150. กรุงเทพฯ: เมฆขาว, 2545.

สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. **ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492.** กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

สวัสดิ์ คำประกอบ. **อดีตรัฐมนตรีเลียง ไชยกาล หัวหน้าพรรคประชาชน,** 2529 ใน **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายเลียง ไชยกาล ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร 18 สิงหาคม 2529.**

สวัสดิ์ ตราชู. **ลับสุดยอด เมื่อข้าพเจ้าเป็นเสรีไทยกับขุนพลภูพาน เตียง ศิริขันธุ์.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

สายพิน แก้วงามประเสริฐ. **การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี.** กรุงเทพฯ: มติชน, 2538.

- สิริลักษณ์ จันทรวงศ์. ขบวนการสันติภาพ: พิราบหญิงมรกต. จำลึกลับ. ใน ชลธิรา สัตยาวัดมณา, บรรณาธิการ. **กึ่งศตวรรษ ขบวนการสันติภาพ "ความจริง" เกี่ยวกับ "กบฏสันติภาพ": สำนักทางประวัติศาสตร์ของคนสามรุ่น**, 1 – 104, หน้า 83. กรุงเทพฯ: เมฆขาว, 2545.
- 40 ปี **ครุฑทอง จันดาวงศ์**: จากหลักประหารสืบสานอุดมการณ์ประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, 2544.
- สุเทพ สุนทรเกษม. **หมู่บ้านอีสาน ยุค "สงครามเย็น" สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548
- สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. **แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง (พ.ศ.2491-2500)**. กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2553.
- _____. **สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย**. กรุงเทพฯ: พี. เพรส, 2551.
- สุพจน์ ด่านตระกูล. **ตำนานขบวนการกู้ชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), 2547.**
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. "กบฏหมอลำโสภะ (ขอนแก่น)" ใน **สารานุกรม วัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- _____. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน พ.ศ.2488-2544**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2546.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และ ชอบ ดีโคกสวน. **กบฏผู้มีบุญโสภะแห่งบ้านสาวะถี จังหวัดขอนแก่น. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 12, 1 (พฤษภาคม-ตุลาคม 2537): 43, 44-45.**
- สุวัฒน์ชัย แสนราช. **แนวคิดและบทบาททางการเมืองของถวิล อุดล**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541
- _____. **ถวิล อุดล กับ ปรีดี พนมยงค์ ความสัมพันธ์ในฐานะลูกศิษย์-อาจารย์ กับการรับแนวคิดทางการเมือง**. ใน **ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), คือผู้ก่อวัฒน์ ถึงรัฐมนตรีอีสาน ถึงกวีพื้นบ้าน คืออุดมการณ์ประชาธิปไตย**. หน้า 96-99.
- โสภะ ชานะมูล. **ชาติไทย" ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.
- หยุด แสงอุทัย. **พรรคการเมือง**. กรุงเทพฯ: ดวงกมล, 2517.
- อนุชิต สิงห์สุวรรณ. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน พ.ศ.2475 ถึงสิ้นทศวรรษ 2520**. วิทยานิพนธ์

ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.

อภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน. **แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายเตียง ศิริขันธ์**. วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.

_____. บทบาททางการเมืองของขุนพลภูพาน นายเตียง ศิริขันธ์. ใน **ชาตวิทย์ เกษตรศิริ และ อังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), คือผู้ก่อวัฒน์ ถึงรัฐมนตรีอีสาน ถึงกวีพื้นบ้าน คืออุดมการณ์ประชาธิปไตย**. หน้า 77-84.

อมรวงศ์วิจิตร, หม่อม. "พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน". ใน **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 4**. พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร, 2459.

อุดร วงษ์ทับทิม. **ปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการกู้เอกราชในลาว**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2543.

อุบลาคัญปมาจารย์, พระ. "สิริจันโทวาทยอดคำสอน" ใน **ประมวลธรรมยอดคำสอน ชุดพิเศษ เล่มที่ 6 ของ พระอุบลาคัญปมาจารย์ (สิริจันโท จันทร)**. กรุงเทพฯ: แอ็ดวานซ์ อินเตอร์ พรีนติ้ง, 2551. หน้า 159-199

อ่ำ บุญไทย. **กฤตการบนที่ราบสูง**. กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2543.

ภาษาอังกฤษ

Copeland, Matthew Philip. **Contested Nationalism and the 1932 Overthrow of Absolute Monarchy in Siam**. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Australian National University, 1993.

Goldstone, Jack A., "The Comparative and Historical Study of Revolutions," **Annual Review of Sociology**, Vol.8, 1982, pp.187-207.

Keyes Charles F. **Isan : Regionalism in Northeastern Thailand**. Ithaca, N.Y.: Cornell University, 1967.

Kullada Kesboonchoo Mead. **The Rise and Decline of Thai Absolutism**. New York: RoutledgeCurzon, 2004.

National Diet Library. **The Constitution of the Empire of Japan**. Available from: <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c02.html>, [2012, 7 February]

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นาย กัญย์ ชโลธรรังษี เกิดเมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2529 สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ใน พ.ศ.2552 เข้าศึกษาระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2552